

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YUNUS EMRE’NİN ESERLERİNDE DEĞERLER EĞİTİMİ
UNSURLARI
Yüksek Lisans

Hazırlayan
Fatih AÇIKEL

Danışman
Prof. Dr. Ahmet DOĞAN

KIRIKKALE - 2018

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YUNUS EMRE'NİN ESERLERİNDE DEĞERLER EĞİTİMİ
UNSURLARI

Yüksek Lisans

Hazırlayan

Fatih AÇIKEL

Danışman

Prof. Dr. Ahmet DOĞAN

KIRIKKALE - 2018

KABUL-ONAY

Prof. Dr. Ahmet DOĞAN danışmanlığında Fatih AÇIKEL tarafından hazırlanan “Yunus Emre’nin Eserlerinde Değerler Eğitimi Unsurları ” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

.../.../20..

(İmza)

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Başkan)

.....

[İmza]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

.....

[İmza]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

.....

[İmza]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

.....

[İmza]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

.....

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

.../.../20..

(Unvan, Adı Soyadı)

Enstitü Müdürü

KİŞİSEL KABUL

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum Yunus Emre'nin Eserlerinde Değerler Eğitimi Unsurları adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu beyan ederim.

Fatih AÇIKEL

ÖN SÖZ

Yunus Emre, Türk kültür ve edebiyatının yeri doldurulamaz değerlerindedir. Bugün ondan geriye kalan insani değerlerle bezeyip oluşturduğu ve bizlere birer kültür mirası olarak bıraktığı eserleridir. Türk kültür ve medeniyetinde Arapçanın, Farsçanın hüküm sürdüğü bir dönemde Türkçe düşünüp, Türkçe söyleyerek oluşturduğu şiirleri hem söylenişindeki millîlik hem de söz konusu ettiği değer unsurları açısından asırları aşarak ölümsüzlüğü yakalamıştır. Onun eserleri, her ne kadar kendi yerini dolduramasa da, Yunus ve yaşadığı çağ ile çağımız ve insanımız arasında kurduğu bağ itibariyle dikkatle üzerinde durulmayı hak etmektedir. Yunus Emre duyuş, düşünüş ve hareket tarzıyla Anadolu'nun manevi mimarlarından olmuştur. Ondaki bu hissiyat ve hareket tarzı Türk milletinin haiz olduğu yaşam tarzının ve değerler manzumesinin bir çekirdeği hükmündedir. Aşkın, sevginin, hoşgörünün, barışın ve kardeşliğin dili olan Yunus, beslendiği bu insani kaynakları tüm insanlığa ulaştırmayı gaye edinmiş, sanatını bu gayenin emrine vererek âdeta değer eğitimi gerçekleştirmiştir. Biz de bu çalışmada Yunus'un eserlerinde işlediği değerlerin tespitini yapmaya ve onun eserlerinin değerler eğitimi unsurları açısından önemini göstermeye çalıştık.

“Değer” ve “değerler eğitimi” bugün eğitim sisteminde en çok söz edilen kavram ve terimler olarak karşımıza çıkmaktadır. Her bir eğitimcinin söz konusu bu kavram ve terimlerle dolu dolu hemhâl olması beklenmekte; “kişilik” gelişimi açısından değerlere dayalı bir eğitimin gereği vurgulanmaktadır. Değerler, kültürden bağımsız değildir; kültür ise bütün sanat dallarıyla ilgilidir. Edebiyat, kültürle ilişkisi çok boyutlu olan bir güzel sanat dalıdır. Mensubu olduğu milletin kültürel değerlerini bünyesinde taşıyan edebiyat, değer eğitiminin en önemli vasıtası konumundadır. Edebî metinlerin incelenmesi, yorumlanması, yeniden yapılandırılması neticesinde tabii olarak metinlerin taşıyıcılık ettiği değerler de öğrenilmiş olmakta, bununla birlikte kültür bilinci kazandırma ve kültürel sürekliliği sağlama da gerçekleşmiş olmaktadır. Yalnızca millî değerler değil, insanlığın ortak mirası olan değerler de bu vasıtayla pekâlâ yaşatılabilmektedir. Edebiyatın evrensel olan bu değerlere ev sahipliği yapıyor olması, onu “değer”li yurttaşlar yetiştirmek fikrinde olan herkesin odağı hâline getirmiştir. Çalışmamızda, Yunus Emre'nin eserleri üzerinden değerler

eğitimi unsurlarını gün yüzüne çıkarma isteğimiz de edebiyatın sahip olduğu bu nitelikle yakından ilgilidir.

Yunus Emre’yi 13. asırdan 21. asra taşıyan, onun millî bir lisanla söylemesinin yanı sıra, Şüphesiz, onun evrensel anlamda insani erdemlerden de veciz bir Şekilde bahsediyor olmasıdır. Değerler eğitimi bir “karakter” oluşturma eylemiyse, Yunus’un, ilhamını ruhunun derinliklerinden aldığı ve dilinden dklenlerle söze beyan kıldığı Şiirleri bu eylemin odağındadır. Yunus’un bahsettiği bu değerler, varlığıyla kişinin hem bu dünyasını hem de öteki dünyasını kurtarmaya namzettir. Bu değerlerden yoksun olan birey yalnızca bu dünyasını değil, öbür dünyasını da sıkıntıya sokmuŐ olmaktadır. Nereden bakılırsa bakılsın, Yunus’un Şiirlerinin merkezinde “insan” vardır. Merkezinde insan olan bu Şiirlerin gayesi de yine “insan”dır. Bir “insan yetiştirme” politikasının yansımaları diyebileceğimiz değerler eğitimi, Yunus’un Şiirlerinde yüzyıllar öncesinden kendini göstermiştir. Yunus’un, Şahsında ve başkaca insanlarda görmek istediği bu değerleri bugün tekrardan gün yüzüne çıkarmak bu çalıŐmamızın hedefi olmaktadır.

Yunus Emre’nin eserlerinde değerler eğitimi unsurları konusunda çalışma yapma imkânı bulmanın onur ve mutluluğu içerisinde olup, çalıŐmamda benden hiçbir yardımını esirgemeyen, rehberliği ve yönlendirmesiyle bende ufuk aan başta değerli danışman hocam Prof. Dr. Ahmet DOĞAN’a, beni çalışma azim ve gayretine teşvik eden hocam Doç. Dr. Aktan Müge YILMAZ’a, önerilerinden faydalandığım Yrd. Doç. Dr. Salim PLAV’a; bu süreçte her türlü fedakrlığı ve anlayışı göstererek daima yanımda duran, sevgisi ve sabrıyla bana destek olan eŐim Habibe AÇIKEL ve kızım Elif Glce’ye sonsuz teşekkür ediyorum.

Fatih AÇIKEL

ÖZET

Bu çalışmada, büyük Türk mutasavvıfı Yunus Emre'nin "Divân"ı ve "Risâletü'n-Nushiyye"sindeki "değerler eğitimi unsurları" tespit edilmiştir. Kaynak eser olarak Mustafa TATCI'nın hazırlamış olduğu, Divân ve Risâletü'n-Nushiyye'nin birlikte içinde yer aldığı, h yayınları tarafından yayımlanan "Yunus Emre Divân-ı İlâhiyât" esas alınmıştır. Bununla birlikte, Umay GÜNAY ve Osman HORATA'nın çalışması olan, Akçağ yayınlarından çıkan "Risâletü'n-Nushiyye" ile Murat YÜKSEL'in "Yunus Emre'de İslâm Tasavvuf ve Ahlâkı" isimli eserleri, okuma ve karşılaştırmada kolaylık sağlaması açısından baş ucu kitapları olarak seçilmiştir. Çalışmanın amacı, Yunus Emre'nin eserlerindeki değerler eğitimi unsurlarının tespitini yapmak, değerler eğitimi açısından bu eserlerin neler ifade ettiğini ortaya koymaktır. İki bölümden oluşan bu çalışmanın giriş kısmında Yunus Emre hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölüm, değer ve değerler eğitimi kavramlarını açıklamaya yönelik çalışmalardan oluşturulmuştur. İkinci bölümde ise bulgulara yer verilmiş, Yunus Emre'nin eserlerindeki değerler eğitimi unsurlarının tespitine gidilmiştir. Tespit edilen değerler, sözlük ve ıstılah manaları da dikkate alınarak yorumlanmıştır. Bu değerlerin yer aldığı beyit ve dörtlükler bir kompozisyon bütünlüğü oluşturacak şekilde işlenmiştir. Değerler, alfabetik sıraya göre verilmiştir. Sonuç kısmında ise elde edilen bulgulardan hareketle, Yunus Emre'nin bu değerleri ön plana çıkarmasındaki amaçlar, bu değerleri işleyiş şekli ve bu değerlerle bizlere vermek istediği mesajların neler olduğu değerlendirilmiştir.

Değerler ve değerler eğitimi, tüm insanlığı doğrudan etkileyen ve ilgilendiren kavramlardır. Büyük Türk mutasavvıfı Yunus Emre'nin eserlerinde yer alan değerler kişi ve toplum hayatının vazgeçilmezi olmakla birlikte, bir "insan" teşekkül ettirebilmenin yollarını göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Sözcükler: Değer, değerler eğitimi, Yunus Emre, Divân, Risâletü'n-Nushiyye.

ABSTRACT

In this study, the "Divan" of Yunus Emre, the great Turkish Sufi slave, and the "elements of values education" in the "Risâletü'n-Nushiyye" were found. The "Yunus Emre Divan-ı İlahiyât", published by h publications, in which the Divan and Risâletü'nü-Nushiyye are included together, is based on Mustafa TATCI as the reference book. However, the works of Umay GÜNAY and Osman HORATA, which were published by Akçağ publications, were selected as the books of "Risâletü'n-Nushiyye" and Murat YÜKSEL's books titled "Islamic Sufism and Morals in Yunus Emre" . The aim of the work is to determine the elements of education in Yunus Emre's works and to show what these works express in terms of education of values. In the introduction part of this study which consists of two parts, information about Yunus Emre was given. The first part consists of studies to explain the concepts of value and values education. In the second part, the findings were given and the elements of values education in the works of Yunus Emre were determined. The determined values are interpreted taking into account the dictionary and intuitive aspects. The couplets and quartets in which these values are placed are processed in such a way as to form a compositional integrity. Values are given in alphabetical order. In the conclusion section, from the findings obtained, Yunus Emre evaluated the aims of these values in the forefront, the way these values are operated and the messages they want to give to us with these values.

Values and values education are concepts that directly affect and concern the whole humanity. The values in the works of the great Turkish Sufi Yunus Emre are important in terms of showing the ways of forming a "human" together with being an indispensable person and community life.

Key Words: Value, education of values, Yunus Emre, Divan, Risâletü'n-Nushiyye.

KISALTMALAR

age. : Adı geen eser

C : Cilt

ev. : eviren

D : Divân

drl. : Derleyen

DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı

ed. : Editör

H : Hicri

Hz. : Hazret

hzl. : Hazırlayan

M : Miladi

MEB : Milli Eğitim Bakanlığı

müt. : Mütercim

neş. : Neşriyat

RN : Risâletü'n-Nushiyye

s. : Sayfa

S : Sayı

TDK : Türk Dil Kurumu

vd : ve diğerleri

Yay. : Yayınları

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
TÜRKÇE ÖZET SAYFASI.....	iii
İNGİLİZCE ÖZET (ABSTRACT) SAYFASI.....	iv
KISALTMALAR.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi

GİRİŞ

1. Çalışmanın Amacı, Konusu ve Evreni.....	1
2. Metot ve Kullanılan Teknikler.....	1
3. Yunus Emre'nin Hayatı.....	2
3.1.Tarihî Hayatı.....	2
3.2. Yaşadığı Çevre.....	4
3.3. Yunus Adı ve Mahlası.....	5
3.4. Ailesi.....	6
3.5. Tarikati ve Mürşidi.....	7
3.6. Eğitimi.....	11
3.7. Mezarı yahut Makamı.....	13
3.8. Edebî Kişiliği.....	14
3.9. Eserleri.....	15
3.10. Menkıbevi Hayatı.....	19

BİRİNCİ BÖLÜM

DEĞER VE DEĞERLER EĞİTİMİ KAVRAMLARI

1.1. Değer.....	23
1.2. Değerlerin Sınıflandırılması.....	27
1.3. Değerler Eğitimi.....	31
1.4. Değerler Eğitiminin Çerçevesi.....	34
1.5. Değerler Eğitiminin Amacı.....	37

İKİNCİ BÖLÜM

YUNUS EMRE’NİN ESERLERİNDE DEĞERLER EĞİTİMİ UNSURLARININ TESPİTİ

2.1. Alçak Gönüllülük.....	41
2.2. Birlik Olmak.....	60
2.3. Cömertlik.....	76
2.4. Doğruluk.....	87
2.5. Gönül Yapmak.....	104
2.6. Hoşgörülü Olmak.....	120
2.7. İlim.....	131
2.8. Kanaat.....	142
2.9. Kendini Bilmek.....	149
2.10. Sabır.....	155
2.11. Sevgi.....	169
2.12. Sözü Bilmek.....	185
2.13. Şükür.....	196
SONUÇ.....	201
KAYNAKÇA	217

GİRİŞ

1. Çalışmanın Amacı, Konusu ve Evreni

Yunus Emre'nin eserlerindeki değerler eğitimi unsurlarının tespitine dayanan bu çalışmada Yunus Emre'nin eserleri üzerine en kapsamlı çalışmayı yaparak bir külliyat oluşturan Mustafa Tatcı'nın "Divân-ı İlâhiyât"ı, Umay Günay ve Osman Horata'nın birlikte hazırladığı "Risâletü'n-Nushiyye", okumaya yardımcı olması açısından da Murat Yüksel'in hazırlamış olduğu "Yunus Emre'de İslâm Tasavvuf ve Ahlâkı" esas alınmıştır. Bu kaynakların yanı sıra Yunus Emre ve değerler eğitimi üzerine yazılmış olan bilimsel eserler, kitaplar, dergiler, makaleler, bildiriler, ansiklopedi ve sözlük maddeleri çalışmanın evrenini oluşturmaktadır.

2. Metot ve Kullanılan Teknikler

Çalışmanın modelinde, kaynak taraması ve betimsel analiz tekniği ile içerik çözümlemesi yapılarak elde edilen bulguların yorumlanması yolu izlenmiştir. Çalışmanın yöntemi betimsel analiz yöntemidir. Divân ve Risaletü'n-Nushiyye baştan sona defalarca okunmuş, değerler eğitimi açısından elde edilen bulguların fişleme yoluyla tespitine gidilmiştir. Çalışmada elde edilen bulgularla ilgili literatür taraması yapılmış, konu hakkında yazılan kitap, makale ve bildiriler incelenmiştir. Elde edilen bulgular neticesinde konunun teorik çerçevesi oluşturulmuş, eserlerde aranacak olan değerler belirlenmiştir. Bu doğrultuda belirlenen değerler alfabetik sıraya konulmuş ve bir kompozisyon bütünlüğü oluşturacak şekilde yorumlanmıştır.

Tespit edilen değerlerin analizinde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Bulunan değerlerin sözlük maddesi olarak nasıl anlamlandırıldığı, yapılan başka anlamlandırmaların neler olduğu ve değerlerin açıklaması üzerinde durulmuş, Yunus Emre'nin söz konusu değerleri eserlerinde nasıl işlediği, iletilerin nasıl verildiği yorumlanmış ve eserin değerler eğitimi açısından önemi hakkında sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

3. Yunus Emre'nin Hayatı

3.1. Tarihî Hayatı

İslam uygarlık tarihine bakıldığında çeşitli zaman ve mekânlarda yaşamış, kimisi ciltlerle eser kaleme alarak hem kendi zamanını hem de kendinden sonraki dönemleri etkilemiş büyük sufilerin yetişmiş olduğu görülecektir. Hiç şüphesiz bunlardan birisi de Yunus Emre'dir. O, Anadolu topraklarının siyasal, etnik, toplumsal, dinî ve kültürel her anlamda yepyeni büyük bir tarihsel değişim sürecinin temelini atan Selçuklu döneminin son, Beylikler devrinin ilk dönemlerinde yaşamıştır. Yaklaşık 1250'lerde doğduğu, 1320'lerde vefat ettiği genellikle kabul edilmektedir.¹

Yunus Emre hakkında bugüne kadar pek çok şey söylenmiş, onun menkıbevi hayatı ile gerçek hayatını ayırt etmemizi engelleyecek pek çok müşkül ortaya çıkmıştır. Fuat Köprülü'nün dediği gibi: "...Çünkü ilk tarihi kaynakların ona dair verdikleri bilgi çok eksik, hatta birbirlerini yalanlayıcı mahiyette olduğu gibi biraz da menkıbelerle karışmıştır."² "Yunus Emre yahut şiirlerinde ekseriya kullandığı gibi Kul Yunus, Âşık Yunus veya Yunus Emrem 13. yüzyılın son yarısı ile 14. yüzyılın başlarında yaşamış basit bir derviştir."³ Onun doğum ve ölüm tarihleriyle ilgili muhtelif bilgiler olsa da "...Yunus Emre H.648/M.1240-1 tarihinde doğmuş, 82 senelik bir ömürden sonra H.720/M.1320-1 tarihinde vefat etmiştir. H.VIII. asrın başlarını yahut H.730-735/M.1329-1334 yıllarını şairin ölüm tarihi olarak kabul eden müelliflerin dayandıkları çeşitli delilleri teyit ettiğinden dolayı şimdilik bu kayda itimat etmemek için hiçbir sebep yoktur."⁴ denilmektedir. Yunus'un kendi eserlerine baktığımızda esasen bu belgenin doğru olduğunu gösteren bazı delilleri bulmak mümkündür. Yunus Emre, divânında çağdaşları olan Mevlânâ, Ahmed Fakîh, Seydi Balım ve Geyikli Baba'dan söz eder ki, bu onun yaşadığı dönemle ilgili ipuçları

¹ Ahmet Yaşar Ocak, Yunus Emre, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2012, s.183.

² Mehmet Fuat Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Alfa Yay., İstanbul 2013, s.365.

³ Mehmet Fuat Köprülü, age. s.366.

⁴ Mustafa Tatcı, Yunus Emre Dîvân-ı İlâhiyât, h Yay., İstanbul 2014, s.30.

demektir.⁵ Bütün bunların yanında bazı beyitlerinde Yağmacı Tatarlardan bahsetmesi Yunus'un yaşadığı zamanı dile getirmesi açısından önemli belgelerdir.

“Yunus'un mesnevisi olan Risâletü'n-Nushiyye'nin sonunda geçen ve ilkin Veled Çelebi ile İngiliz Türkoloğu Mister Gibb'in üzerinde durdukları bir tarih beyti de vardır. Bu beyitte;

“Söze tarih yedi yüz yedi idi

Yunus cânı bu yolda fidi idi.”

deniliyor. (...) Hicri 707, Miladi 1307-1308 gösteren ve artık kesinleşen bu tarih nedir? Bazılarına göre Yunus'un tarikata giriş veya “eriş” tarihi, bazılarına göre ise Risâletü'n-Nushiyye'yi bitiriş tarihidir. Fakat herhâlde Yunus Emre'nin hayatta bulunduğu ve “Risâlet” gibi yüksek tasavvufi irşatlar taşıyan bir eseri yazacak kadar bilgili, yaşlı olduğu bir tarihtir. Bütün bu belgeler Yunus Emre'nin 13. yüzyılın ikinci yarısı ile 14. yüzyılın ilk çeyreğinde...Moğol istilası...Karamanoğlu günleri ile...Osmanlı beyliğinin kuruluş ve Bursa'ya doğru ilk fütuhât dönemlerinde yaşadığını kesinlikle göstermektedir. Ömrünün son günlerini Osman Bey devrinde ve Orhan Bey'in şehzadeligi çağında yaşadığı muhakkak ise de Orhan Bey'in saltanatına ve Bursa'nın fethine yetiştiğine dair açık belirtiler yoktur.”⁶ Tatçı, “Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere Yunus Emre ne Yıldırım Bâyezîd zamanında ne de Sultan Orhan ve Murad devirlerinde yaşamıştır. O, Osman Gazi'nin saltanat yıllarında olgunluk yaşlarını idrak etmiş ve 1320-1 yılında vefat etmiştir.”⁷ demektedir.

⁵ Mevlânâ Hüdavendgâr bize nazar kılalı
Onun görklü nazarı gönlümüz aynasıdır

Geyikli baba bize bir kez nazar kılaldan
Hâsıl oldu Yûnus'a her ne ki vâyesidir

Seydi Balum ilinden şeker tamar dilinden
Dost bağçesi yolundan eve dervişler geldi

Ol Seyyid Ahmed Kebîr müyesserdi ana nûr
‘İyâlleri cümle şîr ol hulku merdân kanı

⁶ Ahmet Kabaklı, Yunus Emre, Türk Edebiyatı Vakfı, 8.Baskı, İstanbul 2003, s.14.

⁷ Mustafa Tatçı, age., s.32.

Yunus Emre'nin hayatı Mevlânâ'nınki kadar açıkça ortada olan bir hayat değildir; aksine, birçok karanlık noktalarla doludur. Bunun başta gelen sebeplerinden biri, yukarıda da işaret olunduğu gibi yaşadığı döneme ait hiçbir kaynağın ondan söz etmemesidir. Aslında bu durumun çok doğal olduğunu kabul etmemiz gerekir. Çünkü Yunus Emre'nin kendi döneminde günümüzdeki ölçüde tanınmış olduğunu söyleyemeyeceğimiz gibi, yaşadığı kırsal kesimin yazılı kültür ortamından epeyce uzak olduğunu da unutmamalıyız. Ayrıca, büyük şehirlerde kaleme alınmış olan zamanının sınırlı sayıdaki kaynaklarının da kırsal kesimde olup bitenlerle ilgilenmedikleri bir gerçektir.⁸

13. yüzyılın sonlarıyla 14. yüzyıl başları Anadolu tarihinin çok karışık ve huzursuz dönemidir. Bu dönem Moğol akınlarıyla düzenin yıkıldığı, Selçuklu İmparatorluğunun içten çöktüğü, çeşitli Türk boylarının beylerinin ayaklandığı, halktan ağır vergilerin alındığı, yağmacıların saldırılarının sık yaşandığı, kuraklık ve kıtlıkla bütünleşen gerçek manada bir bunalım çağıdır.⁹ Yunus Emre tam da bu buhran çağında yaşamış, sosyal, siyasi, kültürel krizlere izlediği manevi yolla cevap bulabilmiştir.

Ahmet Kabaklı'ya göre ise, "Hiçbir ilmî kesinlik Yunus Emre'nin hayatını, çağını ve çehresini aydınlatabilmiş değildir. Bununla birlikte ay gibi, yıldız gibi kaybolmaz, mutlaka parlayan ve göz kamaştıran şiirleri, onu tarih ve belgeler dışında yaşatmıştır. Önemli olan da o şiirlerdir."¹⁰

3.2. Yaşadığı Çevre

Yunus Emre'nin çağları aşan sesinin peşine düşen araştırmacılar onun yaşadığı çağ kadar yaşadığı çevrenin tespitinde de muhtelif görüştedirler. Faruk Kadri Timurtaş Yunus'un yaşadığı çevre konusunda kesin bir hükme varmamakta, rivayetlere

⁸ Ahmet Yaşar Ocak, age., s.189.

⁹ Umay Günay, Osman Horata, Yunus Emre Risaletü'n-Nushiyye, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1994, s.8.

¹⁰ Ahmet Kabaklı, age., s.13.

şüphıyla bakmaktadır. Ona göre Yunus'un yetiştiği çevre belli değildir.¹¹ Fuat Köprülü ise, “Yunus Emre XIII. yüzyılın son yarısında Sivrihisar civarında yahut Bolu mülhakatından Sakarya suyu civarındaki karyelerden birinde yetişmiş bir Türkmen köylüsüydü.”¹² demektedir ve dipnotta da “Yalnız şurasını söyleyelim ki Yunus'un nereli olduğu hakkında kesin bir fikir ileri sürmek kabil olmamakla beraber, onu Bolu çevresinde bir yerde doğmuş saymak da pek yanlış sayılmaz.”¹³ notunu düşmektedir. Abdurrahman Güzel'in aktardığına göre ise, Hacı Bektaş Velayetnâmesi'inde Yunus'un Sivrihisar'ın Sarıköyü'nde doğduğu kayıtlıdır. Bu bilgiyi Mecdî ve Lâmiî de teyit etmektedir. Yani Şakayık'da Yunus'un Şeyhi Tapduk Emre'nin Sakarya nehrine yakın bir yerde ikamet ettiğini, Yunus'un ise Bolu civarında bir yerde oturduğunu belirtir.¹⁴ Ahmet Kabaklı, “Yunus Emre Sakarya havzasında ya da Karaman Konya çevresinde veya bir müddet birisinde, bir müddet diğer birisinde yaşamıştır.”¹⁵ demektedir. Mustafa Tatcı da bu konuda kesin bir şey söylememekle birlikte “...günümüze kadar bulunan ve değerlendirilen belgelere göre Yunus'un Orta Anadolu'da bir beldede yaşadığı kesindir. Bu belde ise muhtemelen Sarıköy (şimdiki adıyla Yunus Emre Beldesi)'dür.”¹⁶ değerlendirmesini yapmaktadır.

3.3. Yunus Adı ve Mahlası

Yunus Emre, eski zamanlardan günümüze kadar hep bu isimle anılmış ve kaynaklar onu bize bu isimle tanıtmıştır. “Yunus çağırılar adum gün geçtikçe artar odum / İki cihanda maksudum bana seni gerek seni” beytinde olduğu gibi kendi adının Yunus olduğunu bizzat söylemektedir.

Yunus'un mahlasına gelince, Yunus, şiirlerinde “Yunus, Yunus Emre, Âşık Yunus, Bî-çâre Yunus, Miskin Yunus, Derviş Yunus, Tapduk Yunus Dedem, Koca Yunus...”¹⁷ gibi adlar kullanmıştır.

Abdülbaki Gölpınarlı Yunus'un lakabının (mahlasının) “Emre” olduğunu ve bunun da “âşık” manasına geldiğini söyledikten sonra, bu lakabın yalnız Yunus Emre ve

¹¹ Faruk Kadri Timurtaş, Yunus Emre Divanı, İstanbul 1972, s.15.

¹² Mehmet Fuat Köprülü, age.,s.370.

¹³ Mehmet Fuat Köprülü, age.,s.370.

¹⁴ Abdurrahman Güzel, Dini-Tasavvufî Türk Edebiyatı, Akçağ, 3.Baskı, Ankara 2006, s.324.

¹⁵ Ahmet Kabaklı, age., s.15.

¹⁶ Mustafa Tatcı, age., s.37.

¹⁷ Abdurrahman Güzel, age., s.329.

Taptuk Emre için kullanılmadığını, Şeyh Emre, Said Emre, Ömer Emre, Gevher Emre gibi pek çok şahsiyetin aynı ismi kullandıklarını belirtir. Diğer taraftan Anadolu'nun “Emre, Emrem, Emrecik, İmre” gibi köylerinin de bulunduğunu da ekleyerek bir “Emreler topluluğu” olduğundan bahsetmektedir.¹⁸ Tatçı, “Emre” lakabına değişik araştırmacıların “âşık, şair, birader, atabek, lâlâ, ağabey, ahi” gibi manalar verdiklerini, hatta “emre”nin “yoldaş” anlamına Farsça “hem-reh/hem-rah”tan değişerek geldiğini söyleyenler olmuştur, dedikten sonra, kelimenin aramak veya imre-mek yani sevmek, arzulamak anlamındaki kökenini göz ardı etmeden “emrullah”ın veya “hem-rah”ın kısaltması olan “emrah”tan “Emre” haline gelmiş olabileceğini söylemektedir.¹⁹ Ahmet Kabaklı, Koca Yunus'a pek büyük saygı duyulduğunu, ona duyulan bu saygıdan dolayı da daha sonra aynı ismi takınan şairlerin ortaya çıktığını belirttikten sonra, bunların iyi niyetleriyle âdeta bir “Yunus Mektebi” oluşturduklarını, ne var ki bunların Yunus Emre adıyla oluşturdukları şiirlerin Koca Yunus'ununkilerle karıştırılarak yanlışlıklara sebep olduğunu söylemektedir.²⁰ Buradan da anlaşılacağı üzere gerek Yunus gerekse Emre sıklıkla kullanılan isim ve mahlaslar olmuştur, ancak Yunus Emre denilince bugün ilk akla gelen tek bir şahsiyet vardır: Bizim Yunus.

3.4. Ailesi

Bugün elde bulunan bilgilere göre Yunus'un evlenip evlenmediği, çoluk çocuğunun olup olmadığı tam olarak bilinmemektedir. Ancak Yunus hakkında anlatılan menkıbeye göre Hacı Bektaş'ın ona nefes vermeyi teklif etmesi üzerine “Ben nefesi neyleyeyim, ehil ıyâlim var.” diyerekten Hacı Bektaş'ın himmetini reddedip ondan buğday aldığı, dönüş yolunda yanlışının farkına varıp pişmanlıkla geri döndüğüne bakılırsa Yunus evlidir ve çocukları vardır. Menkıbeye itibar etmediğimiz takdirde Yunus'un şiirlerine bakmamız icap eder ki, Yunus divanında;

“Bunda dahı verdin bize oğul u kız çift ü helâl

Andan dahı geçdi arzum benim âhım dîdâr için”

¹⁸ Abdülbbaki Gölpınarlı, Yunus Emre Hayatı ve Bütün Şiirleri, Türkiye İş Bankası Kültür yay., İstanbul 2006, s.XXXI.

¹⁹ Mustafa Tatçı, age., s.38.

²⁰ Ahmet Kabaklı, age., s.29-30.

demektedir. Yani Allah aşkına gark olma yolunda oğlundan, kızından ve hatta çift helâlınden geçtiğini söyleyen Yunus'un evli olduğunu ve çocuklarının da olduğunu bu beyitten hareketle de söyleyebiliriz.

Tatcı'nın aktardığına göre Başbakanlık Arşivi'ndeki 871 numaralı Konya Defteri'nde (H.924/M.1519) tarihli bir belgede, eğer kastedilen Bizim Yunus'sa bu, Yunus'un oğlunun adı İsmail olarak geçmektedir. Fakat bu Yunus'un Bizim Yunus olup olmadığı konusunda tereddütler vardır.²¹

3.5. Tarikati ve Mürşidi

Asırları aşan ulu şahsiyet Yunus'un ona bu ululuğu kazandırıp asırları aşmasını sağlayan tarikati ve mürşidi hakkında da çeşitli rivayetler vardır. Tatcı: "Bu konuda daha önce araştırma yapan bazı kişiler delil göstermeden, sadece rivayetlerden hareketle Yunus'un Bektaşî, Mevlevî, Nakşî, Halvetî, Rifâî veya Kâdirî olduğunu yahut da olabileceğini söylemişlerdir(...)Bütün bu yollar içinde Yunus'un yaşadığı yıllarda Anadolu topraklarında henüz teşekkül etmeye başlayan birkaç erkân vardır: Mevlevîlik, Bektaşîlik, Kâdirîlik, Rifâîlik. Halvetiyye'nin öncüsü olan Zâhidilik ise Azerbaycan'da teşekkül etmiş olmakla beraber henüz Anadolu'da yaygınlaşmamıştır. Sarı Saltuk, Tapduk Emre ve Yunus bu erkânlardan mutlaka birine mensup idiler fakat bu erkân hangisiydi?"²² diyerek, Yunus'un dolayısıyla da şiirlerinde bahsettiği meşayihin hangi manevi yolu izlediği hakkındaki tereddütlerini dile getirmiştir.

Ahmet Yaşar Ocak, "Kanaatimce bu sorunun cevabı -üstelik eserlerinde kullandığı kavramlar açıkça ortada dururken- onun Melâmetî-Kalenderî meşrebe mensup biri olduğu şeklinde verilebilir. Bu teşhisin ne ölçüde doğru olduğunu anlayabilmek için önce Melâmetiliğin ve Kalenderîliğin ne olduğunu ve aralarındaki bağlantıyı bilmemiz, sonra da Yunus Emre'nin şiirlerini bu açıdan analize tâbi tutmamız gerekmektedir. Şiirleri bir bütün olarak incelendiğinde, onun, bugünkü Afganistan ve

²¹ Mustafa Tatcı, age., s.41.

²² Mustafa Tatcı, age., s.57-58.

bir kısım İnan topraklarını da içine alan eski Horasan coğrafyasında 9. yüzyıldan itibaren ilk temsilcilerinin görülmeye başladığı, çoğunlukla esnaf tabakası içinde geliştiğı kabul edilen bu protest sufi mektebin en az Şems-i Tebrizi kadar güçlü ama bir kırsal kesim versiyonunun mensubu olduğı hemen görülecektir. Bunun bir başka göstergesi tasavvuf terbiyesini almakla övündüğü Tapduk Emre'nin bizzat kendisidir. Kanaatimizce bugüne kadar Yunus Emre'nin bu sufi mektebe mensup, üstelik çoğı zaman sanıldığı ve iddia edildiğı gibi 'tekkesiz, müritsiz' değil, tam tersine tekkesi ve müritleri olan bir Melâmetî-Kalenderî şeyhi olduğunun farkına varılmamasının sebebi, Yunus Emre'yi inceleyenlerin 12. yüzyıldan itibaren Anadolu dâhil bütün Orta Doğı sufiliğine damgasını vuran bu büyük sufi mektebi yeterince tanımamaları, hatta tanısalar bile dikkate almamış olmalarıdır.”²³ şeklindeki izahatıyla Yunus'un bu manevi yollardan birisini takip etmiş olabileceğini belirtmektedir. Yunus'un divanında yer alan;

Gezerem Urum'u Şam'ı Yukarı İller'i kamu

Çok istedüm bulamadum şöyle garip bencileyin

beytini, Melâmetî-Kalenderî sufilerin ilahî aşkın tezahürlerini izleyebilmek, kendilerini olgunlaştırıp cezbelerini artırmak, başka insanlara da aşılatabilmek için sık sık seyahat etmek eylemleriyle bağdaştırmıştır. Yine Yunus'un divanının muhtelif yerlerinde Melâmet terimini esirgmeden kullanmasını ve ilahî aşka ulaştırmayan kuru bilgiyi küçümsemesini de buna bağlamıştır.

Diğer taraftan Yunus'un Bektaşî olduğunu söyleyenler hakkında da Gölpınarlı bazı tespitlerde bulunmaktadır. Gölpınarlı, Yunus Emre'nin, divanında Hacı Bektaş'tan hiç bahsetmediğini, gerçekten de Hacı Bektaş'ı pir tanısaydı ve tarikat zincirindeki Saltuk, Barak Baba yahut şeyhi Tapduk Emre, Hacı Bektaş mensubu olsalardı Yunus'un şiirlerinde onu anmamasına imkân olmayacağını bildirmektedir.²⁴ Ancak aynı Yunus'un şiirlerinde Mevlânâ'dan bahsettiğini, onun sohbetinde ve semah meclisinde bulunduğunu dile getirdiğinden hareketle de Mevlânâ'yı bildiğı, tanıdığı yargısına ulaşmaktadır. Ahmet Kabaklı, birçok tarikat ve zümrenin Yunus'a sahip

²³ Ahmet Yaşar Ocak, age., s.192-193.

²⁴ Abdülbaki Gölpınarlı, Yunus Emre Divân ve Risâletü'n-Nushiyye, Derin Yay., İstanbul 2010, s.XII.

çıkıldığını ancak şeriat, tarikat, hakikat, marifet merhalelerinden geçerek ilmi ilahîye ulaşan Yunus Emre'yi herhangi bir tarikatın dar sınırları içerisinde hapsedme imkânının olmadığını söylemektedir.²⁵

Yunus Emre denildiğinde akla ilk gelen onun müşidi Taptuk Emre olmuştur. Nitekim Yunus'un menkıbelere konu olan hayatının hemen her safhasında yer alan bu şeyh anlaşıldığı kadarıyla Yunus'un risaletinde en önemli yere sahiptir.

Yunus,

Şeyh u dânişmend ü velî cümlesi biridr er yolu

Yunus'tur dervişler kulu Taptuk gibi serveri var

*

Yunus sen Taptuk'una kıl duâlar

Deme kim ne kılam bu aşk elinden

*

Aşk sultânı Taptuk'durur Yunus gedâdır kapuda

Gedalara lûtfeylemek kaidedürür sultâna

*

Taptuk'un tapısında kul olduk kapısında

Yunus miskin çiğ idi piştik elhamdülillah

*

Yine esridi Yunus Taptuk yüzün görelden

Meğer onun gönlünden bir cur'a şerbet içti

*

²⁵ Ahmet Kabaklı, age., s.36

Yunus bir doğan idi konuğu Taptuk koluna

Avın Őikâra geldi bu yuva kuŐu değil

gibi beyitlerde Taptuk'a mensup olduğunu açıklar; divanında on iki Şiirde Taptuk'un adını anar; bunların birisinde kendisine "Taptuklu Yunus" dediği gibi birinde de;

Yunus'a Tapduğ u Saltuğ u Barak'tandır nasîb

Çün gönülden cûŐ kıldı ben nice pinhân olam

beytiyle tarikat silsilesini bildirir(...) Her iki tarzdan da anlaşılmaktadır ki Yunus, Taptuk Baba'nın derviŐidir; Taptuk, Barak Baba'nın, o da Sarı Saltuk'un halifesidir.²⁶

Yunus, "Divân'daki eserlerinden anlaşıldığına göre, uzun müddet Hak yoluna eriŐmeye çalışmış fakat bu emeline ancak Taptuk Emre'ye mürit olduktan sonra muvaffak olabilmıŐtir."²⁷ diyen Köprülü, "BektaŐi ananesinden anlaşıldığına göre yse Tapduk Emre XIII. yüzyılda Anadolu'yu dolduran tanınmış Őeyhlerden biriydi ve Sakarya çevresindeki bir köyde münzevî olarak yaŐıyordu(...) Bilhassa Selçukluların inhitat devirlerine rastlayan o karışık zamanlarda, mutasavvıfların halk üzerindeki nüfuzları bir kat daha artmıŐtı. Yunus, o devrin bu umumi ruh haline tabi olarak ona süluk ettikten sonra, uzun bir çilekeŐlik müddeti geçirdi ve sülukunu tamamlamak için derviŐlere has bir ibadet heyecanıyla senelerce çalıŐtı."²⁸ notunu da düşmektedir.

Yunus'un mürşidi Şiirlerinde kendisini hürmetle andığı Tapduk Emre'dir. Tapduk'un hayatı hakkındaki bilgilerimiz Yunus Emre'den daha az ve hatta Yunus Emre söz konusu edilirken zikredilen rivayetlerden ibarettir. En eski kaynaklardan birisi olan Hacı Bektaş-ı Velî Velâyetnâmesi'nde Tapduk'un adı Hacı Bektaş-ı Velî ve Yunus

²⁶ Abdülbâki Gölpınarlı, Yunus Emre Hayatı ve Bütün Şiirleri, Türkiye İŞ Bankası Kültür Yay., 1.Baskı, İstanbul 2006, s.XXIII-XXIV.(Taptuk Sakarya nehrine yakın, Mihalıççık civarında, Emre köyünde yatmaktadır(...))Tokat köylerinden birinde doğan ve bir kâtibin oğlu olan Barak Baba, "Cami'üd-Düvel"e ve II.Murad adına Yazıcızâde Ali tarafından yazılan "Târih-i Âl-i Selçuk"a göre bir Selçuk Őehzâdesidir(...) Sarı Saltuk, Cami'üd-Düvel ve Saltuk-Name'ye göre Seyyid Mahmud-ı Hayrânî'nin halifesidir; Barak Baba'nın da mürŐididir.)

²⁷ Mehmet Fuat Köprülü, age., s.370.

²⁸ Mehmet Fuat Köprülü, age., s.373.

Emre ile birlikte zikredilir. Nitekim Tapduk'un lakabı da Hacı Bektaş-ı Velî meclisinde nasip aldığı eli tanınması vesilesiyle yakıştırılmıştır. Yunus Emre Nallıhan'daki zaviyesinde irşad faaliyetlerinde bulunan Tapduk Emre tarafından yetiştirilmiştir.²⁹ Yunus'un Tapduk Emre'ye intisabından sonraki bütün hayat safhaları derin bir karanlık içindedir. Menkıbeye göre şeyhine tam kırk yıl hizmetten sonra süluku tamam ederek -çünkü kırk yıldan önce süluk devresini bitirmek mümkün değildir- irşat mertebesine erişmiş ve o zamandan başlayarak ilahilerini yazmıştır.³⁰

3.6. Eğitimi

Yunus Emre'nin düzenli bir eğitim alıp almadığı, medrese eğitimi görüp görmediği konusu ihtilafıdır. Yunus'un hayatı, çevresi, tarikatı konusundaki muhtelif rivayetler onun eğitimi konusunda da kendini göstermiştir. Onun hayatı ve tarikatı hakkında başvurduğumuz birinci derece kaynaklar olan şiirlerinde de bu ihtilaf kendini göstermektedir. “Biçare Yunus ne bile ne kara okudu ne ak”, “Ümmî benem Yunus benem / Dörttür anam, dokuz babam” dizelerinde kendisinin okuma yazma bilmediğini söylemekteyken; “Mescid ü medresede çok ibadet eyledim” dizesinde medrese eğitimi gördüğünü yine bizzat kendisi dile getirmektedir. Şiirlerindeki bu ihtilaftan dolayı Mister Gibb, Rıza Tevfik, Hüseyin Vassaf gibi şahsiyetler Yunus için ümmîdir derken; Faruk Kadri Timurtaş, Abdülbaki Gölpınarlı, Abdurrahman Güzel gibi bilim insanları da Yunus'un medrese eğitimi gördüğü kanaatindedirler.

Yunus hakkında ilk çalışmayı yapan M. Fuat Köprülü, Yunus'un eline kalem almadığı şeklindeki şiirlerinde geçen itirafını kabul edemediğini açıkladıktan sonra şöyle demiştir: “Tam manasıyla ümmî bir derviş ufak nefesler ve ilahiler yazsa bile Yunus divanının başındaki hemen hemen beş yüz beyti aşan uzun bir mesnevi parçasını mümkün değil yazamazdı. Lakin onun huruf-ı hecâyı telaffuz edememesi iddiası nasıl bir ifrat eseriye, bu saf dervişi tam manasıyla okumuş ve medrese eğitimi görmüş bir adam olarak saymak da bir tefrit eseridir.”³¹ Köprülü bu

²⁹ Mustafa Tatcı, age., s.106

³⁰ Mehmet Fuat Köprülü, age., s.375.

³¹ Mehmet Fuat Köprülü, age., s.381.

açıklamasını yaparken diğer taraftan Yunus'un Arap, İran mitolojisini çok iyi bildiğini, Farsça şiir zevkine varacak kadar Acem edebiyatını tanıdığını da belirtmektedir.

Abdülbaki Gölpınarlı ise Yunus'un medrese eğitimi gördüğü konusunda net bir fikre sahiptir. Yunus'un şiirlerinde Mevlânâ'dan ve Konya'dan bahsetmesini, o dönemde Anadolu'daki iki ilim merkezinden birinin Konya olmasını kanıt göstererek, Yunus'un Konya'da medrese eğitimi için bulunmuş olduğu kanaatiyle açıklamaktadır.³² Faruk Kadri Timurtaş'a göre Yunus sistemli bir eğitimden geçmiş ve büyük ihtimalle de tahsilini Konya'da yapmıştır.³³ Timurtaş, bu kanıya Yunus'un şiirlerinden hareketle varmaktadır. Ahmet Kabaklı, Yunus'un şiirlerindeki üstünlük ve manasındaki derinliğe bakarak onun iyi bir eğitim görmüş şehirli olduğunu söylemektedir. Yunus'un ümmîliği meselesi masivâyı terk, dolayısıyla bilmek iddiasını da terktir çünkü bilgiçlik çığ bir iddiadır ve Yunus ondan sakınmaktadır,³⁴ demektedir.

Yunus Emre hakkında yapmış olduğu kapsamlı çalışmalarıyla tanınan Mustafa Tatcı, medrese eğitiminin kitabi ve nakilci olduğunu ancak tekke eğitiminin şifahi olduğunu belirttikten sonra Yunus'un şiirlerinde kitabi bilgilerin bulunduğu gerçeğini söylemektedir. Ancak bu bilgilerin tekke ve tarikat eğitimi dışında elde edilemeyeceğini de eklemektedir. Yunus eğer zahirî ilimler tahsil etmiş olsaydı Arapça, Farsça yazar Türkçe ile bu kadar güçlü eserler vermezdi, onun büyüklüğü sistemli eğitimden geçmemiş olmasına, ümmîliğine bağlıdır, demektedir.³⁵

Buraya kadar anlaşılacağı üzere Yunus'un tahsil yapıp yapmadığı konusunda kesin bir fikre varılamamıştır. Kanaatimizce bu karışıklık Yunus'un şiirlerinde bahsi geçen ümmîlikten ne kastettiğiyle alakalıdır. Onun ümmîliği Hz. Peygamberin ümmîliği

³² Abdülbaki Gölpınarlı, Yunus Emre Divân ve Risâletü'n-Nushiyye, Derin Yay., İstanbul 2010, s.XVII.

³³ Faruk Kadri Timurtaş, age., s.15.

³⁴ Ahmet Kabaklı, age., s.15.

³⁵ Mustafa Tatcı, age., s.51

gibi bir ümmîlik midir yoksa okuryazar olmama durumu mudur? Yunus her şeyden önce bir sufi derviştir. Şeriat, tarikat, marifet, hakikat makamlarını şeyhinin icazetiyle aşmıştır. Şeriat ilmi zahir ilmidir, hakikat ilmi bâtın ilmidir. Zahir ilminde akıl, bâtın ilminde ilham vardır. Zahir ilmi medresede bâtın ilmi tekkede öğrenilir. Tasavvufta ise salıklar zahir ilmiyle âlim olsa bile hakikatte ümmîdirler. Bu sorunun cevabını hem zahir ilmini hem bâtın ilmini düşünüp Yunus'un hâl dünyasında aramak gerekir.

3.7. Mezarı yahut Makamı

Vefat zamanı ve yeri bilinmeyen Yunus Emre'nin mezarı hakkındaki görüşler de çeşitlidir. Halkın gönlünde asırlarca silinemeyecek yer edinmiş Koca Yunus'un ona duyulan saygı ve hürmetten, onun şahsına atfedilen kutsiyetten ötürü pek çok yerde mezarının varlığı gerçeği onun medfeni hakkında tartışmalı görüşlere sebep olmuştur. Köprülü, "Her yer halkı, çevrelerinde ruhanîyet ve kutsiyetinden yardım beklenilecek büyük mutasavvıfların bulunmasını istediklerinden dolayı, Doğu'da bu medfen ve makam ihtilaflarına pek çok rastlanmaktadır."³⁶ demektedir.

Anadolu'nun mana eri olan Yunus Emre, baş üstünde tutulan bir şahsiyet olduğu için hemen her şehir ve kasabamız âdeta onun kendi bünyesinde barınmasını istemiş ve ona yatak olmuştur. Ahmet Kabaklı bunun başlıca sebeplerini şöyle özetler: "Halk, Yunus'u çok sevdiğinden ona bir "makam ve nazargâh" yapmış olabilir. Asıl Yunus'tan sonra yaşamış başka "Yunus Emre"ler de oralarda gömülmüş olabilir. Kerametine inanılan kimseler, Yunus'un orada yatmakta olduğunu rüyada görmüş ve adına türbe kurdurmuş olabilirler..."³⁷ Gölpınarlı ise, Yunus'un farklı yerlerde gösterilen mezarlarının pek çoğunun belki de Yunus'a ait makamlar olduğunu, keramet ve rüyalardan hasıl olan türlü sebeplerle icat edilen bu mezarların Yunus'a ait olduğunu ispat için düzmece kitapçıklar bile yazıldığını söylemektedir.³⁸ Buradan anlaşıldığı kadarıyla zahirde ölen fakat bâtında sürekli diriliş gösteren Koca Yunus'a

³⁶ Mehmet Fuat Köprülü, age., s.382.

³⁷ Ahmet Kabaklı, age., s.17-18.

³⁸ Abdülbaki Gölpınarlı, Yunus Emre Hayatı ve Bütün Şiirleri, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1.Baskı, İstanbul 2006, s.XXXII.

her yer ve herkes burası “Yunus’un Mezarı” diye sahip çıkmıştır. Yunus’un mezarı ve makamı olarak söylenen Anadolu’nun çeşitli yerlerinden “Eskişehir / Sarıköy, Karaman, Bursa, Kula-Salihli arasındaki Emre Köyü, Erzurum, Isparta / Keçiborlu, Aksaray, Sandıklı, Ünye, Sivas”³⁹taki makam ve yerler kabullenilmektedir.

Köprülü, Yunus’a isnat edilen medfen ve makamlardan “Bursa, Manisa, Erzurum, Keçiborlu, Karaman ve Porsuk suyunun Sakarya’ya karıştığı yer”ler⁴⁰ olarak bahseder. Bu yerlerden Lâmiî Çelebi’nin Nefehatü’l-Üns Tercümesi ve Zeyli’ndeki rivayete dayanarak, akla daha yakın görüldüğünü belirterek Yunus’un Porsuk suyunun Sakarya’ya karıştığı yerde gömülü olduğunu kabul etmek gerektiğini belirtmektedir. Abdülbaki Gölpınarlı ve Faruk Kadri Timurtaş da bu görüştedirler. Mustafa Tatcı, eldeki belge ve rivayetlerin Yunus’un mezarı olarak Sarıköy’ü işaret ettiğini söylemekte ve mevcut belgelerle tartışmayı sürdürmenin mümkün olmadığını bildirmektedir.⁴¹

Diyebiliriz ki, Yunus Emre’nin medfen ve makamının bilinmesi önemli olmakla beraber doğumu, hayatı, ölümü ve mezarı hakkındaki yeterince belge ve bilginin elde olmayışı ona duyulan sevgiyi, saygı ve hürmeti asla azaltmamıştır. Bilakis, o makamını gönüllere kurmuş, Anadolu insanının sinesine defnedilmiştir. Onun hoşgörü ve sevgisini ebedileştirmek için ne mezarının başına dikilecek bir taş, ne de üzerine serpilecek toprağa ihtiyacı vardır. Yunus, gönüllerin bengü taşında ebedi yerini almıştır.

3.8. Edebî Kişiliği

Yunus Emre Türk kültür ve edebiyatının en büyük şairlerindedir. Divanını oluşturan engin bir görüşün mahsulü şiirlerinin yanı sıra çeşitli ahlak öğretilerini gaye edinerek meydana getirdiği mesnevisi vardır. Yalın ve güçlü Türkçesiyle hayat verdiği ilahileri dillere destan olmuştur. İlahilerinin oluştururken hece ve aruz vezninden

³⁹ Ahmet Kabaklı, age., s.17.

⁴⁰ Mehmet Fuat Köprülü, age., s.383-387.

⁴¹ Mustafa Tatcı, age., s.162-163.

faydalandığı gör÷lmektedir. Şiirlerinde İslam tasavvufundan derin izler vardır. İslamın Türkler arasında yayılması ve benimsenmesinde Yunus'un üstlendiği sorumluluk ve Şiirlerine yüklediği görev hemen ilk bakışta kendini belli etmektedir. O, İslam tasavvufunu son derece açık, güçlü, samimi, heyecanlı ve coşkun bir şekilde dile getirmiştir. Hayatı, evreni ve ölümü tasavvuf anlayışıyla açıklamaya çalışmış; ilahî aşk ve sevgi, hayat-ölüm, varlık-yokluk, bakilik-fânilik vb. konular üzerinde durmuştur. Varlığa vahdet-i vücud nazarıyla bakmış; tevhit, tevazu, cömertlik, doğruluk, gönül, hoşgörü, sabır, şükür, kanaat, ilim, söz, kendini bilmek gibi konuları özgün bir bakış açısıyla işlemiştir. Hangi temayı işliyor olursa olsun, sürekli üzerinde durduğu bir konu da ölümdür. Ölüm temasını içli, duygulu ve derinlemesine işleyen, edebiyatımızın güçlü bir şahsiyetidir. İnsana ve insanlığa değer veren, gönlünü ilahî tecellilerin durağı kabul eden Yunus Türkçeyi de sanatkârane bir üslupla kullanmış, duygu ve düşüncelerini 13. yüzyıl Türkçesiyle dile getirmiş ve Türkçenin bir kültür dili olarak gücünü göstermesinde önemli rol oynamıştır. Fikriyatını oturttuğu temeller, sanatı ve söyleyişindeki millîlik onun millet olarak sevilmesine ve sahiplenilmesine vesile olmuştur.

3.9. Eserleri

Yunus'un ilahileri Anadolu'nun ve Rumeli'nin en ücra köşelerine kadar yayılmış ve halk arasında yüzyıllarca varlığını sürdürmüştür. Yunus Emre'ye ait, bildiğimiz kadarıyla, iki eser vardır: Risâletü'n-Nushiyye ve Divân.

Risâletü'n-Nushiyye, H.707/M.1307-8 yılında mesnevi nazım şekliyle oluşturulmuş bir nasihatnâmedir.⁴² Yazmalarda oldukça karışık olan risâle, konu başlıklarıyla birlikte beyitler diğer bir konuyla iç içe girmiş vaziyettedir. Abd÷lbaki Gölpınarlı, bu eserin tenkitli bir neşrini yapmışsa da daha sonra F nüshasını çevirip yeniden yayımlamıştır.

Mustafa Tatcı, Risâletü'n-Nushiyye'nin eski beş nüshasını esas alarak yeniden hazırlamıştır. Tatcı'ya göre risâle, aruzun "fâilâtün / fâilâtün / fâ'ilün" kalıbıyla yazılmıştır ve 13 beyitlik bir mesneviyle başlamaktadır. Bu mesneviden sonra

⁴² Mustafa Tatcı, age., s.173

mensur bölüm gelir ki, asıl bölüm bu mensur bölümden sonra başlamaktadır. Metin başlangıçla beraber 600 beyitten oluşmaktadır. Asıl mesnevi kısmı “mefâ’îlün / mefâ’îlün / fe’ûlün” aruz kalıbıyla yazılmış olup, Türkçeye yeni adepte edildiği bir dönemde oluşturulduğu için birçok vezin hatası vardır.⁴³

Mehmet Kaplan’a göre, Risâletü’n-Nushiyye’nin üslubu, Divân’ındaki şiirlere göre acemice ve daha az ahenklidir. Divânı’ndaki gazellerinde dile ve vezne hâkim olan Yunus Emre’nin olgunluk hatta yaşlılık dönemlerine gelen bu eserde basit ve ibtidai bir ifade kullanmasını izah etmek pek mümkün olmamaktadır.⁴⁴ Yunus bu eserinde duygulara değil akla hitap etmiştir. Bu nedenle eserde hissi duygudan ziyade fikir ön plandadır. Aynı zamanda gazelin lirik havası yerini mesnevinin tahkiye etme tekniğine bırakmıştır.

Eserin ilk 13 beyitlik kısmında insanın yaratılışı anlatılmaktadır. Bundan sonra gelen kısımda ise “akıl” ve “akılın kaynağı”ndan bahsedilmektedir. Eserin mensur kısmından sonra başlayan manzum bölümlerde ruh, nefis, kanaat, öfke, sabır ve aklın hikâyelerine yer verilmiştir.

Divân-ı İlâhiyât Yunus Emre’nin ikinci hatta en bilindik eseridir. Bu eser son asırların mahsulü olup, henüz, 14-15. yüzyıllarda yazılmış eski bir nüshasına ulaşamamıştır. Bu da son dönemlerde eserin toplatılıp yazdırıldığı görüşünü kuvvetlendirmiştir. Köprülü, “biz bunun sebebini, Yunus Divânı’nın kendisinden yüzyıllarca sonra, ona çok bağlı bir derviş tarafından tertip ve tanzim edilmesinde buluyoruz.”⁴⁵ tespitinde bulunmaktadır. Divân’ın kendisinden senelerce sonra yazılması değişik mecmua ve cönklerin divana katılmasına, böylelikle Yunus’un olmadığı halde Yunusça söylenmiş şiir ve ilahilerin Divân’a girmesine sebep olmuştur.⁴⁶

⁴³ Mustafa Tatcı, age., s.174.

⁴⁴ Hüseyin Özbay, Mustafa Tatcı, Yunus Emre Makalelerden Seçmeler, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1994, s.239.

⁴⁵ Mehmet Fuat Köprülü, age.,s 397.

⁴⁶ Tahsin Ünal, Büyük Türk Düşünürü Yunus Emre, Berikan Yay., Ankara 2007, s.25.

Mustafa Tatçı, elimizde Yunus'un yaşadığı dönemde yazılmış bir divan nüshası olmadığını söyledikten sonra, Yunus Emre Divânı'nı düzenlerken yararlandığı en eski yazmalar olarak şunları saymaktadır:⁴⁷

1. Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bl. 3389
2. Karaman Nüshası
3. Yahya Efendi Nüshası
4. Raif Yelkenci Nüshası
5. Nuruosmaniye Kütüphanesi, 4904
6. Bursa İl Halk Kütüphanesi, Eski Eserler Bl.882
7. Hacı Bektaş Kütüphanesi
8. Avusturya(Viyana) Nüshası
9. Çorum İl Halk Kütüphanesi, 2157
10. Mustafa Canpolat Nüshası
11. Ritter Nüshası, Staatsbibliothek, Ms. Or. Oct. 2575(Marburg)
12. Dil tarih Coğrafya Fakültesi Ktp. Nüshası
13. Türk Tarih Kurumu Ktp. Nüshası, Yz. Nu:376
14. Sarayova Enstitü Ktp. Nüshası
15. Mısır(Kahire) Ktp.Nüshası
16. Yapı Kredi Bankası Ktp. Nüshası
17. Murâd Molla Kütüphanesi Ktp. Nüshası
18. Haşim Paşa Ktp. Nüshası
19. Millet Ktp. Nüshası, 521
20. Millet Ktp. Nüshası, 522
21. Millet Ktp. Nüshası, 525
22. İÜ.Ktp. Nüshası, 2927
23. İÜ.Ktp. Nüshası, 5677
24. Süleymaniye Ktp. Nüshası, 688
25. Galata Mevlevihanesi Ktp. Nüshası
26. Konya İzzet Koyunoğlu Ktp.Nüshası
27. Milli Ktp. Nüshası, A-3092/B.

⁴⁷ Mustafa Tatçı, age., s.176-191.

28. Milli Ktp. Nüshası, A-1931/2.
29. Milli Ktp. Nüshası, 70/1.
30. Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Nüshaları

Bu kadar çok nüshası bulunan “Yunus Emre Divânı”⁴⁸ ilk olarak Burhan Toprak tarafından günümüz harflerine çevrilerek yayımlanmıştır. Daha sonra Naci Kasım tarafından yayımlanan “Tam ve Tekmil Yunus Emre Divânı”⁴⁹, Cahit Öztelli’nin hazırlamış olduğu “Yunus Emre Divânı”⁵⁰, Abdülbaki Gölpınarlı’nın “Yunus Emre Divânı”⁵¹, Faruk Kadri Timurtaş’ın “Yunus Emre Divânı”⁵² çalışmaları birbirini izlemiştir. Bunların dışında da birçok neşir vardır. Mustafa Tatcı’nın hazırlamış olduğu “Divân-ı İlâhiyât”⁵³ ise bugüne kadarki en kapsamlı çalışma olarak görülmektedir.

Yunus Emre’nin Divân’ı, mesnevi, gazel ve musammatlardan mürekkep olmak üzere genellikle hece vezniyle yazılmış olan on on iki bin mısradan müteşekkildir.⁵⁴ Yunus, ilâhilerini heceyle yazdığı gibi aruzla da yazmıştır. Ancak heceyle yazılan şiirleri aruzla yazılandan çoktur. İster aruzlu olsun ister heceli, şiirlerinin çoğu musammat tarzındadır. Yunus Emre Divânı’ndaki şiirlerin nazım türleri ilahi, nefes, nutuk olarak değerlendirilmekle birlikte bunlar arasında az da olsa münâcât, nâ’t, mi’râciye, vücutnâme gibi türler de vardır. Bugünün edebiyatçıları tarafından birer tür kabul edilen bu metinler “divân-ı ilâhiyât” başlığı altında toplanmıştır. Buna göre makam teknil etmiş sufiler tarafından oluşturulan bütün bir tasavvuf şiiri “ilâhiyât”tan müteşekkildir.⁵⁵ Yunus, şiirlerinde kafiyeye fazla önem vermemiştir. Bu tutum, onun eserlerini sanat kaygısı taşımadan oluşturduğunu göstermektedir.

⁴⁸ Burhan Toprak, Yunus Emre Divânı, İstanbul 1933.

⁴⁹ Naci Kasım, Tam ve Tekmil Yunus Emre Divânı, İstanbul 1969.

⁵⁰ Cahit Öztelli, Yunus Emre Yaşamı ve Bütün Şiirleri, İstanbul 1986.

⁵¹ Abdülbaki Gölpınarlı, Yunus Emre Divânı, İstanbul 1943.

⁵² Faruk Kadri Timurtaş, Yunus Emre Divânı, İstanbul 1972.

⁵³ Mustafa Tatcı, age., İstanbul 2014.

⁵⁴ Mehmet Fuat Köprülü, age., s.404.

⁵⁵ Mustafa Tatcı, age., s.208.

Divân'ın lisani mahiyetine gelince, Azeri lehçesiyle büyük bir benzerlik taşıyan bu eski Anadolu Türkçesi, eski Oğuzcanın daha sonraki gelişmiş şekli ibarettir. Bundan başka o devir eserleri gibi saf Anadolu Türkçesidir.⁵⁶ Yunus, Türkçe duyan, Türkçe konuşan ve Türkçe düşünen bir mutasavvıftır. Onun asırları aşan şahsiyeti şiirlerindeki sanat anlayışıyla değil, öğretilerini eski Anadolu Türkçesinin en coşkun şekliyle dile getirmesiyle ebedilik kazanmıştır, diyebiliriz.

3.10. Menkıbevi Hayatı

Horasan diyarından Rum'a gelip yerleşmiş Hacı Bektaş namında bir şeyh vardır. Bu şeyhin veliliği ve kerametleri kısa sürede etrafa yayılmıştır. Bu şeyhten nasip almaya her taraftan muhibler, müridler ve fakir halli kimseler gelmiş ve şeyhin dergâhında meclisler kurulmaya başlanmıştır. O vakitler Sivrihisar'ın Sarıköy'ünde Yunus isminde bir kişi vardır. Ekincilikle uğraşan bu Yunus gayet fakir birisidir. Bir zaman kıtlık baş gösterir ve ekinde bir şey alamazlar. Yunus, Hacı Bektaş'ın bu güzel vasıflarını duymuştur. Kendisinin de bu kapıdan boş dönmeyeceğini ümit ederek bir şeyler istemeye gider. Eli boş gitmemek için de geçtiği yerlerden topladığı alıçları öküzüne yükleyip yola revan olur. Hacı Bektaş Sulucakarahöyük'te ikamet etmektedir. Yunus buraya gelince şeyhin huzuruna çıkar ve dağdan topladığı armağanını sunar. Kendisinin fakir bir kimse olduğunu, kıtlık yüzünden ekinde bir şey alamadıklarını ve alıç karşılığında buğday istediğini şeyhe bildirir. Hacı Bektaş, "Öyle olsun!" diyerek alıcı alır ve yanındaki abdallara paylaşır, alıcı yerler. Yunus, birkaç gün orada kaldıktan sonra, gitmek vakti gelir. Durumu Hacı Bektaş'a bildirirler. Hacı Bektaş, "Bir sorun bakalım buğday mı ister, nefes mi verelim?" der. Yunus, "Ben nefesi neyleyeyim, buğdayımı verin." cevabını verir. Yunus'un cevabı Hacı Bektaş'a iletilince, Hünkâr, "Varın Yunus'a deyin, alıcın her tanesi için iki nefes verelim." der. Bu sefer Yunus, "Ehil-ıyâlim var, nefes karın doyurmaz, lutfederse buğday versinler." der. Bu sözü de Hacı Bektaş'a iletirler. Bu defa, "Varın söyleyin, alıcının her çekirdeği başına on nefes verelim." buyurur. Yunus bu söze karşılık yine "Ben nefesi neyleyeyim, çoluk çocuğum var, bana buğday gerek." der. Hacı Bektaş, dilediği kadar buğday verilmesini söyler ve buğday öküzüne yüklenir. Yunus yola koyulur, az gidince akli başına gelir. Vilâyet erine vardım bana nasip

⁵⁶ Mehmet Fuat Köprülü, age., s.403.

sundu, gafil oldum nefesi alamadım, buğday bir nice gün içinde tükenir nefes ise tükenmez, diye düşünür ve nasibini almak umuduyla geri döner. Hacı Bektaş'ın halifeleri Yunus'a niçin geri geldiğini sorarlar. Yunus, "Bana buğday gerekmez, o himmet olan nasibini versinler."der. Yunus'un durumu Hünkâr'a bildirilir, Hünkâr, onun kilidinin Tapduk Emre'ye verildiğini, dilerse ona gidebileceğini söyler. Bu söz üzerine Yunus, Tapduk Emre'ye gider. Hacı Bektaş'ın selamını iletir, kendi durumunu anlatır. Tapduk Emre, "Safa geldin, halin bize malum olmuştu, hizmet et, emek yetir, nasibini al!" buyurur. Yunus, ne hizmet varsa yapabileceğini söyler. Yunus, dergâha odun taşımakla görevlendirilir. Fedakâr derviş, tam kırk yıl bu hizmette bulunur, dergâha eğri ve yaş odun getirdiği hiç görülmez. "Erenler meydanına eğri yakışmaz."der.

Aradan uzun zaman geçer, günlerden bir gün tapduk dergâhında erenler meclisi kurulur. O mecliste Yunus-ı Gûyende isminde bir kimse vardır. Tapduk Emre cezbeye gelir ve Gûyende'ye "Yunus, söyle!"der. Gûyende işitmez. "Yunus, şevkımız var sohbet eyle, işitelim!"der. Yunus-ı Gûyende yine işitmez. Gûyende'den ses çıkmayınca bu sefer bizim Yunus'a döner, "Yunus, vakit oldu, o hazinenin kilidini açtık, nasibini alıverdin, sen söyle!" buyurur. Bunun üzerine Yunus'un gözü gönlü açılır, dili çözülür, ilahi hakikatlerin sırlarından sohbet eyler. Ârifane nutuklar, ilâhiler söylemeye başlar.⁵⁷

Yunus Emre menakıbbı hakkında Hacı Bektaş-ı Veli Velâyetnamesi'inden başka Tatçı'nın Aziz Mahmud Hüdâyi 'nin Vâkıât'ından alıntılıdığına göre ise, "Yunus Tapduk'a otuz yıl hizmet eder fakat kendisine bâtın âleminden bir kapı açılmaz. O da dergâhtan kaçıp kırlara düşer. Bir gün bir mağaraya denk gelir, mağarada yedi er vardır, onlarla arkadaş olur. Her gece bu yedi erden biri dua eder ve dua neticesinde bir sofraya gelir. Sıra Yunus'a gelir, o da utana sıkıla dua eder. "Yarabbi benim yüzümü kara çıkarma, onlar kimin hürmetine dua ediyorlarsa onun hürmetine beni utandırma!"der. Duanın ardından iki sofraya yemek gelir. Oradakiler hayretler içindedir. Yunus'a kimin yüzü suyu hürmetine dua ettiğini sorarlar. O da "Önce siz

⁵⁷ Hamiye Duran, Velâyetnâme Hacı Bektaş-ı Veli, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2.Baskı, Ankara 2014, s.377-385.

söyleyin, siz kimin için ediyordunuz?”der. Onlar da, “Biz Tapduk Emre’nin dergâhında otuz sene hizmet eden erin hürmetine dua ederiz.”derler. Yunus bunu duyunca yüzü suyu hürmetine dua edilenin kendisi olduğunu anlar, dergâhtan kaçtığına bin pişman olur ve hemen geri döner. Tapduk’un eşi Ana Bacı’ya sığınır. Ana Bacı’dan kendisini bağışlatmasını diler. Ana Bacı Tapduk’un sabah abdest almak için kapıdan dışarı çıktığını, Yunus’a kapı eşiğine yatmasını söyler. Tapduk üzerine basınca “Bu kim?” diye sorar, ben de “Yunus!” derim, “Hangi Yunus?” derse bil ki gönlünden çıkmışsındır, “Bizim Yunus mu?” derse eteğine yapış, kendini bağışlat, der. Tapduk’un gözleri görmezmiş, Yunus, Ana Bacı’nın dediğini yapar ve kapı eşiğine yatar. Ana Bacı Tapduk Emre’nin koluna girmiş onu abdest almak için dışarı çıkarırken Tapduk’un ayağı Yunus’a değer. “Bu kim?” diye sorar. Ana Bacı, “Yunus!” der. Tapduk, “Bizim Yunus mu?” deyince, Yunus Tapduk Emre’nin ayaklarına kapanır ve kendisini bağışlatır.⁵⁸

Tatcı’nın İbrahim Hâs’ın eseri Tezkiretü’l-Hâs’tan aktardığına göre, “Bir gün Yunus dağda odun kesmektedir. Bu esnada bir atlı çıkagelir. Hâlinden anlaşıldığına göre bu atlı padişahdır. Yunus’u görüp durmuştur. Yunus’a ne yaptığını sorar. Yunus, odun kestiğini söyler. Bunun üzerine padişah Yunus’a bir miktar altın verir. Yunus bunun ne olduğunu sorar, padişah da “İyi bir hizmetkârdır, her nereye göndersen boş gelmez.”der. Yunus, “Adı nedir?” diye sorduğunda “Altındır.” cevabını alır. Bunun üzerine Yunus, “Allah’ın kulları vardır ki, dağlara taşlara ‘Altın ol!’ dese altın olur” diyerek etrafına işaret eyler. O esnada dağ taş altın olur. Yunus, “Bunlar dünyalıktır, neye yarar? Taşa taş olmak, ağaca ağaç olmak gerektir.” der. Böylece altın olan taşlar ve ağaçlar eski hâllerine dönerler.⁵⁹

Rivayet olunur ki, Yunus üç bin şiir söylemiştir. Bu şiirler Molla Kasım adlı bir zâhidin eline geçmiş, o da bu şiirleri şeriata aykırı bulduğu için bir su kenarında bin tanesini yakmış, bin tanesini suya atmıştır. Üçüncü bin şiirleri okurken de karşılaştığı bir beyitle şaşkına dönmüş, tevbe etmiştir. Yunus’un velâyetine böylece inanan Molla Kasım’ın denk geldiği beyit;

⁵⁸ Mustafa Tatcı, age.,s.14-15.

⁵⁹ Mustafa Tatcı, age., s.19.

Dervîş Yunus bu sözü eğri büğrü söyleme

Seni sıgaya çeken bir Molla Kasım gelir,

şeklindedir. Bunun ardından pişmanlık duyan Molla Kasım için artık çok geçtir. Halk yakılan şiirlerin gökte melekler, suya atılan şiirlerin balıklar ve kalan şiirlerin de insanlar tarafından okunduğuna inanmaktadır.⁶⁰

Buraya kadar anlatmaya çalıştığımız menkıbeler göstermektedir ki, Yunus Emre'nin destani hayatı gerçek hayatının da ötesine geçmiştir. Halk Yunus Emre'yi menkıbelerden rivayet olunduğu şekliyle bilmekte ve gönüllerde Yunus bu koca kimliğiyle yer edinmiş olmaktadır. Menkıbe ile gerçeğin ayırt edilmesinin önemini göz ardı etmemekle birlikte, Yunus'un menkıbevi hayatını oluşturan bu anlatılar onun büsbütün anonimleşmesini, tanınmaz hâle gelerek yok olmasını önlemekle kalmamış, onun şöhretinin yüzyıllara yayılıp yaşamasını da sağlamıştır. "Bu menkıbeler sayesinde, milletimizin Yunus Emre tasavvuru gelişmiş, ona pek mübarek, pek dürüst, pek fakir ve son derece mütevazı bir çehre kazandırılmıştır."⁶¹ Bu derece pişmiş bir şahsiyetin her kesim tarafından sahiplenilmesi, onu sahiplenen kişiye de itibar katacağından normal karşılanmalıdır. Nitekim tasavvuf erbabından beklenen kerametler Yunus'ta menkıbelerle kayda düşülmüş ve Yunus değişik kesimler tarafından sahiplenilmiştir.

⁶⁰ Mustafa Tatcı, age., s.26.

⁶¹ Ahmet Kabaklı, age., s.42.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEĞER VE DEĞERLER EĞİTİMİ KAVRAMLARI

1.1. Değer

Sözcüklerin bir genetiği olduğu gerçeğinden hareketle, sözcükler genetik kodları sayesinde asırları aşarak varlıklarını sürdürmektedir, diyebiliriz. Sözcüğe yüklenen bu genetik kodlar her ne kadar kendine has şifrelerle diğerlerinden ayrılıyor olsa da sözcüğün manası kullanıldığı bağlama göre değişmektedir. Bu da sözcüklerin birden fazla anlama gelebilmelerine olanak tanımaktadır. “Değer” kelimesinin de diğer sözcükler gibi bu olanaklara sahip olduğu görülmektedir.

Değer sözcüğü Türkçe Sözlük’te;⁶²

1. Bir şeyin önemini belirleyen soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet.
2. Bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, paha.
3. Yüksek ve yararlı nitelik.
4. sf. Üstün, yararlı nitelikleri olan (kimse).
5. fel. Kişinin isteyen, gereksinim duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey.
6. mat. Bir değişkenin veya bilinmeyenin sayı ile anlatımı.

şeklinde izah edildikten sonra,

değer biçmek; bir şeyin değerini belirtmek, değer vermek; değerli saymak, önem vermek, denilmektedir. Yine “değer” sözcüğüyle ilgili hatta bazen onunla eş değer kullanılan erdem kelimesi içinse Türkçe Sözlük’te;

1. Erdem, ahlakın övdüğü iyilikçilik, alçak gönüllülük, yiğitlik, doğruluk vb. niteliklerin genel adı, fazilet.

⁶² Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, 10.Baskı, Ankara 2005.

2. fel. İnsanın ruhsal olgunluğu.

olarak tanımlama yapılmıştır. “Fazilet” sözcüğü için Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat’ta⁶³, “insanda iyilik etmeye ve fenalıktan çekinmeye olan devamlı ve değişmez istidat, güzel vasıf, insanın yaradılışındaki iyilik, iyi huy, erdem” manaları verilmektedir. Bununla birlikte “ahlak” sözcüğü de çoğu kez “değer” kelimesiyle birlikte kullanılmaktadır. Türkçe Sözlük’te ahlak, “bir toplum içinde kişilerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kuralları; iyi nitelikler, güzel huylar” şeklinde açıklanırken; Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat’ta, “insanda bulunan ruhi ve zihnî haller; iyilik etmek ve fenalıktan çekinmek için takibi lazım gelen usul ve kaideleri öğreten ilim” şeklinde açıklanmaktadır. Cevizci’nin Felsefe Sözlüğü’nde⁶⁴ ahlak, “mutlak olarak iyi olduğu düşünülen ya da belli bir yaşam anlayışından kaynaklanan davranış kuralları bütünü; bir kimsenin iyi niteliklerini veya kişiliğini ifade eden tutum ve davranışların tamamı” olarak tanımlanmaktadır. Çağlayan ise kitabında ahlakın huy, mizaç, karakter ve alışkanlık anlamına geldiğini, ahlakın irade sahibi kişilerin başkasının zorlamasına gerek kalmadan kendi özgür iradesiyle yaptığı davranışlar olduğunu söylemekte, insan ruhuna yerleşen alışkanlıklar olduğunu ifade etmektedir.⁶⁵ Değer kavramıyla ilgili araştırmacıların sözcüğe getirdikleri tanımlamalar ise şöyledir:

“Ahlak ya da değer felsefesinde, olgu bilincinden sonra ortaya çıkan ve olguya belli duyguları, arzuları, ilgileri, amaçları, ihtiyaçları ve fiilleri olan özneye ilişkisi içinde, belli nitelikler yüklemeye belirlenen tavır; öznenin olana, olguya yüklediği niteliğe denir.”⁶⁶

“Değer, bir toplum içerisinde veya bir inanç ve ideoloji içerisinde veya insanlar arasında kabul edilmiş, benimsenmiş ve yaşatılmakta olan toplumsal, insani, ideolojik veya ilahî kaynaklı her türlü görüş, düşünüş, davranış, kural ve kıymetlerdir.”⁶⁷

⁶³ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi, 20.Baskı, Ankara 2003.

⁶⁴ Ahmet Cevizci, Felsefe Sözlüğü, Paradigma Yay., İstanbul 2005, s.30

⁶⁵ Ahmet Çağlayan, Ahlak Pusulası Ahlak ve Değerler Eğitimi, DEM Yay., 2.Baskı, İstanbul 2013, s.17.

⁶⁶ Ahmet Cevizci, age., s.432.

⁶⁷ Nazmi Avcı, Toplumsal Değerler ve Gençlik, Siyasal Kitabevi, Ankara 2007, s.18.

“Değer, bireylerin herhangi bir kişi, varlık, olay, durum vb. karşısında ortaya koyduğu duyarlılıklardır.”⁶⁸

“Değer, bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü; bir şeyin sahip olduğu kıymet; yüksek ve yararlı niteliktir.”⁶⁹

“Değer, insanı insan yapan özelliklere sahip olan ve insanı diğer canlılardan ayıran temel özellikleri içinde barındıran, insanların davranışlarına yön veren inançlar bütünüdür.”⁷⁰

“Değer, insanın varlığı anlamlandırma ve değerlendirme çabasının sonucu olarak ortaya çıkıp zamanla topluma mal olarak toplumun ortak mirasını oluşturan öğelerdir.”⁷¹

“Kültürden doğan paradigmlar tarafından belirlenen doğrulara değer denir.”⁷²

“Değer, her şeyden önce bir varlığın tespitine dayanır ve ancak sezgi ile kavranabilir.”⁷³

“Değer, bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inançlardır.”⁷⁴

“Değer, yapılabildiği önemli, anlamlı kılan şeydir.”⁷⁵

“Değer, arzu edilen, ilgi ve ihtiyaç duyulan şeydir.”⁷⁶

Değer, yani bir şeyin değeri, kendisiyle aynı türden olan şeyler arasındaki özel yeridir. Değer, insanla ve onun başarısıyla alakalıdır. Kendi başına bir malın değeri olmaz ancak nesne kişi hayatına bir şeyler katıyorsa değerlidir.⁷⁷

“Değerler, nasıl yaşamamıza işaret eden anlam çizgileridir. Değerler, neyin önemli olduğunu gösteren kişiye ait inançlardır. Değerler, gideceğimiz yönü gösteren

⁶⁸ Ertuğrul Yaman, *Değerler Eğitimi Eğitimde Yeni Ufuklar*, Akçağ, 4.Baskı, Ankara 2016, s.17.

⁶⁹ Z. Şeyma Arslan, “Yükselen Değer Kavramı Üzerine Eleştirel Bir Yaklaşım”, *Değerler Eğitimi*, Der. Y.Sinan Zavalı, DEM Dergi, Yıl 1, Sayı 1.

⁷⁰ Kadir Ulusoy ve Bülent Dilmaç, *Değerler Eğitimi*, Pegem Akademi, 4.Baskı, Ankara 2016, s.16.

⁷¹ Recep Kaymakcan ve Hasan Meydan, *Ahlak Değerler ve Eğitimi*, 2.Baskı, İstanbul, 2016, s.24.

⁷² İsmail Aydoğan, *Kültür Temelli Eğitim*, Harf Yay., Ankara 2016, s.43.

⁷³ Hilmi Ziya Ülken, *Bilgi ve Değer*, Ülken Yay., 2.Baskı, İstanbul 2001, s.195.

⁷⁴ Erol Güngör, *Değerler Psikolojisi*, Hollanda Türk Akademisyenler Birliği Vakfı Yay., 1993, s.18.

⁷⁵ Ömer Naci Soykan, “Genel Geçer Bir Ahlak Olanaklı Mıdır?”, *Değerler ve Eğitimi*, DEM, İstanbul 2013, s.48.

⁷⁶ Süleyman Hayri Bolay, “Aşkın Değerler Buhranı”, *Değerler ve Eğitimi*, DEM, İstanbul 2013, s.60.

⁷⁷ İoanna Kuçuradi, *İnsan ve Değerleri*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 2016, s.41-42.

pusulamızdır; eylemlerimiz için ufuk çizgimizdir (...) Değerler anlamlardır (...) Değerler, motivasyonu sağlayan en güçlü araçlardır.”⁷⁸

“Değerler, toplum üyeleri için nelerin kabul edilebilir nelerin kabul edilemez olduğunu; nasıl düşünülüp, nasıl hissetmeleri ve nasıl davranmaları gerektiğini belirler.”⁷⁹

“Değerler, belli tutum ve davranışları açıklayan bir şemsiye, başka bir deyişle, bireyi belli bir şekilde hissetmeye ve davranmaya yönlendiren doğru-yanlış rehberi olarak görülebilir.”⁸⁰

“Toplumunu bir bina gibi tasavvur edersek, binanın yapıtaşları bireyler, çimentosu ise değerlerdir. Değerler bir toplumun iskeletini oluşturan unsurların başında gelir. Değerler toplumun manevi dinamikleridir.”⁸¹

“Değerler, toplumun sosyo-kültürel öğelerine anlam veren en önemli ölçütlerdir.”⁸²

“Değerler, toplumu oluşturan bireylere nelerin önemli olduğunu, nelerin tercih edilmesi gerektiğini ve kısaca nasıl yaşanılması gerektiğini belirtmektedir.”⁸³

“Değerler, iyi ya da kötü insan olmanın parametrelerini gösteren şaşmaz bir ölçüt, bireysel mutluluğun, toplumsal barış ve huzurun en önemli kaynaklarıdır.”⁸⁴

Bu ve benzeri birçok değer tanımı görmek mümkündür. Anlaşılacağı üzere “değer” sözcüğüne yüklenen anlamlar “değer”in değişik manalara gelmekle birlikte genellikle “toplumda var olan veya olması beklenen, toplumun her bir üyesinde de görülmesi umulan iyi hasletler, güzel huylar; toplumsal düzen ve huzurun harcı, mayası, olmazsa olmaz ölçütler vs.” kast edildiği şeklindedir.

⁷⁸ Yener Özen, Değerler Neye Değer, Gece Kitaplığı, Ankara 2016, s.5.

⁷⁹ Aliye Çınar, Değerler Felsefesi ve Psikolojisi, Emin Yay., Bursa 2013, s.194.

⁸⁰ Erdal Atabek, Tüketilen Değerler ve Gençlik, Cumhuriyet Kitapları, 2.Baskı, İstanbul 2011, s.203.

⁸¹ Nevzat Tarhan, Değerler Psikolojisi ve İnsan, Timaş, 10.Baskı, İstanbul 2017, s.13-51.

⁸² Ertan Özensel, “Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, Selçuk Üniversitesi, 1(3),2003, 217-219.

⁸³ Oktay Akbaş, “Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış”, *Değerler Eğitimi*, drl. Y.Sinan Zavalı, DEM Dergisi, C 6, Sayı 16.

⁸⁴ Hayati Hökekleli, Psikoloji Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler, Dem Yay., İstanbul 2013, s.12.

1.2. Değerlerin Sınıflandırılması

Değer ve değerler üzerine birçok araştırma yapılmış ve bu araştırmalar neticesinde de değişik sınıflandırmalar gidilmiştir. Bu sınıflandırmalardan en çok kabul görenler Nelson, Rokeach, Spranger ve Schwart'a ait olan sınıflandırmalardır. Bu sınıflandırmalar Kubilay Yazıcı'nın⁸⁵ aktardığına göre aşağıda yer alan tablolardaki gibidir:

Nelson'a göre değerler bireysel değerler, grup değerleri ve sosyal değerler olmak üzere üçe ayrılmaktadır.

Tablo 1: Nelson'a göre değerlerin sınıflandırılması

Bireysel değerler	Seçim yapmada ve satın aldığımız ürünlerde, hobilerimizde olduğu gibi diğer kişisel tercihlerimizle ilgilidir.
Grup değerleri	Belli bir grubun üyeleri tarafından paylaşılan değerlerdir. Bu grup aile, kulüp, dini ya da politik bir grup olabilmektedir.
Sosyal değerler	Adalet, saygı, farklılık, eşitlik gibi değerlerdir. Bireyin mevcut toplumsal yapı içerisinde varlığını devam ettirmesine yarayan değerlerdir.

Rokeach'a göre değerler temel değerler ve araç değerler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Tablo 2: Rokeach'a göre değerlerin sınıflandırılması

Temel değerler	Arzu edilen nihai değerleri içerir.	Başarı, özgürce seçim, eşitlik, erdem vb.
-----------------------	-------------------------------------	---

⁸⁵ Kubilay Yazıcı, "Değerler Eğitimi'ne Genel Bir Bakış", *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, S 19. 2006.

Araç değerler	Temel değerlere ulaşmak için kullanılacak davranış biçimlerini ifade etmektedir.	Cesaret, sorumluluk, gerçeklik, tutku vb.
----------------------	--	---

Spranger'e göre değerler bilimsel (teorik), ekonomik, estetik, siyasi (politik), sosyal, dini değerler olmak üzere altı gruba ayrılmaktadır.

Tablo 3: Spranger'e göre değerlerin sınıflandırılması

Bilimsel değer	Gerçeğe, bilgiye, muhakemeye ve eleştirel düşünceye önem verir. Bilimsel değerleri olan insan deneysel, eleştirici, akılcı ve entelektüeldir.
Ekonomik değer	Yararlı ve pratik olana önem verir. Ekonomik değerlerin hayatta önemszenmesi gerektiğini bildirir.
Estetik değer	Simetri, uyum ve forma önem verir. Birey hayatı olayların bir çeşitliliği olarak görür. Sanatın topluluk için zorunluluk olduğunu düşünmektedir.
Sosyal değer	Başkalarını sevme, yardım ve bencil olmama esastır. En yüksek değer insan sevgisidir. Bu insan sevgisini insanlara sunar, bencil değil nazik ve sempatiktir.
Politik değer	Her şeyin üstünde kişisel güç, etki ve şöhret vardır. Esas olarak kuvvetle ilgilidir.

Dini değer	Evreni bir bütün olarak kavrar ve kendisini onun bütünlüğüne bağlar. Dini uğruna dünyevi fazları feda eder.
-------------------	---

Schwartz değerleri bireysel ve kültürel olmak üzere iki düzeyde incelemektedir. Bireysel düzeydeki incelemelerde yer alan değerler kişilerin yaşamlarını yönlendirmedeki önemlerine göre ele alınmaktadır. Değerlerin kültürel düzeyde incelenmesindeki amaç ise toplumun genelinde paylaşılan ve toplumsal normlara dayanan soyut fikirlere ilişkin fikir yürütmek olarak ele alınmaktadır.

Tablo 4: Schwartz'a göre bireysel değerlerin sınıflandırılması

Açıklama	Değerler	Kaynaklar
Güç (power): Toplumsal konum, insanlar ve kaynaklar üzerine denetim gücü	Sosyal güç sahibi olmak, otorite sahibi olmak, zengin olmak, toplumdaki görüntümü koruyabilmek (insanlar tarafından benimsenmek) a	Etkileşim Grup
Başarı (achievement): Toplumsal standartları temel alan kişisel başarı yönelimi	Başarılı olmak, yetkin olmak, hırslı olmak, sözü geçen biri olmak (zeki olmak)	Etkileşim Grup
Hazcılık (hedonism): Bireysel zevke, hazzı yönelim	Zevk, hayattan tat almak	Organizma
Uyarılım (stimulation): Heyecan ve yenilik arayışı	Cesur olmak, değişken bir hayat yaşamak, heyecanlı bir yaşantı sahibi olmak	Organizma

<p>Özyönelim (self-direction): Düşünce ve eylemde bağımsızlık</p>	<p>Yaratıcı olmak, merak duyabilmek, özgür olmak, kendi amaçlarını seçebilmek, bağımsız olmak (kendine saygısı olmak)</p>	<p>Organizma Etkileşim</p>
<p>Evrenselcilik (universalizm): Anlayışlılık, hoşgörü ve tüm insanların ve doğanın iyiliğini gözetmek</p>	<p>Açık fikirli olmak, erdemli olmak, toplumsal adalet, eşitlik, dünyada barış istemek, güzelliklerle dolu bir dünya, doğayla bütünlük içinde olmak, çevreyi korumak (iç uyum)</p>	<p>Grup b Organizma</p>
<p>İyilikseverlik (benevolence): Kişinin yakın olduğu kişilerin iyiliğini gözetme ve geliştirme</p>	<p>Yardımsever olmak, dürüst olmak, bağışlayıcı olmak, sadık olmak, sorumluluk sahibi olmak (gerçek arkadaşlık, olgun sevgi, manevi hayat, anlamlı hayat)</p>	<p>Organizma Etkileşim Grup</p>
<p>Geleneksellik (tradition): Kültürel ya da dinsel töre ve fikirlere saygı ve bağlılık</p>	<p>Alçakgönüllü olmak, dindar olmak, hayatın bana verdiklerini kabullenmek, geleneklere saygılı olmak, ılımlı olmak (dünyevi işlerden el ayak çekmek)</p>	<p>Grup</p>
<p>Uyma (conformity): Başkalarına zarar verebilecek ve toplumsal beklentilere aykırı olabilecek dürtü ve eylemlerin sınırlandırılması</p>	<p>Kibarlık, itaatkâr olmak, anne babaya değer vermek, kendini denetleyebilmek</p>	<p>Etkileşim Grup</p>

<p>Güvenlik (security): Toplumun, var olan ilişkilerin ve kişinin kendisinin huzuru ve sürekliliği</p>	<p>Ulusal güvenlik, toplumsal düzenin sürmesini istemek, temiz olmak, aile güvenliği, iyiliğe karşılık vermek (bağlılık duygusu, sağlıklı olmak)</p>	<p>Organizma Etkileşim Grup</p>
<p>Not: Organizma: Biyolojik organizma olarak bireylerin evrensel gereksinimleri; Etkileşim: Uyumlu bir toplumsal etkileşimin evrensel nitelikteki ön şartları; Grup: Grupların sonsuz işlev göstermesi ve varlığını sürdürebilmesi için evrensel gereklilikler</p> <p>a. Kültürler arası karşılaştırmalarda tutarlı sonuçlar vermediği saptanan değerler parantez içinde verilmiştir.</p> <p>b. İnsanların asıl gruplar dışındaki insanlarla ilişkiye geçtikleri, gruplar arası karşılıklı bağımlılığı kabul ettikleri ve doğal kaynakların kısıtlı olduğunun farkına vardıkları zaman ortaya çıktığı varsayılır.</p>		

1.3. Değerler Eğitimi

Eğitime bir sanat gözüyle bakan Immanuel Kant, “Eğitime ihtiyaç duyan tek varlık insandır. Çünkü hayvanlar değişmez bir plana göre yeteneklerini kullanırlar ancak insan söz konusu olduğunda eğitimden anlaşılan ahlaki terbiye ile birlikte bakıp büyütmeyi, umumi talim ve terbiyeyi anlamaktayız.”⁸⁶dedikten sonra , “İnsan ancak eğitimle insan olabilmektedir.”⁸⁷ kaidelerini dile getirmektedir. Kant, bununla da kalmaz, insan ahlaki eğitimden yoksunsa o insan eksik ve kötü insandır, der. Ahlak eğitiminin disiplin üzerine değil, insanın öz idrakinden kaynaklanan kurallar olan

⁸⁶ Immanuel Kant, Eğitim Üzerine, çev.Ahmet Aydoğan, Say Yay., 5.Baskı, İstanbul 2016, s.31.

⁸⁷ Immanuel Kant, çev. Ahmet Aydoğan, age., s.35.

maksimler üzerine kurulu bir eğitim olduğunu ve ahlaki eğitimin bireyi özgürleştirdiğini savunur.⁸⁸

Ruhlara iyi alışkanlıklar yerleştğinde düşünce ve davranışların iyi olacağını, ruhlar kötü alışkanlıklarla donatıldığında düşünce ve davranışların da kötü olacağını söyleyen Çağlayan, ahlak kurallarının günlük yaşantıda uyulması gereken kurallar bütünü, uzlaşmayı sağlayan davranış kalıpları olduğunu belirttikten sonra, bireylerin ahlaki fikirleri tanınmaları ve onlara bağlanmalarına ihtiyaçları vardır, demektedir.⁸⁹

Hökelekli, değerlere uygun erdemli bir hayatın ödev mantığından öte olduğunu; yaşam kalitesinin artmasında, huzur ve mutluluğun çoğalmasında değer eğitiminin etkili bir rolünün olduğunu vurgulamaktadır. Olgun ve doygun bir insan olmada değerlerin önemli olduğunu, değerlere uygun bir hayat için çaba göstermeyen toplum ve eğitim düzeninin çürümeye yüz tutacağını belirtmektedir.⁹⁰

Kaymakcan ve Meydan'a göre ise dünyamızda sosyal problemler gün geçtikçe artmakta, dünyaya karşı saygı yoksunluğu baş göstermektedir. Anne-baba ve eğitimciler için alarm çanları çaldıran bu durumu tersine çevirebilmek için değerler eğitimi üzerinde önemle durmak gerekmektedir. Eğitimde her ne kadar akademik hedeflere odaklanılsa da eğitimin değer aktarımı fonksiyonunu görmezden gelmemek gerekmektedir.⁹¹

İnsanın değeri onun diğer canlılar arasındaki özel yeri, sahip olduğu olanaklarıdır. Bu değere her bireyin sahip olduğu gerçeğinden hareketle, bu özellikleri korumak, geliştirmek ve devamlılığını sağlamak sorumluluğu vardır. Bu sorumluluk özgürlük, adalet, hoşgörü gibi en temel insani değerleri doğurmaktadır.⁹² Bu anlamda karakter

⁸⁸ Immanuel Kant, çev. Ahmet Aydoğan, age., s.101-102.

⁸⁹ Ahmet Çağlayan, age., s.17-20.

⁹⁰ Hayati Hökelekli, age., s.12-13.

⁹¹ Recep Kaymakcan ve Hasan Meydan, age., s.11-14.

⁹² Nesrin Kale, Etik Sorunsallar ve Eğitim, Seçkin Yay., Ankara 2004, s.29.

eğitimi, plan, program ve uygulamalar aracılığıyla, yetişen yeni nesle temel insani değerleri kazandırarak, duyarlılık oluşturma ve kazanımları davranışa dđnüřtürme konusunda bireylere ilgileri, bilgileri, beceri ve kabiliyetleri doğrultusunda seçimler yapabilme imkânı sunmaktır.⁹³ Değerleri doğuran kültür, eğitimin anlamını ve gayesini belirlemektedir. Bu nedenle de kültür temelli bir eğitim olamadan değerler eğitimi tam manasıyla gerçekteşemez.⁹⁴

Değer seçimimiz kimliğimizi, kişiliğimizi ve geleceğimizi şekillendirmektedir. Bu konudaki tercihimiz “biz” ya da “başkası” olma kararını vermeyi sorgulama gereğini doğurmaktadır. Seçeneğimiz bizi biz yapan değerlerimizden yana olmazsa bir süre sonra biz olmayız; insanı insan yapan değerlerimizden yana tercihte bulun(a)mazsak insanlığımızı kaybederiz. Değerler eğitimi bireye tercihlerinde yardımcı olan bir süreci kapsamaktadır. Bu süreç bireyin hayat süreciyle eş değerdir.

Değerler, bireyin kişiliğini, davranışlarını, bakış açısını hatta hayatını belirlemektedir. Bireylerin bunların farkına varması ve değerleri kazanması, yeni değerler benimseyerek kişiliğinin temel taşlarını oluşturması gerekmektedir. Bu değer kazanma ya da kazandırma işi “değerler eğitimi” olarak ifade edilmektedir.⁹⁵

Değerler eğitimi bir nevi değer kazandırma sürecidir. Bu süreç örtük ya da açık programlar dâhilinde yapılabilmektedir. Bu programlara dâhil olan bireylerde değer farkındalığı oluşturmak ve oluşan bu farkındalığı davranışa dđnüřtürerek bireysel ve neticede de toplumsal huzuru tesis edecek eğilimleri aşılamak değerler eğitiminin amaçlarındandır.

Mustafa Köylü’ye göre çağımızda bireysel, sosyal ve evrensel nitelikli ahlaki sorunlar baş göstermiştir. Bu sorunların hepsi önemli olmakla beraber özellikle

⁹³ Alparslan Durmuş, “Karakter Eğitiminde Çevre İmkânları”, *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu*, Ed. Recep Kaymakcan, İstanbul 2004. s.323.

⁹⁴ İsmail Aydoğan, age., s.43.

⁹⁵ Ertuğrul Yaman, age., s.18.

ekolojik denge ve çevre kirliliği, savaşlar, çatışma ve şiddet, sosyo-ekonomik adaletsizlikler gibi evrensel sorunlar karşısında çok ciddi önlemler alınmazsa insanlığın geleceği tehlikededir. Bu soruna ön alabilmek adına ahlaki prensiplerin eğitim ortamlarına aktarılması gerekmektedir.⁹⁶

Değerler eğitimi, bir insan yetiştirme politikasının izdüşümüdür. Bireyleri değerler eğitiminden geçirebilmenin başat unsuru, öncelikle söz konusu değerleri yaşamak, rol model olmaktır. Bu süreç erken dönemde aile içinde başlatılmalı ve hayat boyu devam ettirilmelidir. Bu konuyla ilgili Millî Eğitim Bakanlığı da genelge⁹⁷ yayımlayarak değerler eğitimine verdiği önemi ortaya koymuştur. Genelgede, değer eğitiminin bireylerde değerler alanı oluşmasını sağlayacağından hareket edilerek, bunun toplumun tamamını ilgilendirdiğinden çok boyutlu ele alınması gerektiği ve eğitim sistemini oluşturan tüm unsurların konuya duyarlılık göstermesinin önemine vurgu yapılmıştır. 2017’de yapılan müfredat değişikliği ile de değerler eğitimi konusu iyiden iyiye ders programlarına yerleştirilmiş ve kazanımlar arasına alınmıştır.⁹⁸

1.4. Değerler Eğitiminin Çerçevesi

Bilim ve tekniğin hızlıca gelişmesi, çağın gereklerine uyum sağlama sürecinin daha da önem kazanmasına sebep olmaktadır. Yaşanılan dünyanın gereklerine ayak uydurmak hayati önem arz etmektedir. Bu süreçte bireyin, toplumun, milletin ve de milletlerin üzerine düşen sorumluluklar giderek artmakta bu da insanı arayışa sevk etmektedir. Her birey iyi bir eğitim almak; her toplum iyi bir eğitimle bir şeyler başarmak; her millet iyi bir eğitim seviyesine ulaşmak bahtiyarlığını yakalamak istemektedir. Çağın şartları ve gerekleri ne olursa olsun, insanlar ancak eğitim sayesinde bilgi ve becerisini artırabilmektedir. Bilgi insana güç vermekte, bilgiyle gelen güç açılmaz sanılan kapıların anahtarı olmaktadır.

⁹⁶ Mustafa Köylü, “Küresel Bağlamda Değerler Eğitimine Duyulan İhtiyaç”, *Değerler ve Eğitimi*, DEM, İstanbul 2013, s.287-308.

⁹⁷ MEB İlk Ders 2010/53 Sayılı Genelge

⁹⁸ MEB Müfredatta Yenileme ve Değişiklik Çalışmaları Üzerine, 18 Temmuz 2017.

Eğitim ve ğretim bilgi ve deneyim kazanmanın ve kazandırmanın yolu olarak görülmektedir. Bugün ağdağ uygarlıklar düzeyine ulağabilmenin yollarının eğitim ve öğretimden geçtiği gerçeği herkes tarafından kabul görmektedir. Değişen ve gelişen dünyanın gerekleriyle eğitim ve öğretimin gereklerini birleştirebildiğimiz lde hedeflenen ağdağlık seviyesine ulağmak mümkün olacaktır. Bu bağlamda aileler çocuklarını iyi okullara göndermekte, toplumun kabul ettiği ller doğrultusunda çocukların eğitilmelerini sağlamaya çalışmaktadırlar. Bununla birlikte yeni yetişmekte olan bireyin hangi eğitimi alması, hangi değerlere sahip olması gerektiği konusunda hemfikir olunan bir eğitim programı da yoktur.

Birey toplumun en kkk yesi, aile en kkk yapı taşıdır. Birey ve toplum ya da aile ve toplum birbirini etkileyen, etkilediği kadar da birbirinden etkilenen bir yapıya sahiptir. Anne, baba ve çocuktan oluşan ailede anne ve babalar ocuk için birer rol modeldir. Bu nedenle bireyin eğitimi ilk önce ailede başlamaktadır. İlk olarak ailede başlayan bu eğitimin hayat boyu devam ettiği de bir gerçektir. Hayatın her safhasında yer alan eğitimden beklentiler de giderek artmaktadır. Eğitimin temel ögelerinden olan ocuk, toplumun gelecek için taşıdığı mittir, çünkü gelecek onlarındır. Toplumun ayakta tutan maddi ve manevi birtakım saikler de vardır ki, bunların geleceğimizin teminatı çocuklarda görülebilmesi için ayrıca önemine değinmek gerekir.

Teknolojinin umulmadık bir hızla geliştiği ve kültürler arası etkileşimin had safhada arttığı bu ortamda her bireyin sefaletin en derin çukurlarından çıkarılıp, istikbalin en parlak yıldızları arasında yer alabilmesini sağlamak için tahminlerimizin çok ötesinde imkân seferberliği yapmak icap etmektedir. Nice imkân seferberliği vardır ki, bu uğurda verilen çaba ve gayret, boşluğa ok atmak gibi hedefsiz ve isabetsiz neticeler doğurmuştur. “Unutmamak gerekir ki bir toplumun geleceği iyi yetişmiş ve karakter sahibi insanlara bağlıdır ve her ne kadar bu potansiyeli taşısak bile iyi ahlaki karakter kendiliğinden ortaya çıkmaz. Bundan dolayı öğrenim çağındaki her bireyin uygun ahlaki kararlar ve davranışlar sergilemesine yardımcı olacak değerler ve becerilerle donatılması kaçınılmaz olarak eğitim kurumlarının temel hedefleri

arasında yer almaktadır.”⁹⁹ Bilimin, teknolojinin, eğitiminin yanı sıra görüldüğü üzere alınması gereken bir de karakter eğitimi vardır. Hem de acil bir ihtiyaç olarak karşımızda durmaktadır. Küreselleşme, globalleşme denilen olgular sadece fiziki sınırları kaldırmakla kalmamakta, millî olması lazım gelen kültürel farkları da yok etmektedir. Nihayetinde baskın kültür ya da kültürleri doğurmakta, insani veya millî duyarlılıkları ortadan kaldırmaktadır. Bu durumda millî kimliğin, insani değerlerin tehdit altında olması da kaçınılmaz olmaktadır.

Ertuğrul Yaman, “İnsanlar her türden değerlerinden uzaklaştıkça, insanlığını da kaybetmeye yüz tutmaktadırlar.”¹⁰⁰ tespitinde bulunmaktadır. Değerlerde anomi (normsuzluk) olan toplumlarda kaos oluşmaktadır. İnsanın psikolojik ihtiyaçlarından biriye bir topluma bağlı yaşamaktır. Kendisini başka kimselere karşı sorumlu hissetmeyenler, değer eğitiminin yoksunluğu sonucu ortaya çıkmakta ve çoğalmaktadır.¹⁰¹ Kişinin kendine aykırı bir değer benimsemesi hem kendisini hem de mensubu olduğu toplumu yıkıma götürmektedir. Erdemli davranışlardan yoksunluk, ahlaki çöküntü, kültürel yozlaşma toplumu huzursuzluğa sevk etmektedir.

Erdal Atabek, “Bizi kim yönetiyor?” diye sorduktan sonra, “Hepimizi tek tek yöneten yaşamın temel değerleridir (...) Yaşamın temel değerleri olarak nelere sahipsek bizi onlar yönetir.” demektedir.¹⁰² Bu sözden hareketle değerlerin insan yaşamı için hayati öneme haiz olduğu anlaşılmaktadır. Değerlerden yoksunluk insanı değersizliğe götürmekte; değersizliğin bedeli insanlık için ağır sonuçlar doğurmaktadır. Oysa değerler insanlık tarihinin bakiyesi, kültürel emanetlerdir. Bu emanetlerden beri olmak ya da emaneti layıkıyla koruyup nesiller boyu aktaramamak, bakiyede sıfırı görmek olacağından insanlık tarihinin hazinelerini yok etmek manasına gelmektedir. Diğer taraftan, “Maddi ve sosyal ihtiyaçlarla beraber yavaş yavaş toplumsallaşan insan varlığının zamanla kişilik sahibi olması, kendi olabilmesi, kendini fark edebilmesi ve en son aşamada kendini gerçekleştirebilmesi

⁹⁹ Halil Ekşi, Kara Tahtayı Aşmak, Karakter Eğitimi, Edam Yay., 5.Baskı, İstanbul 2014, s.121.

¹⁰⁰ Ertuğrul Yaman, age., s.15.

¹⁰¹ Nevzat Tarhan, age., s.17.

¹⁰² Erdal Atabek, age., s.13-14.

manevi ihtiyaçların bir tezahürüdür.”¹⁰³ İnsanı biyolojik varlığının ötesine götüren bu manevi ihtiyaçlardır.¹⁰⁴ Kafa ile kalbin; düşünce ile gönlün birbirinden makas kesigi gibi ayrılamayacağı gerçeği insanın ve dolayısıyla da insanlığın huzuru için ikisinin bir arada olması gerektiğine; insanın biyolojik, fizyolojik ihtiyaçlarının yanında duyuşsal, bilişsel ihtiyaçlarının da karşılanmasının önemine işaret etmektedir. Mevlüt Özben, modern dünyayı tasvir ederken insan yapımı yapay kutsallıkların yaşandığı bir çağdan bahsetmektedir. Ona göre modernite öncesi toplumlar dünyevi olanı kutsallaştırmışlar, modern toplumlar ise kutsal olanları dünyevileştirmişlerdir.¹⁰⁵ Modernitenin getirdiği temel sıkıntıların yadsınamayacak çözüm yollarından biri değerlere sarılarak onlarla bütünleşmektir.

Aklın ve sağduyunun onayladığı, geleneklerin desteklediği ve toplumun talep ettiği değerlere uygun bir karakter geliştirme tüm insanlar için hayati önemi olan bir görevdir.¹⁰⁶ Bu nedenle insani değerlerin aşınıp zamanla insan ve insanlık vasfının yok olmasının önüne geçmek her zamankinden daha çok öneme sahip olmuştur. Hayatın bu olumsuz gidişatını önlemek, insana insani duyarlılıklarını (değerlerini) kaybettirmemek ya da kazandırmak için de “değerler eğitimi” ön plana çıkarılmıştır. Eğitim hayat boyu olduğuna göre evde, okulda, işte kısacası her yerde değer eğitiminin önemi daha da artmıştır.

1.5. Değerler Eğitiminin Amacı

İnsanı, insan kimliğini ve özelliklerini öne çıkaran değerler eğitiminin amaçlarını şöyle sıralamak mümkündür:¹⁰⁷

Değerleri tanıma ve bilinçli bireyler yetiştirmek,

Bireyin ruhsal, zihinsel ve bedensel gelişimine katkıda bulunmak,

¹⁰³ Aliye Çınar, age., s.224.

¹⁰⁴ Yunus Emre'nin “Beni bende demen ben bende değilem / Bir ben vardır bende benden de öte” dizeleri insanın yalnız biyolojik bir varlık olmadığını göstermesi açısından önemli bir örnektir.

¹⁰⁵ Mevlüt Özben, Yapay Kutsallıklar Postmodern Dönemde Kutsallıkların Ölümçül Sıçrayışı, Siyasal Kitabevi, Ankara 2015.

¹⁰⁶ Hayati Hökelekli, age., s.12.

¹⁰⁷ Ahmet Çağlayan, age., s.96-97.

Bireyin beceri ve yeteneklerini geliştirmek,

Bireyde merak uyandırmak, değerleri davranışa dönüştürmek,

Araştırma, keşfetme ve üretmeye yönlendirmek.

Ahlaki karaktere sahip bireyler yetiştirmek, insan onurunu koruyan, ilahî kaynaklarda ve toplumun ortak mirasında yer bulan değerlerin birey tarafından içselleştirilmesini sağlamak.¹⁰⁸

Bütün insanların, özellikle de gençlerin daha karakterli hayat sürmesini sağlamak, insana ve tüm canlılara şefkat ve iyilikle davranmayı esas alarak toplumun iyiliğine katkı sunmak.¹⁰⁹

Millî Eğitim Bakanlığı 2017'deki Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programı'nda "Değerler Eğitimi" başlığı altında bireyin bilişsel, duyuşsal ve psikomotor gelişimine vurgu yaparak, değerler eğitimiyle hedeflenen kazanımları şu şekilde açıklamaktadır:¹¹⁰

"Bireyin ulusal ve evrensel değerlere sahip olması, değerler eğitimini edinip özümsemesine bağlıdır. Bu amaçla bireyin bilişsel olarak ahlaki değerlerin bireysel ve toplumsal hayata yapacağı olumlu etkileri fark etmesi, olumlu ve olumsuz değerleri ayırt etmesi, kuralları sorgulaması gerekir. Bu, çevresindeki sosyal problemler veya ihtiyaçlarla grup, kurum ve sosyal örgütleri ilişkilendirmesi, eylemlerinin kendisinde ve çevresinde meydana getirdiği değişiklikleri izlemesi, eylemlerini gerekçelendirmesi, tarihî, millî ve manevi değerleri bilmesi ve benimsemesi, çevresindeki olayları anlamlandırması ve yorumlaması ile mümkündür. Bununla birlikte bireyin ahlaki değerlere önem vermesi, sahip olması ve onları geliştirmesi, olumlu değerlere uygun davranmaya ve değişik kültürleri tanımaya istekli olması, insanların birlikte yaşamalarını destekleyen değerleri koruma ve geliştirme konusunda sorumluluk üstlenmesi, dostça ve kardeşçe yaşamaya özen göstermesi, insanların ihtiyaçlarına duyarlı olması, duygu, düşünce ve davranışlarını kontrol edebilmesi, duyuşsal becerilerinin gelişimi ile doğrudan ilişkilidir."

¹⁰⁸ Recep Kaymakcan ve Hasan Meydan, age., s.41.

¹⁰⁹ Yener Özen, age., s.51-52.

¹¹⁰ MEB Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programı, 2017.

MEB'in bahsi geçen programda öğrencilere kazandırmayı hedeflediği on kök değer ve bu değerlerle ilişkili tutum ve davranışlar aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir. Yunus Emre'nin eserlerinde değerler eğitimi unsurlarını tespit ederken esas alacağımız şablon MEB'in kazanımlar arasına aldığı bu şablon olacaktır:

Değerler	Değerlerle İlişkili Bazı Tutum ve Davranışlar
adalet	adil olma, eşit davranma, paylaşma...
dostluk	diğerkâmlık, güven duyma, anlayışlı olma, dayanışma, sadık olma, vefalı olma, yardımlaşma...
dürüstlük	açık ve anlaşılır olma, doğru sözlü olma, güvenilir olma, sözünde durma...
öz denetim	davranışlarını kontrol etme, davranışlarının sorumluluğunu üstlenme, öz güven sahibi olma, gerektiğinde özür dileme...
sabır	azimli olma, tahammül etme, beklemeyi bilme...
saygı	alçak gönüllü olma, başkalarına kendine davranılmasını istediği şekilde davranma, diğer insanların kişiliklerine değer verme, muhatabının konumunu, özelliklerini ve durumunu gözetme...
sevgi	aile birliğine önem verme, fedakârlık yapma, güven duyma, merhametli olma, vefalı olma...
sorumluluk	kendine, çevresine, vatanına, ailesine karşı sorumlu olma; sözünde durma, tutarlı ve güvenilir olma, davranışlarının sonuçlarını üstlenme...
vatanseverlik	çalışkan olma, dayanışma, kurallara ve kanunlara uyma, sadık olma, tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma, toplumu önemseme...
yardımseverlik	cömert olma, iş birliği yapma, merhametli olma, misafirperver olma, paylaşma...

Değerler eğitimi eğitim sürecinin bir parçası değil, omurgası olarak görülmektedir. Bireyin kişisel ve toplumsal sorumluluklarla donatılabilmesi, karşılaştığı problemlere yapıcı çözümler bulabilmesi, çatışmacı sorunlarla baş başa kalmaması adına mensubu olduğu toplumun millî ve manevi değerlerini tanıması, benimsemesi ve

özümsemesi değerler eğitimiyle hedeflenenler arasındadır. Bu durumda ön plana çıkarılan bireyin kendisi yani insandır. Değerler eğitimi, insanı insan yapan değerlerden hareketle insan yetiştirme sürecine verilen addır. Kant'ın dediği gibi, nihai hedef bireyin bir şeyi başarma azmine ve ardından onun davranışa dönüştürülmesine dayanan kişiliğinin teşekkül ettirilmesidir.¹¹¹

¹¹¹ İmmanuel Kant, çev. Ahmet Aydoğan, age., s.115.

İKİNCİ BÖLÜM

YUNUS EMRE’NİN ESERLERİNDE DEĞERLER EĞİTİMİ UNSURLARININ TESPİTİ

2.1. Alçak Gönüllülük

Alçak gönüllülük insani erdemlerin başında gelir. İlişkilerde yadsınması mümkün olmayan insani bir tutum olan alçak gönüllülük, kişinin Yaratıcı karşısında ve yine kişinin başkalarıyla ilişkisi sırasında yerini göstermesi bakımından önemli bir niteliktir. Alçak gönüllülük sözlüklerde şu şekilde tanımlanmaktadır: “Mütevazı, kibirli olmayan”¹¹², “Gösterişten, kendine önem ve değer vermekten kaçınma tutum ya da eğilimi, gösterişsizlik; övünme ve büyüklük taslamadan uzak olma tutum ya da eğilimi; başkalarını kendinden üstün sayma tutum ve eğilimi.”¹¹³. Alçak sözcüğüyle alakalı olarak, “yumuşak huylu, uslu; ince, nazik, mütevazı, yavaş, sakin”.¹¹⁴

Alçak gönüllülük kavramı ile tevazu kavramı çoğu zaman birbirinin yerine kullanılmaktadır. Tevazu, “alçak gönüllülük, gösterişsizlik”¹¹⁵, “kibirli olmama, gösterişsiz olma”¹¹⁶ demektir. Tevazu sahibi kimselere ise mütevazı denmektedir.

Kişinin toplumsal ilişkilerinde önemli bir yeri olan tevazu mutasavvıflara göre, “insanın nefsinin Hakk’ın huzurunda kulluk mevkiine koyması, halka karşı şefkatli olması, kibirden ve gururdan uzak”, olarak görülmüştür. Allah-kul ilişkisi ve insanların birbirlerine karşı tutumu bağlamında ele alınmıştır. Kulluk şartlarından birisi olarak görülmüş ve şeref vesilesi sayılmıştır.¹¹⁷

¹¹² Mehmet Doğan, Büyük Türkçe Sözlük, Ülke Yay., 10.Baskı, İstanbul 1994.

¹¹³ Remzi Öncül, Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 2000.

¹¹⁴ Nurettin Albayrak, Gönül Çalab’ın Tahtı Açıklamalı Yunus Emre Sözlüğü, Dergâh Yay., İstanbul 2014.

¹¹⁵ Türkçe Sözlük, TDK, age.

¹¹⁶ Nurettin Albayrak, age.

¹¹⁷ Nurettin Albayrak, age.

Alçak gönüllülük; insanın başarı ve yeteneklerini değerlendirmede ölçülü olması, hatalarını, sınırlılıklarını ve eksikliklerini kabul etmesi demektir. Alçak gönüllülük, tabiatımızın eksikliği ve kişiliğimizin yetersizliğinin farkına varmaktır. Kendi dışımızda var olan sonsuz varlık ve hakikat karşısında küçüklüğümüzü, acizliğimizi, zaaflarımızı anlamak demek olan bir çeşit tutumdur. Alçak gönüllülük ne olduğunu bilmek demek değil, ne olmadığını bilmek demektir. Alçak gönüllülük başkalarına karşı gelecek ya da başkalarının hoşuna gidecek her tür davranıştan sakınmak, başkaları önünde kendi benliğimizi silmek eğilimidir. Mütevazı insan bunu başkalarının hoşuna gitmek için yapmaz; kendi değerlerinin farkında olarak başkalarının karşısında eksikliğini görür. Evrenin büyüklüğü karşısında kendini unutmaya eğilimde olur. Kendini herkesten küçük ve aşağı görmeye çalışır. Ortalıkta görünmekten çekinir. Aşırı derecede nezaket içerisindedir ve silik bir görünüm sergiler. Alçak gönüllü kimse bütün insanları kendisiyle bir görüp eşit sayar. Ona göre bütün insanlar tek bir Yaratıcının eseridir ve aynı ailenin çocukları gibidir. Alçak gönüllülükte kibir ve gurur yoktur.¹¹⁸

Kibir, tevazunun zıddıdır. Kibir, “büyüklük, ululuk; kendini beğenme, başkalarından üstün tutma, büyüklenme; onur, gurur”¹¹⁹, “büyüklük taslama, yüksekte bakma”¹²⁰, “kendini herkesten üstün görme, burnu havada olma”¹²¹, “büyüklenme; insanın kendi yeteneği ya da statüsü hakkında üstün bir saygınlık duygusu, kendi değeri hakkındaki duygusu”¹²² manalarına gelmektedir. İnsanı kibirli olmaya iten sebepler vardır. Bunların başında “ben”, “benlik” düşüncesi yatmaktadır. Bir kimsenin kişiliğini oluşturan temel öge, ego;¹²³ bireyin öznel bütünlüğü;¹²⁴, nefis, nefsi emmâre, düşünen cevher (töz)¹²⁵, gerçek varlığın sadece Tanrı olduğu idrakine henüz varmamış kişinin

¹¹⁸ Hayati Hökelekli, age., s. 281.

¹¹⁹ Türkçe Sözlük, TDK, age.

¹²⁰ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi, 20.Baskı, Ankara 2003.

¹²¹ Nurettin Albayrak, age.

¹²² D. Mehmet Doğan, age.

¹²³ Türkçe Sözlük, TDK, age.

¹²⁴ Orhan Hançerlioğlu, Felsefe Sözlüğü, Remzi Kitabevi, 8.Basım, İstanbul 1993.

¹²⁵ Süleyman Hayri Bolay, Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü, Akçağ Yay., 9.Baskı, Ankara 2004.

kendisi için tasavvur ettiği varlık, yani nefis¹²⁶ anlamlarıyla bilinen “ben”, insandaki benlik algısının ve bencilik duygusunun zeminini oluşturmaktadır. Benlik, “ferdiyeti ve şahsiyeti meydana getiren varlık; nefsi önde tutma, enaniyet, kibir, gurur; şahsiyet, kimlik”¹²⁷, “bir kimsenin öz varlığı, kişiliği; onu kendisi yapan şey”¹²⁸, “kendini herkesten üstün görme durumu, kibir, gurur; kendini öne çıkarma, kendini beğenme ve övme; bencil bireysellik, nefis”¹²⁹ şeklinde açıklanmaktadır. Bencilik, “ben düşkünlüğü, kendine düşkünlük, başkalarını göz önüne almadan yalnız kendini, kendi çıkarını düşünme”¹³⁰, “insanın bütün çevresini kendi yararına uydurma isteği”¹³¹, “kendine düşkünlük, kendi çıkarını daima öne alma, kendini beğenme”¹³², “sadece kendini gören; yalnız kendini düşünen; hodgam, egoist”¹³³ olarak ifade edilmektedir.

Kendini büyük görmek, başkalarından üstün tutmak manalarına gelen kibir, ruhi bir hastalıktır. Bu hastalığa yakalananlar hiçbir durumda başkalarıyla denk olmak istemezler. Onlar her türlü kötü alışkanlığı kendinde toplamış demektir. Hak ve hakikati kabul etmek istemezler çünkü kendilerine ağır gelmektedir.¹³⁴

Kibir ve gurur, başkalarının kendimize saygı göstermesi isteğinden doğar. Kişinin, neden başkalarının dediği gibi de benim istediğim gibi değil serzenişiyle başlayan, kişiye mantıklı gibi görünen fakat aslında mantıksızlığın fitilini ateşleyen düşünceyle başlamaktadır. Kendi irademizi başkalarına kabul ettirmeye çalışarak, kendimizi üstün, benzersiz, yaptıklarımızla ettiklerimizle eşsiz görerek de kibir ve gurur halkalarını bir bir çoğaltmış oluruz. Bu halkalar çoğaldıkça kişi kendini daha da yüksekte görmeye; erişilmez, ulaşılmaz bir noktada hissetmeye başlamaktadır. Büyüklenenlere göre karşıdaki her şey küçük ve önemsiz; kendileri büyük ve en önemli olandır. Gerçekte ise bu böyle değildir. Kibir ve gurur nefsin en kuvvetli

¹²⁶ Nurettin Albayrak, age.

¹²⁷ D. Mehmet Doğan, age.

¹²⁸ Türk Dil Kurumu, age.

¹²⁹ Nurettin Albayrak, age.

¹³⁰ Bedia Akarsu, Felsefe Terimleri Sözlüğü, TDK Yay., Ankara 1975.

¹³¹ Orhan Hançerlioğlu, Felsefe Sözlüğü, Remzi Kitabevi, 8.Basım, İstanbul 1993.

¹³² Süleyman Hayri Bolay, Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü, Akçağ Yay., 9.Baskı, Ankara 2004.

¹³³ Nurettin Albayrak, age.

¹³⁴ Turhan Seçer, Milli Manevi ve Ahlaki Değerlerimiz, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2013, s.139.

silahlarındandır. İnsanın kendini keşfinin önündeki en büyük engellerdendir. Gurura kapılan kimse ne kendini ne de başkalarını dinler. Kuvvetli hatta aşırıya gitmiş bir benlik algısına sahip olduğundan eksik veya zayıf yanlarını görmez. Kimseyi dinlemeden, kendini tanımadan, sırf üstünlük algısıyla girilen her işin olumsuz sonuçlanması ise kaçınılmaz olur.

Özünde tevazu olan İslam da kibir ve gururu kötülükler hanesinde saymaktadır. İslam'a göre büyüklük, tamlık, mükemmellik yalnızca bir ve tek olan Allah'a mahsustur. Kur'an'da, "O'nun benzeri hiçbir şey yoktur."¹³⁵, "Hiçbir şey O'na denk ve benzer değildir."¹³⁶ mealindeki ayetlerde Allah'ın bu vasıflarından bahsedilmiştir. Ululuğundan ve azametinden emin olunacak tek varlığın Yaratıcı olduğunu kabul etmek kulluğun şartlarındandır. "Fakat inkâr edenler bir büyüklenme ve aykırılık içindedirler."¹³⁷, "Allah, kendini beğenip övünen hiçbir kimseyi sevmez."¹³⁸, "Küçümseyerek surat asıp insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Çünkü Allah, hiçbir kibirleneni, övüneni sevmez."¹³⁹, "O, büyüklük taslayanları hiç sevmez."¹⁴⁰, "Yeryüzünde haksız yere büyüklük taslayanları ayetlerimden uzaklaştıracağım. Onlar her ayeti görseler de ona iman etmezler. Doğru yolu görseler yol edinmezler."¹⁴¹ şeklindeki ayetlerde ise kibir ve gurura kapılıp büyüklük taslamının, kendini beğenip övünmenin, başkalarını aşağı görmenin kötü sonuçlarından bahsedilerek insanlara uyarıda bulunmaktadır.

Tasavvuf ehli aldanmanın ve yanlış yola girmenin sebebi olarak hodgamlığı, benciliği, egoistliği görmekte ve bunları sakıncalı bulmaktadır. Özellikle benlik, hemen terk edilmesi gereken kötü huyların başında gelmektedir. Kişi kibirli olmaya, büyüklenmeye, kendini başkalarından üstün görmeye neden olan bu kötü huylardan arınmadıkça kemale erememekte; Hakk'ın çizdiği doğruluk çizgisinde

¹³⁵ Şûrâ 42/11.

¹³⁶ İhlas 112/4.

¹³⁷ Sâd 38/2.

¹³⁸ Hadid 57/23.

¹³⁹ Lokmân 31/18.

¹⁴⁰ Nahl 16/23.

¹⁴¹ A'raf 7/146.

ilerleyememektedir. Nefsin kaleleri bu sayılan niteliklerle güçlendirilmiştir; nefis kalesini yıkmak bu güçlükleri aşmakla mümkün olmaktadır.

Büyük Türk mutasavvıfı Yunus Emre'nin şiirlerinde alçak gönüllülük konusu geniş yer bulmaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla, Yunus, alçak gönüllü olmayı hem başarmış hem de tevazunun tebliğini yapmayı gaye edinmiştir. Yunus, dervişlikle nam salmış bir tasavvuf şairidir. Dervişlik, hırka ile taç olmadığı gibi, gönlünü derviş eyleyen kimseler de hırkaya ve taca muhtaç değildir. Demek oluyor ki, dervişlik, görünenin ardında, zuhur edenin ötesinde, mana âleminde olunmaktadır. Gönlünü derviş etmek, dervişlerle beraber olmak biraz da dervişlerin hâleriyle ilişkilidir. Pekâlâ bilinir ki, dervişlerin hâli pürmelâli perişanlıktır, derbederliktir, esrikliktir, serkeşliktir. Onların bu hâli ilahî aşk ile mest olmalarındandır. Derviş Yunus, âşıkların bu hâlini alçak gönüllülük nişanesi olarak görmektedir.

Yunus'un alçak gönüllülük adına dikkat çektiği kavramların başında "miskinlik" gelmektedir. Miskin, "aşırı derecede tembel, uyuşuk, mıymıntı; aciz, zavallı; tepki gösterilecek yerde tepkisiz kalan, mücadele ve teşebbüs yeteneği olmayan, pısrık; dinen zekât verilecek derecede yoksul ve muhtaç; kahırlı, kahra uğramış, hâlsiz, hasta" manalarına gelmektedir. Mutasavvıflara göre ise, "Allah karşısında aczini ve yokluğunu bilen gönül eri, Allah'ı gerçek zenginlik sahibi olduğunu bilip kendisinin O'na karşı mutlak ihtiyaç içinde bulunduğunu bilen kişi" demektir.¹⁴² Bu nedenle miskinlik, ulaşılması gereken bir derecedir. Mahviyet sahibi olmayı yeğleyen dervişler miskinlik talep ederek, "Allah'ım beni miskin olarak yaşat, miskin olarak öldür ve miskin olarak haşret!"¹⁴³ şeklinde dua ve niyazda bulunmaktadırlar. Yunus Emre, şiirlerinin pek çok yerinde kendisini "Miskin Yunus" diye nitelemekte ve Allah karşısındaki mahviyetini alçak gönüllü bir şekilde dile getirmektedir. Aşağıdaki beyitlerde Derviş Yunus'un büyük bir tevazu ile Hak'tan "miskinlik" istediği görülmektedir:

Yunus imdi miskîn olgıl hem miskînlere kul olgıl

Zîrâ miskîn olanları arzulayan Çalab durur (D, s. 279)

¹⁴² Nurettin Albayrak, age.

¹⁴³ Nurettin albayrak, age.

Yunus sen ‘âşıkısan adunı miskîn kogıl
Cümlesinden ihtiyâr miskînlikde buldum ben (D, s. 445)

Dervîşlige kadem uran her ma‘nide sultân olur
Dervîş niçe miskîn ise anun gönli mekân olur (D, s. 313)

Dervîş olan kişilerün miskînlikdür sermâyesi
Miskînlikden özge bize mâl u mülk ü şâr gerekmez (D, s. 323)

Yunus’un şiirlerinde alçak gönüllülük yerine kullanılan kavramlardan bir tanesi de “toprak” sözcüğü ile yine bu sözcüğün müteradifi sayabileceğimiz “toprak olmak” deyimidir. Toprak, bütün mahlukatın ayakları altında ezilen bir unsur olup, karnını kazma ile bel ile deştığımızda dahi bizi gül ile karşılayan sadık bir yârdır.¹⁴⁴ Tevazu ve cömertlik abidesidir.¹⁴⁵ Hak yolunda toprak olmak, eza ve cefalar karşısında karşıdakini toprağın insanı gülle karşıladığı gibi karşılayabilmektir. Hakk’ın sınaması, kişi sabrını denemesi karşısında Hakk’ın celalinden gelen cefaya yahut cemalinden gelen vefaya “lütfun da hoş kahrın da hoş” diyerek her ikisini de kabullenmektir. Yunus, Hak yolunda toprak olabilmenin faziletlerini görmüş olacak ki, aşağıdaki beyitte kendisine rahmet yağdıran toprağı veciz bir şekilde dile getirmektedir:

Ben ayumı yirde gördüm ne isterem gök yüzinde
Benüm yüzüm yirde gerek bana rahmet yirden yağar (D, s. 300)

Yunus, ayaklar altında ezilen ve değersiz olan toprağın, tıpkı işlendikten sonra kömürün elmasa dönüştürülmesi gibi, erenlerin nazarıyla değerli hâle getirileceğini belirttikten sonra, “Erenlerin ayağında toprak olası gelir.” demektedir ve “Her şey toprakta biter.” diye de eklemektedir. Böyle diyen Yunus, yalnızca Hakk’ın

¹⁴⁴ Karnın yardım kazmayınan belinen
Yüzün yırtım tırnağınan elinen
Yine beni karşıladı gülünen
Benim sâdik yârim kara topraktır (Âşık Veysel)

¹⁴⁵ Tevazu ve alçak gönüllülükte toprak gibi ol! (Mevlanâ)

karşısında değil, erenlerin karşısında da mütevazı olunması gerektiğini belirtmiş olmaktadır.

Erenlerin nazarı toprağı gevher eyler
Erenlerin kademinde toprak olasum gelür (D, s. 279)

Miskîn Yunus erenlere tekebbür olma toprak ol
Toprakda biter küllîsi gülistânı toprak bana (D, s. 254)

Yunus, Hak Teala ve erenler karşısındaki alçak gönüllülüğüyle yetinmemekte ve miskinler karşısında da kişinin kendini toprak eylemesi gerektiği kanaatini taşımaktadır. Yunus'un bu fikriyatı Yaratıcı-kul; sahip-köle; büyük-küçük; var-sılyoksul vs. herkesi kapsayan bir tevazu anlayışının tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır. Yunus bu düşüncesini "yetmiş iki milletin ayağını öpmek" deyiimiyle de pekiştirmektedir.

Toprak eyle yüzünü miskînlere iy Yunus
Cümlesinden ziyâde erün ikrârı gerek (D, s. 345)

Yitmiş iki milletün ayagın öpmek gerek
Yaramagçün ma'suka cümle millete bile (D, s. 487)

Yunus, kendisini toprak olarak görmesinde ya da böyle olmasa bile kendini toprak eylemesinde bir sakınca görmemektedir. Çünkü insan topraktan yaratılmıştır; toprak olmak aslına dönmek olacağından kişinin kendini toprak eylemesinde de bir beis yoktur.

Toprakdan yaratıldun yine toprakdur yirün
Toprak olan kişiler n'ider bu 'alâmeti (D, s. 519)

Bu vücûdun sermâyesi od u su toprak u yildür
Her biri aslına gider gâfil olmak nendür senün (D, s. 349)

Yunus'un toprak olmayı yeğlemesinin altındaki sebep, toprağın Allah'ın nurundan, O'nun ışığından olmasıdır. İnsanı oluşturan dört önemli unsurdan biri olan toprakla birlikte insana sabır, iyi huy, tevekkül ve cömertlik hâlleri verilmiştir. Kişinin kendini toprak eylemesi, alçak gönüllülüğün yanı sıra bu güzel huylara bezenmiş olduğunun da ifadesidir.

Toprak, pâdişâhun nûrı pertevindendir. (RN, s. 582)

Topragıla geldi bile dört dürlü hâl

Sabr u eyü hû tevekkül mekremet (RN, s. 580)

Mademki aslımız topraktır, insanın kendini tanıyıp kendi özünü toprak eylemesi gerekmektedir. Çünkü Allah'a yaraşır bir miskinlik kişinin kendini toprak eylemesiyle mümkündür. Ciğerini Allah aşkıyla yandırıp kebab eyleyen Yunus, kendini Hak yolunda toprak eylemiş ve bu yolda tozar olmuştur. Yunus'un külünü bu denli göğe savurtmasına sebep olan, şüphesiz, ondaki imani bir vecdin göstergesi olan tevazudur.

Yunus Emre kendözün topraga urgıl yüzün

Ma'şukaya yaraşur bir miskînligüm vardır (D, s. 283)

Yunus Emrem aç gözün toprak eylegil yüzün

Sana dahı diyeler ciğeri biryân kanı (D, s. 530)

Düşdüm ayaklar altına topraklayın tozar oldum

Tenüm toprak tozar yolca nefsum iltür beni önce (D, s. 406)

Tevazu; kimseye yüksekte bakmamak, burnu havada olmamaktır. Gerçek erlik, alçak gönüllülüktedir. İnsanın gönlünde herkese ve her şeye yer bulunabilmelidir. Kişi başkalarını kucaklayabilen bir gönle sahip olmadıkça alçak gönüllü olamamaktadır. İnsanları renkleri, ırkları, dilleri vb. özellikleri bakımından ayırıp, onlara "öteki" gözüyle bakmak, kendini başkalarından yüksek görmek, tevazudan yoksunluk manasına gelmektedir. Kimde mütevazılık yoksa, her kim kendini yüksekte görüyorsa o kişi merdivenden yitilmiş gibi aşağılara düşmeye muktedirdir.

Miskînlîkden buldılar kimde erlik varısa
Nerdübândan yitdiler yüksekden bakarısa (D, s. 459)

Yunus, kendini beğenmişliği cehenneme götüren sebepler arasında zikretmektedir. Kimde bu kötü huy varsa, onun yeri muhakkak cehennemdir. Yunus, cehennemden kendini korumak isteyenlere, kimseyi aşağı görmemeleri gerektiği telkininde bulunarak alçak gönüllü olmaları tavsiyesini yinelemektedir. Çünkü Yunus, ahirette kıldan ince sırat köprüsünden geçecek olanların gönlü alçak olan kimseler olduğunu bilmektedir. Kişi kendini üstün, başkalarını aşağı gördüğü müddetçe sırat köprüsünü geçip murada eremeyecektir.

Korkarısın sen Tamu'dan gel alçak olgıl kamudan
Ol günü ince köprüden bil kamular geçmek gerek (D, s. 342)

Sen yüceden çıkarsın alçak yire akarsın
Gönül Hakk'a dutarsın alçak gönlün var senün (D, s. 348)

Alçak gönüllülük Yunus'ta itikadi unsurlardan biridir. Yunus bu unsuru “ayak öpmek” deyiimiyle ifade etmeye çalışmıştır. Alçak gönüllü olmak Allah'a inanmanın ve bağlılığın göstergesidir. Çünkü insanları dili, dini, rengi, ırkı ile farklı farklı yaratan Allân'ın ta kendisidir. Kur'an'da, “Ey insanlar! Şüphesiz biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık...”¹⁴⁶ buyurulmuştur. Kur'an'ı rehber edinen kişilerce, bunu böyle bilip kimseyi kimseden üstün ya da aşağı görmeden herkesi eşit kabul etmek tevazunun gereklerindedir. Yunus, “Sana Allah'a itikadın nedir?”, diye sorarlarsa, bu soruyu soranın ayağını öpersen ona en güzel cevap olur.” demekle, itikadi manada ne derece alçak gönüllü olduğunu göstermiş olmaktadır.

Her kim sorarısana sana i'tikâdun nedür Hakk'a
Öpgil anun ayağını budur ana cevâb su'âl (D, s. 355)

¹⁴⁶ Hucurat 49/13.

Yunus'taki alçak gönüllülük yalnızca kendini eksik görüp başkalarına hürmet etmek manasında değildir. Yunus'un alçak gönüllülüğü, ona eziyet edenlere karşı "tahammül ve sabır" boyutuyla da varlık göstermektedir. Yunus bunu daha da ileri götürerek kendisine türlü eza ve cefayı layık görenlere bile tevazu kanatlarını açarak dua etmekte, onların ayağını öpmektedir.

Her kim bizi yererise Hak dilegin virsün ana
Urmaklığa kasd idenün düşem öpem ayağını

Kim bize taş atarisa güller nisâr olsun ana
Çırâguma kasd idenün Hak yandursun çırâgunı (D, s. 516)

Peki, Yunus neden böyle yapmaktadır? Yunus'u kendisine düşmanlık edenlere bile dua ettirebilecek olan şey nedir? Kendisine yumruk atanlara bile gül ile karşılık verdiren kuvvet nedir? Yunus'u bu şekilde davranmaya ve bu denli mütevazı kılmaya iten sebepler zahirî sebepler olarak gözükmemektedir. Hak âşığı miskin Yunus tam bir teslimiyet içerisinde. Bu yolda, kim ne derse desin, boyun bükmeyi yeğlemektedir. Gönül yıkmanın, hatıra dokunmanın karşılığı büyüktür ve telafisi de pek mümkün değildir. Yunus, tevazuyu öbür dünyaya hazırlık yapmanın gereklerinden biri olarak görmektedir. O, gelimli gidimli dünyada bir hoş seda bırakabilmenin, öbür dünyaya tastamam gidebilmenin ve vuslata erebilmenin yollarından birinin mütevazılık olduğunu bildiğinden bu kadar alçak gönüllülük gösterebilmektedir. Yunus, bu dünyada cefa çekip gitmenin öteki âlem için iyilik olduğunu bildirmekte ve onun için başkalarına şeker sunup kendisi zehir içmektedir. Bu yolun yolcularına da, "Başkalarına şeker sunup, sen kendin zehir içebilir misin?" diye sormaktadır. Bu manada denilebilir ki, alçak gönüllülük sadece kendi için değil, bilakis başkaları için yaşamaktır.

'Âşık kişi miskîn olur yol içinde teslim olur
Kim n'iderse boyun bura çâre yok gönül yıkmaga (D, s. 248)

Ol ilün zevâdası cefâ duta gidesi
Şeker ayruga sunup sen agu tada mısın (D, s. 425)

Yunus'un gönlü o kadar alçaklarda gezmektedir ki, o kendisini dünyanın en günahkâr insanı, en suçlu kimsesi, en kötüsü, en değersiz ve en hakiri saymaktadır. Yunus bunu “kemter” sözcüğüyle dile getirmektedir. “Palas giyeni dahi alçak görme” diyen Yunus'un diğer insanlar karşısında kendisini bu aşırılıkta değersiz görmesi, şüphesiz, onun mütevazı kişiliğinin nazmına yansımadır. Yunusun bu fikriyatı onun bütün insanlara eşitlikçi yaklaşmasını sağlayan, “Allah korkusu”nu “Allah sevgisi”ne çevirecek bir hareket dairesinde dolaşmasını mümkün kılan temeller oluşturmaktadır. Yunus'un alçak gönüllülüğü korku kaynaklı değil, sevgi kaynaklıdır. Yunus, içinde fırtınalar koparan nefsin büyüklük taslamalarını korkuyla değil, sevgiyle bastırmasını bilmiştir. Bunu kendisini herkesten aşağı görerek, yaptığı ibadetleri Hak katında bir hiç hükmünde sayarak, iyiler arasında kendisini kötü bilerek, içinden geçenleri bütün çıplaklığıyla açığa vurarak yapmıştır. Aşağıdaki şiirde Yunus'un sevgi kaynaklı mütevazı gerçekliği ifadesini bulmaktadır:

Ey benim için iyi diyen, herkesten daha kötü olan benim. Bu yolda öyle suçluyum ki, suçlular bile benden uludur.

İy bana eyü diyen benem kamudan kemter
Şöyle mücrimem yolda mücrimler benden server

Dilim usul ilminden bahseder, gönlümse dünya sever. Benim gibi suçlu bir kimse bir kişi olsun bul (bulamazsın).

Benüm gibi mücrim kul gel iste bir dahı bul
Dilümde 'ilm-i usûl gönlüm de dünyâ sever

Görünürde adım iyi, gönlüm ise kötü itaattedir. Bağdat'ta benim gibi ikiyüzlü biri bulunmaz.

Zâhirüm eyü adda gönlüm fâsid tâ'atda
Bulunmaya Bagdâd'da bencileyin bir 'ayyâr

Dışım tanış, içim yabancı; dilim hoş söyler, gönlüm dinsiz. Kötü işe iyi ad, fitnenin böylesi nerde var?

Taşum biliş içüm yâd dilüm hoş gönlüm mürted
Yavuz işe eyü ad böyle fitne kanda var

Dışım yanar, içim ham; hayatım daima böyledir. Bir adım yol gitmedim, Arş'tan haber veririm.

Taşum göyner içüm ham dirliğüm budur müdâm
Yol varmadum bir kadem 'Arş'dan virürem haber

Düşüncem kötü yerde, hırkam suçuma perdedir. Gönlüm ayrı pazarda, dilimin söylediği ise sırdır.

Hırkam suçuma perde endişem fâsid yirde
Gönlüm ayruk bâzârda dilümde sözüm esrâr

Her kime öğüt verdimse, onu Hakk'a ererken gördüm. Fakat benim öğüdüm bana hiç tesir etmedi.

Kime kim öğüt virdüm ol Hakk'a irdi gördüm
Bana benim öğüdüm hiç eylemedi eser

Şeyhlik adını takınarak maşuka ibadeti bıraktım. Nefsin muradını gerçekleştirdim, Hak ile alışverişim hani?

Dakındum şeyhlik adın kodum ma'suk tâ'atın
Virdüm nefsün murâdın kanı Hakk'ıla bâzâr

Yunus'un adı yayıldı, oysa ibadetlerinin cümlesi suçtur. Çalap'ın yardımıyla günahım geçer, diye ummaktayım.

Yayıldı Yunus adı suçdur cümle tâ'atı
Çalab'um 'inâyeti suçun geçire meger (D, s. 275)

Alçak gönüllülük, Allah'a ulaştıran ahlaki huylardan biridir. Alçak gönüllülüğün zıddı ise kibirdir. Büyüklenme, kendini başkalarından üstün görme hakiki büyüklük sahibinin, Aziz olan Allah'ın ululuğu karşısına dikilme, O'nun azametine baş kaldırmadır. Kişi tevazu ve mahviyet içerisinde değilse bunun tam tersi olan kibir içerisindedir. Tevazu, kalpteki kibri ve kini temizleyen bir ciladır. Hak katında makbul olan da mütevazı olmaktır. Bu nedenle kibirli olmaktan ve kin gütmekten sakınmak gerekmektedir. Aksi halde kişi, kibir ve kin sebebiyle yoldan azanlardan olmaktadır.

Miskîn ol yâre miskîn gide senden kibr ü kîn
Rûzigâr gelür geçer pes kime kalasıdur (D, s. 291)

Kibr ü menîdür subaşı delim kişidür yoldaşı
Sen olmağıl anun eşi buna uyan yoldan azar (D, s. 304)

Yunus, kibrin zararlarını şöyle tarif etmektedir: “Kibir denileni herkes bilir, o canın asi olduğunun göstergesidir ve kişiyi imansız yapar. Öyle yükseklerde durur ki, asla aşağılara inmez; kendinden başka da kimseyi beğenmez. Fakat nice tahtlara oturanlar, günü geldiğinde yerlere düştü; benlik davası güdüp kibirlenenleri yere düşürmeye bir sinek yetti. Sen sen ol, sana kibri uğratma. Kibre uyarsan, o seni çok uzaklara düşürür. Şunu bil ki, uzak düşenlerin canı da imanını da yoktur.”

Kibir dirler ana bilürler anı
İmânsuz kalısar ol ‘âsî cânı

Özinden özge kimseyi begenmez
Yüce yirde turur aşaga inmez

Niçe tahta binenler yire düşdi
Niçe benin diyene sinek üşdi

Sana ugratma kibrün endîşesin
Uyarsan kibre ıraga düşesin

Irak düşenlerin îmânı yokdur
Meger sûretlerinde cânı yokdur (RN, s. 588)

“Kibirlenenlerin sözü nereye varırsa varsın, onu kimler işitirse işitsin; işitenler bu habere lanet okumaktadır. Sakın kibirle yoldaş olma, aksine kibri nerede görsen onunla savaş. Kibri bırak, o sana vefa etmez. Vücudun toprak olduğu gün, eğer kibirliysen vay hâline! Vücudun yıkılmadan, sen kibri yık; sen yok olmadan, kibri yok et. Bu zorluk makamından hemen çık.”

Tekebbür haberi nireye vara
İşiden la‘net okur ol habere

Sakıngıl olmagıl kibr ile yoldaş
Kibir kandayısa anunla savaş

Sana kibr ü hevâ ne vefa kıla
Vay ol gününe kim nakşun yıkıla

Suret yıkılmadın kibri yıkagör
Bu düşvârlık makamından çıkagör (RN, s. 589)

“Kibirli kimseye iyi bak; onun için rahat, huzur yoktur. O kimse nereye giderse gitsin, derdi çoktur. Kibir ehlinin görmesi de yoktur; bu nedenle onların gönüllerinde de nur yoktur. Kibirlenenler, gönüllerine o kadar yabancıdır ki, gönüllerinden Allah’a uzanan yolu da göremezler. Bunların bir ere ulaşması şöyle dursun, bunlar kendi kendilerine düşmanlık ettiklerini dahi göremezler.”

Nazar kılsan bu kibre yok vefâsı
Meşakkatdür nire baksan hevâsı

Tekebbür ehlin nazarı yokdur
Anuniçün gönülde nûrı yokdur

Hakk’a giden yolu gönli içinde

Göremez ol anı yaddur ilinde (RN, s. 589)

Tekebbür kişiler ere iremez

Özinün düşmanı durur göremez (RN, s. 590)

“Kibir geldi, seni bulandırdı, kirletti ve gitti. Ölümse koşturmakta, neredeyse sana yetiştii. Kibir ve heves daha seni ne kadar kuşatacak? Ölüm denilen ejderha bir gün seni de yutacak. Heves ve kibir ile neyi başarabilirsin? Ecel eli uzundur, ölüm geldiğinde nereye kaçacaksın?”

Kibr geldi seni bulatdı gitti

Ecel atı segirdür irdi yitti (RN, s. 591)

Niçe kibr ü hevâ uşada seni

Ölüm evreni bir gün yuda seni

Hevâ vü kibr ile ne başarasın

Ecel eli uzun kanda varasın (RN, s. 591)

“Kibirlenenlerin yeri Siccîn içindedir. Siccîn bir Cehennem vadisidir. Onun içindir ki, kibirlenmek hiçbir zaman dinin içinde olmadı. Dine uyanlar için Siccîn nedir? Ya da kibir ve kin varsa kişide, din onun nesidir?”

Tekebbür yiri siccîn içinde

Anunçün olmadı hîç dîn içinde

Ki dîn dutanların siccîn nesidür

Ya kibr ü kîn olıcak dîn nesidür (RN, s. 592)

Tevazu “doğru yol”dur; kibir ve kin ise “eğri yol”. İstikamet sahibi kimselerden olmak isteyenler kibrin eğri yollarında değil, alçak gönüllülüğün doğru yollarında ilerlemelidirler. Kibri ve kini terk etmedikçe erden nasip almak da mümkün değildir.

Egriligün koyasın togrı yola gelesin

Kibr ü kîni çıkargıl erden nasîb alasin (D, s. 424)

Gönlünde kibir ve kin olmayanların ister ipekten elbise isterse eski bir çul giymeleri pek fark etmemektedir. Çünkü onların meşgul oldukları asıl mesele gösterişli, şatafatlı bir hayat değil, kibirden uzak bir yaşamdır. Diğer taraftan, kibir kalbi paslandıran kötü bir huydur. Bu kötülükten kurtulmanın yolu ise, kalbi gerçek aşkla doldurmaktır.

‘İşk erine dünyâda çi harîr ü çi palâs
Zîrâ kim gönli anun tutmadı kibriyle pâs (D, s. 327)

Irmak gibi ben çağlaram gâh gülerem gâh ağlaram
Nefsüm cigerin taglaram kibr ü kîni yıkan benem (D, s. 378)

Kalp aşkın da kibrin de durağıdır; aşk ilahî, kibir ise nefsanidir. Ancak aşkın olduğu yerde kibir bulunmamaktadır. Kalbinde aşk olanlar aşk ile bakmakta, aşk ile görmekte ve aşk ile yürümektedir. Bu nedenle aşk, kalpte kibre ait ne varsa yakıp yıkmaktadır. Kibrin o şaşalı kalelerini yerle bir etmektedir. Nefis ili harap olunca da kibir ayaklar altındaki toprak gibi kalmaktadır. Böylece, kibrin pençesinden kurtulan kişinin gözündeki perde kalkmakta ve ona dost yüzünü görmek nasip olmaktadır.

‘İşk nefis iline akdı ne buldıyısı yakdı
Kibir kal’asın yıkdı anda çok savaş oldu

Nefs ili oldu harâb kibr ayaklarda türâb
Gitdi perde vü hicâb dost gözüme tuş oldu (D, s. 528)

Yunus, apaçık bir şekilde kibri terk etmeyi öğütlemektedir. Yunus’a göre öğüt tutmamak da kibrin bir nevidir. Nitekim Kur’an’da, “...Size herhangi bir peygamber hoşunuza gitmeyen bir şey getirdikçe kibirlenip, onların bir kısmını yalanlayıp bir kısmını da öldürmediniz mi?”¹⁴⁷ ayeti de nasihat almayanların durumunu kibir hastalığına bağlamaktadır. Ancak Yunus der ki, “Harap olmadan imar olamazsın;

¹⁴⁷ Bakara 2/87.

büyüklenmeyi bırakıp alçak gönüllülüğe sımsıkı sarılmazsan baki dirlik bulamazsın.” Ebedi dirlik isteyen kişi önce bu dünyadaki hakirliğini, acizliğini, perişanlığını, evrendeki yerini bir görsün. Burnu havada olanlar bunu asla göremezler.

Sözi Yunus’dan işit kibir kılma dut ögüt

‘İmâret olmayasın tâ harâb olmayınca (D, s. 458)

İnsanı kibir bataklığına sürükleyen nefistir. Nefis ise hayrın değil, şerrin kaynağıdır. Şer ile gelen hiçbir şey yoktur ki, sonu hayır olsun. Kişiyi kibrin zilleti içerisinde yavaş yavaş yok eden nefsi, insanın dünyada iken yağmalayıp yok etmesi, arzularından uzak durması gereken bir düşmandır. Nefsin istediklerinin sınırı yoktur. Mutlu olmak içinse ya istekleri azaltmak ya da isteklerin hepsini yerine getirmek lazım gelmektedir. İkinci söylenen pek mümkün olmadığı için nefsin arzularından kurtulmak en doğru olanıdır. Çünkü nefis, ululuk taslar ve ululuk ister. Nefsin burnu pek yücelerdedir. Kimseye hürmeti olmadığı gibi, herkesten hürmet görmek ister. Yunus, nefsin bu kötü huylarını görmüş ve Hz. Peygambere hürmeti olmayan nefsin bütün tuzaklarını bozmuştur. Yunus’a göre, yüksekte uçan nefsin tuzaklarını başına geçirmenin yolu alçak gönüllülükte yatmaktadır.

Tenüm toprak tozar yolca nefsum iltür beni önce

Gördüm nefsun burcı yüce kasma aldum kazar oldum

Kaza kaza indüm yire gör bu nefsi yüzi kara

Hürmeti yok Peygamber’e bendlerini bozar oldum (D, s. 406)

Yunus, nefsin istek ve arzuları karşısında bizleri şöyle uyarmaktadır: “Sana havale edilen iki sultan vardır, onların her biri gönül mülkünü almak istemektedir. Bunlardan biri Rahmanidir, bu can hazretindedir. Diğeri şeytanidir, bu ise garaz yani nefis tarafındandır. Bu nefsin haşereleri dokuz bindir. Bunların atları daima eğriyenmiş bir vaziyettedir. Onların nişanları yüzlerindeki karalıktır. Sen bunların divanına yazılmaktan ve bunlardan olmaktan sakınsın.”

İki sultân durur sana havâle

Diler her birisi kim mülki ala

Biri Rahmânîdür cân hazretinden
Biri şeytânîdür gazez yatından

Tokuz bindür bu nefsün hâşerâtı
Müdâm eyerlüdür bunların atı

Nişânları bu kim yüzleri kara
Bu nefrîn ü şikâyet kanda vara

Sakıngıl kim bulardan olmayasın
Ki nefis dîvânına yazılmayasın (RN, s. 583)

“Eğer can besliyorsan, nefsin isteklerine uyma; canın sözünü işitirsen, cana kulak verirsen yerin nur olur. Kibirlenen nefistir ve o Allah’ı tanımaz, bilmez. Onun içindir ki, onun askerlerinde hiçbir iyilik bulunmaz. Nefis, ezelden beri Allah’a asidir; nefsin değeri onun boynuna bir urgan bağlayıp, hemen öldürmektir.”

Ko nefsün dilegin cân beslerisen
Yirün nûr cân sözini eslerisen

Tekebbürdür nefis sultânı bilmez
Anunçün sipahî dirlik dirilmez

Kadîmden nefsdür sultâna ‘âsî
Bir urgandur hemân anun bahâsı (RN, s. 583)

Yunus’a göre, “ben” demek de kibirden, nefistendir. Ben diyen bencidir, bencildir, egoisttir. “Nefs eğer hiç dizginlenmezse insana kötülükleri, çirkinlikleri yoldaş eder. Terbiye edilmezse insanı hayvanlaştırır; sosyal düzeni bozar.”¹⁴⁸ İnsanı iyiliklerden, güzelliklerden, paylaşmadan, fedakârlıklardan alıkoyan benlik davasıdır. Yaratıcı ve de sosyal düzen benlik denilen tekelciliğe karşıdır. Yunus, bunu bildiği için benlik

¹⁴⁸ Sadık Tural, “Benlik Kavramı ve Yunus Emre’nin Şiirinde Benlik”, *Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., S 69, Ankara 1995, s.219.

davasını terk etmeyi, mütevazı bir kul olmayı yeğlemekte ve bizlere öğütlemektedir. Ona göre kim bu dünyada kulluğun gereği olan alçak gönüllülüğe sahipse, o öteki dünyada sultan olacaktır.

Miskîn olugör bâri benlikden ırak yüri
Gönlinde benlik olan dervîşlikden ırakdur (D, s. 305)

Geç benlik da‘vâsından söyle sözün hâsından
Ol Allah korkusundan benzi anun sarı gerek (D, s. 345)

Benligüm benden koyayın senün kohunu duyayın
Bunca zamân ben kul iken sultân olayın bir zamân (D, s. 426)

Yunus Emre, şüphesiz, bir alçak gönüllülük timsalidir. Onun fikriyatını besleyen yukarıdan beri değinmiş olduğumuz temel düşünce sistematığı Yunus’un fikir, iş ve eylemlerinde kendini göstermiştir. Türkmen Kocası kendisini “kul, miskin, derviş, melâmet, garip, biçare, kemter” gibi kelime ve kavramlarla nitelemiş ve gönlündekini şiirlerine dökerek ne kadar mütevazı bir hayat sürdürdüğünü herkese ilan etmiştir. Yunus’un aşağıdaki şiiri onun alçak gönüllü dünyasını yorumsuz olarak anlatmaya yetmektedir:

‘Aceb şu yirde var m’ola
Şöyle garîb bencileyin
Bagrı başlu gözi yaşlı
Şöyle garîb bencileyin

Gezdüm Urum’ıla Şâm’ı
Yukaru illeri kamu
Çok istedüm bulımadum
Şöyle garîb bencileyin

Kimseler garîb olmasun
Hasret odına yanmasun
Hocam kimseler olmasun

Şöyle garîb bencileyin

Söyler dilüm aglar gözüm
Garîblere göynür özüm
Meger ki gökde yılduzum
Şöyle garîb bencileyin

Niçe bu derdile yanam
Ecel ire bir gün ölem
Meger ki sinümde bulam
Şöyle garîb bencileyin

Bir garîb ölmüş diyeler
Üç günden sonra tuyalar
Sovuk suyıla yuyalar
Şöyle garîb bencileyin

Hey Emrem Yunus bî-çâre
Bulunmaz derdüne çâre
Var imdi gez şârdan şâra
Şöyle garîb bencileyin (D, s. 442-443)

2.2. Birlik Olmak

Bir olma ya da birlik sözcüğü sözlüklerde ve de pek çok eserde tevhit kelimesiyle açıklanmaya çalışılmıştır. Tevhit, Türkçe Sözlük'te¹⁴⁹, “Allah’ın birliğine inanma, bir sayma, bir olarak bakma; tek tanrıcılık” olarak tanımlanırken, Osmanlıca-Türkçe Lûgat'ta:¹⁵⁰

1. Bir kılma, bir etme, birleştirme, birleştirilme.

¹⁴⁹ Türkçe Sözlük, TDK, age.

¹⁵⁰ Ferit Devellioğlu, age.

2. Bir sayma, bir olarak bakma, birliğine inanma.
3. Allah'ın birliğine inanma.

şeklinde açıklanmıştır. Tevhit, Arapça bir isim olup “birlemek” manasına gelmektedir.¹⁵¹ Tasavvuf Terimleri Sözlüğü'nde¹⁵² tevhit, “Allah'ın zatını akılla tasavvur olunan, zihinle hayal edilebilen her şeyden uzak tutmak.” ifadesiyle açıklandıktan sonra şunlar eklenmiştir: “Sufilerin tevhidi tadarak ve yaşayarak bilmelerine de tevhidi hâli denir ve bunun iki çeşidi vardır: 1. Kusûdî tevhîd: Sadece Allah'ı kastetmek, istemek veya Allah'ın istediğini istemek. Yani kulun ve Allah'ın iradesinin bir noktada birleşmesine kusûdî tevhîd denir. Bu, kulun iradesinin Allah'ın iradesinde erimesi şeklinde de tanımlanır. 2. Şühûdî tevhîd: Sâlikin vecd hâlinde mâsivâyı terk ederek sadece Hakk'ı görmesidir. Buna, vicdani ve zevkî tevhîd de denir.” Bu iki tevhit anlayışının yanında bir de vücûdî tevhit vardır. Vücûdî tevhit (vahdet-i vücüt), Allah'tan başka hiçbir İlah yoktur, şeklinde anlaşılan tevhitir. Bu mertebede kul Allah'ın dışında her şeyi hatta kendisini bile yok bilmektedir.¹⁵³ Varlık birliği demek olan vahdet-i vücûda göre sadece Allah vardır, O'nun dışında hiçbir varlık yoktur. Bu, lâ mevcûde illallah cümlesiyle özetlenir. Vahdet-i şühûda yakındır. “Görünen her şey O'dur.” ya da “O'ndan başka bir varlık yoktur.” cümleleri arasında büyük bir fark görülmemektedir. Vahdet-i vücüt, sufilerin Allah ve varlık hakkındaki görüşüdür.¹⁵⁴

Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü'nde¹⁵⁵ ise, “Tevhit, ‘Birdir’ demek ve birlemek anlamına gelmektedir. Birinci şekliyle tevhidin anlamı imanın şartı olup marifetin başlangıcıdır. Şüphesiz Allah tek olan İlah'tır. İkinci manası ise imandan sonra hasıl olan marifetin kemalidir. Ne zaman mümin varlık âleminde Hak Teala'dan ve O'nun feyzinden başka bir şey olmadığına yakîn eder ve feyzinin varlığının da kendiliğinden oluşmadığını bilirse kesretten kopar ve her şeyi bir bilir, bir görür. Bu mertebede Allah'tan başkasına nazar etmeyi mutlak şirk bilir.” denmektedir.

¹⁵¹ İskender Pala, age.

¹⁵² Ethem Cebecioğlu, age.

¹⁵³ Osman Türer, Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi, Ataç Yay., 3.Baskı, İstanbul 2015, s. 192.

¹⁵⁴ Mustafa Kara, Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi, Dergâh Yay., 14.Baskı, İstanbul 2016, s. 253.

¹⁵⁵ Seyyid Cafer Seccâdî, age.

İslam dininin en temel ilkesi tevhit yani Allah'tan başka İlah olmadığına inanmaktır. İslam medeniyetinin özünü İslam, İslam'ın özünü de tevhit oluşturmaktadır. Tevhit yalnız İslam dininin değil diğer semavi dinlerin de özü ve gayesidir. İlk insandan son insana kadar ne kadar peygamber gelmiş geçmişse tevhit içindir. İnsanlık tarihi de başlı başına bir tevhit mücadelesidir. Bütün doğruların tevhide ulaştırdığı, bütün sapmaların da tevhitten uzaklaştırdığı için bu böyledir. Bundan dolayı, Allah'ın insanlara son mesajı olan Kur'an baştan sona tevhitte doludur ve o, tevhidin yegâne ölçüsüdür. İslam'da bireylerin İslam'a girişleri tevhit esasına bağlanmıştır. Kelime-i tevhid kabul etmek yani “ Lâ ilâhe İllallah; Allah'tan başka ilah yoktur.” demek Müslümanlığın şartlarının ilkidir. İman esaslarının ve dinî vecibelerin temelini teşkil eden tevhit, kalpte bulunmadıkça hiçbir inanç ve amel makbul sayılmamaktadır. Bu bakımdan tevhit, Allah'ın zatını, sıfatlarını, fiillerini anlayıp bilmek; O'nun vahdaniyetini kabul ve tasdik etmek, O'nu bütün şerik, benzer ve ortaklardan nefyederek ibadeti yalnızca O'na has kılmaktır.¹⁵⁶

Kur'an-ı Kerim'de, “samimi olmak, dine içtenlikle bağlı olmak” anlamına gelen İhlâs suresinde tevhit inancını tam anlamıyla benimsemiş kimselerin tevhit anlayışları şu şekilde anlatılmaktadır: “De ki: O, Allah'tır, bir tektir. Allah Samed'dir (Her şey O'na muhtaçtır; O, hiçbir şeye muhtaç değildir.). O'ndan çocuk olmamıştır, kendisi de doğmamıştır. Hiçbir şey O'na denk ve benzer değildir.”¹⁵⁷ Bu ayetlerden Allah'ın kâinatın tek Yaratıcı'sı olmadaki birliği, O'nun eşinin ve benzerinin olmayışı hükümlerine bakılarak O'nun zatında, sıfatlarında ve fiillerindeki tekliği apaçık görülmektedir. Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayarak imanda tevhid, yalnız O'na kulluk edip yalnız O'ndan yardım dileyerek¹⁵⁸ ibadette tevhid kabul etmiş olmaktadır.

Tarih boyunca bütün ilahî davetler tevhit esasının açıklanmasıyla başlamıştır. Evrenin Allah tarafından yaratılmasını açıklamaya çalışarak evrensel tevhid, büyük bir kudret, ilim ve hikmetin eseri olan insanın yaratılışını mucizevî bir şekilde açıklamaya çalışarak yaratılıştaki tevhid, herkesi Allah'ın yarattığı kabulünden hareketle bütün insanları bir tarağın dişi gibi eşit gören anlayışla sosyal sınıflamadaki

¹⁵⁶ Mehmet Kubat, Kur'an'da Tevhid, Beka Yay., İstanbul 2014, s.159-160.

¹⁵⁷ İhlâs 112/1-4.

¹⁵⁸ Fâtiha 1/5.

tevhidi, yeryüzündeki bütün bireyleri kardeş olarak görmekle de evrensel kardeşlikteki tevhidi gerçekleştiriyor olmaktadır.¹⁵⁹ Bu durumda denilebilir ki, tevhit, aynı Allah'a kulluk eden ve O'ndan geldiğini kabul eden; dil, din, ırk farkı gözetmeksizin bütün insanları evrensel bir kardeşlik anlayışıyla kucaklayan sistemin adıdır.

Tevhit, insanın diğer insanlarla, insanın diğer canlılarla ve insanın kâinatla olan bütün ilişkilerini düzenleyen bir fikrin, bir dünya görüşünün, bir hayat felsefesinin adı olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁶⁰ Bir tevhit dini olan İslam'ı temel alan İslam tasavvufunun özünü tevhit anlayışı oluşturmaktadır. "Diyebiliriz ki, vahdet-i vücud ve buna bağlı olarak diğer tasavvufi telakkilerin en geniş ve apaçık ifadesini bulduğu İbn Arabî ve Mevlânâ'dan sonra bu mefhumları içeren hakikatler Türkçede ilk defa Yunus Emre'nin dilinden dökülmüş ve onun şiirlerinde vücut bulmuştur."¹⁶¹

Yunus, vahdet-i vücud ehlidir. O, vücud birliğini yaşayarak idrak etmiştir. Ona göre âlemde bir tek hakikat ve vücud vardır; o da mutlak ve tek olan Allah'tır. Cenab-ı Hakk'ın zatı bütün âlemi kaplayan bir nurdur. Görünen her şey O'nun yansımasıdır. İnsan, Hakk'ı zatiyla değil, ancak sıfatlarıyla bilmektedir.¹⁶²

Yunus, Allah'ı sıfatlarıyla görme idrakine erenlerdendir. Bu idrak iledir ki Yunus, "Her nereye bakarsam gözüme O görünmekte, Allah'ın lütfu bizi gözü, gönlü gören bir kişi kıldı. Dünyaya gelen de dünyadan giden de O'dur; gören de görünen de O'dur. Bana görünen büyük, küçük ne varsa O'dur. Diyen, işiten, gösteren, sözlerin cümlesini söyleyen O'dur. Suretimiz can menzildir." demektedir.

Her kancaru bakarısam oldur gözime görinen
Ol serverün lutfı bizi bu vechile kıldı basîr (D, s. 284)

Her gelen oldur giden ol görinen oldur gören ol
Ulûî vü suflî cümleten oldur ger bana görine (D, s. 257)

¹⁵⁹ Mehmet Kubat, age., s.188-198.

¹⁶⁰ Mehmet Kubat, age., s.216.

¹⁶¹ Nurgül Karayazı, "Yunus Emre'nin Dîvân ve Risâletü'n-Nushiyye'sinde Vahdet Düşüncesi", X. *Uluslararası Yunus Emre Sevgi Bilgi Şöleni Bildirileri*, hzl. Erdoğan Boz, Eskişehir 2011, s.550.

¹⁶² Mustafa Tatcı, Yunus Emre Yorumları İşitin Ey Yârenler, h yay., 3.Baskı, İstanbul 2015, s. 75.

Diyen ol işiden ol gören ol gösteren ol
Her sözi söyleyen ol sûret cân menzildir (D, s. 264)

Baksam seni görür gözüm söylerisem sensin sözüm
Seni gözetmekden dahı yigrek şikârum yok durur (D, s. 283)

Yaratılan her zerrede Allah'ın binlerce ibreti olduğundan akıl Allah'ın niteliğini anlamak konusunda mağlup olmaktadır. Yer ve gök baştanbaşa Allah'ın yaratma sıfatıyla doludur; Allah'ın nice hoş memleketleri vardır.

'Akıllar mât olur nitelüğinden
Ki bir zerrede bin bin 'ibretün var

Serâser toptolu yir ü gök üzre
Yürür bu kudretün hoş milketün var (D, s. 280)

Yunus, kendisinin de bütün varlığının da Allah'ın birliği içinde yok olduğunu, O'ndan başka hiçbir nesnenin olmadığını bildirmekte ve bu konuda şüphe içinde kalmamamızı söylemektedir. Dünya, ahiret; yer ve gök Allah ile doludur ancak O'nun ne nişanda olduğu hiçbir göze görünmemektedir. Yunus, bu düşüncesiyle Allah'ın zamandan ve mekândan münezzeh bir varlığa sahip olduğunu ilan etmektedir. Allah, yaratılmışlar gibi, her göze her zaman görünmemektedir.

Yunus Emre yok oldı küllî varı yok oldı
Andan artuk nesne yok kalman gümân içinde (D, s. 488)

Dünyâ âhiret ol Hak yir gök toludur mutlak
Hiç gözlere görünmez kim bilür ne nişânda (D, s. 480)

Yunus Emre, Yaradan'ın varlığının başlangıcı ve sonu olmadığını, O'nun varlığının her yerde olduğunu bildirmekte; ardından da "Peki ben niçin göremiyorum?" diye sormaktadır. Yunus'un bu sorusu, "Allah, madem her yerde, biz neden göremiyoruz? Her yerde olan Allah'ı bize göster de görelim!" diyenler adına sorulmuş olmaktadır.

Hem evvelsin hem âhir kamu yirlerde zâhir

Hîç makâm yokdur sensüz ben niçün göremezin (D, s. 428)

Allah'ın her yerde ve her şeyde olduğunu görebilmek için “göz” gerekmektedir. Allah, kendisini görme idrakini herkese vermemektedir. Ancak Allah'ı bilen, O'nun bir ve var olduğuna şahitlik eden ve O'nun buyruklarını yerine getiren kişiler bu görme yetisine sahip olabilmektedir. Diğer taraftan O, baş üstündeki gözlerle görülmez. O'nu görmek için mana gözüyle, kalp gözüyle bakmak gerekir. Hz. Muhammed (s.a.v) Hakk'ı tanıyan, O'nun bir ve var olduğuna inanan bir kimsedir. O, Hakk'ı bilmiş ve kendisinde Hakk'ı görmüştür. Peygamberlerin bu dünyadaki davaları Hakk'ın varlığını ve birliğini tanımak, bunu tebliğ ederek insanları bu birliğe davet etmek olmuştur.

Muhammed Hakk'ı bildi Hakk'ı kendüde gördi

Cümle yirde Hak hâzır göz gerekdür göresi (D, s. 517)

Bâtın gözidür dost göre zâhir gözi yabandadır (D, s. 285)

Yunus'a göre, herkes rızkını yeri göğü nuruyla dolduran Allah'tan istemelidir. Çünkü Allah, “Rabbinin rahmetini onlar mı bölüştürüyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini biz paylaştırdık.”¹⁶³ buyurmaktadır. Rızıkların taksimi bu buyrukta gizlidir. Bu sırrı anlamak için nefsin tanıyan, onun tuzaklarına düşmeyecek olan bir er olmak gerekmektedir ki, Allah gözlerdeki perdeyi kaldırsın ve kendisini müşahede edebilelim.

Dile rızkını Hak'dan nahnu kasemnâ pinhân

Nefsin bilmiş er gerek göz hicâbın silesi (D, s. 517)

Yunus, Allah'ın nazarının gözlerde olduğunu, bunun sayesinde kişinin baktığı her şeyi gördüğünü söylemektedir. Görme, Allah'ın sıfatlarından birisidir. Allah'ın

¹⁶³ Zuhruf 43/32.

insana vermiş olduğu nişanlarından birisidir. Açgözlülük bu sıfatın düşmanıdır, kimde açgözlülük varsa o kimse gözündeki görme nişanını kaybetmektedir.

Nazar dahı gözde olur kimde ne var bakar görür

Tama‘ ana düşmân olur gözden savar ol nişânı (D, s. 542)

Yunus, sadece yerin, göğün, rızkın, dünya ve ahiretin değil, bizim de Allah’tan bir nişan olduğumuzu belirtmektedir. Yunus’un “biz” ile kastettiği insandır. Ona göre, insan henüz kendisini bilemediği bir zamanda, Allah insanı kendisinden yaratmıştır. İnsanı yaratan Allah, kendisini gizlemiş ancak insanı aşikâr kılmıştır. “Yaratılmadan önce insan bile gizliydi, ‘senden başka’ ‘ben’ idi. Varlığı mutlak gizli olandık, sadece gizli eyledi.” şeklindeki ifadedden insanın “mutlak bir” olan Allah’ın zatında gizli olduğunu, ancak Allah’ın, “Gizli bir hazineydim, bilinmek istedim.” kutsi hadisince insanı yaratma vesilesine atf yapılmaktadır.

Biz bizi bilmezidük bizi kendüden eyledi

Âşkâre kıldı bizi kendüy pinhân eyledi

Biz bile pinhânidük gayr-ı sen ü ben idük

Mutlak bî-gümânidük hem bî-gümân eyledi (D, s. 502)

Yunus’un Allah’ın varlığı ve birliğine karşı imanı tamdır. O’nun varlığının delilleri konusunda da hiçbir tereddüdü yoktur. Yerde, gökte, insanda Allah’ın varlığına işaret eden deliller sunan Yunus’a göre, Yunus O’dur; O ise Yunus. Yunus, Hakk’ı kendinde bulmuştur. Bunda zerre kadar şüphesi yoktur.

Yunus eydür hîç şek degül ol benven ü ben olvanun

Ben ne dirisem dost tutar dost didigün ben tutaram (D, s. 372)

Ben bende buldum çün Hakk’ı şekk ü gümân nemdür benim

Ol dost yüzün görmez isem bu gözlerüm nemdür benim (D, s. 365)

Yunus, ruhların henüz bedene girmeden önceki hakiki bilgi olan ilmi sâbıktan da önce, henüz Elest belirmeden ve ruhlar meclisi toplanmadan “ben” “O” idim; “O”,

“ben” idi, demektir. Bezm-i Elest’te, Allah’ın “Elestü birabbiküm; ben sizin Rabbiniz değil miyim?” hitabına, ruhların “Kâlû belâ; evet Rabbimizsin.” diyerek Allah’a verdikleri sözü hatırlatmaktadır.¹⁶⁴ Yunus, ta o vakitten beri Allah’ı bildiğini, Allah’ın kendisiyle birlikte diğer varlıkların cümlesini de “bir” den yarattığını vurgulamaktadır.

‘İlm-i sâbıkdan ilerü dahı Elest belürmedin
Ben ol idim ol ben idi şimdi niçesi kesile (D, s. 473)

Elest’de bileydük göz açduk “Belî” didük
Yunus’ıla gayrını kamu birden eyledi (D, s. 503)

Yunus’un Allah ile tanışıklığı ezeldendir. Onun yazısında birlik vardır. Surete bakıp aldanmamak gerekir çünkü vücut görünenin ötesinde bir sır saklamaktadır. Vücut, içinde ruh olan bir kaptır. Bu ruh, Allah’ın nurudur. Bu nurun kaynağı ezeli birliktir. Bu ezeli birliktedir ki, cihanda dirlik vardır.

Ezelî bilişidük birlige bitmiş idük
Sen bu sûrete bakma vücûd cân vi’âsıdur

Bu ezeli birliği yâ bu cihân dirliği
Yâ bu gönül birliği bil kudret budagıdur (D, s. 270)

Yunus, dünyaya gelmeden Allah ile bir olduğunu, Allah’ın, “De ki: O Allah’tır, bir tektir.”¹⁶⁵ ayetinde belirtilen sıfatı bilgisine mazhar olmuş, belirtisi, alameti olmayan bir nur olduğunu bildirmektedir. Hak ile birlik olunan bu devir sonsuz bir devirdir. Yunus bu devirde ne Musa’dır ne Tûr’dur; o, sadece nurdur.

Bu cihâna gelmedin ma ‘şukıla bir idüm
Kul huva’llâh sıfatlu bir bî-nişân nûr idüm

Ol dem ki dirliğidi Hakk’ıla birliğidi

¹⁶⁴ A’raf 7/172.

¹⁶⁵ İhlas 112/1.

Ol pâyânsuz devirde ne Mûsî ne Tûr idüm (D, s. 407)

Yunus bu dünyaya ezeli bir aşkı sürüp gelmiştir. Bu aşk Allah'ın kendi nurundan yarattığı insanın ta kendisidir. Bu aşk hem Yaradan'dır, hem yaratılandır hem de yaratılana olandır. Çünkü her şeyde O varsa, O her şeydir ve her şey de O'dur. Her şey O'nunla "bir"dir. Bunda Yunus'un şüphesi yoktur. Yunus bu dünyaya gelmekle de yine "bir"e gelmiş olmaktadır.

Ezelî bu 'ışkı ben bu mülke sürüp geldüm
Biridüm anda şeksüz uş yine bire geldüm (D, s. 370)

Cihan Allah'ın varlığıyla dopdoludur, O'nun varlığı tüm cihanı kaplamıştır. Böyle olmasına rağmen kimse bunun farkında değildir. Allah'ın varlığını kişi kendinde aramalıdır, çünkü Hakk'ın varlığı insandan ayrı olmaz. Diğer taraftan, Hakk'ın varlığı âlemi kuşatmışsa varlığın bir nevi olan insan da kuşatılmışlar arasında olmaktadır. Bunun farkına varmak gerekmektedir.

Hak cihânda toludur kimsene Hakk'ı bilmez
Anı sen senden iste o senden ayru olmaz (D, s. 317)

İnsan, bazı sıfatları itibariyle Hakk'ın kendisidir. Zira görme, işitme, konuşma gibi sıfatlar Allah'ın sübuti sıfatları olup bunlar insanda da vardır. İnsan bu özellikleri itibariyle yaratılmışlar arasında müstesna bir yere sahiptir. Yunus, Hakk'ın insanda zuhur ettiğini görmek için insana "doğru bakmak" gerektiğini söylemektedir. Hakk'ın insanla birlik olmasının, insanın cümle âlemi kendisine hayran bıraktığını belirtmektedir. Hakk, insan suretinde vücuda gelmeden önce kimsenin O'nu bilmediğini, Allah'ın insan vücudundan kendini gösterdiğini söylemektedir.

İnsân sıfatı kendü Hak insândadır Hak togrı bak
Bu insânun sıfatına cümle 'âlem hayrânımış (D, s. 332)

Vücûda gelmeyince kimse Hakk'ı bilmedi
Bu vücûddan gösterdi dost bize dîdârını (D, s. 530)

Diledi göre yüzün işide kendü sözün
Nazar kıldı bir kezin anda cân virdi bana (D, s. 256)

Hakk'ın kendisini insan vücudunda gösterdiği düşüncesinden hareketle Yunus da tıpkı Hallâc-ı Mansûr gibi “Hak benim” demektedir. “Bugün Mansûr gibi oldum, asanlar beri gelsin. Allah benim diye okudum, inkâr eden beri gelsin. Allah, ‘De ki: Hepsi Allah’tandır.’¹⁶⁶ buyuruyor. Vallahi ben O’nsuz değilim. Ben Hak ile bir olmuşum, O’ndan ayrı diyen beri gelsin.” diyen Yunus, Hakk ile olan birlik düşüncesini Mansûr-ı Bağdâdî¹⁶⁷ gibi “Ene’l-Hak; Hak benim.” sözüyle açıklamakta ve pekiştirmektedir. Yunus’a göre “Ben Hakk’ım.” ya da “Hak benim.” demek, ilahî aşkın tezahüründendir. Bu aşkın deryasına dalıp deryada zerreyi, zerrede ummanı gören Yunus, Ene’l-Hak demeyi hiç bırakmak istememektedir. Dervişin Ene’l-Hak demesinden daha doğal bir şey yoktur, çünkü bütün varlık O’nundur. Bu, Yunus’taki vahdet düşüncesinin zirvesidir.

Mansûr-vâr oldum bugün berdâr iden gelsün berü
İnni ene’llâh okudum inkâr iden gelsün berü

Kul küllün min indi’llâh ansuz degülem vallah
Ben Hak’ıla Hak olmuşam agyâr iden gelsün berü (D, s. 449)

Bin yıl toprakda yatarsam hiç komayam Ene’l-Hakk’ı
Ne vakt gerek olurısa ‘ışk nefesin uru gelem (D, s. 373)

Ol Hallâc-ı Mansûr’ıla söyleridüm Ene’l-Hakk’ı
Hem yine anun boynına dâr urganun dakan benem (D, s. 379)

Dervîş Ene’l-Hak derse n’ola ‘aceb mi
Hep varlık Hakk’ındur ‘alâ küllî hâl (D, s. 355)

¹⁶⁶ Nisâ 4/78.

¹⁶⁷ Mansûr-ı Bağdâdî, 9-10. yüzyıllarda yetişmiş büyük ve coşkun sufilerdendir. Fenafillâh makamına ermiş ve “Ene’l-Hak; Hak benim.” diyerek vahdet-i vücud düşüncesini ifşâ etmiş ve bu düşünce şeriat âlimlerince tehlikeli bulunduğu Hallâc asılarak idam edilmiştir. Kendisinden sonra gelenler Mansûr’u bir aşk şehidi kabul etmişlerdir.

Yunus'taki vahdet-i vücut düşüncesi, mana gözüyle görme idrakine ermenin sonucudur. Yunus, birlik fikrini ayne'l-yakîn müşahede etmiştir. Bu müşahededden sonra da Mecnûn'a dönmüştür. Bu, Yunus'taki coşkunluk hâlinin göstergesidir. Yunus, “bir” ile birlik olmuş ve hakikate şahitlik yapma makamı olan hakke'l-yakîne, makamların en sonuncusuna erişmiştir.

Ayne'l-yakîn görüpdür Yunus Mecnûn olupdur

Bir ile bir olupdur Hakke'l-yakîn içinde (D, s. 463)

Baştan beri “bir” ve “birlik” düşüncesine deliller sunmaya çalışan Yunus'ta, sosyal hayattaki birlik fikrine dair veciz sözler vardır. Yunus, birlik fikrini yetmiş iki millette görmek ister. Bunun için de yetmiş iki millete birlik ile bakılmasını yüksek sesle öğütler. Bu düşünceden uzak olanları asi olarak nitelendirir. Asi, yasa ve kurallara karşı gelen, başkaldıran demektir. Birlik fikrinden uzak olanlar, hakikatte Allah'a karşı dikbaşlılık etmiş olmaktadır. Kişi, şeriatın bütün kurallarına uyan bir evliya da olmuş olsa yetmiş iki millete aynı gözle bakma fikrinden yoksunsa Allah katında gerçek âşıklar safında olamamaktadır. Yunus gerçek bir Hak âşığıdır. Ona yetmiş iki millet kardeş gelmektedir. Kişi kendisi için neyi istiyorsa kardeşi için de onu istemelidir. Zira böyle olmadıkça ne gerçek âşıklardan ne de hakiki müminlerden olabilecektir.

Yitmiş iki millete birligile bakmayan

Şer'ile evliyâsa hakikatde 'âsîdür (D, s. 267)

Yitmiş iki millete kurbân ol 'âşıkısan

Tâ 'âşıklar safında tamâm olasın sâdık (D, s. 336)

Allah, âlemlerin Rabbidir.¹⁶⁸ On sekiz bin âlemin halkı “bir” içindedir. Cümle “bir”ler Allah'ı birlemede ve O'na gitmektedir. Dillerin cümlesi O'nu söylemektedir. Bu “bir”den başka hiçbir kimse hiçbir âlemde yoktur. O halde, on sekiz bin âlem halkına da aynı gözle bakmak gerekir. Bu, Yunus'un evrensel birlik anlayışını göstermek açısından önem arz etmektedir.

¹⁶⁸ Fâtiha 1/2.

On sekiz bin ‘âlem halkı cümlesi bir içinde
Kimse yok birden artuk söylenür dil içinde

Cümle bir anı birler cümle ana giderler
Cümle dil anı söyler her bir menzil içinde (D, s. 464)

Yetmiş iki millet de cümle âlem de “bir”dir. İnsan, bu birliği bilip tanıyana denmektedir. Kim ki birliği inkâr eder, o kişi kendi canına da düşmanlık yapmaktadır. Birlik fikrinden yoksun olanların insanlığı da noksandır.

Tevhîd imiş cümle ‘âlem tevhîdi bilendür Âdem
Bu tevhîdi inkâr iden öz cânına düşmânımiş (D, s. 332)

Hakikatte her şeyin “bir” olduğuna inanan Yunus, bire iki demeyi Allah’a ortak koşmak olarak yorumlar. Kimde bu düşünce yok ise o şirke girmiştir. Şirke girmek büyük günahlardandır. Yunus, önce “Eşin, benzerin, ortağın yoktur.” deyip sonra bir olan Allah’a ortak koşanları, “bir”e, birliğe davet ederek sert bir şekilde uyarmaktadır. Zira birlik olmayan gönülde ikilik vardır. Gönülünde ikilik olanlar kesrettedir. Yarın onların varacağı yer cehennemdir.

Lâ-şerîkden okursın sonra şerîk katarsın
Bire iki dimeği kimden fetvâ dularsın (D, s. 423)

Gönülünde ikilik tutan ol metâ’ı bunda satan
Yarın cehennemde yatan bunda namaz kılmayandır (D, s. 315)

Yunus, ikiliği “sen” “ben” fikriyle açıklamaktadır. Senlik benlik davası güdenler “biz” fikrinden uzaktır. Hakikatte sen sen için, ben ben için değildir; sen de ben de biz içindir. Hakk’ın yolu bir olduğu gibi insanın yaratılış gayesi de bu “bir”e varıp birlik olabilmektir. Sen ben düşüncesi birliğin önündeki en büyük tuzaktır. Din birliğini de millet birlikteliğini bu düşünce yağmalamaktadır. Gaye insanına düşen ise birliği değil, senlik benlik fikrinin doğurduğu ayrılığı yağmalamaktır. Bu fikri yağmalayamayanlar “bir” olanla asla bir arada olamamaktadır.

Dîn ü millet bâzârın yagmâladı sen ü ben
Çıkduk iki aradan sen beni yagmaya virdük (D, s. 346)

Senlik benlik olıcak iş ikilikde kalur
İkilik dutan kişi niçe birike birle (D, s. 487)

Halk arasında ikilik yaratanlar âşığı maşuğundan; seveni sevdiğinden ayırmaktadırlar. Bu büyük bir günahdır. Yetmiş iki milletin maşuğu Allah'tır. Allah'ın kulları arasına ikilik fikri sokup onları “bir”e giden yoldan ayırmak iyi bir talih değildir.

Yitmiş iki milletün hem ma ‘şukı ol durur
‘Âşıkı ma ‘şukından ayırmaklık fâl degül (D, s. 360)

Yunus, “bir”in âşığıdır, O'nun sarhoşluğundan dolayı delidir. Yunus'un hâinden ancak onun gibi âşık olanlar anlamaktadır. Yunus ben, benlik, bencillik illerinden geçmiş; elini eteğini bunların hepsinden çekmiş, “bir” için, birlik için gelmiştir. Ben davası gütmeyen biz davasındadır ve biz demek birlik demektir. Yunus, ikiliği terk ederek “Bizim Yunus” olmuştur.

Dost esriği deliligüm ‘âşıklar bilür neligüm
Degşirüben ikiligüm birlige bitmege geldüm (D, s. 371)

Geçdüm hod-bîn ilinden el çekdüm dükelinden
Ol ikilik bâbından birlige bitüp geldüm (D, s. 372)

Virdi birlikden şarâb kılduk dükkânı harâb
Cümlesini terk itdük assı ziyânumızı (D, s. 544)

Birlige bir olam birlik benümle bir ola (D, s. 390)

Bu benlik senlik şârını terkini uram yürüyem (D, s. 400)

Birlik diyen katında hîç sen ben demek hîç yok durur (D, s. 477)

Yunus, senlik benlik fikrinin yanlışlığı ve doğuracağı sonuçlar hakkında bizleri uyarmakla birlikte, birlik olunan yerleri de tasvir etmektedir. Vahdet illerinde güller doludur, bu güllerin batıp kanatan dikenleri yoktur. Vahdete ermiş kişilerin dillerinden şeker şerbet akar, bal damlar. Orada iffet, hayâ herkesin yüzünden okunmaktadır.

O vahdet ilinde diken yok gülünde

Şeker çok dilinde yüzünde hayâlar (D, s. 290)

Birlik ikiliğe giden yolları kapamakla mümkündür. Tatlı dil ve güler yüz ayrılık kapılarını kapamakta; birlik kapılarını açmaktadır. Birlik olunan yerde dirlik olmaktadır. Ebedi dirlik için sonsuz bir birlik şarttır. Sonsuz birlik “mutlak birlik” fikriyle hareket etmekle mümkündür. Yunus der ki, “Bizi biz koyalım, hepimiz birimiz için olalım. Öyle ki, bu birliği duyanlar ikiliği bıraksınlar. Sözüm kendi özümedir, bu bir nükte değildir. Bilin, can birliktedir; ikilikte değildir.”

Sana biriken birlik oldur ebedî dirlik

Senden ayrugı bildük cümle kuru efsâne (D, s. 475)

Bizi biz koyalım anlar biz olalım

Birliği tuyanlar ikilik koyalar (D, s. 290)

Sözüm kendözümedür nükte degül

Bilün cân birdür ikilikde degül (RN, s. 601)

Yetmiş iki millete ve dahi on sekiz bin âleme bir gözle bakılması, semanın, arzın ve ikisi arasındakilerin mutlak bir olan Allah’ın nuruyla yaratılmış olması fikrinden yani tevhit anlayışından ileri gelmektedir. Tevhit, İslâm’ın gerçeğidir, özüdür. Allah’ın birliği düşüncesidir. Allah’ı birleyen, yaratılmış her şeyde O’nu müşahede eden, kesretten geçip vahdete eren kişiler ancak gönlünde Yaradan’a ve yaratılmışa karşı sevgi besleyen, kalp gözüyle görüp mana perdelerini aralayabilen kimselerdir. Yunus, Kur’an diliyle konuşmakta, kalp gözüyle seyretmekte ve varlıktaki birliği

idrak etmektedir. O'nun idrak ederek bildirdikleri Kur'an'ın tebliğ ettiği Hak ve hakikatlerden farklı değildir.

Yunus'un bildirdiği bu hakikatlerin arkasında şüphesiz manevi bir müşahede vardır. İnsanın yaratılmasındaki gaye Hakk'ı bilmek, O'nun rızasını kazanmak ve tekrar O'na dönmektir. Bunun için benden, benlikten geçip aslı olan "biz"e yönelmektir. Zira ben, benlik diyen egoist kimselerin insanlığını gerçekleştirip kemale ulaştığı görülmemiştir. Mutlak benden ayrı ne kadar benlik sahibi varsa hepsi yok olup gitmiştir.¹⁶⁹

Yunus'un Allah'ın birliğine dair beyitlerinden yukarıya aldıklarımızı dikkatle süzdüğümüzde, âlemlerin O'nun varlığı ve birliğini bilip tanıyan ve O'nun için intizam içinde hareket etmekte olan nişanlara sahip olduğunu görmekteyiz. Yer, gök ve ikisi arasındaki her şeye bu nizamı veren Yaradan'ın birliğidir. Yani âlemlerdeki düzen ve istikrar vahdaniyetin başlıca alâmetlerindedir. İnsan, varlıkların en şerefli olarak yaratılmışlar arasındaki istisnai yerini almıştır. Âlemleri insanın istediği gibi yararlanabilmesi için hizmete açan Allah, âlemlerin nizamında olduğu gibi, insanın bu nimetleri sarf etmesinde de bir intizam, bir birlik gözetmektedir. İnsan, kendisine bahşedilen âlemin imkânlarını tıpkı evrende olan her şeyin yaptığı gibi, bire, birliğe gidecek şekilde bir düzen içerisinde kullanılmalıdır. Kabiliyetlerini de bu yönde geliştirmelidir.

Tevhidin başkaca boyutları da vardır. Ferdî olarak tevhibi sağlamış kimseler toplumsal tevhibi de sağlamakta mahirdirler. Bu durumda şahsiyette kendisini gösteren tevhit toplumsal tevhidin de temeli olmaktadır. Toplumlara bir vücut gibi bir birine kenetlenmiş yapılar olarak düşündüğümüzde, fertler bu vücudu oluşturan hücreler gibi kalmaktadır. Bu hücreler ne kadar sağlamca vücutta o denli sağlam olmaktadır. Tevhit inancının öngördüğü insan tipi Allah-insan, insan-evren, fert-toplum ilişkilerini tevhit fikri etrafında düzenleyen bir tiptir.¹⁷⁰ Bu nedenle ferdi boyutta tevhibe varanlar toplumsal birlikteliği oluşturma, geliştirme açısından da hücre gibi temel sorumluluklara sahiptirler. Hücre kendi birlikteliğini sağlamışsa

¹⁶⁹ Mustafa Tatcı, Yunus Emre Yorumları İştin Ey Yârenler, h Yay., 3.Baskı, İstanbul 2015, s. 81.

¹⁷⁰ A. Hakan Karayılan, Tevhid Düşüncesi Ekseninde Kişisel Gelişim Kitapları, Beyan Yay., İstanbul 2015, s.78.

sağlıklıdır; bu sağlıktan yoksunsa yok olmaya muhtaçtır. Toplumun en küçük yapı taşı olan aile ve birey, hayatında tevhidi gerçekleştirip düzen sağladığında toplumsal huzur açısından da düzene katkıda bulunmuş olmaktadır. Her birey için bu durum düşünüldüğünde bireylerin tevhidi yumaklanıp toplumun tevhidi hâlini almaktadır.

Tevhit düşüncesinin insanlık adına getirdiği en büyük kazanım insanları birçok Tanrı'nın ve sistemin parçası olmaktan ve parçalanmışlıklardan kurtarıp bir tek Tanrı'ya ve sisteme bağlamasıdır.¹⁷¹ Evrende var olan her şeyi bir İlah'a bağlamakla O'na götürecek yolları birleştirmek ve bütün insanlığı aynı yola sevk etmek toplumsal ve evrensel birlikteliği sağlamak adına önemlidir.

Hz. Peygamberin, İslam'ın bir tevhit dini olduğunu göstermesi adına, veda hutbesinde söyledikleri önem arz etmektedir. “Ey insanlar! Rabbiniz birdir. Babanız da birdir. Hepiniz Âdem'in çocuklarıdır. Âdem ise topraktır. Arap'ın Arap olmayana, Arap olmayanın da Arap olana bir üstünlüğü olmadığı gibi kırmızı tenlinin siyah üzerine siyahın da kırmızı tenli üzerinde bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takvada, Allah'tan korkmaktır. Allah yanında en kıymetli olanınız O'ndan en çok korkmanızdır.”¹⁷² diyen Allah'ın elçisinin ne dil ne ırk farkı gözetmeksizin herkesi kucaklayan ve insanlara eşitlik, adalet, vicdan, hürriyet, ümit tohumları aşıl原因an bu nutkunun temelinde tüm insanlığın “bir”den geldiği fikri vardır. Buradaki temel gaye ise bire ve birliğe davettir.

Mademki Allah'tan başka İlah yoktur, o halde O'nun emirleri bütün insanlık için geçerlidir. İslam insanları ırk, dil, kültür çerçevesinde değil, ümmet anlayışı içinde toplamaktadır. Kur'an-ı Kerim'de, “Şüphesiz bütün müminler kardeştir.”¹⁷³ buyurulmaktadır. O hâlde diyebiliriz ki, tevhit bütün insanları evrensel bir kardeşlikle kucaklayan bir sistemdir.¹⁷⁴

Mademki Allah'ımız bir, yaratılmışlığımız bir, babamız birdir; bunca birlik içinde işte, fikirde ve gayede de birlik olunabilir. Mademki emir ve yasaklar toplumun

¹⁷¹ A.Hakan Karayılan, age., s.177.

¹⁷² Seyfettin Yazıcı, Temel Dinî Bilgiler, Diyanet İşleri Başkanlığı, 11. Baskı, Ankara 1994, s.254.

¹⁷³ Hucurat 49/10.

¹⁷⁴ Mehmet Kubat, age., s.197.

nizamı içindir, bu amaç uğruna yekvücut olunabilir. Mademki dünyaya geliş sebebi tekrardan O'na varmaktır, bu yolculukta bir ve beraber olunabilir.

2.3. Cömertlik

Cömert, “para ve malını esirgmeden veren, eli açık, selek, semih, ahi, bonkör”¹⁷⁵, “elinde olanı harcayan, sahayetli, başkalarına yardımdan kaçınmayan”¹⁷⁶, “kendine ait şeyleri kolayca verebilen, ikram edebilen, vermekten kaçınmayan”¹⁷⁷ şeklinde tanımlanmaktadır. Cömertlik, kişinin sahip olduğu imkânları meşru dairede ve kendi gönül rızasıyla başkalarına da sunma eğilimidir. Cömertlik, hiçbir zorlama olmadan ve karşılık beklemeden yapılan maddi ve manevi iyiliktir. Cömertlik, gönül zenginliğinin göstergesi ve özverinin alametidir. Cömertlik, ihtiyacı olana yardım etmek, malını muhtaçlarla paylaşmak, sofrasını fakir fukaraya açmak, imkân ve kabiliyetlerini hayır yolunda kullanmak demektir.

Cömertlik, insani vasıfların en yücelerindendir. Cömertlik, kalbi bir temayül olup uygulaması hem maddi hem manevi sahayı ilgilendirmektedir. İster maddi olsun ister manevi, cömertlik kişi karakterinin ve toplum hüviyetinin bir göstergesidir. Cömertlik, bir medeniyet mizacıdır. Lüzumu görülen her şeyde ve her yerde insanların yardımına koşmak aynı zamanda insanlığın hayrına çalışmaktır. Kişinin kendi beninden kurtulup başkalarının yararına çalışması yalnızca medeni insan ve medeni toplumlarda görülen bir özelliktir. Bütün insani değerlerin önemi insanı insanlaştırmaktan, medenileştirmekten gelmektedir. Bu sebeple, cömertlik, medenileşme yolundaki en önemli kilometre taşlarından biridir. Bununla birlikte, cömertlik elindekileri herkese dağıtma, savurganlık etme şeklinde anlaşılmalıdır. Cömertlik, israfa kaçma değildir; kendi ihtiyacından fazlasını infak etme, muhtaç olana ihtiyacı kadar yardımda bulunma demektir.

Cömertliğin zıddı cimriliktir. Cimri, “elindeki parayı harcamaya kıyamayan, bitli, eli sıkı, ekti, hasis, kısmık, kibritçi, mihşıçtı, nekes, pinti, sıkı, varyemez”¹⁷⁸, “soysuz,

¹⁷⁵ Türkçe Sözlük, TDK, age.

¹⁷⁶ D.Mehmet Doğan, age.

¹⁷⁷ Nurettin Albayrak, age.

¹⁷⁸ Türkçe Sözlük, TDK, age.

alçak; dilenci”¹⁷⁹ manalarına gelmektedir. İnsanlar arasında daha çok “eli sıkı, elindeki harcamaya kıyamayan” anlamlarına gelecek şekilde kullanılmaktadır. Cimrilik, sahip olduklarını kendisi için de başkaları için de kullanmaktan imtina etmek, biriktirme konusunda aşırı tutumlu ve hırslı olmaktır. Cimri kimse sahip olduklarını az bulma eğilimindedir; harcamalarından kısma, tutumlu olmada aşırıya gitme ve sürekli kazanıp malına mal katma gayesi kanaatsizliğin ve de cimriliğin göstergesidir. Böyle kimseler ihtiyaçları için elindekinin çok azını harcamakta; daha alışverişe çıkmadan kendisine ne kadar artırabileceğini düşünmektedir. Harcamalarda ölçülü olmak güzel bir davranıştır, ancak ihtiyacı ve ihtiyacını karşılayacak durumu varken hem ihtiyaçlardan hem de harcamalardan kısarak aşırı tutumlu olmak kişiyi cimriliğe götürmektedir. Kişinin sahip olduklarını önce kendisi için sonra çevresi için harcaması esas olanıdır. Hayatın amacını “kazanma” gayesine indirgenmek cimriliğin en belirgin işaretidir. Kazanmak gaye değil, hayatı idame ettirebilmek için araç olmalıdır.

Sürekli biriktirmek, elde tutmak ve ihtiyaçları ertelemek kişiyi sadece harcamaları konusunda cimri yapmamakta; aynı zamanda diğer duyguları boyutuyla da bencil yapmaktadır. Bencil insan kendinden başkasını düşünemeyecek kadar istek ve ihtiyaç sahibidir. Ne gözünü gönlünü doyuracak bir kanaate sahiptir ne de ardı arkası gelebilecek arzulara. Böyle kimselerin malı canından daha kıymetlidir. Bu kimselerden değil başkaları için cömertlik beklemek, kendileri için bile yeteri kadar harcamalarını beklemek mümkün olmamaktadır. Hasis ruhlu bu kimseler işi hastalık boyutuna vardırıştır.

Cömertlik, bireysel ve sosyal anlamda olduğu gibi bireyin ve toplumun hayatını düzene koymayı amaçlayan dini alanda da önemli huylar arasında zikredilmektedir. Evrendeki her şeyi insanın hizmetine verebilecek kadar cömertlik sahibi olan Allah’ın sıfatlarından birisi de “Kerim”dir. Allah, ikram sahibidir ve sürekli verendir. Kur’an-ı Kerim’de, “Onlar, seve seve, yiyeceği yoksula, yetime ve esire yedirirler. Biz size sırf Allah rızası için yediriyoruz; sizden bir karşılık ve teşekkür

¹⁷⁹ Ferit Devellioğlu, age.

beklemiyoruz, derler.”¹⁸⁰, “Kim bir iyilik yaparsa, ona on katı vardır...”¹⁸¹, “Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohum gibidir. Allah, dilediğine kat kat verir.”¹⁸², “Akrabaya, yoksula ve yolda kalmış yolcuya haklarını ver, fakat saçıp savurma. Çünkü saçıp savuranlar şeytanın kardeşleridir. Şeytan ise rabbine karşı çok nankörlük etmiştir.”¹⁸³, “...Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele.”¹⁸⁴, “Dinleyin, itaat edin, kendi iyiliğiniz için harcayın. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.”¹⁸⁵, “Kim nefsinin cimriliğinden, hırsından korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.”¹⁸⁶, “Allah’ın kendilerine lütfundan verdiği nimetlerde cimrilik edenler, bunun, kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Hayır! O, kendileri için bir şerdir. Cimrilik ettikleri şey kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır.”¹⁸⁷, “Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size çirkinliği ve hayâsızlığı emreder. Allah ise size kendi katından mağfîret ve bol nimet vaat ediyor.”¹⁸⁸, “Yiyin, için fakat israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez.”¹⁸⁹, “Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır ve çaresiz kalırsın.”¹⁹⁰, “Onlar harcadıklarında ne israf ne de cimrilik edenlerdir. Onların harcamaları, bu ikisi arasında dengeli bir harcamadır.”¹⁹¹ ayetlerinde cömertliğin lüzumu ve mükafatı; cimriliğin sakıncaları ve israfın nasıl bir kötülük olduğu açıkça anlatılmaktadır.

Peygamberimiz, “Kim bir kardeşinin ihtiyacını yerine getirirse, Allah da onun ihtiyacını yerine getirir. Kim bir Müslüman’dan bir sıkıntı giderirse, Allah da, bu iş sebebiyle, kıyamet gününün sıkıntılarında bir sıkıntıyı ondan giderir. Kim bir Müslüman’ın ayıbını örterse, Allah da kıyamet gününde onun ayıplarını örter.”¹⁹²,

¹⁸⁰ İnsân 76/ 8-9.

¹⁸¹ En’âm 6/ 160.

¹⁸² Bakara 2/ 261.

¹⁸³ İsrâ 17/ 26-27.

¹⁸⁴ Tevbe 9/ 34.

¹⁸⁵ Teğâbun 64/ 16.

¹⁸⁶ Haşr 59/ 9.

¹⁸⁷ Âl-i İmrân 3/ 180.

¹⁸⁸ Bakara 2/ 268.

¹⁸⁹ A’râf 7/ 31.

¹⁹⁰ İsrâ 17/ 29.

¹⁹¹ Furkân 25/ 67.

¹⁹² İmam Nevevî, müt. A.Fikri Yavuz, Riyazü’s-Salihîn, Hisar Yay., C I, İstanbul 2010, s. 309.

“Zenginlik mal zenginliği değildir. Ancak gerçek zenginlik, nefsin zenginliğidir.”¹⁹³,
“Veren el, alan elden daha hayırlıdır. Sen, nafakası üzerine vacip olanlardan başla. Sadakanın hayırlısı, ihtiyaç fazlası olandan verilendir. Kim dilenmekten uzak olursa, Allah onu muhtaç etmez. Kim de gönülden zengin görünürse, Allah onu zengin yapar.”¹⁹⁴ buyurarak, çevremizdekilere yardım etmede cömert olmayı ve cömertliğin nasıl büyük bir zenginlik olduğunu bildirmekte; cimrilikten uzak olmayı tembihlemektedir.

Yunus Emre, cimriliği “buhl” sözcüğü ile anlatmaktadır. Buhl; pntilik, hasislik, el sıkılığı anlamlarına gelmektedir. Yunus, cimriliğin tarifini şöyle yapmaktadır: “ Sana cimriliğin ne olduğunu söyleyeyim. O kendi yediğini kendinden bile sakınır. Kendi kazancını kendisine bile vermez; onun eli bağlıdır, kendisi için yemeye bile ermez.”

Diyem sana bahîlün neyidügin
Sakınur kendüden kendü yidügün

Kazancın kendünün kendüye virmez
Eli bağlı durur yimege irmez (RN, s. 606)

Cimrilik, kişiyi yalnızca kendi kazancını kendinden bile sakındırmakla kalmamaktadır; aynı zamanda Hak’tan da ayırmaktadır. Oysa kişi, fıtratı gereği Hakk’a ulaşmak gayretine ve hamiyetine sahiptir. Cimrilik, kişiyi yolundan saptırmaktadır. Hasetlik edip cimrilik göstermekten hiçbir kişiye fayda gelmemiştir. Tanrı, kim neye layıkça, ona onu vermektedir. Çünkü O, Kâdir’dir; her şeyi bilmekte ve kime ne gerekirse onu vermektedir. İnsan kendi nasibine bakmalı, cimrilikten ve hasetlikten ona göre hazırlık yapıp sakınmalıdır. Cimrilik edip, sadakasını ve malının zekâtını vermeyen kimselere sahip olduklarının mutluluk getirdiği, onları mesut ettiği görülmemiştir.

Bahîl olmak seni Hak’dan ayırdı
Kanı gayret hamiyet kanda vardı

¹⁹³ İmam Nevevî, müt. A.Fikri Yavuz, age., C II, s. 8.

¹⁹⁴ İmam Nevevî, müt. A.Fikri Yavuz, age., C II, s. 12.

Hasedden kişi ne fâyide görür
Neye kim lâyıkısan Tanrı virür

Neyi neye gerek ol bile gerek
O Kâdir'dür virür kime ne gerek

Nasîbüne senün sen nazar eyle
Ana göre yarak kıl hazer eyle

Zekâtsuz hayvanât sadakasuz mâl
Be berhûrdâr ola bunun gibi hâl (RN, s. 607)

Allah ganidir fakat cimri O'nun bu zenginliğini görmemektedir. Allah isterse cimrinin elini hiçbir şeye eriştirmez. O'nun nimetleri dünya dünya olalı beri vardır; bugüne kadar herkes ondan faydalanmakta ve fakat O'nun nimetinden bir tane bile eksilmemektedir. Cimri, yıllardan beri O'nun nimetlerinden yediği hâlde cimrilik edip Allah'a ortak koşmakta, "bir" dememektedir.

Ganîdür pâdişâh ol anı görmez
Çeker buhl elini nesneye irmez

Bu dünyâ turalı ni'met bayacı
Ki eksilmedi hiç bir dâne dahı

Niçe yıldan berü ol ni'met yir
İkilikden geçüben dimedi bir (RN, s. 607)

Allah'ın nimetleri saymakla bitmez. O, insana her gün yeni ev bark, yiyecek ve içecek, yeni gelenlere de yeni giyecekler verir. Yeni sabah, yeni akşam, yeni hâl; yeni devran, yeni zaman, yeni kavuşma verir. Yeni dirlik, yeni nasip, yeni gün; yeni düzen, yeni iş, yeni düğün verir. Yeni kadeh, yeni şarap, yeni yiyip içme, yeni çalgı ve yeni aşk verir. Âlemlerin sultanı sonsuz olan yüce Allah'ın ne kadar kerim

olduğunu görmek gerekir. O, insanın ah edip inlemesini bile işitip ona rahmet yağdırmaktadır.

Gelür her gün yeni nüzl ü yeni hon
Yeni gelenlere virür yeni ton

Yeni subh u yeni akşam yeni hâl
Yeni devrân yeni dem yeni visâl

Yeni dirlik yeni nasîb yeni gün
Yeni tertîb yeni iş yeni düğün

Yeni kadeh yeni mey yeni şarâb
Yeni 'işret yeni 'ışk yeni tarâb

Ne Kerîm'dür gör âhir şâh-ı 'âlem
İşidür rahm ider bu âh u nâlem (RN, s. 607)

Yunus, cimri kimseyi Karun'la bir tutmaktadır. Hazinelerinin kapısının anahtarlarını develerin bile taşımakta zorlandığı kadar zenginliğe sahip olan Karun, bu hâliyle tam bir mala tapıcıdır. Öyle ki, ondan malının öşrü istenince, malını canından üstün tuttuğu için canını vermeye razı olmuş fakat malından zerrece kimseye vermemiştir. Bunca mala mülke sahip olan Karun, mülkün asıl sahibi olan Allah'ı görmemiş; malından vermekle hazinelerinin eksileceğini düşünmüş ve yeryüzünde böyle bir zilletle yaşamaktansa ölürüm daha iyi demiştir. Son derece rahmet sahibi olan Allah'ın cömertliğini görmeyip sahip olduklarını kendi malı mülkü sayanlar ve bir miktar olsun eksilir korkusuyla etrafındakilere vermeyenler, Karun gibi mala tapıcılarıdır. Ancak, Karun'un bitmesin, tükenmesin istediği malı mülkü kendisiyle beraber yok olup gitmiştir. Ondan geriye kalan sadece cimrilere ibretlik bu hikâyedir. Allah'ın nimetleri ise hadde hesaba gelmemektedir.

Bahîl olan kişi Kârun'la kopar
Anun gibi o dahı mâla tapar

Koyıcak yir mâlun ‘öşrini seçdi
Kıyamaz virmege cânına geçdi

Didi ki bunca mâlı virimeyem
Meger kim yir yüzinde yürimeyem

Ya bu mâl eksilince ben öleyim
Gözüm görüriken niçe döyeyim

Zekâtın virmedi devleti döndi
Bu sözi diyicek yir gine yutdı (RN, s. 608)

Yunus’a göre dünyanın hâli bir değirmen misalidir; nasıl değirmen döndükçe tahıl tanelerini öğütüp yemekteyse, dünya da kıyamete değin üzerindeki canlı cansız bütün varlığı âdeta öğütmekte, yemektedir. Netice olarak, insanı ve insanın sahip olduklarını yer yuttuğunda, kıyamet gününde onun başına gelecekleri düşünmek gerekir. Malını Allah yolunda infak etmeyip cimriliğiyle birlikte gömülenlerin sahip oldukları her şey kıyamette ateşten bir zincire dönüşecek ve sahibinin boynuna dolacaktır. Bu hâli gören herkes ona koşuşacak ve onun başına üşüşecektir. Bu nedenledir ki, mal biriktirmek kişinin akıbeti için hayır olmamaktadır.

Kıyâmete degin yir yutıgider
Gör imdi ki kıyâmet ana n’ider

Ki oddan zencîr iderler malını
Kamu ‘âlem göre anun halını

Olup zencîr mal boynuna düşer
Halâyık ‘âm u hâs hep ana düşer (RN, s. 611)

Yunus der ki, insanın gerçek zenginliği asla mal ile değildir; nice mal mülk zengini vardır ki, hâllerini görenler onlara yoksul diye gülüp dururlar. Bunlar cimriliğinden dolayı kendi üstlerine dahi bir şeyler almaktan, kendi boğazlarına yemekten imtina ederek yoksuldan daha yoksul görünen mal zenginleridir. Bunlar öyle cimrilerdir ki,

gönüllerini âdeta yıldırım çarmış ve etraflarını karanlık kaplamıştır. Bu kimselerin kalpleri Hudâ'nın mührüyle mühürlenmiştir. Artık, Allah'tan başkası bu mührü silmeye kadir değildir.

Erün baylığı mâl ile degüldür
Niçe mâlluya yohsul diyü gül dur

Bahîlün gönlini ıldurum urdu
Anun dört yanına karanu durdı

Hudâ'dan mühr uruldu himmetine
Gelüp kim dinlene anun katına (RN, s. 611)

Hak yolundan uzak durup kalbi mühürlenendenlerin hâli kendi boynuna kendi zincirini takanların hâli gibidir. Onlardan kimseye bir himmet beklenemeyeceği gibi, kıyamet gününde de onlara kimseden bir fayda dokunmayacaktır. Bütün cimrilerin yeri cehennem, cimriliklerin karşılığı ise çetin bir azaptır.

Kişi kim Hak yolından taşra dura
Dutup boynına kendü zencîr ura

Kamu buhl ehlinin işi bu ola
Ol 'azâbıla Cehennem'de kala (RN, s. 612)

Yunus'a göre, insanı cimriliğe iten başlıca sebep ölümsüzlük duygusudur. Zira insan bu dünyayı kalıcı, kendisini de ölümsüz sanmakta; hiç ölmeyecekmiş gibi kazanma ve biriktirme hırsıyla dünyaya dört elle sarılmaktadır. Hâl böyleyken, insandan kazandıklarını başkaları için çeşitli sebeplerle kullanmasını beklemek beyhudedir. Bu tam bir gaflet hâlidir. İnsanı bu gafletten uyandırmak, cimriliğin belini kıracak olan büyük bir hamledir.

'Ömür geçdi dirîgâ giç uyandum
Bu dünyâ bana bâkî kala sandum (RN, s. 612)

Kişiyi bu gaflet uykusundan uyandıracak olan şey, akıl sahiplerine danışmaktır. Akıl, daima Allah'a bakmakta; cimriliği, hasetliği yakıp yıkmaktadır. Çünkü akıl der ki, şu gaflet uykusundan uyan ve gözlerini aç; cömertlik neredeyse o yana doğru koş. Cömertlik elinden tutsun ki, Hak yolunun ne kadar düzenli olduğunu göresin.

Cömertlik gelince kişinin gözündeki perde kalkmakta ve cimrilik gitmektedir. Cimrilik, bu dünya malını murdar etmektir. Cömertlik, malın fazlasını dağıtarak, zekâtını ve sadakasını vererek ahirete eli boş gitmemektir.

'Akıl aydur gele bir gözlerün aç
Sahâvet kandayısı ol yana kaç

Elün ala sahâvet gide bile
Göresin Hak yolın hoş tertib ile (RN, s. 613)

Öbür dünyanın azığı bu dünyada hazırlanmaktadır. Gaflete düşüp hesabını yarına bırakanlar zahmete girip tuttuğu balığı denizin dışına atmış olmaktadır. Burada amel var, hesap yoktur; kıyamette ise hesap var amel yoktur. O gün gelmeden hazırlık yapmak gerekmektedir, çünkü bu dünya öteki dünyanın alışveriş yapılan pazarıdır. Kim hiç ölmeyecekmiş gibi yaşayıp gözünü görmez, kulağını duymaz, bildiğini bilmez kılıp etrafındakilere cömertlik göstermez ve bu alışverişi yarına bırakırsa, kendi eliyle kendi başına ateş koymuş olmaktadır.

Hisâbı her kimün yarına kaldı
Tut eyle kim balığı taşa saldı

Sana n'ıdivire yarınğı haber
Burada kıldı cümle satı bâzâr (RN, s. 615)

Şu kim ahvâlini yarına kodı
Eliyle öz başına koydı odı (RN, s. 616)

Bütün çiğ işleri burada pişirmek; uzak olan ahiret yolunun yükünü burada devşirmek gerekmektedir. Bu iş bugünündür; bugünün işini yarına bırakmak olmaz. Zira burada

bitmeyen iş orada asla bitmez. Bu nedenle, kurtuluşa ermenin bir yolu da Yunus'un bu sözlerini duymak ve duyurmak olmaktadır.

Kamu çig işünü hep bunda bişür
Yol uzakdur yükünü bunda divşür

Ki bunda bitmeyen iş anda bitmez
Sagır mı kulagın niçün işitmez (RN, s. 616)

Yunus Emre, baki dirlik peşindedir. Ömrünü Hakk'a adanmış bir derviş olan Yunus, cömertliği bu kadar telkin ettikten sonra kendisine de bu uğurda ne yaptığını sormaktadır. Ardından, gerçek er olanların bu dünyayı da bu dünya malını da asla sevmeyeceklerini; bütün bunları terk etmenin baki dirlik için gereken şartlardan olduğunu bildirmektedir. Dünya ve dünyalık ne varsa, kişi ile Allah arasında bir perdedir. Kim bu perdeyi kaldırıp gerçek cömertlik sahibi Kerim olan Allah'a ulaşmak arzusundaysa, sahip olduklarının hepsini dağıtmalı, terk etmelidir. Sadece bunları da değil, terki de terk etmelidir. Kâmil insan olmak ancak bu yolla mümkündür.

Sevemez dünyâyı merdân kişiler
Bâkî dirlik nedür anı dilerler (RN, s. 613)

Cömertlik, dünyaya önem vermemenin bir göstergesidir. Dünya ve içindeki nimetlerin bir gaye için yaratılmış olduğu muhakkaktır. Bu gaye, şüphesiz, insanların ihtiyaçlarını karşılamaktır. Kişi, sahip olduklarını kendisi ve çevresindekiler için adaletli bir şekilde harcamayı bilmeli; cömertlik ile israf arasındaki dengeyi kurabilmelidir.

Cömert kişinin gözünde ne bu dünya ne de öbür dünya serveti vardır. Cömert bir kişi cennete bakmaz; taca, cennet elbisesine ve hurilere meyletmez. Allah'ı duyanlara ne cennet ne huri gerekir; terke girenler için ne huriler ne de cennetteki kasırlar gereklidir.

Sahî bir kişidür Uçmag'a bakmaz

Ki tâc u Hulle'ye Hûrî'ye akmaz

Anı tıyanlara ne Cennet ü Hûr

Ki terke girene ne Hûr u Kusûr (RN, s. 614)

İnsanın nihai hedefi yaratılış gayesi olan aşka ulaşmaktır. Cömert kişilerde dünyayı sevmemenin yanında cennet, huri gibi öbür dünya nimetlerine de ihtimam göstermeme anlayışının sebebi olarak ilahî aşka ulaşma arzusu zikredilmiştir. Yunus bu hususta der ki, “Cömertlik edersen, aşka ulaşırsın; her şeyi terk ettiğinde aşka baki kalırsın. Aşk içinde şaşılacak derecede işler bulunur, cömertliğin karşılığını da aşk verir. Âşk yoluna ne sermaye ne mal gereklidir; bunlar aşkla birlikte sahiplenilmesi imkânsız olan şeyler olmuştur.”

Sahâvet iderisen ‘ışk alasin

Tamam terk olıcak ‘ışkda kalasin

Sahâvet ‘ıvâzın ‘ışka bağışlar

Bulunur ‘ışk içinde ‘aceb işler

Tarîk-ı ‘ışka ne sermâye ne mâl

Bular ‘ışkıla olmak oldı muhâl (RN, s. 615)

Diğer taraftan, cömertlik sadece mal ile yapılan bir hayır hasenat değildir; cömertlik bazen rahatını ve huzurunu başkaları için verebilme, bazen bedenen yardıma ihtiyacı olanlara bedeniyle yardıma koşabilme, bazen bilgisini, ilmini başkaları için verebilme, bazen de makamının getirdiği olanakları başkaları için de sağlayabilmedir. Bunların yanı sıra bağışlama, sabır ve tahammül gösterme, güleç yüzlü ve gözü tok olma gibi huylar da cömertliğin diğer mertebeleridir.¹⁹⁵ Konukseverlik, ikramda bulunmak ve zekât, sadaka gibi dinin güzel huylar arasında telaffuz ettiği erdemlerde cömertlik göstergesidir.

¹⁹⁵ Süleyman Ateş, İslam Ahlakı, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 2013, s.211-212.

Cimriliğin bazı sebepleri vardır. Mal sevgisi bunların başında gelmektedir. Diğer bir sebep ise uzun yaşama sevgisidir. Bunlar aşırılığa vardığı zaman hırs ve tamahkârlık ortaya çıkmaktadır. Hâlbuki Yunus Emre, bu ikisinden de vazgeçmenin kişiyi kâmil insan olmaya götüreceğini bildirmekte; bunları terk etmenin yanı sıra “terk-i terk” etmenin de gerekliliğini vurgulamaktadır. Yunus, buhülden sakınmanın ve sahâvetten yana kaçmanın gerçek zenginlik ve cömertlik sahibi olan Allah’ı tanımak ve bilmek olduğunu belirtmektedir.

2.4. Doğruluk

Güzel ahlakın esaslarından olan doğruluk, bireyin ve toplumun uyması gereken ahlaki değerlerin başında gelmektedir. Doğruluk, doğru sözcüğünden türemiş bir isimdir. Doğru, “gerçeğe uygun olan, düşünme yasalarına uygun olan”¹⁹⁶, “mantıkta düşünme ilkelerine uygun olan”¹⁹⁷, “âdil, muhik, meşru, hak, sevap, sıhhat, sahih, tamam; hakikat, sâdik, muteber, tabiî, gerçeğe uyan, haksız ve tüzersiz karşılığında kullanılan tüzel bir anlam; yanlış ve yalan karşılığında kullanılan bilgisel bir anlam”¹⁹⁸, “gerçek, hakikat; yalan olmayan, sahih; yanlışsız, hatasız, yanlış olmayan; kaidelere uygun”¹⁹⁹ anlamlarına gelmektedir. Albayrak’a göre ise doğru, “bir uçtan bir uca yönünü değiştirmeden aynı doğrultuda giden, yalan veya yanlış olmayan, gerçeğe uygun, gerçek, akla, mantığa, duruma uygun, yerinde, münasip, hak ölçülerinin, ahlak kurallarının, yasanın gerektirdiği şekilde davranan; namuslu, güvenilir, dürüst, işini tam yapan” anlamlarına gelmektedir.²⁰⁰ Doğruluk ise, “düşüncenin gerçekle uyuşması, kendi kendisiyle uyum içinde olması, çelişik olmaması”²⁰¹, “düşüncenin öznesi ile gerçek ile uygun olması, kendi içinde tutarlı olması”²⁰², “doğru olma hâli, doğruya has davranış, dürüstlük, kaidelere, ölçülere uygunluk, hilesizlik, hatasızlık, yanlışsızlık”²⁰³, “doğru olma durumu, düz olma, düzlük, doğru hareket etme, dürüstlük, gerçeğe uygun olma, gerçeklik, yalan ve

¹⁹⁶ Bedia Akarsu, age.

¹⁹⁷ Süleyman Hayri Bolay, age.

¹⁹⁸ Orhan Hançerlioğlu, age.

¹⁹⁹ D. Mehmet Doğan, age.

²⁰⁰ Nurettin Albayrak, age.

²⁰¹ Bedia Akarsu, age.

²⁰² Süleyman Hayri Bolay, age.

²⁰³ Mehmet Doğan, age.

yanlış olmama”²⁰⁴ manalarına gelmektedir. Tasavvufta, siddik ve sıdk terimleriyle karşılanan doğru ve doğruluk “sadaikat, dürüstlük; sözlerinde, hareketlerinde, hallerinde, niyetlerinde, huylarında ve ahlakında doğru olan ve bu doğruluğu etrafındaki insanları da etkileyen kimse”²⁰⁵ şeklinde açıklanmaktadır.

İslami kaynaklarda doğruluk ve dürüstlük çeşitli kelimelerle ifade edilmiştir. Bunların başında sıdk ve istikamet kavramları gelmektedir. Sıdk, insanın söz ve davranışlarıyla niyet ve inancında doğru, dürüst ve iyilikten yana olması şeklinde açıklanıp; yalının zıddı olarak kullanılan bir erdemdir. İstikamet ise, Allah’ın buyruğuna uygun bir şekilde doğru, dürüst ve temiz kalpli olma anlamına gelmektedir. Bu erdemlere sahip olan kişilere de siddik denmektedir.²⁰⁶ İslam’ın bütün esasları iman, doğruluk, adalet ve merhamet ölçüleri üzerine kurulmuştur. Kur’an-ı Kerim’de ve Hz. Peygamberin hadislerinde de Allah’a imandan sonra kişinin bütün davranışları istikamet kelimesiyle ifade edilmiştir. Doğruluk, insanlar arası ilişkilerde güven ve huzuru sağlayan ahlaka ait en temel değerlerden olmuştur.²⁰⁷

Kur’an’da, “...Şüphesiz Rabbin onların yaptıklarından hakkıyla haberdardır. Öyle ise emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Beraberindeki tövbe edenler de dosdoğru olsunlar. Hak ve adalet ölçülerini aşmayın. Şüphesiz O, yaptıklarınızı hakkıyla görür.”²⁰⁸, “...Emrolunduğun gibi dosdoğru ol...”²⁰⁹, “Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının ve doğrularla beraber olun.”²¹⁰ ayetleriyle doğruluğun dinin ne derece temel vasıflarından birisi olduğu pekiştirilerek vurgulanmıştır. Hz. Peygamberin bir hadisinde de, “Şüphe yok ki, doğruluk hayra, hayır da cennete ulaştırır. Muhakkak ki kişi doğru söyleye söyleye adı Allah katında siddik diye yazılır.”²¹¹ buyurulmuştur.

²⁰⁴ Nurettin Albayrak, age.

²⁰⁵ Seyyid Câfer Seccâni, age.

²⁰⁶ Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İlmihal II-İslam ve Toplum, 20.Baskı, Ankara 2012, s.523-524.

²⁰⁷ Turhan Seçer, age., s.144.

²⁰⁸ Hûd 11/111-112.

²⁰⁹ Şûrâ 42/15.

²¹⁰ Tevbe 9/119.

²¹¹ İmam Nevevî, müt.Fikri Yavuz, age, C II, s.88.

Doğruluk insanın inanç, niyet ve düşüncelerinde, söz, iş ve davranışlarında, hakikate, adalete, gerçeğe uygunluktur. Doğruluk bir niyet işidir; bu nedenle de doğruluk önce düşüncede başlar. Doğruluk, içten gelerek samimi bir şekilde yapılan bir eylemdir. Gösteriş için, başkalarını etkilemek ve onların gözlerinde kendi değerini yükseltmek için yapılan bir fiil değildir.²¹² Doğruluk insan onuruna yakışan bir durum olarak, sağlıklı toplum yapısının oluşmasında vazgeçilmez bir erdemdir. İnsanın kendisine ve başkalarına karşı en önemli ödevlerindedir. Kişinin başta kendinden başlamak üzere, ilişkili olduğu bütün bireylere karşı davranışlarında, sözlerinde, işlerinde doğru olması gerekmektedir. Ticari faaliyetlerde, meslekî çalışmalarda, kısacası hayatın her merhalesinde doğruluk terazisinden sapmamak lazım gelmektedir. Fikirde, işte, eylemde doğruluğu mihenk edinmek insan onurunu aşındıran kötü durumlardan insanı kurtarmaktadır.

Doğruluk, başarılı ve mutlu bir insan olabilmenin temelidir. İş ve eylemlerinde doğruluktan şaşmayan, dürüst olan insan ilkelidir. İlkeli kişi, hisleriyle hareket etmez. Anlık heyecanlara kapılıp davranışlarda bulunmaz. Başkalarının çeşitli isteklerine boyun eğmez, özgürdür. Her türlü davranışı önemser ve özelliklerini keşfeder. Doğruluktan sapanlar, dürüst olamayanlar ise ne kadar çaba sarf ederlerse etsinler sonunda mahcup olurlar.²¹³

Doğruluğun “sözü doğru söylemek” boyutu da vardır. Doğruluk, gerçekleri söylemektir. Doğruluk duyduklarına, şahit olduklarına bir şey eklemeyen, onlardan bir şeyler eksiltmeden sözü olduğu gibi söylemektir. Doğruluğun bir diğer boyutu ise fikir ve davranışlar arasındaki “tutarlılık”tır. İnsanın söyledikleriyle yaptıkları arasında çelişki değil, tutarlılık beklenmektedir. Kişi söylediği gibi yapmıyorsa, sözünde doğru değildir. O halde, söz ve eylemdeki uyuşma doğruluk için bir ölçüdür. Doğruluğun başka bir boyutu ise “sözünde durmak”tır. İnsandan beklenen, verdiği sözleri yerine getirmesidir. Söz bir ahittir. Sözünü yerine getirmeyen karşısındakini kötü düşünceye sevk eder. Bu nedenle kişi, yapamayacağı şeylerin sözünü

²¹² Hayati Hökeleki, age. s.163-164.

²¹³ Ahmet Çağlayan, age., s.135-136.

dürüst davranırlar. Şartlar elverdiği takdirde dürüstlüğü hiçe sayarlar.²¹⁹ Bu özellikler tam bir riyakârlık göstergesidir. Riyakârlığın yüze gülüp arkadan iş çevirme, dalkavukluk gibi nitelikleri de vardır. Bu özellikler, insan onuruyla uyuşmayan, fitratı zedeleyen kötülüklerden olduğu için kişinin kendisini ve çevresindekileri riyakârlıktan koruması gerekmektedir. Doğrulukla, dürüstlikle bağdaşmayan hatta onların tam zıddı olan bu nitelikler insan davranışlarını dinamitleyen kötü huylardandır.

Yukarıdan beri özetlemeye çalıştığımız doğruluk, dürüstlük; yalancılık ve riya hakkında Yunus Emre'nin şiirlerinde de önemli ölçüde veciz sözler vardır. Yunus'a göre doğruluk, ilk başta, "ikilik" etmeden Hakk'ı "bir" görmektir. Hakk'ı bilen kişide asla yalan olmayacağı gibi, "ikilik" güdenler de asla doğru yolu bulmuş değillerdir. Yunus doğruluğu tevhit ekseninde değerlendirmektedir. Allah'ın varlığını ve birliğini tasdik etme esasına dayanan bu anlayışta ikilik eden, aslına uygun hareket etmediği için istikametini şaşırılmış, yanlış yola sapmış olmaktadır. Oysa doğruluk, aslının "bir" olduğundan hareketle eylemlerini gerçekleştirmektedir.

İy Yunus Hakk'ı bilen söylemez hergiz yalan
İkilik ile gelen togrı yol bulmuş degül (D, s. 363)

İkilik eylemeye hîç yalan söylemeye
'Âlem bulanurısa bulanmadın turıla (D, s. 463)

Ahlaki sıfatların başında gelen doğruluk, Yunus'a göre, dinin ve imanın da esaslarından biridir. İnsan sıratı müstakim üzere yaratılmıştır.²²⁰ Doğru yol üzerine yaratılan insandan bu istikametten sapmaması beklenmektedir. İnsan, elest bezminde verdiği sözde durmakla sorumludur. Bu sözü unutan istikametini kaybetmiş olmaktadır. Doğruluktan ayrılarak istikametini kaybedenlerin dinden, imandan dem

²¹⁹ Nevzat Tarhan, age., s. 84.

²²⁰ Fâtiha suresinde âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd edildikten sonra, "Allah'ım! Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz. Bizi doğru yola, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet; gazaba uğrayanlarınkine ve sapıklarınkine değil." buyrulmuştur. Doğruluk, Allah'ın varlığını ve birliğini, O'nun âlemlerin Rabbi olduğunu tasdik etmektir.

vurması da beklenmemektedir. Kim ki dininin ve de imanının tam olmasını istiyorsa, doğruluktan ayrılmamalıdır.

Dîn ü îmân bünyâdı togrulıkle gerçeklik
Ol tamam olmayıcak neyle dîn çatarsın (D, s. 423)

Doğruluk ve gerçeklikle ilgili başka bir kavram ise “hakikat”tir. Hakikat, gerçeklik olmayıp gerçeklikle ilgili bir kavramdır. Gerçeklik, nesnel gerçekliği; hakikat ise nesnel gerçekliğin zihindeki yansısını ifade etmektedir. Doğruluk hakikatin vazgeçilmez bir koşuludur. Doğruluk mantıksal, hakikat bilgisel işlemin niteliğidir.²²¹ Yunus, hakikat peşinde olanların Allah’ın kahrını da lütfunu da bir görmesi gerektiği kanaatindedir. Kişi, kahrı hoş görmezse doğruluktan sapmış olmakta; doğruluktan sapanlar da hakikatten nasip alamamaktadır. Bu durumda doğruluk, hakikat kapılarını açan bir anahtardır.

Her kim hakikat süre kahrı lutfı bir göre
İş açta toğrı dura bu hakikat içinde
Ger toğrı turmazısa yolına irmezise
Kahrı hoş görmezise adı yok ad içinde (D, s. 456)

Doğru yoldan ayrılmadan bir er eteğinden tutmak ve bir hayır işlemek “bire bin” sevaba karşılık gelmektedir ki, bu, dünya denilen pazarda kârlı bir alışveriştir. Doğruluk, bire bin kazandıran bir sermayedir.

Toğrı yola gitdünise er etegin tutdunısa
Bir hayır da itdünise birine bindür az degül (D, s. 362)

Yunus, kibir ve kinin kişiyi doğru yoldan alıkoyduğu görüşündedir. Kibir ve kin doğruluğun değil, eğriliğin, sapkınlığın nişanıdır. Her kim eğriliği bırakıp doğru yola gelmek ve erden nasip almak istiyorsa kibri ve kini terk etmelidir.

²²¹ Hamiyet Öztürk, Ahlak Eğitimi Çerçevesinde Ailede Doğruluk Eğitimi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2003, s.36.

Egriligün koyasın togrı yola gelesin
Kibr ü kîni çıkargıl erden nasîb alasin (D, s. 424)

Doğruluk nefsin kalelerini yıkıcı bir güce sahiptir. Kişi doğru olursa ve istiğfarda bulunursa, nefsin kuşatmasından kurtulmaktadır. Doğruluk, her iki dünyanın sermayesidir. Kıldan ince Sırat köprüsünü geçmeyi kolaylaştıracak ve Allah'a ulaştıracak olan bir çaredir. Kim Allah'ı arzuluyorsa doğruluktan şaşmamalıdır.

Togruluk mancınığı istigfâr taşıyla
Togrı vardı atıldı yıkıldı nefis kal'ası

Kimde kim togruluk var bilgil kim öldürür 'âr
İki cihâna yarar girçek er sermâyesi

İnce Sırât köprüsi genez imiş bu yolda
Dosta giden kişinin togruluktur çâresi (D, s. 515)

İnsan bu dünyaya ahirete hazırlık için gönderilmiştir. Kişinin bu dünyada işledikleri ahirette karşısına çıkacaktır. Doğruluk, ahirete olan iyi bir hazırlıktır. Doğruluktan sapmak ise sarp bir ayrılıktır, çünkü öbür dünyaya giden bir daha geri gelemeyecektir ki ahirete hazırlık eylesin. Yunus, bu konuda bizi uyarmaktadır.

Ahret yavlak ırakdur togruluk key yarakdur
Ayrılık sarp firâkdur hîç giden girü gelmez (D, s. 317)

Yunus, doğruluğun Hz. Peygamberin şefaatine bir vesile olduğunu bildirmektedir. Yunus'a göre, kişinin Müslüman olmasının yanı sıra nefsinin de Müslüman olması gerekmektedir. Nefsin Müslüman olması Hak yolundan sapmamasıyla, doğruluktan ayrılmamasıyla ilgilidir. Nefsini doğru yoldan ayırmamış ya da nefsinin doğru yola getirmiş kimselerin Hz. Peygamber ahirette şefaatchisi olacaktır.

Nefsün müslümân iden Hak yola togru giden
Yarın ana olısar Muhammed şefâ'ati (D, s. 519)

Doğruluk dışındaki her şey dedikodudan ibarettir. Kim yalan dava güderse Hak katında zerre kadar hükmü yoktur. Doğruluk, bütün cevherlerin kaynağına götürmektedir. Cevheri kaynağından almak isteyen dedikoduyu terk edip, doğru yola gelmelidir.

Terk idelüm kâl ü kıylı isteyelüm togrı yolu
Hem bulalum gevher kânın cevher alan gelsün berü (D, s. 450)

Yunus bir aşk eridir. Gerçek âşık doğru yola giden, doğruluktan ayrılmayan kişidir. Doğruluktan sapanların, yalan dava güdenlerin aşkla yolu birleşmediği gibi, aşk gelse dahi onlarla kalmamaktadır. Aşk hem sevendir, hem sevilen, hem sevdiren. Kimde aşk var ise dostun yüzünü o görecektir. Bu durumda doğruluk, Allah'ın cemalini gösterecek olan bir ayna; O'na götürecek olan bir yoldur.

Yunus Emre hoş derdile süregör gel devrânunu
Togrı yola gitmez isen 'ışk n'eylesün senünile (D, s. 493)

Yunus girçek 'âşıkısan ırılmadan togru durgıl
İrilmadın togru varan ol görisedür dîdârı (D, s. 539)

Bize girçek dervîş gerek cihân toldı da'vâ ile
Yalan da'vâ iderisen 'ışk n'eylesün senünile (D, s. 493)

Ben dervîşin diyenler yalan da'vî kılanlar
Yarın Hak dîdârını görmeyiser göz ile (D, s. 485)

Gel imdi Miskîn Yunus yolunda yalan olma
Bilürsin 'ışk aldanmaz yalan söyleyenlere (D, s. 482)

Yunus yaratılış vesilesi olarak aşkı görmekte, doğru yol olarak da aşkı bilmektedir. Aşk, hem olan hem olunan hem de olunacak olandır. Kur'an'da, "O'ndan geldik, O'na döneceğiz."²²² buyurulmuştur. Aşk çağlayanı olan Yunus, aşka yalan diyenleri

²²² Bakara 2/156.

yalancılık yapmakla ikaz etmekte; yalancıların yerinin zindan yani cehennem olduğunu bildirmektedir. Buradaki aşk, Yunus'un varlık felsefesini yansıtan Tanrı tasavvurundan başka bir şey değildir. Aşkî inkâr eden, Tanrıyı inkâr etmiş olacağından Yunus onların yerini cehennem olarak göstermiştir.

Yalancılık eylemegil 'ışka yalandur dimegil

Bunda yalan söyleyenün anda yiri zindândadur (D, s. 292)

Yunus Emre, dünyayı gelip geçici görmektedir. Gelip geçici olan her şey yalandır. Yalan, gerçeğin zıddı; hakikatin tam tersidir. Dünya işlerinin tamamı yalan olduğuna göre, insan eğer bunlar için ömrünü harcamışsa bunun sonunda kendisine ağlamak düşmektedir. Ömür gelip geçtikten, dünyalık her şeyi arkada bıraktıktan sonra ömre hayıflanmanın, sitem etmenin de bir faydası yoktur. O halde, yalancı dünyanın değil, hakiki dünyanın peşinden koşmak gerekmektedir.

Giderimiş bunda gelen

Dünyâ işi cümle yalan

Aglar 'ömrin yavı kılan

Ah n'ideyin 'ömrüm seni (D, s. 522)

Dünya, hayat denilen çölün ortasında serap görmeye benzemektedir. Nasıl ki seraba aldananlar olanca emeklerinin karşılığında beklediklerini bulamazlarsa; dünyaya aldananlarda bekledikleri sona ulaşamamışlardır. Dünya yalandır, yalancıdır. Bunu bile bile aldanmak kalleşliktir, hilekârlıktır, alçaklıktır.

Bunlar burada kaldılar dünyaya aldandılar

Yalancılar oldılar hep bunlar kolmaş oldı (D, s. 528)

Yunus'a göre, sözü doğru söylememek bir yalancılıktır. Yalancılık konusunda Çalab bizi uyarmaktadır. Kehf suresi 29. ayette, "Kuli'l Hak; Hak, Rabbinizden (gelendir.)" buyurulmaktadır. Hakk'tan gelenden başka veya ona muhalif bir şey söyleyen yalan söylemektedir. Bu kimseler ise yalancılıklarından dolayı ahirette utanacaklardır.

Sözi togrı diyene Kuli'l-Hak didi Çalab

Bunda yalan söyleyen yarın utanasıdır (D, s. 267)

Yunus Emre, yalan sözden ve yalancılıktan savunulması gerektiğini telkin ettiği kadar riyadan ve riyakârlıktan da sakınılması gerektiğini vurgulamaktadır. Münafıklık alâmeti olan riya bir alçaklıktır ve alçak yerlerde durmaktadır. Münafıkların yeri cehennem ateşidir. Yunus fikirde, işte ve eylemde samimi olarak, ihlaslı bir şekilde davranarak riyadan kurtulmak gerektiğini belirtmektedir. Çünkü ihlas kalplerden riyayı temizlemekte, kişiyi cehennem ateşinden korumaktadır. Yol yakınken riyalığı terk etmek lazımdır. Zira riyakârlık insan için iyi bir ad değildir.

Riyâ çökük yirde durur key sakın oda buyurur

İhlâs gelüp cümlesin yur Yunus yolu yavlak sezer (D, s. 304)

Yunus miskîn mestânesin sen seni gör ko bunları

Dünyâda riyâlu dirlik kişiye eyü ad degül (D, s. 354)

Yunus, dış görünüşüyle insanları aldatanları şu sözlerle uyarmaktadır: “Dışın seccade, tespîh ve sarıktır; için murdar ve can belinde zünnar kuşağı vardır. Dış yüzünü bezedin, için harap; bu nasıl elbisedir, bunu kimse beğenmez. Bu şekilde nasıl hâle kavuşulacaktır? Çünkü hiç iyi amelin yoktur, hepsi kâldir. Eğer gizli sıfatların temiz olmazsa, seni bu dış görünüşün kurtarmaz. Çünkü senin gönlünü hırsız almıştır; dışındaki amellerin de dışarıda kalmıştır.” İnsanın doğruluğuna işaret onun amelleridir; amel sadece dışta görünenler değil, gönülde yer etmiş olanlardır. Gönlüyle yapmadığı hâlde yapmış görünmek, yaptığı zaman huzur bulmadığı hâlde huzurluymuş hissi vermek, insanlardan önce kişinin kendini kandırması olmaktadır. Kendisine karşı doğru olamayan, başkasına karşı doğruluk besleyememektedir.

Taşun seccâde vü tesbîh ü destâr

İçün murdâr u cân bilinde zünnâr

Bezedün taş yüzünü içi harâb

Bunu kimse begenmez niçe esbâb

Bu vech ile niçesi olısar hâl

Ki hîç eyü ‘amel yok toludur kâl

Geçürmezler senün bu taş ta‘atün

Arı olmazısa gizlü sıfatun

Çü bâtın evini pes uğrı aldı

Bu zâhir ‘amelün de taşra kaldı (RN, s. 600)

Yunus, gösteriş olsun diye melâmî takınanları, yalancıkta namaz kılanları eleştirmektedir. Yalancıkta namaz kılmak riyakârlığın âlâsıdır. Böyle kimselerde ihlastan, samimiyetten eser yoktur. Bu kimselerin yeri cehennemdir. Doğru yola gitmek isteyen kimse riyadan sakınmalıdır.

Hele biz işbu yola gelmedük riyâyıla

Bu melâmetlik tonın bizümle geyen gelsün (D, s. 416)

Kılursın riyâ namaz yazugın çok hayrun az

Dinle neye varur söz Cehennem’de yatarsun (D, s. 423)

Yunus Emre’nin insanlara öğütlediklerinden biri de dedikodudan, gıybetten ve gammazlıktan uzak durulması gerektiğidir. Başkalarını çekiştirmek ve kınamak, yermek, kötülemek, kovuculuk yapmak, söz getirip götürmek, fitne çıkarmak ahlaksız kimselerin niteliklerinden olup güzel ahlak bunları reddetmektedir. Kur’an’da, “Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın. Birbirinizin gıybetini yapmayın. Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz.”²²³ denilerek bu kötü huylara dair uyarıda bulunulmuştur. Erdem ve fazilet sahibi kimseler söz taşıyarak başkalarının arasını bozmayı, fitne çıkararak huzuru kaçırmayı değil, doğruluk ve dürüstlükten sapmayarak barışı, güveni tesis etmeyi gaye edinmişlerdir. Gammazlık edenlerin, gıybet ve yalan söz söyleyenlerin yeri, Yunus’un deyimiyle, hınzırdan geridir. Bu kişileri öbür dünyada bekleyen darlıktır, sıkıntıdır.

²²³ Hucurât 49/12.

Bir kişinün yatlu sözün varuban kimseye dime
Biz uludan işitmişüz hınzırdan giridür gammâz (D, s. 321)

İy dostını dūřmân dutan gaybet yalan söz söyleme
Bunda gammâzlık eyleyen anda yiri târ olısar (D, s. 291)

Kişinin gördüğünü söylemesi, gıybetin ta kendisidir; görmediğini söylemesi ise bir iftiradır. Gıybet ve iftirayı huy edinenlerin gözleri perdelenmiştir, onlar Allah'ı göremezler. Bunu böyle buyuran, Kur'an-ı Kadîm'dir.

Dimek gördüğünü gaybet bu mutlak
Ki perdelülere sâbit degül Hak

Dise görmese bühtân-ı 'azîmdür
Buyuran böyle Kur'ân-ı Kadîm'dür (RN, s. 622)

Gıybet ve iftira, her ne kadar insanlar tarafından yapılıyorsa da, can ile gelen ezeli huylardan değildir. Hatta gıybetin olduğu yerde insanlıktan söz dahi edilememektedir. Gıybet, kişiyi küfre kadar götürmektedir. Kişinin ağzı gıybet ve iftira ile doluyrsa, o kişi her hâlükârda yenik düşecektir. Çünkü yalancının da ömrü uzun değildir.

Egerçi işlenür bühtân u gaybet
Serencâm oldılar bunlar melâmet

Ki gaybet cânıla kadîmi degül
Ki gaybet kandasa âdemi degül

Çü gaybet mertebesi küfre girür
Nasîbi neyise ol anı alur

Kimün kim agz'içinde gaybet ola
Sorusuz cümle yirde ol mât ola (RN, s. 617)

Gıybet, kişinin ağızındaki hayızdır. Gıybet eden, rahmet bulamayacaktır. Akli olan, gıybeti terk etmelidir. Çünkü gıybeti bırakanların hazinesi doludur. Bu hazine yalnızca bu dünyalık değil, aynı zamanda ahiretlik de.

Kişinün hayzıdur azgında gaybet
Ki gaybet söyleyen bulmaya rahmet

Eger varısa ‘aklun gaybeti ko
Ki gaybet koyanun haznesi tolu (RN, s. 618)

Gıybet insanı hem küfre hem de kine sevk etmektedir. Yunus Emre, “Kin ve gıybet seni uzak bıraktı; içini dışını hasetlik ateşiyile yaktı. Şimdi, geçen günlerinin tamamı geceye benzemektedir. Gıybet edenin gözü yoktur; yer, içer fakat dünyayı görmez. Ay ve güneş doğar, fakat o, onları görmez. Onun içindir ki, gıybet edeninin gözlerinde örtü vardır; o, karanlık ve uyku içinde kalmaktadır. Kulağı işitir, fakat şeklini görmez. Hayatın tadı ona sırrını vermez. Allah’ı göstermeyen de kin ve gıybettir. O düşüncelerden dolayı sana yazık ki yazık.” diyerek bu yanlış işten vazgeçilmesi konusunda ikazda bulunmaktadır.

Kîn ü gaybet seni ırak bıraktı
İçün taşun hased odıyla yaktı

Kamu geçen günün giceye benzer
Neye benzedeyin yâ neye benzer

Gözi yok yir içer dünyâyı görmez
Togar ay u güneş ol anı görmez

Anunçün gözleri hicâb içinde
Kalur zulmâtıla ol hâb içinde

Kulağı işiden şeklini görmez
Ana dirlik dadı sırrını virmez

Anı göstermeyen kîn ile gaybet

O sagınçdan sana heyhât e heyhât (RN, s. 620)

Esas olan şey kişinin dedikodu, gıybet, iftira dolu yalan yanlış şeyler söylemesi yerine bunları terk edip kendiyle meşgul olmasıdır. Çünkü kimsenin suçu kimseye ulaşamayacağı gibi, kimsenin yediği içtiği de başkalarının ağzında tat olmayacaktır. Diğer taraftan, kişinin başkalarını çekiştirmesi, kendini yeterince görememesinden ileri gelmektedir. Eğer kişi kendini yeterince tanısa, kendi amellerinin durumunu layıkıyla görse, başkalarını çekiştirmeye hâli kalmazdı. Bu nedenle dedikoduyu hemen kesmek ve kendi durumumuzla ilgilenmek bizim için en doğru olanıdır.

Sözi kes söyleme gel sen seni güt

Kakıma kimseyi sen işit ögüt

Kimesne suçu seni zerre irmez

Sana özge yidüğü çeşni virmez (RN, s. 623)

Eger görseyidün kendü ‘amelün

Kimseyi anmaya kalmazdı hâlün (RN, s. 624)

Yunus, doğruluk yolunda yetmiş bin riya askeri olduğunu bildirmektedir. Zira ben doğruyum, yolum doğruluktur, diyen herkesin sözüne itibar etmemek gerekir. Dosdoğru yolda olanlar, nefsini öldürmüş kimselerdir. Ancak bu kimseler riya denilen illetin yetmiş bin askerini kırmaya muktedirdir. Nefsini öldürmek, doğruluğun başıdır. Nefsini yok edenlerde yalandan, riyadan, gıybetten, iftiradan ve de gammazlıktan hiçbir emare yoktur.

Yitmiş bin riyâ çeri vardur bu yolda bilün

Nefs öldürmüş er gerek ol çeriye kırası (D, s. 515)

Yunus der ki: “Eğriler eğri iledir; doğrular doğru ile. Gammazlar gammaz iledir; yalan yalanı sever.” Yunus’un bu sözü bizim için bir düsturdur. “Arkadaşını söyle, kim olduğunu söyleyeyim.”, “Misin yanında duran mis, pisin yanında duran pis kokar.” sözlerinde de belirtildiği gibi, kişi yanındakilerle beraber anılmaktadır. Kişi,

sevdiğinin ahlakıyla ahlaklanmaktadır. Bu nedenle özü sözü doğru olanların, oturup kalktıkları da doğru kimseler olmalı; gidip geldikleri yerler de doğru yol üzere bulunmalıdır. Doğrulukla eğrilik, doğru ile yalan aynı yerde bulunmamaktadır. Eğrilik zehir ise doğruluk panzehirdir. Nefsin yalancı isteklerine doğruluk panzehiriyle cevap vermek iki dünya saadetini arzulayanlar için bir ahlak reçetesidir.

Ergiler egri ile togrular togru ile

Yalan yalanı sever gammâzlar gammâz ile (D, s. 485)

Doğruluk, ilahî vasıfların başında gelmektedir. Bu sığata sahip olanların yeri ne yeryüzüdür ne de gökyüzü; onlar Arş'ta gezmektedir. Onların Allah'la aralarında perde yoktur. Gıybetle, iftirayla, gammazlıkla araya çekilen örtü, doğruluk geldiğı zaman aradan çekilmiş olmaktadır.

Gör imdi togrulık bir neler eyler

Yıkar gaybet evin küllî yir eyler

Togurlık cümlesinden üstün üzer

Togurlık besleyenler 'Arş'da gezer

Ne mahal 'Arş'ıla Ferş togrulara

Hicâb yokdur öte andan bulara (RN, s. 624)

Doğruluk, canın emaresidir; yalancılık nefsin. Doğru canlar, doğruluğa âşıktır. Allah'ı sevenler, her hâl ve şartta doğruluğu bulurlar. İyi kişi doğruluğa sadıktır; doğruluk kötü işi iyi yapar.

'Âşıkdur togrulıga togru cânlar

Togurlığı bulur dostu sevenler

Sadıkdur tugrulıgda eyü kişi

Togurlık eyü ider yavuz işi (RN, s. 624)

Doğru olan ne ise onu yapmak ve öğüdü hep doğruluktan almak gerekir, çünkü doğruluk dirliği ebedi kalmaktadır. Onu başaran ilahî güzelliği görmektedir. Doğrular için ezel ve ebedin önemi yoktur; zahir, bâtın doğrulara örtü olmaz. Doğru kimseye bugün de yarın da birdir. Doğru, işini yarına komaz. Bugün, yarın demek doğruluğa uymaz.

Öğüdi cümle togrulıktan alur
Togurlık dirliği ebedi kalur

Fidî cânım sana iy togru varan
Müşâhede bulur anı başaran

Ezel ebed ne ola togrulara
Zahir bâtın hicâb olmaz bulara

İki ‘âlem bir oddur bir nazarda
Ki birdür togruya imrûz u ferdâ

Ki togru hâlini yarına komaz
Bugün yarın dimek ol hâle uymaz (RN, s. 625)

Sen doğruysan, herkes doğrudur. Sen eğri isen, doğruluk bulunmaz. Ey bigâne, sen eğri yola gitme! Kendi dirliğine yine bahane sensin.

Kamular togrudur sen togruyısan
Bulınmaz togrulık sen egriyisen

Yola gitme sen egri iy bi-gâne
Senün dirliğüne sensin bahâne (RN, s. 625)

Bu yolda doğru bakmak, doğru görmek ve doğruyu görmek önem arz etmektedir. Göz doğruyu görünce kalpteki bütün kötü işler kişiden uzaklaşmaktadır. Bu nedenle kendimize doğruluk elbisesi giydirip yoksula-zengine, halka-aydına, herkese doğruluk tavsiye etmek yerinde olacaktır.

Togrluk hil'atin ol vakt giyesin
Has u 'âm harciye togru diyesin

Togrluk göstere göz bakışına
Ki senden cümle yavuz iş taşına (RN, s. 625)

Buraya kadar anlaşıldığı üzere, Yunus, doğruluğu Allah'ın varlığı ve birliğine inanmak, itikadi yolda istikametten şaşmamak, nefsin arzu ve isteklerine yenilip tuzağına düşmemek, doğru sözlü olmak, hakikati konuşmak, sözü eksiksiz söylemek, söze yalan katmamak, yalancılıktan, riyadan, iftiradan ve gammazlıktan uzak durmak gibi ahlaki hasletler olarak ele almıştır. Yunus bunları öncelikle kendine söylemiştir. Kendini bilen Yunus, hakikatin sırlarına erdikten sonra bu sırları layığıyla çevresine fısıldamasını da bilmiştir. Yunus'un bu fısıltısı aslında ruhumuzun haykırıları hükmündedir. Bugün bütün dünyada bunalımlar içerisinde kendi hezeyanını yaşayan insan, öncelikle Yunus'un işaret ettiği doğruluk emarelerinden uzak kaldığı için bu durumdadır. Yok olan insan hayatları, canlı türleri, doğa ve neticede insanlık, insanın yaratılış istikametinden sapmasının vahim birer sonucudur.

İnsan ilk başta kendisine karşı doğru ve dürüst olmalıdır. Kişinin kendisine karşı doğru olması, kendini tanımasıyla mümkündür. Kendi potansiyelinin, zayıf ve güçlü yanlarının farkında olmayan insan yalan yanlış mecralara düşebilmektedir. Kendini bilmek, kişinin kendi hakkında vereceği kararlarda dürüst ve gerçekçi olmasına vesile olmaktadır. Kişinin kendini gerçeklemesi, karalarındaki doğrulukla, hedeflerindeki isabetle yakından ilgilidir. Ancak şu var ki, doğruya ve doğruluğa ulaşmak kendiliğinden olan bir şey değildir. Bunun için de kişinin doğruyu araştırması, gerçeğin peşinde koşması gerekmektedir. Kişiyi sürekli bir çaba içinde olmaya yönelten bu durum kişi için hayati bir sorumluluk, ahlaki bir görevdir.

Doğru ile yanlış, gerçek ile yalanı ayırmak bir irade işidir. Kişi doğru olanı yaptığında kalbinde mutluluk ve huzur; yanlış olanı yaptığında ise sıkıntı ve keder hisseder. Bilmeden yaptığı işlerinse sıkıntısını o an hissedemez. Kişi kendi iradesini

ortaya koyup kendisini ve çevresini mutlu edecek olan düşünce ve eylemler gerçekleştirilmelidir. Yalancılığın, ikiyüzlülüğün, laf taşımanın ve fitne fesat çıkarmanın zararlarından kendini ve etrafındakileri koruyacak iradeyi geliştirmelidir.

Doğruluk, insana cesaret verir. Yaptığı işlerde doğru yolda olduğunun bilincinde olan kişiden daha cesuru yoktur. Kişi, doğru bildiği yolda tek başına da kalsa ilerlemekten imtina etmez. Yalanın içinde kaybolmuş, yanlış yolda ilerlemekte olan kişi ise kötü bir sonucun er veya geç kendini beklediği düşüncesiyle hareket ettiğinden korkak ve çekingen olur. Bu korkaklık huzurun, metanetin, sabrın ve güvenin sarsılmasının nedenlerindedir. Korkak insan adil, eşitlikçi ve isabetli kararlar veremez. Neticede doğruluktan sapmış olmanın ezikliğini yaşar ve etrafındakilere de yaşatır. Doğruluk, kişiyi olduğu kadar toplumu da ayakta tutan evrensel bir değerdir.

2.5. Gönül Yapmak

Gönül sözcüğünün muhtevasını anlayabilmek için kalp sözcüğünün ne demek olduğunu bilmemiz gerekir. Kalp, Arapça bir sözcük olup bir şeyin altını üstüne getirmek demektir. Biyolojik ve anatomik olarak, insan göğsünün sol tarafında bulunan bir et parçasıdır. Ana rahminde, insan varlığının ilk oluşum sürecinde meydana gelen ilk organdır.²²⁴

Mutasavvıflara göre kalp, ilahî hitabın mahalli ve muhatabı, marifet ve irfan denilen tasavvufi bilginin kaynağı, keşif ve ilham, ilahî genişlik mahallidir. Kalp, Allah'ın evidir; yere göğe sığmayan Allah mümin kulunun kalbine sığmıştır.²²⁵ Kalp; insanın mahiyeti, madde ile mananın birleştiği yer, akıl, ruh, Allah'ın tecelli ettiği mahal, ilahî latife gibi pek çok manaya gelir. Kalbe gönül de denmektedir.²²⁶

Kalbin yedi tavrı vardır: 1. Sadr: Göğüs, İslam cevherinin ocağı. 2. Kalp: Yürek, iman cevherinin ocağı. 3. Şegaf: Sevgi, halkı sevme ve onlara acıma cevherinin

²²⁴ Ethem Cebecioğlu, age.

²²⁵ Nurettin Albayrak, age.

²²⁶ Ethem Cebecioğlu, age.

ocağı. 4. Fuad: Gönül, temaşa mahalli. 5. Habbetü'l-kalp: Hakk'a yönelen sevginin mahalli. 6. Süveyda: Sevda, gaybı keşfetme mahalli. 7. Muhcetü'l-kalp: İlahî nurların tecelli mahalli.²²⁷

Tasavvufi hayat kalp merkezli bir hayattır. Bu eğitimde kalbin sıhhati, gelişmesi ve yücelmesi konu edilmektedir. Kalp, Allah'ın baktığı bir yerdir; bu nedenle kalbin kırılmaması, incitilmemesi gereklidir. Sufiler, kalp ile Beytullah arasında ilişki kurmuşlardır. Kâbe'de İbrahim'in makamı, kalpte ise Allah'ın sırları vardır. Kâbe'nin sütunları olduğu gibi kalbin de sütunları vardır ancak, Kâbe'ninkiler taştan kalplerdeki ise nurdandır.²²⁸

Kalp, iman ve küfrün merkezidir. Kalp, iman nuru ile dolduğunda gönül; inkâra ve küfre yöneldiğinde nefistir. Gönül, Hak yolcusunun varacağı son aşamadır. İlahî aşk ve tevhit sırrı burada tecelli eder. Gönül, hem çok yüce hem de çok hassastır.²²⁹

Gönül; iman, sevgi ve nefretin, iyi ve kötü bütün duyguların kaynağı olduğu kabul edilen kalbin manevi yönüdür. Sevgi, aşk, muhabbet, istek, arzu, meyil, heves, kabul, rıza, razı olma, cesaret, cüret, hatır gibi anlamlara da gelmektedir. Farsçada dil, Arapçada kalp sözcüklerine karşılık gelen gönül sözcüğünün kökü hakkındaki görüşler ise muhtelifdir.²³⁰

Tasavvufta gönül bir ayna olarak ele alınır. Bu aynada Tanrı'nın tecellisi zuhur eder. İnsan, bütün âlemin özü olduğu gibi insanın hakikati de gönüldür.²³¹ Gönül, Allah'ın baktığı bir ayna, tecelli sahası, ilham kaynağıdır. Yeryüzündeki Kâbe, Hakk'ın tecellisine mazhar olan gönül Kâbe'sinin taştan yapılmış temsilidir.²³²

Gönül, tasavvuf anlayışına göre, Allah'ın insanda tecelli ettiği yer ve tasavvufi aşkın kaynağıdır. Âşığın, aşk ve istek konusunda önüne geçemediği iç kuvvettir. Allah'ın

²²⁷ Nurettin Albayrak, age.

²²⁸ Mustafa Kara, age., s.135-136.

²²⁹ Nurettin Albayrak, age.

²³⁰ Nurettin Albayrak, age.

²³¹ İskender Pala, age.

²³² M.Nusret Tura, Gönül ve Aşk, haz. Mahmut Erol Kılıç, İnsan Yay., 4.Baskı, İstanbul 2009, s.17-26.

genişlik yeri, Allah'ın evi, yere göğe sığmayan Allah'ın sığıdığı yerdir. İlahî isim ve sıfatların en güzel şekliyle görüldüğü, belirlediği yerdir.²³³

Gönül bir kitaptır; gerçek aşk hikâyesi bu kitaptan okunmaktadır. Bunun için gönül aşk ile doldurmak gerekir. Gönül, manevi bir kible, uçsuz bucaksız bir deryadır. Derya vahdetin, dalgalar kesretin yani fâni olanın işaretleridir. Gönül, Tûr dağıdır; Hz. Musa'ya Hakk'ın tecellisi orada vuku bulmuştur. Bilhassa âşık gönülde de ilahî tecelli her an zuhur edebilir. Gönül nazargâhı ilahîdir, Beytullah'tır, mukaddestir.²³⁴

Tasavvufun kaynağı Kur'an ve Hadislerdir. Yüce Allah, Kur'an'da Hz. İbrahim için, "Hani o, Rabbine temiz bir kalp ile gelmişti."²³⁵ buyurmaktadır. Kalplerin temizliği varılacak yer için önemlidir. Zira bu dünya varılacak yerin hazırlığının yapıldığı, insana vaat edilen şeylerin kazanılması için çabanın harcandığı yerdir. Kur'an'da, cenneti kastederek, "İşte, bu, dünyada size vaat edilmekte olan şeydir. O, her tövbe eden, O'nun emrini gözeten için, görmediği hâlde sırf saygıdan dolayı Rahman'dan korkan ve O'na yönelmiş bir kalp ile gelen kimseler içindir."²³⁶ buyurulmaktadır. Allah'ın baktığı yerin herhangi bir uzuv değil de kalp olması, kalbi insan nazarında da üstün kılmaktadır. Kalp, sıhhatli olmalıdır. Kalbin sıhhati yalnızca hayat emaresi göstermekle değil, manevi sağlık açısından da gerekli şartları taşımasıyla mümkündür. Yapılan her işin, girilen her meşgalenin hareket merkezinde kalbin önemli bir mevkisi vardır. Allah'ın Hz. Muhammed (s.a.v)'e hitaben, bütün olumsuzlukları göğüsleyip üstesinden gelebilmesi için, "Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?"²³⁷ ayeti de kalbin insan yaşamındaki konumunu göstermesi açısından önemlidir. Yine, Firavun'un acımasız uygulamaları ve zorbalığı karşısında Hz. Musa'nın, "Rabbim, gönlüme ferahlık ver; işimi bana kolaylaştır."²³⁸ diyerek Allah'a tazarruda bulunması da gönlün ferah kılınmasının, kalbin mutmain olmasının hayatiyetini göstermektedir. İslam tasavvufunun kalp ve gönül hakkındaki fikirlerinin temelinde bu ve benzeri ayetler yatmaktadır.

²³³ Nurettin Albayrak, age.

²³⁴ İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, C 14, s.152.

²³⁵ Sâffat 47/84

²³⁶ Kâf 50/32-33

²³⁷ İnşirâh 94/1

²³⁸ Tâhâ 20/25-26

İlham kaynağı İslam tasavvufu olan Yunus, Tanrı'nın birliği ve kalpteki tecelli fikrine eserlerinde önemli yer vermektedir. Bu fikre göre, kâinata olan her şey Tanrı'nın bir başka şekilde görünüşüdür. Bütün ruhlar O'ndan gelmekte, O'nu aramakta ve O'na dönmektedir. Bunun içindir ki, insan dünyada gurbette gibi yaşamaktadır. Yunus, Hakk'ın tecellisini insan gönlünde bulmuştur. Tecelli, insanın gönlünde olunca insanı sevmek Tanrı'yı sevmek, insandan nefret ise Tanrı yolundan sapmaktır.²³⁹

Yunus'a göre, Hakk'ın varlığı gönül levhasına ezelden yazılmıştır. Yunus, şimdi okunan derslerin ta ezelden gönül levhasına Hakk'ın yazdığı kitaptan olduğunu bildirmektedir. Hak, insan vücudunun herhangi bir yerine değil, gönlüne yazmıştır. İnsan akli dersini gönül levhasına yazılanlardan almakta, gönülden ders aldıkça marazlarını ortaya çıkarmaktadır. Yunus, sözlerini ilahî levha olan gönülden akmakta ve ansızın diline dökmektedir. Başka bir deyişle, Yunus'un dilinden dökülenler gönlündekileri şerhten ibarettir.

Evvel gönül levhinde Hak yazmışıdı çün bir varak
Bu şimdi okınan sebak ezel-i azâldan gelür

'Aklumuz ol levhe bakar gizli marazlarum açar
Söz gelür gönlüme akar söz dile ansuzın gelür (D, s. 276)

Yunus'un gözü gönlü aşkla doludur. Onun aşkı, konuştuğunda dilinde; sustuğunda ise gönlündedir. Yunus'un O'ndan başka ne gözünde ne gönlünde bir kimse vardır. Yunus, O'ndan ibarettir.

Benüm gönlüm gözüm 'ışkdan toludur
Dilüm söyler yâri yüzüm suludur (D, s. 282)

Söyler isem dilümdesin ger tek tursam gönlümdesin
Gönlüm gözüm seni sever ayruk nigârum yok durur (D, s. 283)

²³⁹ Birol Emil, Türk Kültür ve Edebiyatından Şahsiyetler 2, Akçağ Yay., Ankara 1997, s.25.

Yunus'un gönlü, ruhu, akli ve bildiği ne varsa Yaradan'da karar kılmıştır. Yunus, Allah ile durmakta, Allah ile bakmakta ve ne yöne yürüse gönlü Allah'tan yana gitmektedir. Onun gönlü de ruhu da akli da Allah'a uçmak için durmadan pervaz eden kuşlar gibidir.

Gönlüm canum 'aklum bilüm senün ile karâr ider
Pervâz ururlar dem-be-dem uçuban dosta gitmege (D, s. 247)

Dursam senünle dururam baksam senünle bakaram
Her kancaru kim yürürem gönlüm yöni senden yana (D, s. 253)

Yunus, Allah'ın nerde olduğunu soranlara, Allah'ın hem gönüllerde hem de ruhlarda olduğunu söylemektedir. Eğer O'nu aramak gerekirse, O'nun gönüllerde olduğundan şüphe yoktur.

Sorarısan dost kandadur kanda istersen andadur
Hem gönülde hem cândadur hiç kalmadı gümânumuz (D, s. 327)

Gönüller Hakk'ın durağıdır, bunu bize Allah'ın kitabı Kur'an bildirmektedir. Kişi, Allah'ı arayacaksa uzakta değil, kendi gönlünde aramalıdır.

Hak turacı gönülde âyâtı var Kur'an'da (D, s. 518)

Gönül dost turacı dilüm şehâdet (D, s. 261)

Cânda yanar çerâğı gönüllerde turacı (D, s. 506)

İstemegil Hakk'ı ırak gönüldedir Hakk'a turak
Sen senligün elden bırak tenden içerü cândadur (D, s. 284)

Gönüller Allah'ın evidir. Yere göğe sığmayan Hak varlığı insanın gönlüne sığmıştır. Allah adı dillerde, kendisi gönüllerdedir. "Allah'ın yeryüzündeki evi olan Kâbe mi gönül mü daha yeğdir?", diye sorsalar, akli olan, "Gönül daha yeğdir.", demelidir. Çünkü Kâbe gönül evinin taştan timsalinden başka bir şey değildir. Kâbe'yi Hz.

İbrahim yapmıştır ve sahibi odur; gönlü inşa eden ise Allah'tır, gönlün sahibi de O'dur. Gönlün sahibinin kim olduğunu ancak insanlıktan anlayanlar bilmektedir.

Gönül mi yig Ka'be mi yig eyit bana 'aklı iren
Gönül yigdür zîrâ ki Hak gönülde tutar turakı (D, s. 508)

Kur'an kelâmum didi gönüle evüm didi
Gönül ev ıssın bilmez âdemden tutmayanlar (D, s. 287)

Yunus, gönül evinin Hak varlığıyla dopdolu olduğunu bilmektedir. Âşıklara, âşık olduğunu söyleyenlere gönüllerdeki Hak varlığını bildirerek, Allah aşkıyla dopdolu olan gönlünden aşk ihsan ederek onlara yardım etmek için geldiğini ifade etmektedir.

Yunus senün gönlün evi Hakk varlığı toptoludur
Uş geldüm ki 'âşıklara varlıktan ihsân eyleyem (D, s. 367)

Yunus, Hakk varlığıyla o kadar doludur ki, onun gönlü âdeti Allah'ın katı olan Arş'a yükselmiştir. Hz. Muhammed (s.a.v)'in miracı gibi, âşıkların gönlünün seyrangâhı da bir miraçtır. Çünkü gönülde Allah'ın tecellisi vardır. Gönül, bir nazargâhı ilahîdir. Gönlü seyreyleyen miraçta Allah'ı görmüş gibi olmaktadır.

Cân gözi anı gördi dil andan haber virdi
Cân içinde uturdı gönlümü 'Arş eyledi (D, s. 505)

'Âşık kılar dün gün âhı vurur Hak'a dogrı râhı
Her dem gönül seyren-gehi gönli Mi'râc'dur 'âşıkun (D, s. 348)

Yunus, gönlü bir şehre benzettir. Allah'ın makamı bu şehirdir. Allah aşkı olmayan gönüller baykuş yuvası gibi virandır, perişandır ve asla bayındır bir şehir değildir. Allah, burada makam tuttuğu için burası bir şehirdir. Bu şehir gibi hiçbir yerde bulunmamaktadır. Yunus, bu şehirden hiç ayrılmadan beklemekte, bu şehir hazinesinden aldığı cevherlerle dükkânını süslemektedir.

Gerçek 'âşık gelsün berü gösterelüm togru yolu

Makâm durur gönül şârı ırılmayup turan benem (D, s. 385)

‘İşkî olmayan gönüller vîrânedür şâr olmadı (D, s. 523)

Gönlümüz oldu ulu şâr o şâr gibi yâ kanda var

Haznesinden aldum gevher dükkân yüzün düzer oldum (D, s. 406)

Gönül şehrine giren Yunus, ilahî aşkın deryasına dalmış olarak yol alırken orada Hakk’ın varlığından izler bulmuştur. Yunus’a göre Allah’ı görmek isteyenler için O’nun varlığı gönüllerde apaçıktır.

Girdüm gönül şehrine taldum anun bahrine

‘İşkıla seyri derken iz buldum cân içinde (D, s. 462)

Yunus sen dilerisen dostı görem dirisen

‘İyândur görenlere ol gönüller içinde (D, s. 465)

Yunus, aşka teveccüh etti edeli sevdiğini gönlünde bulmuştur ve gönlünü onunla eylemektedir. Allah’ı gönlündeki köşke oturtan Yunus, gönlünü O’nun eğleneceği bir mekân yapmıştır.

Dervîş Yunus homı geldi teveccüh ma’suka kıldı

Gönlünde sevdiğin buldı anunla gönlünü bağlar (D, s. 285)

Yunus eydür ‘âşık oldum ma’sukun derdinden öldüm

Teveccüh ma’suka kıldum anunıla gönlin egler (D, s. 300)

Yunus, gönlünün yeri göğü seyrettiğini, Arş’ı bile dolaşıp geldiğini ancak kendi katında bir türlü durmadığını bildirmektedir. Gönlün bu haline sebep olan, şüphesiz, Allah aşkıyla dolup taşmasıdır. Aşkla dolup taşan gönülden yerinde durması beklenmez.

Yiri gögi seyrân kılan ‘Arş u Kürsi cevân uran

Yunus katında iy gönül bir dem eglenmez misin (D, s. 436)

Taşdun yine deli gönül sular gibi çağlar mısın
Akdun yine kanlu yaşum yollarımı bağlar mısın (D, s. 437)

Yunus'un gönlünde sevinçler de üzüntüler de bir aradadır. Onun gönlü bazen şen şakrak bazen de ağlamaklıdır. Hak ona öyle bir gönül vermiştir ki, hemen, şaşılacak derecede çabuk âşık olmuştur.

Hak bir gönül virdi bana hâ dimedin hayrân olur
Bir dem gelür şâdî olur bir dem gelür giryân olur (D, s. 281)

Yunus ha demeden hayran olan gönlüne sabrı tavsiye etmektedir, ancak gönül sözden anlamamakta, Yunus'un nasihatini dinlememektedir.

Niçe eyitdüm gönlüme var sabır eyle dek otur
Şol dem dahî bed-ter olur öğüdümü almaz benüm (D, s. 401)

Yunus'un aşka esir olmasının sebebi gönlüdür. Gönül, Yunus'a danışmadan bıkılmaz, usanılmaz bir aşka kapılmıştır. Gönlüne söz geçiremeyen Yunus, kendisini de aşktan azat edememektedir.

Gönüldür seven anı esîr eyleyen seni
Kimi âzâd eylersin sen âzâd olmayınca (D, s. 458)

Benüm gönlüm 'aceb 'ışkdan usanmaz
Varur 'ışka düşer hîç bana tanmaz

Döner gönlüm bana öğüt virür hoş
'Âşık olan gönül 'ışkdan usanmaz (D, s. 324)

Yunus, gönlüyle ne zaman hemhâl olsa, gönlü ona kendisini sevdiğini söylemektedir. Fakat Yunus, gönlünün Hakk'a ulaşmasıyla birlikte artık kendisini sevmediğini anlamıştır. Gönül, Yunus'un benliğini terk etmiş asıl "ben"e kavuşmuştur. Bu nedenle de Yunus'a uymamaktadır.

Gönlüm bana eydürdi seni severem dirdi
Gönlüm beni sevdiği dostu irinceyimiş

Gönlüm eydür varayın sana girü geleyin
Gönlüm uyduğı bana dostı bulıncayımış (D, s. 331)

Yunus'un gönlünde Allah sevgisinden başkasına yer yoktur. O, Allah'ın cemalini gönlünde izlemiş ve şahit olduğu bu tecelliden sonra gönül tahtına Şâh'ını oturttarak gönlünde ondan gayrı yer alan bütün varlığı mat etmiştir.

Senün sevgünden özgeyi gönlüm hiç kabul itmeye (D, s. 250)

Ol işlere eli iren Hak 'ışkına gönül viren
Dostını yüze yüz gören cümle varlıktan mâd olur (D, s. 278)

Gönlünü Allah'a bağlayan Yunus sadece bu dünyalıkları terk etmekle kalmamış, dünya denilen mekânda kazanılan sermayenin neticesi olarak mü'min kullara müjdelenen cenneti dahi terk etmiştir. O, cennet dedikleri köşkü, sarayı, bağı, bahçeyi istememekte; yalnızca Allah'ı istemektedir. Eğer cennet hurileri bile gelip Yunus'a gönlünü bana ver diyecek olsa, Yunus bunu da kabul etmeyecektir. Bu nedenle, Yunus'un ah edip inlemesini duyanların onun bağ bahçe için, cennet hurileri için ağladığını sanmaları yanlıştır.

Bana Uçmak neme gerek hergiz gönlüm ana bakmaz
İş bu benüm zârılığum degül ahî bir bâğiçün (D, s. 414)

Hûrî gelüp eydürise gönül bana virgil diyü
Dostan artuk kimseneye ben gönlümü virimezem (D, s. 368)

Yunus, gönlünde Allah'tan başkasına yer verenlerin sonlarının pişmanlık olacağına inanmaktadır. Dünya malı kişinin baş düşmanıdır. Yunus'un gittiği yol dünya malına gönlünde yer olmayanların yoludur. Zira dünya malına gönül verenlerin dünyalık rızık için uğraştıkları bir gerçektir. Oysa insanın yaratılışındaki gaye bu değildir.

Bu dünyâya gönül viren sonucu peşmân olısar
Dünyâ benim didükleri hep ana düşmân olısar (D, s. 291)

Dervîşlerün yolına sıdkıla gelen gelsün
Hak'dan özge nesneyi gönlinden süren gelsün (D, s. 417)

Zinhâr virmegil gönül dünyâ pâyna birgün
Dünyâya gönül viren düşe tayına birgün (D, s. 422)

Dünyalık işlere gönül verenlerin gönlü paslanmaktadır. Allah'ın tecelli ettiği bir ayna olan gönüle pas oturunca pastan dolayı o tecelliyi görmek mümkün değildir. Gönül pasını temizlemeyince kişinin namazı bile kabul olmamaktadır. Kişi, Allah'ı bulmak istiyorsa gönlünü temiz tutmalı, gönül aynasını cilalayıp parlatmalıdır. Bu da Allah'tan gayrısına gönlünü kapamakla, mâsivâyı terk etmekle mümkündür.

Gönülde pâs oturur anda seni yitürür
İçerü şâh oturur girimezsın göresin (D, s. 425)

Gönül pası yumayınca namaz edâ olmayısar (D, s. 264)

Hak tecellî kılmaga cân aslını bulmaga
Gönülden sür sivâyı nazarı taşı degül (D, s. 361)

Yunus, âlemde bu kadar varlık var iken ve bunların hepsi insan için yaratılmış iken bunları terk edebilmenin aşılması zor bir problem olduğunu da bilmektedir. Onun gönlünün bunlardan birine düşmesi endişesi gönlüne daralma getirmektedir.

Girü durur yoklukdan kamuların baylığı
Bunca varlık var iken gitmez gönül tarlığı (D, s. 505)

Gönülde sırlar vardır. Mana âlemi gönüldedir. Allah, Yunus'un gözünü açmış ve kendisinin farkına varmasını sağlamıştır. Yunus'un söyledikleri gönlündeki sırlardan başkası değildir.

Ol dost açdı gözümü gösterdi kendözümü
Gönlümdeki râzumu söyledüm dile geldüm (D, s. 386)

Yunus, gönlündeki sırları söylediği takdirde kimsenin bundan bir şey anlamayacağını bildirmekte, ancak sabredip sırları içinde tutmaya da gönlünün razı olmadığını söylemektedir.

Ger râzumu söylerisem kimse dilüm bilmez benüm
Eger sabır eylerisem gönlüm karâr kılmaz benüm (D, s. 401)

Yunus, yapılması gerekenin Hakk'ın yolunun adamakıllı izlenmesi ve Sevgili'nin sabırla beklenmesi olduğunu ifade etmektedir. "Sırrını gönlünde gizle, sen bu sırları şikâr etmeye, söze beyan olmaya mı geldin?" diye de sormaktadır.

Yunus sevdiğün gözle Hak yolını key izle
Râzun gönülde gizle sen söze beyân mısın (D, s. 429)

Yunus'un gönlündeki sırları neden ifşa ettiği ise gayet açıktır. Yunus, Hakk'ın gönlünde tecelli etmesiyle gönlünün nurla dolduğunu, vücut denilen dağın tıpkı Tûr dağında olduğu gibi bu nur sağanağına dayanamadığını; cisim denilen geminin bağlarının bu nura dayanacak kadar sağlam olmadığını söylemektedir.

Tecelliyâtun nûrına döymez vücûdum tagları
Cismüm gemisinün zîrâ muhkem degüldür bağları (D, s. 507)

Allah'ın nuru gönüllere sığmayıp taşıdığı gibi gönüldeki zulmeti de temizlemektedir, çünkü karanlık ile nurun aynı anda bir hücrede bulunması mümkün değildir. Yunus'un burada işaret ettiği iyilik-kötülük; güzellik-çirkinlik gibi zıtlıkların aynı anda kişi kalbinde bulunmasının imkânsız olduğudur.

Anun nûrı karanuyı sürer gönül hücrelerinden
Pes karanulık nûrıla bir hücreye nite sığar (D, s. 300)

Yunus, gönlü zulmetle dolu olanların amellerinin dinle alakası olmayan uydurmalarından ibaret olduğu; Kur'an'ın getirdikleriyle çelişen bu uydurmaları işleyen kişilerin nasıl bir ümmet olduğunun sorgulanması gerektiği kanaatindedir.

Gönül tolu zulmetdür işlediği bid'atdır

Bu niçesi ümmetdür Kur'an yolına girmez (D, s. 325)

Yunus'a göre, gönül ne zulmet içinde kalmalı ne de gerçek sevgiden başkasıyla dolup taşmalıdır. Gönül, Hakk'ın rahmet durağı olmalı ve merhamet sergilemelidir. Gönül, hoşgörü ve yumuşak huy sahibi olmalıdır. Gönlü taş gibi sert olanların dili zehir saçmaktadır. Bu kimseler her ne kadar yumuşak söz söyleseler de sözleri savaş fermanı gibi olmaktadır. Gönülleri yumuşatıp muma döndüren ise aşk ateşidir. Kimde bu ateş yoksa onun gönlü zahmeti bol kara kışa benzemektedir.

Taş gönülde ne biter dilinde agu düter

Niçe yumşak söylese sözi savaşa benzer

'İşki var gönül yanar yumşanur muma döner

Taş gönüller kararmış sarp-katı kışa benzer (D, s. 292)

Yunus, taştan bile türlü sular çıkmakta olduğunu, bu suların ayağında türlü bitkiler bittiğini ancak cahil olan kimselerin gönlünün bu taştan da beter olduğunu belirtmektedir. Bu kimselerin gönlü o kadar katılaşmıştır ki, gözleri asla yaşarmaz ve onları doğru yola getirmek de mümkün olmaz. Çünkü gönül gözü görmeyenin başları üstündeki gözleri de kör olur.

Taşdan çıkar dürlü sular ayagından biter neler

Câhil gönli taşdan beter câhil gelmez gelür degül (D, s. 356)

Yunus imdi sen Hakk'a ir dün ü gün gönlün Hakk'a vir

Gönül gözi görmeyince bu baş gözi görmeyiser (D, s. 264)

Yunus, dervişlik iddiasında bulunanların benliklerini terk etmeleri, ar namus şişesini taşa çalmaları gerektiği görüşündedir. Çünkü derviş olanın gönlünün dar değil geniş

olması gerekmektedir. Zira dervişlik ne hırkayla ne taçla olunabilecek bir değerdir. Dervişlik gönlünü geniş eyleyip herkesi kucaklayabilmekle mümkün olmaktadır.

Ben dervîsem diyen kişi işbu yola ‘âr gerekmez
Dervîş olan kişilerin gönli gendür dar gerekmez (D, s. 322)

Dervîşlik didükleri hırkayla tâc degül
Gönlün dervîş eyleyen hırkaya muhtâc degül (D, s. 359)

Herkese aynı gözle bakmak ancak herkesi kuşatacak bir gönle sahip olmakla mümkündür. Bunun içinde gönüllere girmek gerekmektedir. Yunus, “Gönle girenlere feraha ulaştı, mesut oldu derler; gönle gir ki mutlu olasın.” demekte ve ebedi saadetin yolunu işaret etmektedir.

Gönüle gireni gönendi dirler
Gönüle sen de gir kim gönenesin (D, s. 445)

Yunus’a göre bir gönle girmek bin defa hacca gitmekten daha iyidir. Çünkü hacca gidenler gönlün yeryüzündeki timsali taş sütunları tavaf etmekte fakat gönle girenler Allah’ın eviyle bizzat baş başa kalmakta ve nazargâhı ilahîyi izlemektedirler.

Yunus Emre dir hoca gerekse var bin hacca
Hepisinden eyüce bir gönüle girmekdür (D, s. 310)

Yunus’a göre cennet müjdesiyle öteki âleme yönlendirilen kullar, cenneti kazanmak istiyorlarsa bir gönle girmek durumundadırlar. Çünkü cennet denilen yerin sermayesi para pul değil, gönle girmektir.

Uçmak Uçmak didüğün kullarun yiltedüğün
Uçmagun sermâyesi bir gönül itmek gerek (D, s. 345)

Yunus ebedî saadetin sermayesinin ne olduğunun farkındadır. Bunun için de henüz el ayak tutuyor, güç kuvvet yetiyorken hayır işleyip gönle girmek gerektiğini belirtmektedir. Bir aç doyurmadan, bir çıplak giydirmeden, bir gönle girmeden

saadete ermek mümkün görünmemektedir. Allah'a giden bütün yollar gönül menzilinden geçmektedir.

Yunus anlayuvar hâlün şuna ugrayısar yolun
Bunda elün ireriken hayr işlere düşdi gönül (D, s. 353)

Ne bir acımı toyurdum ne bir gönülek giyürdüm
Ne bir gönüle girdüm yâ bana niçe itsün dimiş (D, s. 330)

Dosta gidenün yolu gönül içinden geçer
Bir 'amel eylemedüm gireyidüm gönüle (D, s. 487)

Yunus, kendisinin gönül gözünün açılmasına vesile olan erlerin "Kalpten kalbe yol vardır." dediklerini, gönülden gönüle doğru olan bu yolun "doğru yol" olduğunu söylemektedir.

Mine'l-kalbi ile'l-kalb yol var dimişler erler
Her gönülden gönüle rast togru yol degül mi (D, s. 497)

Mekândan münezzeh olan Allah, gönülde yer tutmuştur. Bu nedenle, gönül yıkmak Allah'ın varlığına saldırmak, O'nun evini tarumar etmek demektir. Gönül yıkan ak sakallı hocanın zahmet edip hacca gitmesine de gerek yoktur. Çünkü hacdan kasıt Allah'ın mekânı Kâbe'yi ziyarettir. Kâbe, dışa ait maddi bir mekân iken gönül içe, öze ait manevi bir mekândır. Allah ne hacda ne Kâbe'dedir; Allah mana âlemi olan gönüllerdedir. Gönül yıkılmışsa Kâbe'yi ziyarete de gerek kalmamıştır. Gönül yıkan hem bu dünyada hem de ahirette bedbahttır.

Ak sakallu pîr koca bilmez ki hâli nice
Emek yimesün hacca bir gönül yıkarısa

Gönül Çalab'un tahtı gönüle Çalab bahdı
İki cihân bed-bahtı kim gönül yıkarısa (D, s. 459)

Gönül yıkana ne ilimi ne ameli fayda eder. Gönül yıkmak Kâbe'yi yıkmakla; gönül yapmaksa hac yapmakla eş değerdir.

‘İlm ü ‘amel ne assı bir gönül yıkdunısa
‘Ârif gönül yapıduğı berâber hicâz ile (D, s. 485)

Düriş kazan yi yidür bir gönül ele getir
Yüz Ka’be’den yigrekdür bir gönül ziyareti (D, s. 519)

‘Şeyh ü dânişmend ü fakı gönül yapan bulur Hak’ı
Sen bir gönül yıkdunısa gerekse var yüz yıl okı (D, s. 540)

Yüzlerce yıl yol gidip binlerce kez gaza yapsan, binlerce defa hacca gitsen de bir kez gönül yıktınsa hepsi boşa gitmiş demektir.

Bin kez hacca vardunısa bin kez gazâ kıldunısa
Bir kez gönül sıdunısa gerekse yüz yıl yol dokı (D, s. 508)

Gönül yıkanın ne haccı ne gazası ne de namazı kabul olmaktadır. Gönül yıkarak yapılan ibadetlerin hükmü ortadan kalkmaktadır. Hak katında ibadetlerin en makbulü gönül yapmaktır.

Bir kez gönül yıkdunısa bu kıldugun namâz degül
Yitmiş iki millet dahı elin yüzün yumaz degül (D, s. 362)

Yunus, yıkmak için değil yapmak için gelmiştir. Onun davası sevgi davasıdır. Sevgi yolu Hakk’ın durağı gönülden geçmektedir. Yunus, gönüller yapmak için gelmiştir.

Ben gelmedim da‘vîyiçün benüm işüm seviyiçün
Dostun evi gönüllerdür gönüller yapmaga geldüm (D, s. 371)

Yunus, “Hakk’ın evi gönüllerdir.” demekle Allah’a bir mekân izafe etmiş olmamaktadır. Buradaki gönül aynıyla insandır. Gönül yapmak insan yapmak; gönül

yıkmak insan yıkmaktır. İnsan varlığın en şerefli, yeryüzünün halifesidir.²⁴⁰ Bu şerefli varlığı yıkmak, yok etmek tüm insanlığı yok etmek gibidir. Bir insanı kurtarmak ise tüm insanlığı kurtarmakla eş değerdir.²⁴¹ Yunus bir gaye insanıdır, onun hedefinde insanı ve insanlığı doğru yola sevk etmek ve dolayısıyla da kurtarmak vardır.

Gönül, insanı Allah'a ulaştırmada en kestirme yollardan biri olarak görülmektedir. Gönül yolu Hak yoludur. Bu yolda manevi birer güç olan aşkla, sevgiyle, inançla, ümitle hareket ederek Allah'a kavuşma; ebedî saadete erme arzu ve iştiağı vardır. Her kim bu istekteyse gönlünü ihlasa, ihsana, tevazuya, kanaat ve yardımlaşmaya açmak durumundadır.

Gönül, mana âleminin zirvesidir. Bu zirveye çıkabilme idrak ve iradesine sahip olan insan kendini Allah'ın huzurunda bulabilir. Güneşin ışıklarını gören kar tanelerinin erimeye yüz tutması gibi, Allah'ın nuruna gark olan gönüldeki kibir, kin, benlik vb. her şey dayanamayıp yok olmaya mahkûmdur. Temiz bir gönle sahip olup Hakk'ın tecelliyatıyla göz göze gelmek, O'nun nurunun gözlerden gönüllere inmesiyle neticelenir. Kalbin yanması, ciğerin kebab olmasıyla sonuçlanır. Gönül sahibinin gönlü yanar, dili yandığı şeyi terennüm eder. O, bir mum gibidir; kendi yanar fakat etrafını aydınlatır.

İnsan gönül sahibidir. Gönül bütün yüceliklerin kendinde toplandığı yerdir. İnsanı insan yapan gönüldür. Kâbe'nin Müslümanlarca değeri neyse insan varlığında gönlün yeri de odur.²⁴² Gönül sahibi olmak, gönül yapmak, gönle girmek, gönül almak, gönülleri fethetmek, gönül bağlamak, gönül eğlemek, gönül açmak insan ve insanlık adına ne kadar yaratılış gayesine uygunsu; gönül kırmak, gönül yıkmak da o kadar bu gayeye terstir. Gönül yıkan asidir, Allah'a karşı isyandadır. Bu isyan hem bu dünyada hem de ahirette zeval ile sonuçlanmaktadır. Allah, isyan edeni, bozgunculuk yapanı, düzen bozanı sevmez.²⁴³

²⁴⁰ Bakara 2/30.

²⁴¹ Mâide 5/32.

²⁴² Mustafa Taşpınar, Yunus Emre ve Meister Eckhart'ta İnsan Sevgisi, Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1992, s.91.

²⁴³ Kasas 28/ 77.

İnsan sever, sevdiğine gönül verir. Gönüller bir olduğunda zaman ve mekânın sınırları ortadan kalkar. Hayal edilenlerle yaşananlar arasındaki makas daralır, gerçek ile düş farkı yok olur. Birliğin, beraberliğin anahtarı olan sevginin yeşerdiği yer gönüldür. İnsana düşen, gönülde yeşeren sevgi tohumlarını filizlendirmektir. Bu da ancak gönül yapmakla mümkündür.

Gönül, varlığın anlamlandırılmasında önemli bir role sahiptir. Allah'ın ağırlanacağı mekânın O'na layık hâle getirilmesi gönlün kirden, pastan temizlenip nefsin heveslerinden arındırılmasıyla gerçekleştirilebilmektedir. Bu hususta gönül yapmak en önemli insani erdemlerden biri konumundayken; gönül yıkmak sakınılması, kaçınılması gereken bir davranış niteliği göstermektedir. Kalplerin keşfi gönül yapmaktır, gönül yıkmakla değil.

2.6. Hoşgörülü Olmak

Hoşgörü, “her şeyi anlayışla karşılayarak olabildiği kadar hoş görme durumu, müsamaha, tolerans”²⁴⁴ olarak açıklanmaktadır. Cebecioğlu, hoşgörüyü eserinde, “Her şeyin iyi yanını görmek. Eşyada aslolan ibahattir, şeklindeki kural; her şeyin özü itibariyle, hakikati itibariyle güzel olduğunu gösterir. Maddedeki öz üzerine inşa edilmiş olumsuz nitelikleri aşip ardındaki hakikatin güzelliğini yakalamak...”²⁴⁵ şeklinde tanımlamaktadır.

Hoşgörü; güzel, iyi, tatlı, duygu okşayan, zevk veren, ilgi uyandıran, beğenilen ve latif anlamındaki Farsça “hoş / hûş” sözcüğü ile Türkçe bir fiil olan görmekten “görü” sözcüğünün bir araya gelmesiyle oluşan bir kavramdır. Batı dillerinde hoşgörü sözcüğünün karşılığı olarak “tolerans” sözcüğü kullanılmaktadır. Arapçada hoşgörü, tolerans ve esneklik anlamındaki “tesâmuh” kelimesiyle karşılanmaktadır. “Müsamaha” kelimesi cömertlik yapmak, ihlanda bulunmak, uymak, boyun eğmek anlamlarındaki “semaha” fiilinden gelmektedir.²⁴⁶

²⁴⁴ Türkçe Sözlük, TDK, age.

²⁴⁵ Ethem Cebecioğlu, age.

²⁴⁶ Yaşar Yiğit, Peygamberimiz ve Hoşgörü, DİB Yay., 5.Baskı, Ankara 2010, s.29.

Hoşgörü; affetmek, kusura bakmamak, farklılıkları anlayışla karşılamak, daraltıp sıkıştırmadan ya da tamamen gevşetmeden itidal içinde olmak, dengeyi gözeterek insanlar arasındaki ilişkilerde orta yolu takip etmek, her şeyi anlayışla karşılamak, mümkün olduğu kadar izin vermek, iyi karşılamak, tutum ve davranışlarda daraltma ve umursamazlık arasında orta bir yol, dengeli hareket, karşılıklı anlayış demektir.²⁴⁷

Hoşgörü, insanlığın devamı için mutlak şartlardandır. Hoşgörü, başkalarına saygı ile ilgilidir. Hoşgörü bireyler, topluluklar ve uluslar arasındaki farklılıkların hepimizi insan olarak zenginleştiren çeşitliliğin kaynağı olduğunu kabul etmektir. Hoşgörü, sosyal bütünlük ve insani gelişimi destekleyen anahtar faktörlerden biridir.²⁴⁸

Toplumların gelişmişlik seviyesi insan kavramına atfettiği değerlerle ölçülmektedir. Bugün, insanlığın ulaştığı en son merhale insanı insan olarak görmektir. Irkına, cinsine, rengine, dinine, mezhebine göre insanlar arasında ayırım yapmamanın ön şartı insanı insan olarak görmektir. Hoşgörü, insanın en temel ihtiyacını karşılamak üzere ortaya çıkmıştır. Hoşgörü, insanı insan olarak gören Türk kültürünün tabii halinden başka bir şey değildir.²⁴⁹

Hoşgörü, başkalarının inanç, görüş ve törelerine saygılı olmaktır. Hoşgörülü bir insan sevgiye, adalete, barışa ve erdeme önem verir. Hoşgörünün karşıtı taassup ya da hoşgörüsüzlüktür. Bir fikre, tutuma ya da davranışa saplanıp kalmak ve bunu huy edinmek başkalarının fikirlerini kolayca reddetmeyi getireceğinden hoşgörüsüzlük başkalarının huzurunun bozulmasına ve neticede insan haklarının zarar görmesine sebep olmaktadır.²⁵⁰

Hoşgörü, evrensel ahlakın oluşmasının başıdır. Bilgiden daha çok belli eğitimin sağladığı davranış ve kültür düzeyidir. Bu oluşumda temel, kişinin inancı, madde ve olaylara bakışı, onların dar veya geniş yorumudur. Başkalarının davranış ve

²⁴⁷ Hayati Hökelekli, age., s.315-316.

²⁴⁸ Frank O'donnell, "Hoşgörü: Dünyada Çeşitliliğe Saygı Duymak", *Uluslararası Hoşgörü Kongresi Bildiriler*, Kültür Bakanlığı Yay., Antalya 1995, s.33-34.

²⁴⁹ Ağâh Oktay Güner, "Türk Kültüründe Hoşgörü", *Uluslararası Hoşgörü Kongresi Bildiriler*, Kültür Bakanlığı Yay., Antalya 1995, s.77.78.

²⁵⁰ İbrahim Ağâh Çubukçu, "Türk Kültüründe Hoşgörü", *Uluslararası Hoşgörü Kongresi Bildiriler*, Kültür Bakanlığı Yay., Antalya 1995, s.115.

yargılarında serbest olmalarına izin verilmesi, kendi görüşlerine aykırı olan düşüncelere karşı sabırlı olunması, peşin hükümsüz bir şekilde tahammül gösterilmesi, söylenenlerin hoş görülmesidir. Hoşgörü; olgun, kişiliği gelişmiş, kendine güvenen bir ruh davranışının adıdır.²⁵¹ Hoşgörü, aykırılık ve ayrılıkların bileşkesidir. İnsanın insan olma sürecinde başka davranış ve biçimleri yadırgamaması, yadsımamasıdır. İnsanın kendisi gibi olmayanı, kendisi gibi düşünüp davranmayanı yadırgamaması, dışlamamasıdır.²⁵² Hoşgörü, bir insanın ya da bir toplumun kendisinden farklı olan, farklı düşünen, kendi onayladığının dışında inanç ve değerler sistemine sahip olan insan ya da toplumlara karşı sevecen bir tahammül içinde olmasıdır.²⁵³

Hoşgörü, insanda şu erdemleri gerekli kılmaktadır: İnsanı sevmek ve ona değer vermek, kibir ve kinden arınık olmak, alçak gönüllü olmak, bağınaz ve önyargılı olmamak, her türlü baskı ve zulme karşı olmak, demokrat ve eşitlikçi olmak. İnsanda bu erdemlerden birinin bile eksik olması hoşgörüyü ortadan kaldırmaktadır.²⁵⁴ Hoşgörü, insanı ve insani değerleri gaye edinen bir anlayış türüdür. Haset ve kin, kıskançlık ve nefret, kötü düşünce ve zulüm, baskı ve şiddet bu iklimin hareket dairesinde değildir. Kişinin kendisine, kendisinden başkasına bir ulu nazarla bakabilmesi ancak hoşgörü anlayışıyla mümkündür.

İnsanın karşı tarafa tahammül etmesine, sabırlı olmasına, saygı göstermesine rağmen onu dinlememesine negatif; karşı tarafı anlamaya çalışan, karşılıklı ilişkiye ve bu ilişkiyi sağlıklı bir şekilde yürütmeye dayalı anlayışa da pozitif hoşgörü denir. Negatif hoşgöründe karşı tarafa katlanmak vardır, pozitif hoşgörü ise insanlar arasındaki yatay ilişkilerin sonucudur. Bu nedenle hoşgörü sadece ahlaki değil, siyasi, hukuki bir gerekliliktir. Hoşgörünün temelinde insan haklarına saygı vardır.²⁵⁵ Nitekim insan hakları evrensel beyanamesine sahiplik eden Birleşmiş Milletler

²⁵¹ Lütfi Doğan, “İslam’da Dinlerarası Hoşgörü”, *Ulusla arası Hoşgörü Kongresi Bildiriler*, Kültür Bakanlığı Yay., Antalya 1995, s.129.

²⁵² Fuat Bozkurt, “Türk Halk Kültüründe Hoşgörü”, *Uluslararası Hoşgörü Kongresi Bildiriler*, Kültür Bakanlığı Yay., Antalya 1995, s.171.

²⁵³ Mahmut Tezcan, *Uluslararası Hoşgörü Kongresi Bildiriler*, Kültür Bakanlığı Yay., Antalya 1995, s.193.

²⁵⁴ Talat Tekin, “Bir Hoşgörü Havarisi: Yunus Emre”, *Yunus Emre Nasrettin Hoca ve Hacı Bektaş Veli Düşüncesinde Hoşgörü*, hzl. Şevket Özdemir, Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar Vakfı, Ankara 1995, s.40.

²⁵⁵ Nevzat Tarhan, age., s.188-205.

1995 senesini “Hoşgörü Yılı” ilan etmişlerdir. UNESCO, hoşgörüye dair ilkeler bildirgesi yayımlamıştır.²⁵⁶

“Hoş olanı görmek” ya da “olanı hoş bir şekilde görmek” gibi anlamlara gelebilecek bir kavram olan hoşgörü, içeriği ne şekilde doldurulursa doldurulsun insanlığın huzur içerisinde yaşayabilmesinin teminatı, belki de en önemli unsurudur. Kişinin sahip olduğu değerleri başkalarının hak ve hukukunu da gözeterek yaşayabilmesi, düşüncelerini ifade edebilmesi, bunların başkaları tarafından müsamaha ile karşılanması hoşgörünün en belirgin kazanımlarındandır.

Hoşgörünün sınırlarını belirleyen temel etmen insan haklarıdır. Hoşgörü, her şeye evet demek olmadığı gibi kendi menfaatine uymayan her şeye hayır demek de değildir. Kişinin menfaatleri söz konusu olduğunda ortaya bencillik, benmerkezcilik çıkmaktadır ki, bu da hoşgörüye baltalayan, toplumsal realiteye zıt bir unsurdur. Bencilliğin olduğu yerde hoşgörüden söz etmek mümkün olmamaktadır. Hoşgörü, kolektif bir karakter taşımaktadır. Bireyciliği değil, birlikteliği ön planda tutmaktadır. Toplumların varlığını muhafazası bu kolektif şuurun aktif olmasıyla mümkündür.

²⁵⁶ UNESCO’nun 16 Kasım 1995 tarihinde yayımladığı “Hoşgörünün İlkeleri Bildirgesi”nin 1.Maddesi:

1. Hoşgörü, dünyamızdaki kültürlerin zengin çeşitliliğini, ifade biçimlerini ve insan olmanın yollarını kabul etmek, bunlara saygı göstermek bunların değerini bilmektir. Hoşgörü, bilgiyle, açıklıkla, iletişimle ve düşünce, vicdan ve inanç özgürlüğüyle beslenir. Hoşgörü çeşitlilik içindeki uyumdur. Hoşgörü, yalnızca ahlaki bir görev değil, aynı zamanda siyasi ve hukuki bir gerekliliktir. Barışı olanaklı kılan erdem, yani hoşgörü, barış kültürünün savaş kültürüyle yer değiştirmesine katkıda bulunur.

2. Hoşgörü, kabullenme, lütfetme veya göz yumma değildir. Hoşgörü, hepsinin üzerinde, başkalarının evrensel insan haklarının ve temel özgürlüklerinin tanınmasıyla teşvik edilen etkin bir tavidir. Hoşgörü hiçbir koşulda, bu evrensel değerlerin ihlal edilmesini meşrulaştırmak için kullanılamaz. Hoşgörü, bireyler, gruplar ve devletler tarafından uygulanır.

3. Hoşgörü, insan haklarını, çoğulculuğu (kültürel çoğulculuğu da içine alan), demokrasiyi ve hukuk devletini destekleyen sorumluluktur. Hoşgörü, dogmatizmi ve mutlakçılığı reddetmeyi içerir ve uluslararası insan hakları mevzuatına yerleştirilmiş standartları onaylar.

4. İnsan haklarına saygıyla tutarlı olarak, hoşgörü uygulaması, toplumsal adaletsizliğin hoş görülmesi veya inançların terk edilmesi veya zayıflatılması anlamına gelmez. Hoşgörü, kişinin kendi inançlarına bağlı olmakta özgür olması ve başkalarının da kendilerine ait inançlara bağlı olduğunu kabul etmesi demektir. Hoşgörü, görünüşü, durumu, konuşması, davranışı ve değerleri doğal olarak farklı olan insanların barış içinde ve oldukları gibi yaşama hakkına sahip oldukları gerçeğini kabul etmek demektir. Hoşgörü, aynı zamanda, birisinin görüşlerinin zorla başkalarına kabul ettirilmemesi demektir.

Hoşgörülü olmak, temelde karşı tarafı olduğu gibi kabul etmekle mümkündür. Dil, din, ırk, soy, sınıf, inanç ve anlayış bakımından başkalarının varlığından rahatsız olmama; insanı, doğayı ve çevreyi oldukları şekliyle kabul etme hâlidir. İnsanların kusurlarına, ayıplarına gözünü yummak hatta karşı tarafa hata yapma hakkı tanımaktır.²⁵⁷

Hoşgörü, farklılıkları bir arada tutan bir harçtır. Hoşgörü görmezden gelmek, aldırış etmemek değil, anlayışla karşılamak demektir. Kişinin öncelikle kendi hatalarını görmesi, başkalarının hatalarını görmesine bir engel olmamakla birlikte onların hatalarına anlayışla yaklaşma durumunu doğurmaktadır. Bu nedenle hoşgörülü olabilmenin ön koşullarından birisi de kişinin kendisini tanımasıdır. Kendini tanıma farkındalığından yoksun olanların farklılıklara saygı duyması zor bir durumdur.

Hoşgörü; dil, din, ırk, renk, makam farkı gözetmeksizin herkese Allah'ın yarattığı varlıkların en şerefli olan insan nazarıyla bakıp herkesin düşüncesine, kişiliğine, değerlerine saygı duyarak olumsuz söylem, tavır ve davranışlar karşısında itidali elden bırakmayacak şekilde sabır göstermek, tahammül etmektir. Hoşgörülü olmak için affedici, sabredici, itidalli, alçak gönüllü olmak gerekmektedir.

Bireysel, toplumsal ve evrensel manada hoşgörünün gerekliliği insanlık tarihi kadar eskidir. Öyle ki, tarihi süreç içerisinde cereyan eden olayların, savaşların temelinde de yine hoşgürsüzlük yatmaktadır. Hoşgörünün olmadığı yerde kin, nefret, ayrılık, düşmanlık vardır. Bugün insanlığın içinde bulunduğu birçok bunalımın temeli hoşgürsüzlükle atılmıştır. Toplumsal huzurun ve güvenin teminatı olarak zuhur eden dinlerin de temelinde hoşgörü vardır. Son din olan İslam'ın hoşgörüyü telkin ettiği, Kur'an-ı Kerim'de açıkça görülmektedir. Kişinin inancına saygılı olunması gerektiği, baskıyla, zulümle gönüllere girmenin mümkün olamayacağı, “Dinde zorlama yoktur.”²⁵⁸, “Eğer Rabb'in dileyseydi yeryüzünde bulunanların hepsi elbette topyekün iman ederlerdi. Böyle iken sen mi mümin olsunlar diye insanları zorlayacaksın?”²⁵⁹, “Artık sen öğüt ver! Sen ancak bir öğüt vericisin. Sen onlar

²⁵⁷ Hayati Hökeleli, age., 318-319.

²⁵⁸ Bakara 2/ 256.

²⁵⁹ Yunus 10/99.

üzerinde bir zorba değilsin.”²⁶⁰ ayetleriyle açık bir şekilde anlatılmıştır. Farklılıklara saygı konusunda, “Göklerin ve yerin yaratılması, dillerinizin ve renklerinizin farklı olması da O’nun delillerindedir. Şüphesiz bunda işiten bir toplum için ibretler vardır.”²⁶¹, “...Eğer Allah dileyseydi sizi tek bir ümmet yapardı...”²⁶² nevindeki ayetler vardır ki, bunlar karşıdakini Yaradan’dan ötürü kabul etmenin gerekleri mahiyetindedir. Buradan anlaşılması gereken, ilahî iradeyi kişinin rızasına bırakacak kadar hoşgörülü bir yolun izlendiğidir.

Uzun yıllar öncesinden İslam kültürüyle şereflenmiş olan Türkler hoşgörü kültürünü Kur’an’dan ve Hz. Peygamberden almışlardır. İslam’ın bir çeşit yaşamış biçimi olan tasavvufta da hoşgörü kültürü İslam dini temeline oturtulmuştur. Büyük Türk mutasavvıfı Yunus Emre de yaratılanı Yaradan’dan ötürü sevenlerden, yetmiş iki millete bir gözle bakarlardan olarak engin bir hoşgörüye sahiptir.

Yitmiş iki millete birliğile bakmayan
Şer’ile evliyâsa hakikatde ‘âsîdür (D, s. 267)

Yunus’un hoşgörüsü güce, bağışlamaya, göz yummaya dayanmaz; sevgiye, saygıya, barışa dayanır. Yunus’un fikrine göre Tanrı en çok insanda belirmiştir. İnsansa evrenin en değerli varlığıdır. Bütün insanlar aynı değeri taşımaktadır. Din, mezhep, ırk, yoksul, zengin ayrımı yoktur. İnsanlar arasında ancak Hak yolundaki derecelere göre bir üstünlük olabilmektedir.²⁶³ Bu sebeple Yunus, hiçbir yaratılmışı boş, gereksiz görmemektedir. Tanrı, bir kimse ya da nesneyi yaratmışsa bunda mutlaka bir hikmet, yaratılmış olanda da şüphesiz değerli bir taraf vardır. Yaratılmışı boş görmek, insanlara eksiklik ile nazar etmek, erenler yolunda giden Dervîş Yunus tarafından hoş görülmemektedir.

Tehî görmen kimseyi hîç kimesne boş degül
Eksükligile nazar erenlere hoş degül (D, s. 362)

²⁶⁰ Gâşiye 88/21-22.

²⁶¹ Rûm 30/22.

²⁶² Mâide 5/48.

²⁶³ Mehmet Fuat, “Yunus Emre’de Hoşgörü”, *Yunus Emre Nasrettin Hoca ve Hacı Bektaş Veli Düşüncesinde Hoşgörü*, hzl. Şevket Özdemir, Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar Vakfı, Ankara 1995s.85.

Yunus, “Yaradılanı hoş gördük / Yaradan’dan ötürü” diyerek, ondaki hoşgörünün ilahî sevgi temelli olduğunu ilan etmiştir. O, büyüklük taslayıp “ben” diyenlerin yolda kaldığını, ancak kendini eksik görüp başkalarını tamam bilenlerin menzile ulaşacağını bilmektedir. Bu nedenle de Yunus’un insana, insan dışındaki herhangi bir varlığa bile ulu nazarı vardır.

Bunda kendözün gören ol durur yolda kalan
Benüm bir karıncaya va’llâh isnâdum vardur (D, s. 283)

Yunus’un hoşgörü evreninde ayıplamak, kınamak, bir eksikliği yüze vurmak yoktur. Zira bunların olduğu yerde hoşgörüsüzlük vardır. Yunus, “bir karıncaya isnadı” olan bir gönül eridir. Dervîş Yunus pek çok düşüncesinden dolayı olduğu gibi bu düşüncesinden dolayı da kendisine gülenleri, kendisini kınayıp ayıplayanları hoş görmektedir. Çünkü Yunus’a göre, kendisini ayıplayanlar onun Hakk’ı sevdiği için bu durumda olduğunu bilmeyenlerdir. Yunus, “Bize gülen gülsün, yeter ki Hak bizim olsun” fikrindedir. Bu, Yunus’un hoşgörüsünün kaynağını belirtmesi adına önemlidir.

Ko gülen gülsün Hak bizüm olsun
Gâfil ne bilür Hakk’ı sever var (D, s. 301)

Yunus miskîn delüdür hem sözinden bellüdür
‘Ayıblaman yârenler eksüklüğü varısa (D, s. 460)

Yunus başkasının ayıbını, kusurunu arayanlardan değil bizzat kendi eksikliğinin farkında olanlardandır. Başkasının ayıbını gözetmek günahdır. Kişi bununla meşgul olmak yerine kendi eksikliklerini gidermekle uğraşmalıdır. Hatta başkalarında da bir eksiklik görüyorsa onu kendi eliyle gidermeye çalışmalıdır. Yunus’un bu söylediği, Allah’a götüren yolun inceliklerindedir. Bu yola girecekler bunları yapabilecek yüreği kendilerinde bulabilmelidirler. Çünkü ne kendi kusurunu ne de başkalarının kusurunu örtmek hiç de kolay değildir.

Yunus senün ‘aybunı gözlegil ayrugı ko
Kimsenün ‘aybına sen bakmagıl yazıkdur (D, s. 306)

Göziyle gördüğünü örte etegiyle

Bu yol key ince yoldur yüregi döyen gelsün (D, s. 416)

Yunus'un dünyasında herkese yer vardır. O, var-sıl-yoksul, er-kemter her kim varsa hepsine aynı gözle bakmaktadır: Allah'ın bir kulu. Onun nazarında insanların hepsi birdir. Ona göre, değersiz değerli görmek, eski püskü giyeni alçak görmemek bir erdemdir. Görünüşüne göre bir kişiye değer vermek doğru değildir. Nitekim Hz. İsa dünyanın hiçbir servetini kabul etmediği için çabucak yüceliğe erişmiş, yücelerin yücesine çıkmıştır. Karun ise görünüşe aldanıp dünyalığın peşine düştüğü için toprağın altına, aşağıların aşağısına indirilmiştir. Bu nedenle yücelikler peşinde olmak isteyen, hâli ne olursa olsun, herkesi hoş karşılamalıdır.

Kamusın bir gör kemterin er gör

Alçak görmegil palâs giyeni

Tîz çıkarurlar fevka'l- 'ulâya

Bil 'İsa gibi dünya koyanı

Tîz indürürler tahte's-serâya

Şol Kârun gibi dünya kovanı (D, s. 497)

Yunus herkesi hoş görmekle kalmamakta, kazandığını yoksullara vererek onların sevgisini de kazanmaktadır. Yoksulları, evsiz barksız kimsesizleri yedirip içirmek, giydirmek, onların elinden tutmak ancak Hak sevgisiyle dolu bir gönle sahip olmakla mümkündür. Çünkü sevginin olmadığı bir yerde hoşgöründen bahsetmek mümkün değildir. Yoksulları hoş görüp onlara kazandığından vermek cennete götürecektir o ince yollardan biriyken, yoksulları hor görmek cehennemde yanma sebeplerindedir.

Kazandugunu virüben yoksulları hoş görüben

Hak hazretine varuban oddan o kurtulmak gerek (D, s. 342)

Tam bir hoşgörü herkesi kendi gibi görebilmekle mümkündür. Başkaları gözünden görmek, başkaları gibi düşünmek hoşgörünün şartlarındandır. Bunun içinse öncelikle

insan kendi içindeki kargaşaya bir son vermeli, gönlündeki bulanıklığı gidermelidir. Yunus, gönül bulanıklığını giderenlerin yüz bin dervîşe aynı gözle bakabileceğini söylemektedir.

Halka benzetmeye işin süre gönlinden teşvîşin

Yüz bini birdür dervîşün arada ağıâr gerekmez (D, s. 322)

Yunus'un hoşgörüsü yalnızca sevgi, saygı, merhamet ekseninde değildir; katlanma, tahammül etme çizgisine varmıştır. Müsamaha ve sabır Yunus'taki derin hoşgörünün göstergesi durumundadır. Dövene elsiz, sövene dilsiz olmak; kim ne yaparsa yapsın gönül koymamak ancak Dervîş Yunus gibi hoşgörü abidelerinin meziyetidir.

Dervîş gönülsüz gerekdür sögene dilsüz gerekdür

Dögene elsiz gerekdür halka berâber gerekmez

Yunus, kendisi için neyi istiyorsa başkaları içinde aynısını isteyen gerçek bir mümindir. Yunus'un hoşgörü anlayışının temelinde onun "varlık" fikri yatmaktadır. Yunus'a göre, Tanrı insanı yaratmış ve onda zuhur etmiştir. Yunus bir insan olarak kendisindeki Hak varlığının farkındadır. Bununla birlikte aynı zamanda aslına kavuşmak, vuslata ermek arzusundadır. Kendisi gibi bütün insanların bir gün aslına döneceklerini bilmektedir. Kişinin Hakk'a ulaşabilmesi bu dünyadaki yaşantısıyla yakından ilgilidir. Sıkıntılara katlanıp sabretmek, yeri geldiğinde dünya malını terk etmek hatta canından geçmek vuslata doğru atılması gerek adımlardandır. Bunun bilincinde olan Yunus, kendisine yapılanlara karşı da engin bir hoşgörü içerisinde. Yunus'un aşağıdaki şiiri baştan sona hoşgörü sahibi bir insanın nasıl düşünmesi gerektiği telkiniyle doludur:

Her kim bana düşman ise, Hak Teala ona yâr olsun. O kişi nereye varırsa her yer ona bahçe ve bahar olsun.

Her kim bana agyârısa Hak Tanrı yâr olsun ana

Her kancaru varurısa bâg u bahâr olsun ana

Bana zehir sunan kişinin aşu bal ve şeker olsun. Ona bütün işler kolay gelsin, onun eli her şeye erer olsun.

Bana agu sunan kişi Őehd ü Şeker olsun aşı
Gelsün kolay cümle işi eli irer olsun ana

Önümce kuyu kazanı Hak tahtına yükseltsin. Ardımca taşlar atanın yoluna güller
dökülsün.

Önümce kuyı kazanı Hak tahtın agdursın anı
Ardımca taşlar atanı güller nisâr olsun ana

Hayatımda acı isteyen, dünyada tatlı yaşasın. Kim ölmemi isterse, Allah ona bin yıl
ömür versin.

Acı dirligüm isteyen tatlı dirilsün dünyâda
Kim ölümüm isterise bin yıl ‘ömür virsün ana

Her kim benim diken olmamı, düşman elinde ah edip inlememi isterse, düşmanları
ona dost olsun, dostları da Şad olsun.

Her kim diler ben hâr olam düşmân elinde zâr olam
Dostları Şâd u düşmânı dost agyârı yâr olsun ana

Her kim benim dostumdan ayrılmamı isterse, gözlerinden örtü kalsın, dostun yüzü
ona görünsün.

Her kim dilerise benim o dostumdan ayrıldugum
Gözlerinden hicâb gitsin dîdâr olsun ana

Benim ağlamamı isteyene, gözüm pınar olsun. O, miskîn Yunus’un bu dünyada
güldüğünü işitmesin.

Miskîn Yunus’un dünyâda güldüğünü işitmeyin
Agladugum isteyene gözüm bınâr olsun ana (D, s. 256-257)

Yunus Emre, aslında kendisi için istediği her şeyi kendisini ayıplayan, kınayan, hor gören, kendisinin kötülüğünü isteyen kişiler için büyük bir samimiyetle istemekle Hz. Peygamberin hoşgörüsüne benzer bir evren çizmiştir. Hz. Peygamber, “Sizden biriniz kendi nefsi için arzuladığı bir şeyi mümin kardeşi için de istemedikçe kâmil manada iman etmiş sayılmaz.”²⁶⁴, “İman etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe de gerçek iman etmiş olamazsınız...”²⁶⁵ buyurmuştur. Âşık Yunus’un yukarıdaki dizelerinde bu buyruklara uyan “inanmış bir kulun” anlatımı görülmektedir.

Yunus Emre kendi dışındaki kimseleri “öteki” olarak görmemektedir. Hoşgörünün zemini başkalarını ötekileştirmeyi, yabancılaştırmayı hatta düşmanlaştırmayı kabul etmemektedir. Kimsesizlerin kimsesi olmak, yalnızların yalnızlığını gidermek, dost düşman ayırt etmeden herkese adaletle yaklaşmak hoşgörünün temellerini sağlamlaştıran esaslardandır. Kişinin kalbinde birilerine duyulan kin ve nefretten ötürü bazı huylar yer almışsa, orada hoşgörüden bahsetmek pek mümkün olmamaktadır. Hoşgörü, hiç kimseyi ayırt etmeden cümle âlemi kendisine yâr olarak görebilmektir. Yunus’un hoşgörüsü tam da bu özelliklere sahiptir.

Kimseye düşmân tutmazuz agyâr dahı yârdur bize

Kanda ıssuzluk varısa mahalle vü şârdur bize

Adumuz miskîndür bizüm düşmânımız kimdür bizüm

Biz kimseye kîn tutmazuz kamu ‘âlem yârdur bize (D, s. 483)

Yunus’un öğretisinde insanın başkalarına olan sevgisi birleştirici ve bütünleştirici bir işlev yüklenmiştir. Yunus’ta “ben merkezli” bir algıdan ziyade Allah aşkıyla kendinden geçerek tüm yaratılanları “Allah için sevmek” vardır. Bu sevgi sadece insanın insana olan sevgisini ifade etmemektedir; burada sınırsız ve sonsuz bir sevmek vardır. Paylaşmanın ve dayanışmanın esas olduğu bu öğretilerde Yaradan’dan ötürü sevmek ve hoşgörme anlayışı hâkimdir.²⁶⁶

²⁶⁴ Buhârî, “İman”, 7; Müslim, “İman”, 71-72.

²⁶⁵ Müslim, “İman”, 93.

²⁶⁶ Sema Altunan, “XIII. YY Anadolu’sunda Yunus Emre’nin Birleştirici Misyonu”, *X. Uluslararası Yunus Emre Sevgi ve Bilgi Şöleni Bildirileri*, hzl. Erdoğan Boz, Eskişehir 2011, s.40.

Hoşgörü, kimsenin kusursuz olmadığı anlayışından hareketle yaşanan bir iç dinamiktir. Kişinin kendi kusurunu görüp başkalarının kusurlarıyla ilgilenmemesi ancak olgunlukla, insanı kâmil olmakla mümkündür. Yunus'ta kâmil bir insanın hoşgörüsü mevcuttur. Yunus, Hak yolunda ilerledikçe kendi eksikliklerini daha iyi anlamış ve etrafındaki herkese ve her şeye ayıplamadan, kınamadan bakmayı bilmiştir.

Yunus'un hoşgörü anlayışında eşitlikçi bir yaklaşım da vardır. Kimse kimseye üstün değil, kimse de kimseyi boş görecektir durumda asla değildir. Yüksekten bakan göz olmak, Yunus'un erlik yolunda bulunmamaktadır. Er dediğin alçakta durmalı, değersiz bile değerini verebilmelidir. Evrensel manadaki hoşgörü ancak karşıdakine kendisinin değerli olduğunu hissettirebilmekle gerçekleşebilmektedir. Aksi halde, karşıdakinin sevecen olmayan, kusurlu, eksik, kötü yanlarını ortaya çıkarmak barışın değil, savaşın sebebi olabilecektir. Bu nedenle hoşgörü bir barış anahtarıdır da. Kendisiyle ve başkalarıyla barışık yaşamak isteyen herkesin mutlak bir hoşgörüye sahip olması gerekmektedir.

Hoşgörü, insan olarak farklılıklara gösterilen saygı ve anlayıştır. Toplumdaki farklılıklar birer eksiklik değil, aksine zenginliktir. Hoşgörü, birtakım özelliklerine göre toplumu oluşturan bireyleri ayırıp parçalayan bir dinamit değil, bu farklılıkları bir arada tutmaya yarayan ve birlikten kuvvet doğuran bir dinamiktir. İnsani ilişkilerin temelinde hoşgörü vardır. İnsanın insana ve insanın kendisine karşı hoşgörülü olması toplumun ve kişinin sağlığı açısından da önemlidir. Sağlıklı bireyler sağlıklı toplumları, sağlık toplumları da devletleri ayakta tutmaktadır. Hoşgörü; bireyi, toplumu, devleti hatta insanlığı ayakta tutan bir istinat noktasıdır. O hâlde, dünyamızdaki kültürlerin zenginliğini, çeşitliliğini kabul etmek ve bunlara karşı saygı göstermek, insanlığın evrensel serüvenine sevgiden ve barıştan katkılar sunmak ancak engin bir hoşgörüyle mümkündür, diyebiliriz.

2.7. İlim

İnsan ve toplum hayatının temelini oluşturan esaslardan birisi de ilimdir. İlim, insan-yaratıcı ve insan-kâinat arasındaki ilişkilerin boyutunu belirleyen ve bu ilişkilerin

sağlıklı bir şekilde kurulmasını sağlayan bir değerdir. İnsanın kendi dünyasında yahut kendisi dışındakilerle kurmak istediği ilişkilerin boyutunu ve etkisini de yine ilim belirlemektedir. Fert ve toplum, fert ve Yaratıcı, fert-toplum-Yaratıcı arasında ilimsiz temellendirilen bir ilişkide krizler kaçınılmazdır. Ferdî ve içtimai hayatın inşasında ve yapılandırılmasında ilim bir mihenk taşıdır. İlim, her türlü yapılandırma ve oluşumda pozitif enerji üreterek hedefe sağlıklı bir şekilde ulaşmayı sağlar; ilimsizlik ise ürettiği negatif enerjiyle hedefe giden her hamlenin ayağına prangalar vurur. Bu prangalardan kurtulamayan fert ya da toplumların kaderi kaos, huzursuzluk, eksiklik ve aksaklıklarla doludur. Be nedenle, ilim fert ve toplum nazarında huzura, barışa, güven ve cesarete götüren amillerin başında gelmekte ve insanoğlu için vazgeçilmez hatta kaçınılmaz bir özellik taşımaktadır.

Çoğu zaman bilgi yerine de kullanılan ilim, “kâinat içerisinde meydana gelen olayların sebep, oluş, sonuç ve tesirleri konusunda aklın ölçüleri çerçevesinde, tahsil ve tecrübe (deneme) ile edinilen doğru malûmat ve bilgi, bilim; okuma suretiyle elde edilen bilgi, nazari bilgi; haber; marifet, vukuf; fen; kendini bilme”²⁶⁷, “bilme, biliş; bir şeyin doğrusunu bilme”²⁶⁸, “evrenin ve olayların bir bölümünü deneye ve gerçeklere dayanarak inceleyen ve bunlara ait yasaları çıkarmaya çalışan düzenli bilgi, bilim; belli bir konuya ait bilgilerin bütünü”²⁶⁹ manalarına gelmektedir. Buradan anlaşıldığı üzere, ilim gerçekle örtüşen, gerçekle bağdaştırılabilen ve bilgisizliğin karşıtı olarak kullanılan bir kavramdır.

İlim insanın hayatını devam ettirebilmesi, sorgulaması ve kendine göre şekillendirebilmesi için edinilmesi gereken bir değerdir. İnsanı diğer canlılardan farklı kılan da yine ilimdir. İnsan, ilmi sayesinde insandır. Başka hiçbir canlıya bahşedilmeyen bu özellik onu diğer canlılardan ayırmakta ve üstün kılmaktadır. İnsanın kendisini donatıp yenilemesinde, çevreyi kendisine ya da kendisini çevresine uydurmasında, geleceği planlamasında başat unsur ilimdir.

İlim büyük bir güçtür; âlim olmak ise bu gücün kullanılması, yönetilmesi ve hayata aktarılmasıyla ilgilidir. Âlim insan bilgedir; bilgelik bilgiyi iyi, doğru ve güzele

²⁶⁷D. Mehmet Doğan, age.

²⁶⁸ Ferit Devellioğlu, age.

²⁶⁹ Nurettin Albayrak, age.

yönelik olarak yaşam için kullanmak, bu yolda öncü olmak demektir. Bilgiyi ve bilgeliği aramak aynı zamanda hakikat arayışıdır. “Bilgelik, bilgi ile erdemin birleşmesinden oluşan olgunluk ve insanın öz varlığını bilmesinden doğan bir içsel aydınlıktır.”²⁷⁰ Bu yolda akıl rehber, sezgiler yardımcıdır. İlimsiz bilgi, bilgisiz bilgelik olamayacağı gibi kendi öz varlığını bilme erdemi olmadan da âlimlik olmamaktadır. Âlim, ilme bahsi geçen liyakatle sahip olan insandır.

İnsan ve toplum hayatını düzene koymak ve sorumlulukları bildirmek adına önemli bir yere sahip olan yüce kitabımız Kur’an-ı Kerim’de de bilgi ve bilme kavramları sıklıkla geçmektedir. Bu da ilmin ilahî mesaj bakımından önemini ortaya koymaktadır. Kur’an’ın ilk ayetinin²⁷¹ “Oku” olması, “...De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?”²⁷² mealindeki ayet ilim hakkındaki ilahî mesajı net olarak vermektedir. Kur’an’da bilgi ve bilmeye dair üzerinde durulan önemli bir diğer kavram ise akıldır. Kur’an, akılı önemli bir meleke olarak bildirmekte ve ilahî mesajı akıl sahibi olanlara üzerine bastıra bastıra telkinde bulunmaktadır. “...Şüphesiz bunda akıl sahipleri için deliller vardır. Şüphesiz bunda akıl sahipleri için ibretler vardır.”²⁷³, “Şüphesiz bunlarda akıl sahibi bir kimse için üzerine yemin edilmeye değer bir özellik vardır.”²⁷⁴ şeklindeki ayetlerde akletmenin, akledecek yani bilecek bir melekeye sahip olmanın ve bunun gereğini yerine getirmenin önemine dair işaretler mevcut olmakla birlikte “Allah her şeyi hakkıyla bilendir.”²⁷⁵, “Şüphesiz Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.”²⁷⁶ nevindeki ayetlerde de insanın her şeyi bilemeyeceği ancak onu yaratan Allah’ın mutlak bilgi sahibi olduğu vurgulanmaktadır.

İlim öğrenmek her insan için bir zorunluluk olduğu gibi her Müslüman için de farz kabul edilmiştir. “Rabbim! İlmimi artır, de.”²⁷⁷, “Allah’a karşı ancak âlim olanlar derin saygı duyarlar.”²⁷⁸ ilahî buyrukları ilmin farz olduğunu gösteren ayetler olarak

²⁷⁰ Berk Yüksel, Kendini Bilmek Yolculuğu ve Ezoterik Bakış, arkadaş Yay., 2.Baskı, Ankara 2011, s.311.

²⁷¹ Alâk 96/1.

²⁷² Zümer 39/9.

²⁷³ Tâhâ 20/54-128.

²⁷⁴ Fecr 89/5.

²⁷⁵ Ankebût 29/62.

²⁷⁶ Tevbe 9/115.

²⁷⁷ Tâhâ 20/114.

²⁷⁸ Fâtır 35/28.

din uleması tarafından kabul görmüştür. Gerek ilahî mesajlarda gerekse insani boyutta ilmin önemini hiç kimse inkâr etmemektedir. Burada önemli olan ilmin kullanım şekli, yani gayesidir.

“Bilgi, en kısa tarifıyla süje ile obje arasındaki bağıdır; bilen ile bilinen, bilinebilen arasındaki ilgidir. Bu durumda her türlü bilim, bilgi olarak kabul edilebilir. Kur’an ve tasavvuf açısından insan bilgisine konu olacak iki türlü bilgi mevcuttur: Deney ve gözlem konusu olacak bilgiler, deney ve gözlemi aşan bilgi.”²⁷⁹ Deney ve gözlem konusu olabilecek bilgilere zahirî, tecrübi bilgi; deney ve gözlemi aşan bilgilere ise bâtni ya da kalbî bilgiler denmektedir. Mutasavvıflar zahirî ve bâtni bilgileri birlikte ele almışlardır. Ancak zahirî bilgi bir amaç değil araç olarak görülmüş, kalbî bilgilere ulaşmada birer vasıta telakki edilmiştir. Büyük Türk mutasavvıfı Yunus Emre’de söz konusu edilen bilgi ikincide zikrolunan bilgidir. Yani ilmi ilahî, ilmi ledün, kalbî bilgi, hikmet veya marifet olan bilgi türüdür.

Sa ‘d benem sa ‘îd benem Yunus dahı benümledür

‘İlm-i ledündür üstâdum ol esrârı tuyan benem (D, s. 379)

Levh ü kalemde yazılan tertîb-i tevhîd okuram

‘İlm-i ledün seyr ü sülûk güftâr iden gelsün berü (D, s. 449)

Aşağıdaki beyitte ilk başta zikrolunan ilim zahirî ilme, sonrasında bahsedilen ilim ise kalbî ilme karşılık kullanılmıştır. Yunus, ilmin gayesinin kişinin kendisini bilmesi olduğunu, kişiye kendisini bildirmeyen ilmin ve okumanın boşuna bir uğraş olduğunu bildirmektedir. Zahirî ilimleri öğrenmenin bir amaç değil, amaca götürmede birer araç olabileceği gerçeğini dile getirmektedir.

‘İlim ‘ilim bilmekdür ‘ilim kendin bilmekdür

Sen kendüni bilmezsin yâ niçe okumakdur (D, s. 310)

²⁷⁹ Sabahattin Küçük, “Yunus Emre’ye Göre Bilgi”, *Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., S 69, Ankara, 1995, s.411.

“Bilgilerin en üstünü, sonu ve yegânesi Allah bilgisidir. Bütün bilgi, görgü ve sezgiler bizi Allah’a ulaştırmak içindir.”²⁸⁰ Yunus’un ilmin gayesinin kişinin kendisini bilmesi olduğunu söylemesi, kendini bilen kişinin Yaradan’ı da bilecek olduğu öngörüsüdür. Kendini bilen kişi şüphesiz Hakk’ı da bilecektir. Nerden ve niçin gelip nereye ve niçin gittiğinin farkına vardırılmayan ilim onun nazarında kuru bir emektir. Gerçek ilim kişiyi Allah’a ulaştıran ilimdir. Bunun dışındaki okumalar ve tahsiller abesle iştigaldir.

Okumaktan ma‘nî ne kişi Hakk’ı bilmekdür

Çün okudun bilmezsın hâ bir kurı emekdür (D, s. 310)

Elif harfî tasavvufta, bir olan Allah’ın olduğu gibi insanı kâmilin de sembolüdür. Tasavvufun amacı insanı “kâmil” yapmaktır. Yunus, dört büyük kitabın manasının da bu olduğunu bildirmekte ve Tanrı bilgisinin bir elifte bulunduğunu söylemektedir. Bunu böyle bilmeden okumak ona göre boşunadır. Diğer taraftan, elif vahdet hâlinin remzidir ve bütün oluşumların kaynağıdır yani aşkın ta kendisidir. Bu durumda dört kitabın manası aşktır. Yaratıcı bütün yaratılmışları aşk için yaratmıştır. İlmin yegâne hedefi de bu aşka ulaşmak olmalıdır. Yunus, dört kitaba bu açıdan bakıp okunması gerektiği kanaatindedir.

Dört kitâbun ma‘nîsi bellüdür bir elifde

Sen elif dirsün hoca ma‘nîsi ne dimekdür (D, s. 310)

Yunus, ilmin de asıl gayesi olan aşk kitabını okuyup öğrendiğini, artık kitabi bilgileri okuyup tahsil etmeye hacet olmadığını bildirmektedir. Buradan Yunus’un gerçek bilgiye medreselerin kitaplarından değil ilahî levhalardan, aşk varaklarından ulaştığı anlaşılmaktadır. Artık amaca ulaşan birinin araçla meşgul olması nasıl beklenmezse, Yunus’un da defter kitapla ilgilenmesi beklenemez. İlim elde etmekten maksat insanın nefsinin, tabiatı ve Yaradan’ını bilmek olduğuna göre defter kitapla uğraşamayacak olan birinin durumu hakikat ehlinin durumudur. Yunus’un hâli, vahdeti vücut yolunda sülûkunu tamamlayıp tevhide ulaşan bir sâlikin hâlidir.

²⁸⁰ Sabahattin Küçük, age, s.413.

Ben bu ‘aşk kitâbını okıdum tahsîl kıldum
Hâcet degüldür bana aga kara yazaram (D, s. 365)

Yunus’un dört kitaptan kastı Zebur, Tevrat, İncil ve Kur’an’dır. Peygamberlerden, kendisine kitap gönderilerek insanları uyarması istenilen bu mesajların kaynağı ilahîdir. Bütün bu ilahî mesajlarda tevhide davet vardır. Allah’ın varlığını ve birliğini kabul etmeye ve bu birliğe ulaşmaya gayret etmeye emir ve telkinler mevcuttur. İşte, elif harfî bu birliğin remzidir. Tevhide ulaşmak isteyen herkesin gayesi bu elifi okumak ve anlamak olmalıdır. Bunun dışında bu dört kitaptan başka manalar çıkarmak ikiliğe düşmek olacaktır. Yunus, bu nedendir ki, bana eliften başka harf söyleyip beni ikiliğe düşürmeyin, demektedir. Çünkü ikilik yoldan çıkıp azmak demektir. Oysa Yunus doğru yol üzere yaratılmıştır. İlim tahsil edenlerin gayesi de bu doğru yol üzere olmaktır.

Dört kitâbun ma ‘nîsi tamâmdur bir elifde
Bâ didürmen siz bana bâ diyicek ben azaram (D, s. 365)

Elif, harflerin ilki ve vahdaniyetin işaretidir. İnsan dünya denilen âlemde ilahî ubudiyete ulaşip zatı ilahîyi anlamışsa bütün eşyayı ve tabiatı tahsil edip kavramış demektir. Bir elif tahsil etmek bütün eşyaya ait bilgileri öğrenmek demektir. Hakk’ın zatı, sıfatlarıyla bilinmektedir. Bir elif tahsil edip zatı ilahîye ulaşmak bu sıfatlar âleminde bocalayıp kaybolmaktan kurtulmak demektir. Şöyle ki, zat anlaşıldıktan sonra sıfatlarda dolaşmanın da bir manası yoktur. Bu nedenle bir elif tahsil etmek bütün âlemden münezzeh olmak manasına gelmektedir. Diğer taraftan, Yunus, elif tahsil ettiğini bu nedenle de kendisi için endişeye mahal olmadığını da bildiriyor olmaktadır.

Bir elif tahsîl iden münezzehdür ‘âlemden
Endîşe iklîminde niçün durup gezerem (D, s. 366)

Yunus’a göre sadece zahirî bilgilerle dört kitabı şerh etmeye çalışanlar, kitapların bâtinî manasını anlamaya çalışmayanlar gerçekte asidirlere. Dört kitabın şerhi için kalbî ilim şarttır.

Dört kitâbı şerh iden ‘âsîdür hakîkatde
Zîrâ tefsîr okuyup ma’nisin bilmediler (D, s. 273)

Medresede ders veren hocalar kalbî ilimleri okumadıkları için dört kitabın manasını verme konusunda aciz kalmışlardır. Bu kitapların hangi bâbdan olduğunu dahi bilememişlerdir. Her müderrisin aşk kitabını okuması da beklenemez hatta benim diyen âlimler bile bu kitabı okumaktan acizdirler, çünkü bu kitabı zatı ezel ve ebed olan Allah yazmıştır. İlmi yüzünden okuyup hocalık yapanlar buna mana veremezler. Diğer taraftan, âlimler bu ilmi medreselerde aramışlardır ancak Yunus medresede değil harabat içinde elde etmiştir. Bu nedenle harabat ehline hor bakmamak da gerekmektedir. Bugün definelere metruk, harap olmuş viranelerde aranmaktadır.²⁸¹ Kişilerin görünüşü bizi aldatmamalıdır. Önemli olan dış âlem değil, ilim cevherine malik iç âlemdir.

Medreseler müderrisi okumadılar bu dersi
Şöyle kaldılar ‘âciz bilmediler ne bâb durur (D, s. 279)

Degme ‘âlimler okımaz bu ‘âşıklar kitâbını
Zîrâ ki ol yazmış anı ezel ebed oldur bâkî (D, s. 540)

‘Âlimler müderrisler medresede buldılar
Ben harâbât içinde buldumısa ne oldu (D, s. 527)

Kalbî ilimlere ulaşmak meşakkatli bir iştir. Sadece zahirî ilimleri okuyanlar aşk yolunda aciz kalmaktadır. Kişi aşka ulaşmak istiyorsa, yalnızca deney ve tecrübeye dayalı ilimlerle değil kalbî ilimlerle de meşgul olmalıdır. Yoksa aşka el vurmak bile mümkün olmamaktadır.

‘Âlem ‘ilmin okıyan dört mezheb sırrın tuyan
‘Âciz kaldı bu yolda bu ‘ışka el uramaz (D, s. 322)

²⁸¹ Erzurumlu İbrahim Hakkı’ya ait olan, “Harabat ehline hor bakma zâhid / Defineye mâlik virâneler var” beyti bu durumu açıklamaktadır.

Yunus kendini bilmeyip sözün manasını anlamayanlara Hakk'ın varlığının ilim ve Kur'an'da olduğunu bildirmektedir. Kişinin kendini bilmesi ancak ilimle mümkün olabileceği gibi Allah'ın varlığını ve birliğini tasdik edebilmesi de ancak ilimle mümkündür. Çünkü ilimler insanı iman etmeye, iman da Allah'a götürmektedir. "Bütün ilimlerin kaynağı Kur'an'dır. Hadis, fıkıh, tefsir, siyer gibi ilimlerin hepsi ondan ayrılmıştır. Bunların yanında medreselerde müspet ilimler de okutulmuştur. İlmün aslını, nefsinı bilen Rabbini bilir, hadisi oluşturmuştur."²⁸²

İy kendözini bilmeyen söz ma'nîsin anlamayan
Hak varlığın isterisen uş 'ilm ile Kur'ân'dadır (D, s. 292)

Yunus, hakiki bilgiye ulaşmak için eline defter divan almıştır. Ancak hakikat bilgisine divanları okuyarak ulaşamayan, okuduğu divanın manasından bihaber olan pek çok âlim vardır. Yunus, ilmi gayesince öğrenmiş ve O'nun kendisindeki tecellisine nail olmuştur. Yunus'un bu manadan anlamayanlarla, kalbî bilgiyi kabul etmeyen veya ona erişemeyenlerle işi yoktur. Bu nedenle der ki, bu maniden duyan gelsin. Yunus'u da ancak bu manadan anlayanlar anlayacaktır.

Yunus miskîn anı görmüş eline hem dîvân almış
'Âlimler okıyamamış bu ma 'nîden tuyan gelsün (D, s. 411)

Gayb âleminin şehadet âlemi ile iç içe girdiği ve gaybın şehadet âlemini kapsadığı gibi, kalbî bilgi de zahirî bilgileri kuşatmış ve içine almıştır. Yunus da bu bilgilerin zahirî bilgileri kapsadığını belirtmekte, Allah katından gelen bu bilgilere sahip olan kişinin zahirî bilgilere ihtiyacı kalmayacağını söylemektedir.²⁸³ Bu durum zahirî bilgilere karşı çıkmak olmadığı gibi Yunus'un zahir olsun bâtın olsun bilgiyi reddetmesi de düşünülemez. Allah'ı bilip tanıma mütekabiliyeti insanda fitrattandır. İnsan doğuştan bu bilgiyle techiz edilmiştir. Ancak çeşitli sebeplerle bu bilgidan uzaklaşmış, unutmuş, gaflet haline düşmüş olabilir. Bu durumda insanın fitratta olana rücu etmesi birtakım uğraşlardan sonra mümkün olabilir. Ancak kalbî bilgi için yapılacak olan hazırlık zahirî değil kalbî bir hazırlık gerektirmektedir. Çünkü kalbî

²⁸² İskender Pala, age.

²⁸³ Sabahattin Küçük, age., s.415.

bilgi ancak keşif ve ilham yoluyla elde edilebilir. Yunus, bahsedilen bu bilgi denizinden içmiş ve kendisinden geçmiştir.

Gâyıb işin kim bilür meger Kur'an 'ilminden
Yunus içdi esridi ol gevher denizinden (D, s. 424)

Gayb ilmi, ilmi yüzünden okumakla ilham olunmamaktadır. Öğrenilen ilimle amel etmeyi de gerektiren gayb ilmi ancak kalp gözüyle elde edilebilmektedir. Bunun için kişinin ilmiyle amel etmesi, gönül gözünü açması ve batin bilgisine hazırlık yapması gerekmektedir. Kişi ancak bu şekilde âşığın ve mâşuğun hâlini müşahede edebilmektedir.

Okımağıl 'ilmün yüzün 'ilme 'amel eyle güzîn
Aç gönülden batin gözün 'âşık ma'suk hâline bak (D, s. 335)

Yunus, bilgisiyle halka fetva verip kendi bildiğinin gereğini yapmayanlara çatmaktadır. İlmiyle amel etmeyenleri günaha batmak, Hakk katında günahkârlar arasında yazılmış olmakla uyarmaktadır. Gerek zahirî gerekse batinî, benim diyen her insanın sahip olamayacağı bir cevher olan ilim, her kime bahşedilmişse, o kişi bunun gereğini yerine getirmekle yükümlüdür. Kişinin kendisine fayda vermeyen ilminden başkasının nasiplenmesi beklenmez. İlmiyle amel etmeyen kişi taşıdığı şeyin değerini bilmeyen hayvan misalidir. Bu nedenle âlimler, ilmin köleliğinden ve afetinden Allah'a sığınmışlardır.

Halka fetvâ virürsin yâ sen niçün dutmazsın
'İlmün var 'amelün yok hâ günâha batarsın (D, s. 424)

'Âlimler okıyup tutmaz
Halkı görüben gözetmez (D, s. 403)

Bir kimse âlim değilse, cahildir. İlmiyle amel etmeyen âlim de cahiller safındadır. Belki de daha da aşağı mevkilerdedir. Yunus, ilmiyle amel etmeyenlere âlim denemeyeceğini; aşk için iki dünyasından da vazgeçenlere de cahil denemeyeceğini söylemektedir. Çünkü ilmin gayesi cümle yaratılmışların sebebi olan aşka

ulaşmaktır. Bu nedenle âşıkların hâli pürmelâli cahillikten ileri geliyor görülmemelidir. Zira aşk için zehir içilir, tiryak olur; aşksız ilim, amel, takva ve ibadetler ise haram olur.

‘Âlim midür ol ‘ilmine lâyıık âmeli yok
Câhil midür ol ‘ışka sata iki cihânı (D, s. 502)

Miskîn Yunus zehr-i kâtil ‘ışk elinden tiryâk olur
‘İlm ü ‘amel zühd ü ta‘at pes ‘ışksuz helâl olmaya (D, s. 251)

‘İlm-i hikmet okıyanlar ‘ışkdan fakîr durur bunlar
Mansûr oldum asun beni hep dillerde söyleneyin (D, s. 436)

Yunus, kalbî bilgiyi reddedenleri cahillerden saymakta; kabul edenleri ise ehil kimseler olarak nitelemektedir. Ona göre ehil kimselerden uzak olanlar, onlarla arasına mesafe koyanlar mümin de olsa cahildir. Bu durumda gerçek manada iman etmek kalbî bilgiyle gerçekleşebilmektedir.

Yunus olma câhillerden ırak olma ehillerden
Câhil ne var mü’minise câhillikten kalur degül (D, s. 356)

Yunus, cehaleti ve cahilleri sevmemektedir ancak öğrendiği ilimle, yaptığı amellerle mağrur olanlara da ikazda bulunmaktadır. İlim ehli kişiler insana yüksekte bakan, kibrinden dolayı herkesi kendisinden aşağı gören, halk içinde böbürlenerek yürüyen kimseler olmayıp aksine sahip olduğu ilmin ağırlığı miktarınca alçak gönüllü, olgun başak misali eğilip bükülmesini bilen, taşıdığı değerinde farkında olan kimselerdir. İlim sadece cehaleti almamalı, beden ve ruh terbiyesinin de mürebbisi olmalıdır.

‘İlm ü ‘amele olmagıl magrûr
Hak kabûl itdi kefen soyanı (D, s. 498)

Yunus’a göre gerçek ilim sahipleri nefsinin ve Rabbini bilen kimselerdir. İlimin en büyük hususiyeti kişiye kendini bildirmesidir. Kendini bilen kişi insanlar arasında zengin-fakir, seçkin-sıradan vs. farkı gözetmeden herkese aynı şekilde yaklaşır.

Eşitlikçi ve kuşatıcı bir sevgiye sahiptir. Gerçek ilim bütün insanlara aynı gözle baktıran bilgiyle olmaktadır.

Bilmeyesin bed-nâm u nâm bir ola sana hâs u ‘âm
Bildünise ‘ilmi tamâm gel imdi okı bir varak (D, s. 336)

Hoşgörüden, alçak gönüllülükten, herkesi kucaklayan bir sevgiden uzak olan kişilerde ne gerçek manada ilim vardır ne de onların ameli yerini bulmaktadır. İlim, yapmak için vardır; yıkmak için değil. Bu nedenle ilim ehli gönül yıkmaz, gönüller yapar. Gönül yapmak Kâbe yapmak gibidir. Kâbe Allah’ın yeryüzündeki mekânı, gönül ise insan vücudundaki makamıdır. Bütün ilimlerin gayesi Allah olduğuna göre Allah’ın makamını yıktıran değil, layığıyla o makama vardırıan ilim lazım gelmektedir.

‘İlm ü ‘amel ne assı bir gönül yıkdunısa
‘Ârif gönül yapduğı berâber hicâz ile (D, s. 485)

Yunus Emre bilgisizliğe, ilimsizliğe, cahilliğe karşıdır. “Yunus olma cahillerden irak olma ehillerden” dizesinde kendisine uyarı ve telkinde bulunmakla birlikte, bilgi gibi bir değerın tüm insanlık için ehemmiyetinden de bahsetmiş olmaktadır.

Cümle yaratılmış içerisinde insanın kapladığı yerin küçüklüğü, fakat insanın kendisi ve kendisi dışındaki her şeyi bilme ve ondan istifade etme isteği ilmin değerini ortaya koymaktadır. İnsanın bilinmezlik karşısındaki küçüklüğü ancak ilimlerden faydalanma, bilme, tanıma, idrak etme, düşünme ve olaylar arasında ilişki kurma yetisini kullanmayla yerini büyüklüğe bırakabilmektedir. İnsan kendini tanıdıkça, evren içerisindeki konumunu bildikçe, sorumluluklarını yerine getirdikçe, etrafta olup biteni yorumlayabildikçe büyümektedir. Bu duruma vesile olan temel etmen ilimdir. İnsanın kendini gerçeklemesi ancak ilimle mümkündür. O halde denilebilir ki, insan bu dünyaya ilim elde etmek, kendini ve dünyayı tanımak için gelmiştir. Bu durumda ilim “kendini bilme”nin bir aracıdır.

İnsanın kendini tanıması, çevreyi ve dünyayı yorumlaması, kendi potansiyelinin farkına varması ilimle mümkün olmaktadır. Ancak ilim bazen bunların tersi mahiyete

de dönüşebilmektedir. Şöyle ki, teknolojik, biyolojik, sosyolojik, tarihî, coğrafi, felsefi bilgi amacına uygun kullanılmadığı takdirde insanı cahilden de öte vahşi yapabilmektedir. Burada, “Nasıl bir ilim? ya da “Niçin ilim?” soruları ön plana çıkarılmalıdır. Yunus, bu sorulara “ilim kendini bilmektir” veciz sözüyle cevap vermektedir. O halde ilmin gayesi kişiye nefsini bildirmektir. Kişiye kendisini tanıtmaktır. “Kendini bilen Rabbini bilir.” İlim, kişiyi Yaratıcı’ya ulaştırmalıdır. İnsandaki hayvani duyguları, vahşi istek ve arzuları ortaya çıkaran, zulüm ve kargaşayı körükleyerek düzene kasteden, hukuksuzluk, adaletsizlik, ümitsizlik açılarak yaratılışa asi kesilen okuma yazmalar belki cehaleti alabilir ancak kişiyi asla âlim ve ehil kimse yapmaz. İlim insanlığı huzura, saadete, barışa, güvene götüren bir araç olmalıdır.

İnsan müspet ilimlerin yanı sıra manevi ilimleri de öğrenmelidir. Yaşadığımız dünya bunu mecbur kılmaktadır. Müspet ilimler işin maddi boyutudur; manevi ilimler ahlaki boyutu. İlim, bu ikisinin bütünüdür. Maneviyattan yoksun olan ilim vicdanlara dokunamaz, gönüllere giremez. İlim gönül yapmanın, vicdana dokunmanın bir aracı olmalıdır. Yunus’un deyimiyle, “ ‘Ârif gönül yaptığı berâber hicâz ile”. Gönüller Yaratıcı’nın mekânıdır. Gönle giren Allah’ın mekânına girmiştir; gönül yıkan O’nun evine kastetmiştir. Bilgi, yaptığı müddetçe cehaleti ortadan kaldırmaktadır. Yakan, yıkan, yok eden bilgi insanı cahillikten de beter duruma düşürmektedir. Bu nedenle gerek fen ilimleri gerekse manevi ilimler amacına uygun ve biri diğerine tercih edilmeden öğrenilmelidir. Fen ilimleriyle akıl, manevi ilimlerle ise vicdan doyurulmalıdır. Birini diğerine tercih etmek insanı evrende kanadı kırık bırakmak olacaktır.

2.8. Kanaat

Kanaat, “elindekenden hoşnut olma durumu, kanıklık, yeter bulma, yetinme, fazlasını istememe, doyum”²⁸⁴, “elinde bulunanla yetinip fazlasını arzu etmeme, kısmetine razı olma, tamahkâr olmama hâli, göz tokluğu, israftan kaçınma”²⁸⁵, “kısmete razı olma, bir şeyi yeter görüp fazlasını istememe”²⁸⁶, “elindekenden hoşnut olup fazlasını

²⁸⁴ Türkçe Sözlük, TDK, age.

²⁸⁵D. Mehmet Doğan, age.

²⁸⁶ Ferit Devellioğlu, age.

istememe, kısmetine, kendisine verilene razı olma; az şeyle yetinme, iktisatlı davranma”²⁸⁷ şeklinde açıklanmaktadır. Kanaatkâr ise, “azla yetinen, elindeki ile yetinen, kanaatli, yetingen”²⁸⁸, “kanaat sahibi, elinde bulunanla iktifa eden, kısmetine düşene razı olan, gözü tok, tutumlu”²⁸⁹, “kanaat eden, az şeyle yetinen”²⁹⁰ manalarına gelmektedir.

Kâinata saymakla bitiremeyeceğimiz türden nimetler insanın faydalanması için yaratılmıştır. Varlığı insanın emrine veren Yaratıcı, insanın ondan istediği kadar istifade etmesi imkân ve şartlarını dahi oluşturarak başka bir nimet daha vermiş olmaktadır. Bütün bunların karşılığında kişiden istenilen ise O’nun zatını tanımaları, O’na kulluk vazifelerini yerine getirmeleridir. Bunlar şükür ve ibadetin gerekleridir. Allah’ın bunca lütfundan faydalanmakla birlikte ihtiyaçtan fazlasını kullanmayıp israf etmemek kanaatin gereğidir.

Tamahkârlık; para, mal, mülk edinme konusunda aşırı istekli olma duyusudur. Kazanma hırsı ve biriktirme tutkusudur. Buradaki asıl gaye haksız bile olsa çokça kazanmaktır. Tamahkârlık, kazandıkça servet sahibi olmak, servete servet katmak, servetiyle çalım atmaktır. Tamahkâr olanlar kendi ahlaki eğilimlerindeki olumsuzlukları fark edemediği ya da önemsemediği gibi çevrelerindeki de haksızlığa, adaletsizliğe, zarara uğramalarına pek aldırmaz. Zayıflara karşı merhametsiz, güçlülere karşı hırslıdırlar. Millî ve ahlaki değerler karşısında bana neci ve bahanecidirler. Kendi içlerinde ruhsal sorunlar yaşayan ve bu iç bunalımı topluma da çatışma olarak yansıtan, insani sorunlara yol açan davranış eğilimindedirler. Maddeci bir hayat anlayışına sahip oldukları için zengini ve zenginliği baş tacı edinmiş, fakiri ve fakirliği sanki dünya için gereksizmiş gibi görme gafletine düşmüşlerdir. Herkes ve her şey sanki onların bu tükenmez istekleri için yaratılmıştır. Bu tutkulu hayat düşüncesiyle hareket ettiklerinden sürekli huzursuzdurlar.

Kanaatkârlık fakirliği, düşkünlüğü, yoksulluğu kabul edip tembel bir şekilde oturmak demek değildir. Kanaatkârlık, hırsı, tamahkârlığı, nefsin aşırı heveslerini yok etmek;

²⁸⁷ Nurettin Albayrak, age.

²⁸⁸ Türkçe Sözlük, TDK, age.

²⁸⁹ D. Mehmet Doğan, age.

²⁹⁰ Ferit Devellioğlu, age.

kazandıklarında ve harcadıklarında ölçülü olmak, parayı ve malı yaşam için amaç değil araç olarak görmek demektir.

Kanaat bir yetinme duyusudur. Kanaatin zıddı doyumsuzluktur. Doyumsuzluğa aç gözlülük, tamahkârlık da denmektedir. Kanaat insanı zengin; aç gözlülük fakir yapar. Zenginlik paranın, malın mülkün çoğuna sahip olmak değil, bulduyuyla yetinmektir. Gayretleri sonucu bulduyuyla yetinmeyen, hep daha fazlasını isteyen insan müthiş bir fakirdir. Çünkü böyleleri kendi nefsinin doyuramadığından kendilerinde sürekli bir eksiklik, noksanlık hissetmektedir. Yunus Emre, tamahkârlık sergileyenleri şiddetli bir şekilde uarmaktadır. Yunus'un söyledikleri öncelikle kendi nefsi için; sonrasında ise gerçek mutluluğu ve huzuru arayanlar içindir.

Yunus Emre, kanaatin ilahî bir görev; tamahkârlığın nefsanî bir özellik olduğunu söylemektedir. Nefis çok eskiden beri Allah'a asidir ve nerede görülürse hemen boynuna urgan vurulup öldürülmesi gereken bir düşmandır. Nefsin küfür, nifak gibi oğulları vardır ve tamah bu oğullardan en büyüğüdür. Bu oğul öyle büyüktür ki, öğüt versen almaz; dünyanın malını mülkünü tamamen ona versen doymaz. Her şey ve herkes kendisinin olsun ister. Kapısında binlerce hizmetli bulunsun, cihanın her şeyi kendi esiri olsun ister.

Kadîmden nefsdür sultâna 'âsî
Bir urgandır hemâm onun bahâsı

Bu nefis oğlanları tokız kişidür
Müdâm küfr ü nifâk anun işidür

Ulu oğlı tama' öğüt işitmez
Cihân mülki anun olursa yitmez

Bin er tonlu turur tapusunda
Esîr etmiş cihâmı kapusunda (RN, s. 583)

Nefsin ulu oğlu tamah, dünyaya meyletmiştir. Dünyaya aç ve susuzdur. Onun tek isteği dünyayı ele geçirmektir, çünkü onun sevgisi dünyadır. Onun inandığı, değer

verdiği ve uğruna emek harcadığı tek şey dünya malıdır. Tamah, dünya malına inanmış ve iman etmiştir. Bundan başka ne arzusu ne de sevgisi vardır.

Sever dünyâyı çün oldur imânı

Susuzdur dünyâyâ konmaz revânı (RN, s. 584)

Tamah, gözü kör etmekte, insanı yoldan azdırmakta, kişinin istikametini şaşırmasına neden olmaktadır. Oysa Allah, insanı doğru yol üzere yaratmış ve türlü türlü nimetlerle ona ihsanda bulunmuştur. İnsana yakışan, kendisine verilen bu nimetlerle yetinmek, nimeti verene şükrü bir vefa bilmek olmalıdır. Nefsin emriyle içine düşülen aç gözlülük öyle bir hapistir ki, onun duvarlarını yıkıp elinden kurtulmak çok zordur.

Tama' birle eger ben yoldan azdum

Hiç anmadun beni sana ne yazdum

Tama' habsine düşdüm çıkamazın

Katı berkdür divârı yıkamazın (RN, s. 584)

Allah'ın verdiği türlü nimetlerin kıymetini bilenler az çok demeden verilene razı olanlardır. Rıza, bir gönül meselesidir. Kanaatkârlık, bu rızanın belirtisidir. Tamahkârlık ise verilene razı olmama, ne kadar verilirse verilsin az bulma huyudur. Tamahkâr kimseler, nefsin kullarıdır; nefsin buyruklarına amade yaşadıkları için de onların yerleri cehennemdir. Tamahkâr olanlar elleri ayakları bağlanarak cehenneme atılacaklardır. Cehennemden uzak olmak ya da kurtulmak isteyenler tamah denilen nefsin büyük çocuğunun elinden bir an önce kaçanlardır.

Ele gireni zindâna ururlar

Ayagina da demür buyururlar

Su'âl itdüm bulara ne kişisiz

Ulunuz kim durur kimün işisiz

Didiler kamusı nefis kullarıdur

Kamusundan tama' ulularıdır

Tama'dârun yiri Tamu'da olur

Kaçan Tamu'd'olan âsûde olur (RN, s. 585)

Bir çeşit ruhi hastalık olan tamahkârlığın ilacı kanaatkârlıktır; kanaat geldi mi aç gözlülük gider. Aç gözlülüğün olduğu yerde kanaatten bahsedilemeyeceği gibi, kanaatin olduğu yerde de aç gözlülükten bahsedilemez. İkisi arasındaki ilişki zehir-panzehir ilişkisi gibidir. Zehir bir vücuda girdi mi vücut şehrini iflas ettirmeden durmaz. Sirayet ettiği yerin önemine göre de tehlikesi büyük olur. Tamah, kalbe kast edebilecek büyüklükte bir zehirdir. Mal mülk sevgisinin kalbe yerleşmesi, kalbin iflası, hakikatin ölümü demektir. İnsanı bu tehlikeye düşmekten ya da bu tehlikenin elinden kurtaracak olan panzehir kanaattir. Kanaat, yaşamanın muştusudur; kalbin ferah bulması ve huzurudur.

Kanâ'at fakrıyla uş geldi şimdi

Bakadur düşmana gör n'ide şimdi

Çağırdı muştucu geldi kanâ'at

Harîr tonlar geyer biner burâg at (RN, s. 585)

Kanaat nefsin kalelerini yıkan, yaradılıştan gelen bir sıfattır. Nefis denilen haşerat, kanaat sıfatını görünce kaçmaktadır. Kanaat, tamah askerlerinin zorba ve üzüntü verici saldırılarını kırmakta; hem vücut şehrini hem de kamu mülkünü kurtarmaktadır. Kanaatin geldiğini gören nefis askerleri lanet okuyarak figan edip gürültü ve şamata çıkarsalar da, kanaatin elinden tamahın kurtulması mümkün değildir. Hak olan kanaat gelince, batıl olan aç gözlülük savuşmaktadır.

Anı gördi kaçır nefis haşerâtı

Gör indi nitedür Hâlik sıfatı

Tama'dan kurtarurlar il ü şehri

Sıdılar leşkerin cebrî vü kahrî

İderler hây u hû nefrîn ü efgân

Muhâldür kimse andan kurtara cân (RN, s. 586)

Aç gözlülüğün olmadığı yerde kanaat, kanaatin olduğu yerde ise rahat ve huzur vardır. Kişi ve toplumda kanaatin bulunması, her tarafın nimetle dolmasına vesile olmaktadır. Kanaat, nimeti artıran bir değerdir.

Kamu şehri ü kamu il râhat oldu

Nereye varısa pür-ni‘met oldu (RN, s. 586)

Kanaatle nimetler bereketlenmektedir. Kanaatkâr olanlar nicelerini yedirse, içirse ve giydirse kendilerinin malı mülkü eksilmez; infakta bulunmalarına rağmen kazançlarına hiç dokunulmamış gibi olur. Kanaat öyle büyük bir zenginliktir ki, bu zenginliğin nereden geldiğini kimseler bilmez. Bu hazineden ne kadar harcanırsa harcanırsa, gidenin yerine yenisi gelmekte; kişiye yeni nimetler kısmet olmaktadır.

Niçe senün gibiler yidi toydı

Bikir durur dahı hiç eskimedi

Yenür turmaz velî zerre gedilmez

Nereden geldiğini kimse bilmez

Hakîkat bunlar ölmezler kalurlar

Ki herdem yeniden kısmet alurlar (RN, s. 587)

Yunus, insanın işinin tevekkül; aşının kanaat olduğu takdirde Allah'ın rahmetinden bol bol yardım göreceğini bildirmekte ve kanaatkârlığı tavsiye etmektedir.

Tevekkül işi ola kana‘at aşî ola

‘Înâyet başî ola nûr-ı rahmet içinde (D, s. 457)

Nefis denilen ejderhanın hamlelerinden kurtulmak ancak kanaat ile mümkündür. Nefsin isteklerine uymayıp kanaati yâr edinenlerin durduğu yer en hakikatli yerdir.

Kanaatin dediklerini tutmayıp nefesine uyan kişinin akli başından gitmekte, kişi sersem olmaktadır.

Nefsümün ejdehâsı döndi bana haml'itdi
Kanâ'at hay dimezse hakîkatedür yir indi

Kanâ'ati yâr idin uyma nefis dileğine
İresin hakîkate yirün buldu tur indi

Kanâ'at didüğünü eger sen tutmazısan
Nefsüne uyarısan sergerdân ol vir indi (D, s. 521)

Yunus Emre, hayat yolculuğu inişlerle çıkışlarla dolu olan bir dervîştir. O hem melâmetidir hem harabatidir. Kendisini miskin addetmektedir. O, hayatı bu hâl üzereyken bile kendisine kanaat hırkası giydirmiş, sağ selamet dervîşlik başı çekmiştir. Yunus, selamete ermek için kanaatkârlığı bir araç olarak görmektedir. Kendisi gibi selamete ermek isteyenlere de kanaati telkin etmektedir.

Kanâ'at hırkasın içre selâmet başını çekdüm
Melâmet gönlegin biçdüm 'ârif olup geyen gelsün (D, s. 411)

Kanaat razı olmayı, tok gözlülüğü, alçak gönüllülüğü, tevekkülü ve şükrü yakından ilgilendiren bir değerdir. Hırs, tamahkârlık, tembellik göstermeden hayatını idame ettirebilmek için çalışma azmi ve gayreti içerisinde olmak, kazandığını doğru ve ölçülü bir şekilde harcamak, ihtiyaç fazlasıyla yardıma muhtaçlara yardımda bulunmak kanaatkârlıktır. Kanaatkârlığın zıddı savurganlık, doyumsuzluk, aç gözlülük, ölçsüzlük, aşırı tüketme isteği ve her şeye sahip olma duygusudur. Bu, insanı hasetçiliğe, çekememezliğe, cimriliğe, hırsa ve nefse götürmektedir ki, nefsin istek ve arzularına boyun eğen kişinin niyet ve eylemlerinde insan ve toplum huzuruna yarayışlı işaretlerin olmadığı aşikârdır. Bilakis o kişiler kendi sağlıkları ve toplum sağlığı açısından hastalıklı bir hücre gibidirler. Bu hastalıklardan kurtulmanın reçetesi ahlaki olana yönelmek ve yönlendirmektir.

Kişi ve toplum hayatında dengeli davranma, harcamalarda ölçülü olma ve iktisat önemli bir yer tutmaktadır. Zenginlik, şatafatın ve şımarıklılığın sebebi olmamalıdır. Lüks, gösteriş ve aşırı tüketim kişinin ve toplumun iktisat damarlarını çürüten ve zamanla kanaatkârlığı bile yok edip şükürsüz hâle getiren davranışlar olduğu için hoş karşılanmamaktadır. Verilen nimetlerin, elde dilen imkânların asıl amacı kişinin kendi ihtiyacı olduğu kadarıyla ondan istifade etmesi ve neticesinde bunları birer şükür vesilesi sayarak şükretmesidir. Kişinin çokça imkâna sahip olması, bu imkânları fazla fazla kullanarak israfa bulunmasını gerektirmemektedir. Savurganlık, tüketim çılgınlığı birer israf örneğidir. Oysa insana yakışanı fazlasını israf etmek değil, infak etmek olmalıdır.

Hayattan tat alabilmenin yolu kanaatten geçmektedir. Çünkü asıl lezzet damağımızda değil, dimağımızdadır. İnsan yediklerinin, içtiklerinin geçici lezzetiyle değil, gönlünde ve düşüncesinde olanların kalıcı lezzetiyle tat bulmaktadır. Halk arasında yaygın olan “Kanaat, en büyük zenginliktir.”, “Aza kanaat etmeyen, çoğu bulamaz.” veciz deyişleri kanaatin ve kanaat sahibi olmanın ne derece önemli güzel huylardan olduğunu göstermek açısından önemlidir.

2.9. Kendini Bilmek

Kendi, “kişinin öz varlığı, zâtı”²⁹¹; kendilik, “bir nesnenin öz varlığı, hakiki varlığı, zâtiyet, hüviyet, mevcudiyet”²⁹²; kendini bilmek, “aklı ve muhakemesi yerinde olmak, baliğ olmak, ağırbaşlı olmak, kendinin ve çevresinin bilincine varmak, durum ve onuruna yakışacak biçimde davranmak”²⁹³, “aklî muhakemesi yerinde olmak, çocukluk çağından çıkıp akli erer çağa gelmek”²⁹⁴ şeklinde tanımlanmaktadır.

Kendini bilmek deyişi varoluş kadar eskidir. Kendini bilmek, hayat yolculuğundaki her insana söylenen en önemli nasihattir. Dinamik bir süreç olan kendini bilme

²⁹¹ Nurettin Albayrak, age.

²⁹² Nurettin Albayrak, age.

²⁹³ Türkçe Sözlük, TDK, age.

²⁹⁴ D. Mehmet Doğan, age.

yolculuğunda atılan her adım güç ve cesaret istemektedir. Kendini bilme süreci şu aşamalardan geçer:²⁹⁵

- 1.Kendini tanımak, idrak etmek,
- 2.Aradığını nerede bulacağını bilmek, araştırmak, çabalamak ve yüzleşmek,
- 3.Bulduğunun değerini fark etmek, farkındalık, uyanış, kavrayış,
- 4.Bulduğunu kendisiyle zenginleştirmek, katkı vermek,
- 5.Aradığını bulmak konusunda bedel ödemeyi göze almak.

Her insanın önce kendini tanıması ve ardından kendini bilmesi beklenir. Kendini tanımayan, kendi öz varlığının farkına varamayan insandan aklın ve muhakemenin kabul edebileceği işler yapmasını beklemek boşunadır. Kendini tanıma süreci yeterliliklerinin ve değerinin farkına varma sürecidir. Kişi değerli olabilir ancak yeterli değildir; yeterli olabilir fakat değerli değildir. Kendimizi tanımak ne kadar yeterli ve ne kadar değerli olduğumuzu bilmek eylemidir. Kendini tanımak olmadan kendini biliş olmaz. Kendini bilmek, kendini tanımayı da içine alan bir süreçtir ve ondan bağımsız düşünülemez. Yaşamı sorgulamaya, düşünmeye, sorularımızın cevabını bulup bilmeye başlayınca kendini bilme yolunda ilk adımlar da atılmış olmaktadır. Varlığı sorgulayan felsefenin hareket noktası da aslında kendini bilme eylemidir. Ben kimim?, Nereden geldim?, Nereye gidiyorum? sorularının cevabını arayan insanın yaptığı iş kendini bilme sürecini gerçekleştirmekten ibarettir. Bu soruların cevabı da insanın kendindedir.

Kendini bilmek, nefsini bilmektir; nefsini bilmek, Rabbini bilmektir. Kendini bilmek, nefsin istek ve arzularını terbiye etmektir. Suç, hırs, cehalet, kin ve benzeri nefsanî duyguların kontrol altına alınması demektir. Kendi potansiyelini, sınırlılıklarını, zaafalarını, istek ve arzularını keşfetmek demektir. “Kendini bilmek, gerçeği arayıştır ve gerçeği aramayan iki varlık vardır: Biri, tam gerçeğin içinde olduğundan Tanrı, diğeri de gerçeklerin tam dışında olduğundan cahil, bilgisiz insandır.”²⁹⁶ Bu nedenle kendini bilmek, akıllı insan eylemidir.

²⁹⁵ Berk Yüksel, age., s.241.

²⁹⁶ Berk Yüksel, age., s.244.

Kendini bilmek, gönlünde Yaratıcı'nın tecellisini bulmak; O'nunla bakmak ve görmek, O'nunla duymak ve hissetmek demektir. Kendini bilmek, kendindeki iç beni tanıyacak donanıma sahip olmak ve bunu gereği gibi kullanmak demektir. Kendini bilmek, iç ben ile dış dünya arasındaki ilişki ve mukavemeti fark etmek demektir. Sürekli arayış içinde olmak, düşünmek, sorgulamak, gayret dolu bir hayat yaşamak kendini bilme sürecinin dinamik unsurlarıdır. Şu halde kendini bilmek, dur durak bilmeyen bir serüvendir. İnsanın ömür boyu yapması gereken görevlerini ve durumlarını içermektedir. Eserlerinden anlaşıldığı kadarıyla, Yunus'un ömrü boyunca yaptıkları kendini bilme eyleminin tezahürleriyle doludur.

Yunus'un, "Bir ben vardır bende benden de öte" dizesi ile bize, asıl insanın yahut en ulvi kıymetin dışta değil içte olduğunu anlatmak istediği aşikârdır. Bu dış insana, maskeye, elbiseye, vücuda, maddi iktidara karşı ondan çok farklı bir kıymetin çıkarılması anlamına gelmektedir. İnsanı dışta arayanlar, insan konusunda aldanmışlardır. Yunus "iç ben"e, insanda Tanrı'nın ışığı olan ve bize kâinatı ve kendimizi gösteren "şuur" veya "ruh"a üstün bir değer vermektedir. Madde ruhun zıddıdır fakat Yunus maddeyi de reddetmez. İnsan vücudu ve kâinat maddedir, ruh maddeye hapsolmuş kuş gibi "öte"yi özler ve maddeden uçmak ister. Yunus'un şiirlerindeki "iç ben"i bu özlemlerle doludur.²⁹⁷ İnsan kendi içinde bir âlemdir. Onda hiçbir varlıkta olmayan ruh vardır. Kâinatın sırrı belki de insanoğlunun içindedir. Yunus, şiirleriyle, işte bunu ortaya koymaktadır.²⁹⁸ Bu manada, maddeyi ve dünyayı bırakarak bakışları insana, insanın içine çevirmek kendini bilmek yolculuğunda en önemli merhale olmaktadır.

Yunus Emre, "Kimim, nerden geldim, nereye gidiyorum?" sorularını kendisine yöneltmiş ve bunlara layıkıyla cevap verebilmiş bir dervîştir. Aşağıdaki beyitinde bir suyun şahsında kendisinin ve eşyanın nerden gelip nereye gittiğini sorgulamaktadır. "Ey su! Nereden geliyorsun? Senin vatanın neresidir? Nerede bir çukur bulursan, senin yatağın orasıdır." diyerek suyun kaynağı olarak "yaratılışın özünü"; çukurdan akan suyun yatağıyla da "yaratılıştaki hâl ve kabiliyeti" kast etmektedir. Su hayattır, varlıktır. Suyun kaynağı Allah'tır. Allah bütün varlığı bir maksat üzere yaratmıştır. Varlık hangi hâl üzere yaratılmışsa, varlıktan o hâl üzere varlığını idame

²⁹⁷ Mehmet Kaplan, age., s.80-81.

²⁹⁸ Mehmet Kaplan, age., s.78.

ettirmesi beklenmektedir. Kendini bilmek, kaynağını ve akıp gittiğin yatağın hangi hâl üzere olduğunu bilmek demektir. Yunus, burada bunun muhasebesini yapmaktadır.

İy su kandan gelürsin vatanun kanda senün
Kanda çukur bulursan yatagun anda senün (D, s. 348)

Yaratılışın özünde Allah'ın bilinme isteğinden doğan aşk vardır. Cümle yaratılmışlarda ilahî aşkın tezahürü mevcut olduğu gibi, varlıkların en şerefli payesine sahip olan insanda da bu aşkın durağı olan kalp gibi, gönül gibi ilahî bir makam vardır. İnsan bunu bilebildiği müddetçe kendisine değer vermekte, Yaratıcı'sına hürmet göstermektedir. Bu öyle bir değerdir ki, insandan başkasına nasip olmamıştır. Yunus, kendi hâlimden anlayanların ancak ve ancak bu değeri bilenler olduğunu bildirmekte; Allah'ın velî kullarının kendilerinde olan aşk nedeniyle mevsimlerin ilki olan, nebatatın ve hayvanatın hayat emaresi göstermeye başladığı ilkbahara benzediğini söylemektedir.

Kendü mikdârın bilen bildi kendü hâlini
Velî dahı 'ışkıla evvel bahâra benzer (D, s. 295)

Kendini bilmek, kişinin kendi şahsını, kişiliğini, özünü bilmesi demektir. Varlığın sırrı bu özde yatmaktadır. Bu nedenle, kendini bilmekten daha üstün bir şey yoktur. Kendini bilen kişi, bütün varlık âlemi içinde en seçkin, en üstün olanıdır.

Andan yigrek ne vardur kişi bile kendözin
Kendözin bilen kişi kamulardan ol güzîn (D, s. 422)

Yunus'a göre, kendi değerinin farkında olmak kendini bilmek için gereklidir. Kendini bilmek ise varoluşun amacıdır. Her şey bu amaca hizmet etmek için vardır. İlim de kendini bilme sürecindeki hizmetkârlardan birisi, belki de en önemlisidir. Bu süreçte kendini bilmek "kendi"siz olamayacağı gibi, ilim bilmek de "ilim"siz olmaz. İlimin gayesi insana kendisini bildirmesidir. Diğer bir deyişle, insanın kendini bilmesine vesile olabilecek her türlü bilgi ve tecrübeye ilim denmektedir. Bu amaca vardırılmayacak hiçbir okuma eylemine ilim denilemez. Şu halde, kişiye kendisini

bildirmeyen bütün okumalar kuru bir emekten ibarettir ve bu eylemler ilimle irtibatlandırılmaz.

‘İlim ‘ilim bilmekdür ‘ilim kendin bilmekdür

Sen kendüni bilmezsın yâ niçe okumakdur (D, s. 310)

Yunus, kendini ve varoluş nedenini büyük bir dikkatle sorgulayan ve kendisini hakikate götürecektir sırı vâkıf olan bir dervişdir. Ona göre, insan beden ve ruh olmak üzere dış ve iç âlem olarak tasarlanmıştır. Suret cephesinin harcı ateş, toprak, yel ve sudan ibarettir. Bu dört unsurla birlikte kişiye dört iyi dört de kötü huy verilmiştir. Toprak ile sabır, iyi huy, tevekkül, yücelik; su ile temizlik, cömertlik, ihsan, kavuşmak; yel ile yalan, iki yüzlülük, acelecilik, dünyevî arzular; ateş ile şehvet, kibir, açgözlülük, haset gibi huylar gelmiştir. Yunus, kendini bilen kişinin ya toprakla gelen ya da su ile gelen iyi huylara sahip kişilerden olması gerektiği kanaatindedir. Kişi, ateş ve yel ile gelen kötü huylardan mürekkep bir hayata sahip ise varoluş gayesinin tersi hareket ediyor ve kendini bilmiyor demektir.

İş bu tenün tertîbi od u toprak yil ü su

Yunus sen gör özünü suda toprakda mısın (D, s. 426)

Kişiye mutluluğa ya da mutsuzluğa götüren yollar ve sebepler yine kişinin kendindedir. Bunun farkında olmayan kişiler için Yunus, “Sen kendinle tanış, nerde olduğunu gör. Senin saadetine bahane yine sensin. Seni senden kim iyi bilebilir?” demekte ve insanı kendisini tanımaya davet etmektedir.

Senünle sen tanış gör kandasın sen

Senün devletüne bahânesün sen

Seni senden kim eyü bilebile

Geçürdün ‘ömrünü bu dirligile (RN, s. 615)

Kendini bilmek, yalnızca iç benini keşfetmek ya da değer ve yeterliliklerinin farkına varmak da değildir. Kendini bilmek, haddini de bilmektir. Yaratıcı, istediği her türlü

işî yapmaya muktedir olduğu halde insan kuvveti, kudreti, hatta muhayyilesi itibariyle sınırlı bir dairede hareket etmektedir. Yaratıcı'nın sonsuzluğu ve sınırsızlığı karşısında insanın sonlu ve sınırlı oluşu, onun bir had bilme hesabı yapmasını gerekli kılmaktadır. Kendi yeri, konumu ve mütakabiliyeti nispetinde hareket etmemek haddi aşmak olacaktır. Yaratıcı karşısında en büyük hadsizlik ise kendini bilmeyenlerin benlik davasına kalkışmalarıdır. Oysa ben ve benlik cehenneme götürecek olan amillerin başında gelmektedir. Kendini bilmek, kişiyi cehenneme götürecek olan durum ve eylemlerden uzak tutmak demektir.

Sen seni bilmeyince ere nazar kılmayınca

Senligi bu ara yirden gidermezsen oldı duzak (D, s. 334)

Yunus'a göre, kendini bilmeyenler henüz gaflet uykusundan uyanmamış olanlardır. Gaflet uykusundan uyanmak için kişinin gözünü açıp kendi özüne çevirmesi lazımdır. Bunun için de seher vaktinde Allah'ın huzuruna durup ibadet etmek, gönül gözünün açılmasını sağlayıp kendi özünü görmek gerekmektedir.

Miskîn Yunus aç gözünü

Uyar gafletten özünü

Tâ bilesin kendözünü

Tanla seher vaktinde tur (D, s. 308)

Yunus, aklını dostun emrine vermiş, yaratılışın amacına yönelik bir yol izlemiş ve neticesinde de hilkatın sırrına mazhar olmuştur. “Beni bunda viribiyen bilür ben ne işe geldüm / Karârüm yok bu dünyâda giderem yumışa geldim” dizeleriyle dünyaya ne için geldiğini açıkça beyan eden Yunus, kendini biliş sürecini tamamlamış ve dostu ermenin saadetine ulaşmış bir şahsiyettir. Yunus'un sözleri en başından en sonuna kadar Yaratıcı-insan-kâinat ilişkilerinde kişiye kendini bilme erdemini kazandırmaya yöneliktir. Yunus bunu aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

Dost isteyen gelsün bana göstereyin dostı ana

Budur sözüm önden sona ben bilürem kendözümü (D, s. 495)

Kendini bilme erdemine sahip olmak, yaşamın anlamını kavramayla mümkündür. Kâinatın içerisinde aklın temsilcisi olan insanın kendini arayan ve kendi özü ile bu dünyadaki yerinin ne olduğunu araştıran girişimleri bu erdeme sahip olabilmenin yol çalışmalarıdır. Kendini bilmek erdemine sahip olmak, kendini arayan insan olmayı gerekli kılmaktadır. Yaratıcı'ya ulaşmak, önce insanın kendisine ulaşması şartına bağlıdır.

2.10. Sabır

Sabır, “acı, yoksulluk, haksızlık vb. üzücü durumlar karşısında ses çıkarmadan onların geçmesini bekleme erdemi, dayanç”²⁹⁹, “dayanma, katlanma; nefesine hâkim olma, kendini tutma”³⁰⁰, “katlanılması zor olan haksızlık, sıkıntı, acı, hastalık, yoksulluk, felaket vb. durumlar karşısında umutsuzluğa kapılmayıp şikâyet etmeden, sızlanmadan dayanma, tahammül gösterme; olacak, gelecek veya gerçekleşecek bir şeyi telaş göstermeden bekleme, acelecilik etmeme; ruha ve bedene zarar veren şeylerden uzak durma, nefsin aşırı istek ve arzularına karşı koyma”³⁰¹ manalarına gelmektedir.

Sabır güzel ahlakı tamamlayan erdemlerin başında gelen bir davranış çeşididir. Üzücü bir olay karşısında kendine hâkim olmak, dili ve bütün uzuvları şikâyetten uzak tutmak, sinirlenip kızgınlığa düşerek fevri harekette bulunmamak, yanlış işler yapmamak demektir. Başa gelen belalar karşısında ölçülü ve onları baştan def etme konusunda da cesaret sahibi olmak sabrın göstergeleridir. Sabır, her ne olursa olsun onu kabullenmek yerine, bu durumdan kurtulmanın yol ve çarelerini aramak, çare buluncaya kadar da bu duruma katlanarak diline, kalbine, uzuvlarına sahip olmaktır.

Sabır, ehemmiyetine binaen Kur'an-ı Kerim'de de çok yerde zikredilmiş, İslam uleması tarafından uyulması gereken farzlardan birisi olarak kabul görmüştür. İnsanın karşılaştığı iyi işler gibi, insanın başına gelen musibetler de Allah'ın birer takdiri olarak görülmüş, bunların hepsi kaza ve kaderin tecellisi bilinmiştir. Kaza ve

²⁹⁹ Türkçe Sözlük, TDK, age.

³⁰⁰ Ferit Devellioğlu, age.

³⁰¹ Nurettin Albayrak, age.

kadere iman, imanın altı esasından biridir. “Kader ve kazaya iman Allah’ın ilim, irade, kudret ve tekvin sıfatlarına inanmak demektir. Bu durumda kader ve kazaya inanmak demek hayır ve şer, iyi ve kötü, acı ve tatlı, canlı ve cansız, faydalı ve faydasız her ne varsa hepsinin Allah’ın bilmesi, dilemesi, takdiri ve yaratması ile olduğuna, Allah’tan başka yaratıcı bulunmadığına inanmak demektir.”³⁰² Kur’an-ı Kerim’de, “De ki: Bizim başımıza ancak Allah’ın bizim için yazdığı şeyler gelir.”³⁰³, “Her şeyi yaratıp ona bir nizam veren ve mukadderatını tayin eden Allah, yüceler yücesidir.”³⁰⁴, “Allah, her şeyin yaratıcısıdır.”³⁰⁵ mealindeki ayetlerde insanın başına gelen her şeyin Allah’tan olduğu bildirilmektedir. İnsanın, başına gelen her türlü işin Yaratıcı’nın dilemesi sonucu olduğunu kabul etmesi, onun olaylar karşısında sabır göstermesi gerektiği hakikatini ortaya koymaktadır. Bu durumda sabreden insan inananlardan, sabretmeyen ise inanmayanlardan olmaktadır. “Sabrederek ve namaz kılarak (Allah’tan) yardım dileyin.”³⁰⁶, “Şüphe yok ki, Allah sabredenlerle beraberdir.”³⁰⁷, “Allah, sabredenleri sever.”³⁰⁸, “Eğer sabrederseniz, elbette bu, sabredenler için daha hayırlıdır. Sabret! Senin sabrın ancak Allah’ın yardımı iledir.”³⁰⁹, “Sabretmeniz sizin için daha hayırlıdır.”³¹⁰, “O hâlde, yüksek azim sahibi peygamberlerin sabretmesi gibi sabret, onlar için acele etme.”³¹¹ ayetleriyle sabrı emreden Allah, sabrın insanlar için daha hayırlı olduğunu, karar verirken aceleci olmamak gerektiğini, bela ve musibetlerin insanların en seçkinleri olan peygamberlerin başına bile geldiğini bildirmekte ve sabredenleri müjdelemektedir.

Sabır üç çeşittir: Allah’a ibadetlere sabır, günah işlememeye sabır, Allah’ın sınavı olan üzücü olaylara sabır. İlk ikisi insanın kendi iradesi ile yapacağı işlerle ilgili sabırdır, üçüncüsü ise kişinin kendi iradesi dışında gerçekleşen olaylar karşısındaki sabırdır.³¹² Yaratıcı’nın emirlerini yerine getirme azmi içerisinde olmak bir sabır çeşidiyken, O’nun yasaklarından sakınma gayretini göstermek de başka bir sabır

³⁰² Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İlmihal I İman ve İbadetler, 20.Baskı, Ankara 2012, s.133.

³⁰³ Tevbe 9/51.

³⁰⁴ Furkân 25/2.

³⁰⁵ Zümer 39/62.

³⁰⁶ Bakara 2/45.

³⁰⁷ Bakara 2/153.

³⁰⁸ Âl-i İmrân 3/146.

³⁰⁹ Nahl 16/ 126-127.

³¹⁰ Nisâ 4/25.

³¹¹ Ahkâf 46/35.

³¹² Süleyman Ateş, age., s.166-167.

çeşididir. Yine, Allah'ın takdir ettiği ve kulun başına gelmesini dileyerek onu sınıdığı ölüm, ayrılık, kayıp gibi insanın isteği dışında gerçekleşen hadiseler karşısında sergilenen sabır vardır ki, bu beklide gösterilmesi gereken en zor sabır çeşididir. Ancak, sabrın her türlü güzel ahlakın göstergesidir.

Düşüncelerinin temelinde İslamiyet olan büyük Türk mutasavvıfı Yunus Emre de şiirlerinde sabır konusu üzerinde dikkatle durmaktadır. Yunus, ilk başta dünyaya bir çilehane gözüyle bakmaktadır. Yunus'a göre dünya bir kahır evidir. Allah, mukadderatını önceden tayin ettiği insanı bu dünyaya kahır çekmek için göndermiştir. İnsan hayat yolcuğunda kahır duraklarına uğramadan yol alamamaktadır. Mademki bu dünya bunun için vardır, başa geleni kabullenmek gerekir.

Çalab'ım bu dünyâyı kahır için yaratmış
Gerçeğin gelenlerün kahrını yutmak gerek (D, s. 345)

Dünya denilen çilehanede nice yiğitler ömürlerini tüketmişlerdir. Bir değirmen misali dönen dünya, bütün mahlukatı buğday taneleri gibi un ufak edip öğütmektedir. Allah'a inanan kişi, dünyanın bir kahır dünyası olduğunu kabul edip bu dünyada kendisini, zindanda kendisi için biçilen cezayı infaz ediyormuş gibi görmelidir. Mümin olanlar için bu dünyada mutlu olmak pek de mümkün değildir. Diğer taraftan, müminler bu dünyada ne kadar huzur içinde olursa olsun, Allah onlar için cennette öyle güzel şeyler hazırlamıştır ki, dünya güzellikleri orada karşılaşılacak olanlar yanında çirkin bile kalmaktadır. Bu nedenle bu dünyanın her hâli mümin için kahırlanılması gereken bir durum oluşturmaktadır.

Bu dünyâ kahır evidür niçe 'ömürler eridür
Uçmak'da hûy satan kişi yalan yanlış gaybet degül

Şol senün mü'min kullarun dünyâ zindânı anlarun
Bu dünyâda mü'min olan hurrem oluban şâd degül (D, s. 354)

Varlığa vahdeti vücut nazarıyla yaklaşan Yunus, yaratılışın sebebi olarak aşkı görmektedir. Cümle yaratılmış aşktan, aşkla ve aşk için vücut bulmuştur. İnsan

bunun en müthiş özelliklerini taşımaktadır. Varlığın en şerefli olarak yeryüzüne halife tayin edilen insanda mutlak gaye aşk olmalıdır. Dünya denilen âlemse bir pazar olup, aşk yolculuğundaki kişinin alışveriş mekânıdır. Bu pazar, her şeyin müsebbibi olan aşkın pazarıdır. Bu pazarda canlar dahi satılıktır. Bu pazarda dosta ulaşmak adına katlanılan cevri cefanın haddi hesabı yoktur. Zira aşka paha biçilememektedir. Yüreğinde aşk ateşi olmayanlar bunu bilemezler. Dünyanın türlü cefasına katlanmaya sebep olan aşk yoksa bu pazardan kârlı bir alışveriş beklemek de beyhudedir.

İy Yunus sen dostunun cefâsına katlangıl

Yüregine ‘ışk odın urmayan ‘âşık mıdur (D, s. 272)

Yunus, âşık ile mâşuğun durumunu bülbül ile gül mazmunlarıyla anlatmaya çalışmıştır. Bülbülün bu dünya pazarında balda, yağda gözü yoktur; onun tek derdi aşkından yanıp yakıldığı gülün kendisine bir tebessüm etmesidir ve vuslatı gerçekleştirmesidir. Fakat bu yolda engeller vardır. İlk başta gülün dikenini bülbülün canını yakmakta, kavuşmaya engel olmaktadır. Âşığın durumu aynen bülbülün durumu gibidir. Kendi yurdundan uzaklaştırılıp bu dünyaya bir dem sürmek için gönderilen âşık, sılasına dönmek ve vuslata ermek istemektedir. Ancak gülün dikenlerinin bülbüle engel teşkil ettiği gibi dünyanın çeşitli hâllerinin de âşığa engel oluşturduğu görülmektedir. Bu aşk yolculuğunda karşılaşılan eza ve cefalara katlanılmadan vuslat mümkün olmamaktadır. Âşık, dağların bile katlanamadığı bu durumlara sabretmelidir.

Balı yağı n’ider bülbül din ana karşı gülsün gül

‘Âşık yükünü şöyle bil ki çekmedi yüce taglar (D, s. 285)

Yunus, kendisine musallat olmuş olan bin bir türlü bela karşısında bir iç muhasebe yapmaktadır. Bela ve derde düçar olan Yunus, bunlar karşısında bir söz söylemekten imtina etmektedir. Yunus’un yüreği yaralıdır ancak bundan kimseye bahsedememektedir. Çünkü kimsenin bilmediklerine mazhar olmuş olan Yunus, sırrını ifşa etmesi durumunda derdi daha da artacak, hatta savaşa sebebiyet

verecektir. Dünya Yunus'un hâlinde anlayamayacak kalleşlerle doludur, sürekli bunların cefasına katlanmakta olan Yunus bir sabır timsalidir.

Söylerisem sözüm savaş söylemezsem cigerüm baş

Cihân tolu durur kallâş her birinden bir taş gelür (D, s. 310)

Eyüp aleyhisselâm Hakk Teâlâ tarafından bir sabır timsali olarak bütün insanlığın nazarına sunulmuştur. Bir aç görse doyuran, çıplak görse giydiren, yetim görse bakımını üstüne alan Hz. Eyüp'e Allah sıkıntıların en büyüğünü, ıstırapların en şiddetlisini vermiştir. Yüce Allah onu iptilaya maruz bırakmıştır. Bunun üzerine bütün serveti yok olmuş, evi başına yıkılmış, oğulları yıkılan evin altında kalarak can vermiştir. Hz. Eyüp bunlara, "Zaten Allah'ındı, bize emanet olarak vermişti." diyerek cevap vermiştir. İptila bununla da kalmamıştır, Hz. Eyüp rahatsızlanmış, çiçeğe ve cüzam hastalığına tutulmuştur. İki elini birleştirerek yemeği ancak ağzına götürür olmuştur. Dili şişerek ağzını doldurduğu için yemeği ağzına güçlkle sokacak hâle gelmiştir. Yediklerini sindiremez, bağırsakları görevini yerine getiremez olmuştur. Ayaklarında kendini taşıyacak güç kalmamıştır. Vaktiyle doydurduklarına el açmış, ancak hiçbirinden vefa görememiştir. Bütün yaptıkları inkâr edilmiş, tanıdıkları tanımaz olmuştur. Artık ona bir peygamber değil, Allah'ın gazabına uğramış bir günahkâr gözüyle bakılmıştır. Bu sıkıntılar tam on sekiz yıl katlanarak sürmüştür. Bütün bunları Hz. Eyüp, mal sevgisi, evlat sevgisi ve daha niceleri kalbimi o kadar doldurmuştu ki şimdi gecemi gündüzümü, gözümü kulağımı Sen'in zikrin, şükürle geçiriyorum, diyerek karşılamıştır. Ancak yaralarına kurtlar iliştiği, yanında yöresinde kimseler kalmadığı bir zamanda secdeye kapanarak iptilanın kaldırılması hususunda Allah'a dua etmiş, Allah da iptilaya uğrayacak ve sabredek kimseler için ibret olsun diye Hz. Eyüp'e kaybettiklerini misliyle vererek onun zararını gidermiştir. Hz. Eyüp, imtihanın en ağırına katlanarak dillere destan olmuştur.³¹³ Yunus, çektiği sıkıntı ve darlıkları Hz. Eyüp'ün çektiği ıstıraplara benzetmektedir. Eyüpleyin bir sabrın onu kurtuluşa erdireceğini düşünmektedir. Onu dermanına götürecek olanın bu dertler olduğu bilinciyle kendisine sabrı telkin etmektedir.

Eyyûb oldum tenüme cefâ kıldum cânuma

³¹³ M. Asım Köksal, Peygamberler Tarihi I-II, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 18.Baskı, Ankara 2013, s.305-317.

Çagurdum Sübhân'uma kurtlar toyurup geldüm (D, s. 382)

Yunus düşdün bu derde Eyyûb'layın sabreyle

Derde katlanımsızın dermân arzû kılursın (D, s. 428)

Dostdan belâ gelicegiz Eyyûb'layın sabreylegil

Niçe sıhhat buldı teni bunca belâ çekmiş iken (D, s. 440)

Eyyûb'un kurda yidürdün tenini

Sabrıla buldı o dahı dermânı (D, s. 518)

Musibetlerin en büyüğüne, imtihanların en çetinine uğrayanlar peygamberler olmuştur. Yunus, Hz. Eyüp'ten sonra diğer peygamberlerin başlarına gelenlere de değinmektedir. Hz. Yakup, Hz. Yusuf, Hz. Zekeriya telmihte bulunduğu peygamberlerden bazılarıdır.

Hz. Yakup'un, oğlu Hz. Yusuf'tan koparılışı ve oğul hasretiyle ağlaya ağlaya gözlerini kaybedecek dereceye gelmesi; Hz. Yusuf'un kuyuya atıldıktan sonra bir kervan tarafından kurtarılıp Mısır'a götürülmesi, önce köle pazarında satılması ve bir zaman sonra da Mısır'a sultan olması; Kenan ilinde baş gösteren kıtlıktan dolayı babası Yakup aleyhisselamin ve onu kuyuya atan erkek kardeşlerinin Mısır'a ondan yardım istemeye gelmeleri³¹⁴ hadisesi başa gelene sabretmenin bir örneği olarak hatırlatılmaktadır. Yine, Zekeriya aleyhisselama isnad edilen zina suçlaması ve neticesinde onun İsrail oğullarından kaçarken yakalanıp şehit edilmesi³¹⁵ olayı "Allah'tan gelen hadiselerle boyun eğme" biçimindeki sabrın misali olarak işlenmiştir. Sabrın acı olduğu ancak meyvesinin helva gibi tatlı olduğu düşüncesi vurgulanmıştır.

Eyyûb'layın sabreyle Ya'kûb'layın çok agla

Yusuf-sıfat sen dahı Ken'ân'a irişince (D, s. 467)

İşitdün Yusuf'ı ol çâh içinde

³¹⁴ Daha geniş bilgi için bakınız: M.Asım Köksal, age., s.272-301.

³¹⁵ Daha geniş bilgi için bakınız: M.Asım Köksal, age., s.291-299.

Tururdu sabrıla ol mâh içinde

Bu sabrıla kuyuya koga indi
Görüp anı Yûsuf ol dem sevindi

Göre sabrıla Yûsuf neye irdi
Ki sabrun acısı helvâya irdi (RN, s. 603)

Zekerıyyâ agaca sığınmagn
Bıçguyıla iki dildürdün anı

Ya'kûb'ı agladup aldun gözlerin
Yusuf'ı Mısır'un sen itdün sultânı (D, s. 518)

Yunus, bu telmihlerden hareketle sabretmenin gerekliliğini ve sabredenlerin akıbetinin ne olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan, kendi içinde bulunduğu çetrefil, girift, içinden çıkılması zor olan durumun da tasvirini yapmaktadır. Bu yönüyle kendisini kendi verdiği örneklerle karşılaştıran Yunus, kendisinden daha çok hiç kimsenin bir belaya düçar olmadığını haykırmaktadır.

Meger Hak'dan takdîr idi gönül sana 'âşık idi
Hiç kimsene bencileyin derde giriftâr olmadı (D, s. 523)

Bizlere eserinde baştan sona sabrı tavsiye eden Yunus, bir tek konuda sabırsızlık göstermektedir: Allah'a kavuşmak. Gönlü aşk ile yanıp tutuşmakta olan Yunus vuslata ermek konusunda gönlüne söz geçirememektedir. Gönlüne ne kadar nasihat etse de gönlü öğütten almayan Yunus'un "Ben değil, aşk ateşiyle tutuşan gönlüm dayanamıyor" demesi, sadece etrafına değil kendi nefesine de sabrı tavsiye ettiğinin en belirgin işaretlerindedir.

Cümle Hak'a yol vardılar sabrıla Hakk'a irdiler
'Işkın aslı oddan durur sabrumıla olmaz benüm

Niçe eyitdüm gönlüme var sabr eyle dek otur

Şol dem dahı bed-ter olur öğüdümü almaz benüm (D, s. 401)

Sabır konusunda sürekli bir iç muhasebe halinde olan Yunus, gönlünün söz dinlememesini de haklı çıkaracak bir tespitte bulunmaktadır. “Sen’den gelen cevri cefa karşısında ah vah edip sızlanmayayım, bunda problem yok. Ancak, ateşler içinde yanan gönlümün kıvılcımlar çıkarıp dumanlar tüttürmesinden daha doğal da ne olabilir?”, diyerek gönlünün kendi elinde olmadan aceleci tavırlar göstermesini de haklı bir şekilde onaylamış olmaktadır.

Senden gelür cevri ü cefâ ben âh u vâh itmeyeyüm

Düşmişem ‘ışkun odına yanup niçe dütmeyeyüm (D, s. 401)

Yunus’u, gönlüne öğüdünü geçirememesi de, sabretmek konusunda dirayetli kılan husus, şüphesiz, Allah aşkı, dolayısıyla da onun yarattığı her şeye olan kuvvetli sevgidir. Ona sabretmekten başka çare bırakmayan var oluşun mayasındaki aşktır. Yunus, her şeyin olduğu gibi, bütün bela ve musibetlerin de Allah tarafından sebepler dairesinde yaratıldığını bilmekte, kader ve kazaya iman konusunda sağlam bir duruş sergilemektedir. Bütün isteklerinin Hak katında biteceğini bilen Yunus, O’ndan gelecek her türlü kazaya razıdır. Onun yılgınlığa düşüp rızayı ilahîye başkaldırdığı, Yaradan’a asi kesildiği görülmez. Yunus bu durumdan şikâyet de etmez. O, Allah’tan gelen her türlü cefaya ya da sefaya rıza göstererek, peygamberlerde olduğu gibi, sabrın en güzel örneğini sergiler.

Yunus şikâyet eyleme yârdan cefâ gördüm diyü

Cümle ‘âşıklar hâceti ma’sukı katında biter (D, s. 301)

Yunus’un zorluklar, olumsuzluklar, engeller, kalleşler karşısında gösterdiği sabrın fikrî temelini Allah’ın “Şüphe yok ki, Allah sabredenlerle beraberdir.”³¹⁶, “Allah, sabredenleri sever.”³¹⁷ buyrukları oluşturmaktadır. Yunus, Allah’ın, yoksul olup sabreden kullarını severim ve onlara bütün yolları açarım, dediğini söylemekte ve bu muştı itibarıyla sabrını daim tutmaktadır.

³¹⁶ Bakara 2/153.

³¹⁷ Âl-i İmrân 3/146.

Ben severin şol kulumı yoksul ola sabreyleye

Benden ana yol eyledüm Mi‘râc’uma gitsün dimiş (D, s. 329)

Kendisinin ve ailesinin rızkını kazanmak için gecesini gündüzüne katanlar, şartların zorluğuna aldırmadan rızık için alın teri dökmekten imtina etmeyenler, bıkkınlık, yılgınlık, tükenmişlik göstermeden her türlü yer ve zamanda helal lokma peşinde koşarak kazananlar kazandıklarını başkalarına da güle güle yedirmeleri hâlinde Allah ile aralarındaki perde kalkacaktır. Bu durumdaki kişilerin kazanç konusundaki azmi ve zorluklar karşısındaki sabrı Allah’ı çıplak gözle görmeye vesile olacaktır. Bu, sabrın en büyük meyvelerinden biridir.

Şol kahırla kazananlar güle güle yidürenler

Götürdüm perdelerini dîdâruma baksun dimiş (D, s. 330)

‘İşk kuşağın kuşangıl dostun yolını vargıl

Mücâhede çekersen müşâhede idesin (D, s. 419)

Yunus, açlık ve yokluk içinde olanlara da uyarıda bulunmakta ve sabrı tavsiye etmektedir. Bu dünyada açlık ve yokluk çekenler öteki dünyada tokluk ve bolluk içinde olacaklardır. Ancak bunun bir şartı vardır: Sabır. Mümin, sabretmeli ve sabrı tavsiye etmelidir. Çünkü Allah, yüce kitabında ahir zamanda hüsrana uğramayacaklar arasında bir birine sabrı tavsiye edenleri zikretmektedir.³¹⁸ İnsan tam bir teslimiyet içerisinde olmalı ve Hakk’ın takdiri karşısında sabrı bir görev bilmelidir.

Açlık sonı toklıkdur

Toklık sonı yoklıkdur

Bu yollar korkulıkdur

Allah görelim n’eyler (D, s. 296)

³¹⁸ “Andolsun zamana ki, insan gerçekten ziyan içindedir. Ancak iman edip salih amel işleyenler, bir birlerine sabrı tavsiye edenler başka.” (Asr 103/1,2-3.)

Sabrın belki de en üstünü kişiye öfkenin ilk geldiği anda gösterilenidir. Bu anlık ve zor durum karşısında kişide sabır yoksa öfke onun gönül şehrinin tarumar etmekte, düzen ve huzurunu bozmaktadır. Sabrın yokluğunda düzeni altüst olan gönül, yine ancak sabırla bayındır hâle gelebilmektedir. İnsan öfkenin ilk gelip onu yoklamasında sabır gösterirse, sabrın en mükemmelini sergilemiş olmaktadır.

Kanı sabır buşu gelince olmuş
Düzenlikle safâ andak yoyulmuş

Ayıdur sabr kim tîz tutsun anı
Harâb itdi ili anun ziyânı (RN, s. 602)

Dünyada sabrı kendine yoldaş edinen insan her zaman kazançlıdır; sabırlı insanın işi her zaman zevki safadır. Öfkeyle, kinle zorlaşan işler sabırla kolaylaşmaktadır. Sabır, yalnızca bu dünya işlerini yoluna koymamakta, öbür dünya mülkünü de kazanmaya vesile olmaktadır. Kim iki dünya saadetini isterse, sabırla yoldaş olmalıdır.

Şunun kim dünyada sabr ola yârı
Safâ vü zevk olur her lahza kârı

Fidâ cânım sana iy sabr iyesi
Ki sabr oldı benüm cânım gıdâsı

Yûnus sabrıyla olur işün müyesser
Bulursın sabrıyla bir mülk-i diğer (RN, s. 603)

Sabırlı olanın, öfkesi kalmaz. Sabırlı olduğu için kötü huyu da kalmaz. Sen de saadet istersen, sabrı en değerli, en önemli şey olarak gör. “Andolsun ki, Allah sabredenlerin yardımcısıdır.” sözünü gör. Bunu kendine rehber edin ve sabırlı ol.

Sabırda turanun buşusu kalmaz
Çü sabr oldı yavuz hûsı kalmaz

Sa ‘âdet istesen sabrı güzîn gör

Ki Va'llahu mu 'înü's-sâbirîn gör (RN, s. 605)

Allah vergisi mutlulukların anahtarı, sabırdır. Çünkü sabır, bütün fesatları, kötülükleri mat eder; yenik düşürür. Sabrın işi her yerde iyiliktir. Tanıdık tanımadık herkesi kurtaran şey sabırdır. Sabırlı olanların saadete ulaşamadığı görülmemiştir. Sabırlı olanlar ulu kimselerdir; onların mutlulukları daim olmaktadır. Ebedî saadet isteyenlerin sabra ihtimam göstermeleri gerekmektedir.

Sabır ahvâlini dinle diyeyin
Sabırçün cümle 'âlem virdi mâlın

Anunçün sabrdur 'atâ-yı devlet
Ki sabr eyler kamu müfsidleri mât

Sabr kadayısa eylükdür işi
Müdâm âzâd ider yâd u bilişi

Sabırlu devleti dâyim olısar
Nasîbi sabr olanlar uluyısar (RN, s. 603)

Sabrın ne olduğunu ancak sabırlı olanlar bilmekte; sabrın dediklerini de ancak saadetli kimseler tutmaktadır. Kimde sabır varsa, o, Arş'a kadar yükselmektedir. Her hâlde, her durumda insana sabır gerekmektedir. Çünkü kahrı bal eden, sabırdır. Hâl içinde kalmak istiyorsan sana sabır gerektir. Sabırsız kimse, sözde kalır. Her kimde sabır hâli olursa, onun işi hayırla sonlanmaktadır.

Sabır ıssı bilür ol neyidügin
Sa 'âdetlü tutar sabrun didügin

Sabır kimdeyse ol 'Arşa'a süner
Ki sabr içre bulunur dürlü hüner

Sana her hâl ile sabır gerek hoş
Ki sabırla kılurlar kahrı hem nüş

Sabır gerek sana her hâl içinde
Sabırsuz kimse kalur kâl içinde

Ki her kimde olursa sabr hâli
Olısar hayrıla anun me‘âli (RN, s. 604-605)

Yunus der ki, “Her işi bırak, sabırlı ve tedbirli ol. Erenlerin gönlünde sabırla yer bulunur. Nebî de olsa velî de olsa yol sabırdan geçmektedir. Eğer sen de onların makamına varayım dersen, sabırla var. Sabır gözet ki, aziz olasın. Sabrı beklersen, mana bulursun.”

Bırak cümle işi kıl sabr u tedbîr
Eren gönlünde olur sabrıla yir

Nebîdür ger velî yol sabra ugrar
Eger sen de varursan sabrıla var

Sabır gözet sabır ‘azîz olasın
Sabır beklerisen ma‘nî bulasın (RN, s. 605)

Sabırsız kişilerin hayatı hamdır, onlar olgunlaşmamıştır. Sabırla her işin sonu iyi biter. Öğüt gerekiyorsa, sabırdan işit. Onmak, şifa bulmak istiyorsan da sabırla yaşa. Kiminle, ne işin olsa, onu sabır bitirir. Seni yüce mutluluğa sabır ulaştırır. Sabrı emanete sakın bırakma ki, sabırla Miraç ve Tur’u bulasın. Çünkü Miraç’a çıkan da sabırla çıkmıştır.

Sabırsuz kişilerün dirligi hâm
Kim sabrıla eyü olur serencâm

Öğüt gerekirse sabırdan işit
Onayım dirisen sabrı pişe it

Ne işün kim ola sabır bitürür

Seni ulu sa'âdete yitürür

Emânet el-emânet koma sabrı

Bulasın sabrıla Mi 'râc u Tûr'ı

Sabrıla vardı ol Mi'râc'a varan

Diriyiken ölür sabrı başaran (RN, s. 605)

Bu muştuyu hayat felsefesi edinmiş olan Yunus, canını başını Hak yolunda vermeye hazırdır. Öyle ki, Allah ona yüz bin cefa da kılsa, onun canına da kast etse Yunus'un Hakk'tan yüz çevirmesi söz konusu değildir. Çekilen ıstırapın büyüklüğü ulaşılabilecek makamın büyüklüğü yanında küçük bile kalmaktadır. Bu nedenle, Yunus Allah'a götüreceği olan yoldaki dertlerin müptelası durumundadır.

Yüz bin cefâ kılsan bana

Senden yüzüm döndürmezem

Cânum dahı alurısan

Senden yüzüm döndürmezem (D, s. 404)

Yunus, bu âlemde âşığın kahrından inim inim inlemesine çare olacak şeyin sadece bunlara sabretmek olduğunu dile getirmektedir. Çünkü Hallac-ı Mansûr da eza ve cefalar karşısında aşktaki dirayetli duruşundan vazgeçmemiştir Mecnûn da. Gerçek âşık, başına ne gelirse gelsin, sabredip mâşuğundan ayrılmayan âşıktır.

Meşhûr olup geldi yola Mansûr olan derdi bile

Mecnûn misâl oldu dile ma'sukdan ayrılmadılar (D, s. 274)

'Âşıkun çü kahr nâlesi hemân sabr itmek çâresi

'Âlemde 'ışk meyhânesi nûş eyle gel sâkisini (D, s. 494)

Sabır, karşılaşılan güçlüklerden yılmamak, bunların üstesinden gelmek için azmetmek, karşı koyma cesareti göstermek demektir. Sabır, bela ve musibetler karşısında duruşunu bozmamak, ümitsizliğe ve karamsarlığa düşmemektir. Sabır,

istikametinden şaşmamak, doğru yolu terk etmemek, yanlışa meyletmekten sakınmaktır. Sabır, katlanmak ve üstesinden gelmeye çalışmaktır. Sabır, güçlüğün geçmesini beklemek, tahammül etmektir. Sabır, şikâyet etmemek, yakınmamak, dert yanmamaktır. Sabır, zamanını beklemek, olgunlaşmaktır. Sabır pişmektir, yanmaktır, olmaktır.

İnsanın iradesi sınırlıdır, sonludur, zaman ve mekân hudutları içerisindedir; Yaratıcı'nın iradesi sınırsızdır, sonsuzdur. O'nun sevk ve tayinine sınır konulamaz. Kişi akli sınırlı iradesiyle öncesini ve sonrasını bilemediği sıkıntılar karşısında hüküm vermeye, sabırsızlık göstermeye kalkmamalıdır. Nitekim insan yaşarken karşı karşıya kaldığı dertleri, kederleri, sıkıntı ve musibetleri doğarken beraberinde getirmediği gibi ölümlerinde de yanında götürmeyecektir. Ben kimim?, Nereden geldim ve nereye gidiyorum?, sorularının cevabını biliyor olma bilinciyle hareket edip sorumluluk duygusuyla kulluk görevini yerine getirmeye çalışmak; yasaklar karşısında nefsin arzu ve isteklerine uymamak için direnmek; başa gelen ya da gelecek olan belalar karşısında da dirayetli olmak bu dünya ve öteki âlem adına en isabetli karar olacaktır.

Sabır yalnızca katlanmak, tahammül etmek değildir. Sabır, kaderin yazdığından başkasını yaşamıyorum diyerek başa geleni hazmetmek de değildir. Sabır, göğüs germektir, azmetmektir, mücadele etmektir. Hak yolunda, vatan ve millet uğrunda, inandığın değerler uğrunda rahatını, malını, canını ortaya koyarak mücadele etmektir. Sabır diğergâmlıktır, fedakârlıktır. İmkânların el vermiyorken imkân oluşturmaya çalışmak, dibe vurup batmışlığın kuyularındayken çıkış yolu bulmaya çalışmak, açlık, açıklık, yoksulluk içindeyken bile başkalarının elinden tutmak; olduğunda yedirip içirmek, olmadığında rızkı aramaya çalışmak, rezil olmadan, zelil düşmeden, hakaret görmeden, sövülüp dövülmeden musibetlerin her türlüşünü bertaraf etme gayreti içerisinde olmak sabırdan anlaşılması lazım gelendir. Bu yönüyle sabır ve tevekkül iç içedir.

İlim öğrenmek sabır ister. Bir yolculuğun meşakkatine katlanmak sabır ister. Yedirmek, içirmek, giydirmek, malından mülkünden vermek sabır ister. Misafir etmek, konaklamak, konaklatmak sabır ister. Ulaşmak, aramak, bulmak, bulduğunla yetinmek ve bulduğuna katlanmak sabır ister. Bunları düşünmek hatta sabretmek bile

sabır ister. Denilebilir ki, her işin başı sabırdır. Hâl böyleyken kendimize ve çevremize sabrı telkin etmek, sabırla sabreden olmak, bazen fedakârlıkla bazen de cefakârlıkla bu hayat merdivenlerini sabırla çıkmak kişi için en kârlısı olacaktır.

2.11. Sevgi

Sevgi, insanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygudur.³¹⁹ Sevgi, insanları bir birine bağlayan, yaklaştıran ruhsal bir eğilim, duygusal bir güçtür.³²⁰ Sevgi, hem zemin hem güdü hem de tutum ve davranışların temel motifidir.³²¹ İnsanı diğer varlıklardan ayıran onun bu temel motife sahip oluşu ve bunu istediği bir şekilde işleyiştir. Sevgi; dertlerin ilacı, insanlığın miracı, gönüllerin huzuru, kalplerin mutluluğu, ruhların gıdasıdır.³²² Sevgi, ayrı olanı birlemeye çalışan içsel bir kuvvet, sevilen şeye değer katan bir kaynaktır. Sevgi, kullandıkça bakiyesi artan bir hazinedir. Varlığın temel gayesi bu sözcüktedir.

İnsan varlığının bir amaç ve sorumluluğu vardır. Hamuru sevgiyle yoğrulan insandan beklenen, bu amaç ve sorumluluk doğrultusunda gerekli zaman ve zemini oluşturup hayatı anlamlandırmaktır. Hayata anlam katıp zamanda ve mekânda insana huzur ve mutluluğu getirecek olan sözcük sevgidir. Esas olan, Yaradan'ın yaratma nedeninden alınacak ilhamla gözümüzü gönlümüzü sevgiye açarak hayatımızı anlamlı kılmaktır.

Sevginin türleri vardır. İlki tabii sevgidir ki, bunda seven sadece kendisi için, nefsi için sevmektedir. Kaynağını faydadan, zevkten, güçten, itibardan vb. almaktadır. İkincisi ruhani sevgidir. Bu tür hem kendisi için hem sevgili için sevme durumunu ifade etmektedir. Sevdiği kişinin sevdiği şeyleri de sevmek bu sevginin özelliklerindedir. Aklın ve ilmin devrede olduğu bir sevgidir. Üçüncüsü ise ilahî sevgidir. Bu, Allah'ı sevme durumudur ki, doğal sevgiyi de ruhani sevgiyi de içine almaktadır. Evrensel sevgi ancak Yaratıcı'ya duyulan sevgiyle başlamaktadır.³²³

³¹⁹ Türkçe Sözlük, TDK, age.

³²⁰ Hayati Hökelekli, age., s15.

³²¹ Mustafa Doğan Karacoşkun, "Yunus'un Şiirleri Işığında İşlevsel Sevginin Psikolojik Çözümlemesi", *X. Uluslararası Yunus Emre Sevgi Bilgi Şöleni Bildirileri*, hzl. Erdoğan Boz, Eskişehir 2011, s.517.

³²² Ertuğrul Yaman, age., s.91.

³²³ Hayati Hökelekli, age., s.18-19.

Anadolu'nun manevi mimarlarından olan Yunus'un, eserlerinde işlediği konulardan biri de sevgidir. Bir yandan Haçlı seferlerinin diğer yandan Moğol istilalarının Anadolu halkı arasında kin, nefret, düşmanlık tohumları ektiği; halka bezginlik, bıkkınlık verdiği bir dönemde bütün bu olanlara sevgi gözüyle bakmasını bilen, zamana ve mekâna sevgi diliyle seslenip asırları aşarak hafızalara kazınan Yunus, varlığı ortak gayede buluşturmaya çalışmıştır. Onun kullandığı sevgi dili, zamanın hadiselerinin ayrıştırıp yok ediciliğinin aksine kucaklayıcı, kapsayıcı, birleştiricidir.

Yunus Emre'ye göre, yaratılışın temelinde sevme ve sevilme isteği vardır. Allah âlemi sevgi, sevme ve sevilme üzerine yaratmıştır.³²⁴ Yunus'u okurken karşımızda gözleri sevgiyle dolu bir dervişin ilahî bir lisanla terennüm ettiğini görürüz.³²⁵ Sevgi, Yunus'un şiirlerinde âdeta dillenmiştir. O, yaratılanı Yaradan'dan ötürü sevmeyi hayat felsefesi edinmiş ve bu düşüncesini varlığın merkezine yerleştirme çabası gütmüştür.

Yunus, bir Hak âşığıdır. Allah'ı sevdiği gibi O'nun yarattığı her şeyi de sevmektedir. O, kesret âlemindeki hiçbir şeyi Allah'ın birliği dışında tutmaz, çünkü her şey Allah'ın iradesiyle yürümektedir ve Allah'a kavuşmak için birer vesiledir.³²⁶ Yunus, kendisinin Allah'la vuslatını sağlayacak olan sevgi ipine sıkı sıkıya sarılmıştır. Bu sevgi sığ bir duygu değil, evrensel bir nitelik taşımaktadır. İnsanı aşip evreni kuşatan bir sevgi anlayışına sahip olan Yunus'un sözleri bizler için birer kılavuz hükmündedir.

Sevgi tamamen çıkarsız, amasız, çünküsüz yani her şeye rağmen olmalıdır. Severim eğer..., seviyorum çünkü... değil her şeye rağmen olmalıdır. Asıl sevgi budur. Yüce Yaratıcı mayamızı sevgiyle yoğurmuş, emrimize verdiği varlıkları sevgiyle bezemiş ve kalpleri sevgi anahtarlarıyla açabilmeyi mümkün kılmıştır. Bu nedenle, Yaradan'dan ötürü, her şeyde bir güzellik aramalı, güzel düşünmeli ve güzeli severek aslımız olmalı; saf, katıksız yaşamalıyız. Kendini, ailesini, akrabalarını, arkadaşlarını

³²⁴ Mehmet Bayrakdar, age., s.89.

³²⁵ Habib İdrisi, age., s.273.

³²⁶ Turan Bozkurt, Sevgi ve Aşk Çağlayanı Yunus Emre, TFM Yay., İstanbul 2011, s.53-54.

ve başkalarını sevebilmek; olay ve durumlara sevgiyle yaklaşabilmek insana birlikte yaşama arzusu, vatan ve millet sevgisi de katmaktadır. Bu yönüyle sevgi, toplumsal mana da bir harç görevi üstlenmektedir.

Yunus, Allah'a götüren her şeyi sevmekte, O'ndan alıkoyan hiçbir şeyi de sevmemektedir. Yunus'un gittiği yollar O'nun sevgisiyledir; vücudundaki takat, ona adım attıran kuvvet hep bu sevgiden kaynaklanmaktadır. Yunus, bu kaynaktan yoksun olduğunda adım atmaya dermanının olmayacağını söylemektedir. Yunus'un gönlü, canı, aklı, bilgisi bu sevgide karar kılmış ve Sevgili'ye gitmek için kuşlar gibi sürekli pervaz etmektedir.

Sensüz yola girürisem çârem yok adım atmaga
Gevdemde kuvvetüm sensün başum götürüp gitmege

Gönlüm cânum 'aklum bilüm senün ile karâr ider
Pervâz ururlar dem-be-dem uçuban dosta gitmege (D, s. 247)

Yunus, Allah'ı sevdiği için kendisinden bunun karşılığında bir şeyler isteyen olursa, iki dünya mülkünü vermeye hazır olduğunu ancak Allah sevgisinin karşılığı olarak bunun da yetmeyeceğini söylemektedir. Bu durum, Yunus'un Allah'a olan sevgisine hiçbir değer karşılık gelemeyeceğini, ilahî sevginin hadde hesaba gelir tarafı olmadığını göstermektedir.

Ben senü sevdiğüm için eger bahâ dirlerise
İki cihân mülkin virem dahı bahâsı yitmiye (D, s. 249)

Yunus'un Allah'a olan sevgisinden dolayı ruhuna müjde verilmiştir. Bu, ölümsüzlük muştusudur. Yunus, bununla müjdelendikten sonra âdeta her an yeniden hayat bulmuştur. Yunus'un ömrü sevgi dolayısıyla daima diridir, asla eskiiyip tükenmemektedir.

Yunus seni seveliden beşâret oldı cânına
Her dem yeni dirlikdedür hergiz 'ömrin eskitmeye (D, s. 250)

Yunus, kendisinin Allah ile alışverişinin bir miladı olmadığını, O'nu sevmeye daha dünyaya gelmeden başladığını söylemektedir. Yunus bu söylemiyle, aynen aşk konusunda olduğu gibi, Elest bezminde hatta daha da önceleri sevginin var olduğunu ve bunun Yaratıcı'ya karşı duyulduğunu belirtmektedir.

Ol dostıla bâzârumuz fülân vaktdan berü degül
Severidük ma'sukayı henüz gelmedin cihâna (D, s. 454)

Yunus kendisindeki sevginin ilahî fermanla hâsıl olduğunu, bu sevgiden yüz çevirmeyeceğim diye Kur'an üzerine yemin ettiğini bildirmektedir. Yunus'un bu sözü Bezm-i Elest'te ruhlara sorulan "Elestü birabbiküm" fermanına bütün ruhların "Kâlû belâ" şeklindeki cevap vermelerini işaret etmektedir.

Seni severem cânıla
Kul olmuşam fermânıla
Anda içerem Kur'an'ıla
Senden yüzüm döndürmezen (D, s. 404)

Yunus'un anlayışına göre, insan sevgiyle var olmuş ve var olmasını istediği kişi, nesne veya olgulara da sevgiyle yaklaşmak prensibini gaye haline getirmiştir. Kişi, sevdiğini arayacaksa önce kendinde aramalıdır. Çünkü kendisini sevgi hamuruyla yoğuran Allah'ın varlığı kişinin kendisinde kâimdir. Bu nedenle de Yunus, kendi vücudunu bir şehir gibi düşünmekte ve gönlünü kaptırdığı Sevgili'yi de bu şehirde aramaktadır. Yunus, Sevgili'nin, vücut şehrinde olduğundan emindir. O'nun sesini duymakta fakat yüzünü görememektedir. Bir arayış içinde olan Yunus, Sevgili'nin yüzünü görebilmek için canını bile verebileceğini söylemektedir.

Bu vücûdum şehrine bir dem giresüm gelür
İçindeki sultânun yüzün göresüm gelür
İşidürem sözünü göremezem yüzünü
Yüzünü görmeklige cânım viresüm gelür (D, s. 278)

Yunus, Sevgili'yi kendi gönlünde bulmuş ve gönlünü O'na bağlamıştır. Artık günlerini bununla geçirmektedir, çünkü sevdiği kişinin canına can katacağına inanmaktadır. Bu, Yunus'taki sevmek fikrinin ölümsüzlüğe eş olduğu manasını taşımaktadır.

Dervîş Yunus homı geldi teveccüh ma'suka kıldı
Gönülde sevdigün buldı anunla gönlünü baglar (D, s. 285)

İy Yunus imdi senün 'ışkıla geçsün günün
Sevdügün kişi senün cânuna cân olısar (D, s. 289)

Yunus, fitratında ne bulduysa onu yaşamakta, sevgi ile geldiği bu dünyadan yine sevgi ile gitmek istemektedir. Fıtrattan gelenleri korudukça her dem yeniden hayat bulacağını ve bundan asla usanılmayacağını dile getirmektedir. Sevgi ve ölümsüzlük ve nihayetinde sonsuzluk arasındaki ilişkiyi aşağıdaki dizelerde daha iyi açıklamaktadır:

Ölüp sine görürisem etüm tenüm çürimeye
Anun için kim dünyâdan ben giderem sevmegile (D, s. 473)

Biz sevdük 'âşık olduk sevildük ma'suk olduk
Her dem yini dirlikde sizden kim usanası (D, s. 521)

Dostı girçek sevenlerün dosta ulaşur cânları
Kendüye hayrân eylemiş ezel ebed dost bunları (D, s. 544)

Yunus, bu dünyada Allah'tan başka ne bir kimse ne de bir nesne sevemediğini, her nerede olursa olsun ilahî sevginin kendisine yeteceğini söylemektedir. Bu beyan, Yunus'un varlık hakkındaki felsefesi olan birlik fikrinden ileri gelmektedir. Yani, Yunus neyi seversem seveyim aslında onu yaratana sevmekteyim, demektedir.

Bu dünyâda dostdan artuk Yunus nesne sevemedi (D, s. 494)

Senün sevgün bana yiter her kanda kim olırsam (D, s. 381)

Allah insanı en güzel şekliyle yaratmakla birlikte kimse Hz. Muhammed (s.a.v) gibi onun “Habîbim!” lütfuna mazhar olamamıştır. Bu lafız, Arapça hubb sözcüğünden gelmekte olup Türkçe karşılığı sevgi demektir. Allah’ın kitabı Kur’an-ı Kerim’de sevgi kelimesinin karşılığı olarak bu anahtar sözcük kullanılmakta ve sevgiyle alakalı mesajlar bu kelimeyle verilmektedir.³²⁷ Yüce Allah, Hz. Peygambere olan sevgisini bu anahtar kelimeyle beyan etmiştir. Şüphesiz, O’nun bu lütfuna mazhar olan Hz. Muhammed (s.a.v), bizler için de bir sevgilidir. Hz. Peygamber hem sevgilidir hem de sevgi timsalidir. Yunus Emre’de Allah’a olan sevgiyle birlikte, sevgi timsali olan Hz. Peygambere beslenen derin sevgiyi de görmekteyiz.

Sevdük yâridür Mustafâ andan ola meyl ü vefâ
Sıdkı bütün gönli safâ hem bize ol îmânımış (D, s. 329)

Kogıl beni hoş yanayın kül oluban uşanayın
Ol sevdüğün Muhammed’e olayın çerâk Çalab’un (D, s. 378)

Yunus Emre, Allah’ın, Hz. Muhammed (s.a.v)’i överek yarattığını ve ona “Sevgilim!” dediğini söylemektedir. Yeryüzünde ne kadar çiçek varsa hepsinin Muhammed Mustafa’nın teri olduğunu bildirmektedir. Yunus, sevgi mazmunu olarak kullanılan bir çiçek türü olan gülün Hz. Peygamberin teri olduğunu hatırlatmakta ve aynı zamanda Hz. Peygamberin kaynağını Allah’tan alan bir sevgi pınarına sahip olduğunu da bildirmiş olmaktadır.

Hak anı öğdi yaratdı Habîb’üm didi
Yir yüzinde cümle çiçek Mustafâ’nun teridür (D, s. 303)

Hz. Muhammed (s.a.v), bu dünyada mümin kulların rehberi, ahirette de şefaatçisidir. Bu nedenle müminlere iki dünyayı da aydın kılacak olan güneş odur. Yunus, buna inanarak onun sevgisi yoluna baş koymuş kişilere Hz. Peygamberin can olacağını söylemekte ve ona olan sevgisini aşağıdaki dizelerde şöyle dile getirmektedir:

³²⁷ Mehmet Bilici, İncil’de ve Kur’an’da İnsan Sevgisi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ-2007.

Şol seni seven kişi komış yolına başı
İki cihân güneşi sensin yâ Resûla'llâh

Şol seni sevenlere kıl şefâ'at anlara
Mü'min olan tenlere cânsun yâ Resûla'llâh

Şol seni sevdi Sübhân oldun kamuya sultân
Cânum yolına kurbân olsun yâ Resûla'llâh

'Âşıkam şol dîdâra bülbülem şol gül-zâra
Seni sevmeyen nâra yansun yâ Resûla'llâh (D, s. 491)

Yunus Allah'a ve O'nun Resul'üne olan sevgisini dile getirdikten sonra, ezelden ebede gönlünde yer etmiş olan sevgisinin derecesini aklı başından gitmekle, deli divâneye dönmekle anlatmaktadır. Yunus sevgi ile mest olmuştur. Bu mestlik öyle acayip bir haldir ki, Yunus'u gece gündüz uykusuz bırakmaktadır. Gözünde Sevgili'nin hayâlinden başkası olmayan Yunus, kendisini bu duruma düşüren Sevgili'ye kavuşmayı arzulamaktadır.

Seni sevenlerün ola mı 'aklı
Bir dem usluysa her dem delüdür (D, s. 282)

Dostum beni delü kıldı
'Aklumı fikrümü aldı
Hayâli gözümde kaldı
Dostun cemâlin arzûlar (D, s. 314)

İy dost seni severem cân içre yirün vardur
Dün gün uyumaz oldum 'acâyib hâlüm vardur (D, s. 282)

İy dost seni sevelden 'aklum gitdi kaldum ben
Bınarları terk idüp denizlere taldum ben (D, s. 445)

Yunus'un hâli bu iken gözü gönli Hak sevgisiyle dolu olan Yunus'la sohbet etmeyi arzulayanlar da hatırladıkları, bildikleri ne varsa onları unutmakta ya da onlardan vaz geçmektedirler.

Yunus'un gönli gözi toludur Hak sevgüsü
Sohbet ihtiyâr iden yâd u bilişden geçer (D, s. 296)

Yunus aşk sarhoşudur, bu sarhoşluğu da sevmektedir. Her daim seven olmak ve Sevgili'ye kavuşma arzusu taşımak durumunda kalanların ayık olmasını beklemek de doğru değildir. Çünkü Yunus'un sarhoşluğu ezeldendir. Yunus, kendisi gibi sevgi içkisini yudumlayanların meclisini sürüp gelmiştir. Bu nedenle "sarhoşluğuma bakıp adım deliye takmayın" demektedir. Zaten, ilahî hakikatlerin farkında olanların aklının başında olmaması da beklenmez, çünkü Sevgili'yi bulmak için aramak, aramak içinse akıl başta olmak gerekmektedir.

Ayık olup oturman ayaksuzlar getürmen
Severem 'ışk esrugin ben ayık olımazam (D, s. 380)

Esrikligüme bakma adum delüye takma
Esrikligüm ezelden 'işreti sürüp geldüm (D, s. 402)

Yunus, gerçek sevginin değil aklını yitirmek, kendi benliğini bile terk etmedikçe mümkün olamayacağını düşünmektedir. Bu uğurda benliğini terk etmeyenlerin gerçek sevgiden dem vurmaması gerektiği kanaatindedir.

Yunus eydür dimegil dostı girçek severin
Dostı girçek sevenler benligin elden kodı (D, s. 511)

Yunus, dünyanın türlü türlü hâlinin olduğunu söyleyerek kiminin kadın, çocuk kiminin mal mülk kiminin de para sevdiğini hatırlatmaktadır. Dünyada her insanın herhangi bir nesneye karşı sevgisinin olduğunu, sevgisiz insan bulunamayacağını belirtmektedir. Allah'ın yarattığı bu dünyadaki yüz bin türlü sevgiden insanın kendisine layık olan hangisiyse onu seçmesi gerektiği düşüncesindedir.

Kimi 'avret oylan sever kimi mülk hânûmân sever
Kim sermâye dükkân sever bu dünyâ hâlden hâledür (D, s. 288)

'İşksuz âdem dünyâda bellü bilün yok durur
Her biri bir nesneye sevgüsü var 'âşıkdur

Çalab'un dünyâsında yüz bin dürlü sevgü var
Kabûl it kendözüne kangısı lâyıkdur (D, s. 305)

Yunus'a göre kadın, çocuk, para, mal mülk, ömür gelip geçici; bunları yaratan Allah ise ebedîdir. İnsanın fâni olana aldanmaması, baki olanı sevmesi gerekmektedir. Allah sevgisini gönlünde sağlamlaştırmayan gerçekten âşık olamaz, gerçek âşık olamayanlarsa ebedîlikten bahsedemez.

Aldanma mala davara kulluk eyle Hakk'a yara
Seviyile bile vara bâkî yoldaş olanı gör (D, s. 263)

Dost sevgisün gönülde cânıla berkitmeyen
Tûl-ı emel defterin dürmeyen 'âşık mıdur (D, s. 272)

Yunus, sevgi yolunun tek olduğunu bildirmekte, ya bu dünyayı sevmek ya da Allah'ı sevmek gerektiğini hatırlatmaktadır. Her ikisini birden sevmenin mümkün olamayacağını, insan gönlünde tek bir sevgiye yer olduğunu söylemektedir. İnsanın uyanık olup ilahî sevgiyi seçmesi gerektiğini, aksi halde dünyayı sevmeyi tercih edenlerin hâllerinin baykuş yuvası gibi viran, perişan vaziyette olacağını belirtmektedir.

Yâ sevgil dünyâ dutgıl yâ gelgil yol iletgil
İki da'vî bir ma'nî bu yolda sızmaz dirler (D, s. 273)

Kişi gerek bile anı hem uyanık ola cânı
Bilürsin dünyâ seveni baykuş gibi vîrândadur (D, s. 277)

Derviş Yunus, kalbinde dünya sevgisi olanların gerçek derviş olamayacağını, dervişlikten kaçanlara ise şeyhlik yapanın şeytan olacağını ifade etmektedir. Allah'ı gerçek sevenlerin dervişlik yolunda benliklerini yakıp kül olması ve kâinattan vaz geçmeleri gerektiği görüşündedir. Dervişlik, sadece dünya malına sevgi duymayı terk etmekle değil, bununla beraber benliği de terk etmekle mümkündür.

Dünyâ seven dervîş degül dervîşligi olmaz kabûl
Dervîşlikden kaçanların hemân şeyhi şeytân olur (D, s. 313)

Yunus sen severisen hakîkat ma'sukayı
Dervîşligile kül ol kevn ü mekândan fârig (D, s. 333)

Görgeç yolundan kamusun terk it bu dünyâ da'vîsin
Kogıl bu 'âlem sevisin aşıklıcak nendür senün (D, s. 349)

Çün ahrete kavîsin ko bu yalancı da'vîsin
Bu mal bu hazne sevisin 'âşıkısan nendür senün (D, s. 349)

Yaratılmış her şey gibi bu dünya da Allah'ındır. Allah nasıl dilemişse dünya üzerinde öyle tasarrufta bulunmuştur. Allah, sevdiği kimseleri de dünya denilen bahçeden ayırmayı, koparmayı istemektedir. Bu nedenle de dünyaya meyletmemek gerekmektedir.

İy pâdişâh iy pâdişâh her dem işin düze durur
Dünyâ anun bostânıdur sevdüğünü üze durur (D, s. 297)

Yunus, gerçek sevginin ciğeri baş eyleyip kebab olmak, ateşlerde yanıp külünü göğse savurmak gibi meşakkatlerinden bahsetmekte ve Sevgili'ye, "Seni sevene bu yapılır mı?" diye seslenmektedir.

Oda yandurtdun külin savurtdun
Eyle mi gerek seni seveni (D, s. 498)

Yunus, uğruna her iki dünyalık her şeyini verdiği Sevgili'nin buna rağmen kendisini oda yakıp külünü savurmasına da itiraz etmemekte; kalbine O'nun sevgisinden hiçbir endişe düşürmemektedir. Allah'ı gerçekten sevenlerin de gönüllerindeki her türlü endişe ve tasayı gidermesi gerektiği kanısındadır.

Eger bana sorarısın cânı yokdur şol kişinin
Ma'suka sevmekden artuk gönline endişe gelür (D, s. 298)

Ma'sukı ger sevdünise gider gönüldeki gamı (D, s. 533)

Yunus'un içi dışı, gözü gönlü sevgi ile doludur. Yunus'un aklını başından alan hatta Yunus'a benliğini bile terk ettiren bu sevgi Yunus'un hem söz hem eylemlerinde kendini açık etmektedir. Yunus, "sevdiğimi gizleyip söylemezsem bu sevgi derdi beni boğar", demekle herkese nasip olmayan bu ilahî lutfu içinde saklayamayacağını anlatmaktadır. Çünkü Yunus, bir sevgi çağlayanı, bir aşk pınarıdır. Bu çağlayana vücut şehri dayanmamakta, beden sevgi seline set olamamaktadır. Bu nedenle Yunus gönlündeki sırrı aşikâr etmektedir.

Sevdiğüm söylemezsem sevmek derdi beni bogar (D, s. 300)

Ben ol yârı sevdiğümü niçe bir gizleyübilem
Gönlüme sızmaz n'ideyin meger râzum yile virem (D, s. 394)

Yunus'un dilinde ne varsa gönlünde de o vardır. Başka bir deyişle Yunus'un gönlünde olan her şey diliyle ifadesini bulmuştur. Gönlündeki ilahî sevgiyle yanıp tutuşan Yunus'un dilinin söyledikleri gönlünden geçenlerden başkası değildir. Zira gönül ilahî sevgiye meyletmiştir ve Yunus gönlün esiri durumundadır; Yunus'un sözleri gönlündekini şerhten ibarettir.

Gönüldür seven anı esîr eyleyen seni
Kimi âzâd eylesin sen âzâd olmayınca (D, s. 458)

Cân neye ulaşırsa 'aklı da ana harc olur
Gönül neyi severise dil anı şerh itse gerek (D, s. 343)

Kişi neyi severise dilinde sözi ol olur
Gensüz söyleyesüm gelür gönlüm alanun sözünü (D, s. 503)

Yunus sever dostını cânından anun için
Kişi neyi severse cânın ana uyakdı (D, s. 506)

Ben seni sevdüğümü işitsünler hâs u'âm
Söyleşenler söyleşün sensüz dirligüm harâm (D, s. 392)

Yunus, Hakk'ı sevenlerin çok olduğunu, bütün mahlukatın Allah'ı sevdiğini, kendisinin de bunları görüp bu ilahî sevgi karşısında eğildiğini bildirmektedir. Bütün insanların ve dahi meleklerin Hakk'a âşık olup O'nun huzurunda durmakta olduklarını söylemektedir.

N'ola Yunus sevdüyse çokdur Hakk'ı seviciler
Sevenleri gördüydi anun için boynın eger (D, s. 301)

Dîv ü perî ins ü melek sever seni her mahlûkât
Hayrân olup ileyünde turmuş durur hûr u melek (D, s. 346)

Yunus'a göre, cümle âlemin gönlünde Allah sevgisi vardır. Allah'ı gerçekten sevmeyenlerin imanı olmaz. O'nu sevmeyenlerin yeri cehennemdir.

Cümle 'âlemün gönlinde vardur anun mahabbeti
Anı cânından sevmeyenün bil kim îmânı taş oldu (D, s. 499)

Seni sevmeyen cânâ Tamu'dur cümle makâm (D, s. 393)

Cümle âlemin Allah'ın sevgisiyle dolu olduğunu bilmek ve bunu görebilmek için "göz" lazımdır. Yunus, sevginin şartlarından biri olarak "gözün görmesi" lazım geldiğini dile getirmektedir. Ona göre, göz görmeyince gönlün sevmesi mümkün olmamaktadır. Bütün sevgilerin tadını ilk önce göz almakta, sonra bu tadın hasreti gönlü yakmaktadır. Gözü görmeyenlerin sevgisi yoktur; gözü görenler ise sevgiyle

doludur. O hâlde, denilebilir ki, sevgi gözde başlar; gönülde çoğalır ve çağlayana dönerek dışarı taşar.

Gözi görmez kişi sevgüden ırak
Kanı dost kandasın sen gözün aç bak

Göremedin gözün n'anlaya gönül
Kabûl itmezse göz neyleye gönül

Kamu sevgi dadın evvel göz alur
Anunçün hasreti gönülde kalur

Gözi görmez kişinin sevgüsü yok
Bu gözlü kişiler seviyile tok (RN, s. 621)

Yunus'a göre, kişinin gözü onun neyi seveceğinin işaretlerini veren bir ayna vazifesi görmektedir. Bu nedenle, göz sevgi konusunda hafife alınmayacak kadar önemli bir organdır. Kişinin gözü neye bakarsa, kişi onu sevmektedir; gönül, hiç teklifsiz, gözün baktığı yöne kaymaktadır. Şu hâlde, kişi baktığı ve gördüğü şeylerden hasıl olacak sevginin çeşidinden de mesul olmaktadır.

Kişinin gözi neye baksa sever
Tekellüfsüz gönül ol yana akar (RN, s. 621)

Yunus, gözün bitmez tükenmez bir sevgi hazinesi olan Allah'ı görüp O'nu sevmesini istemektedir. Bunu yapacak olan göz, şüphesiz, baş gözü değil can gözüdür. Yunus'un ehemmiyet verdiği göz, daima canı gören gözdür. Kişinin beden gözüyle değil, can gözüyle bakıp Allah'ı görmesi kişiye farz kılınmıştır. Bu bir kulluk vazifesidir; kimin canı varsa, o, baktığı her yerde Allah'ı görmekte ve sevdiği her şeyle de Allah'ı sevmektedir. Canı olmayanların baş gözüyle gördükleri şeylerle ilgili sevgileri hakiki sevgi değildir ve Yunus nazarında bu sevgi hükümsüzdür.

Suret gözi degül bu göz didüğüm
Bilürem ben neden ne istedüğüm

Göz oldur kim müdâm ol cânı göre
Farîzadur kula sultânı göre

Bu baş gözi degül ol cân gözidür
Kimin cânı varısa anı görür (RN, s. 621)

Kişinin imanı, neyi sevdiğiyle ilgilidir. Allah'ı seversen Allah'a iman etmiş olursun; nesneyi seversen nesneye iman etmiş olursun. Çünkü kişinin sevgisi, kişiye hükmeden şeydir. Kişi gönlünde neyin sevgisini barındırıyorsa, o şeyin sevgisi kişiye hükmediyor demektir. "Seni, senden uzaklaştıran sevgindir; ne seversen, o tarafa çeken de sevgindir. Sevdiğinden öteye varacak yerin yoktur; asıl mana budur, fazla söze gerek yoktur. Bu yolda davanın yeri yoktur, mana gerekir. Neyi seversen, ona kavuşmak gerekir." diyen Yunus, Allah sevgisi varken başka şeyleri sevmek gibi bir davaya kalkışmanın sözün manasından uzak olduğunu, asıl amacın O'nun sevgisine kavuşmak olması gerektiğini bildirmektedir.

Neyi severisen îmânun oldur
Niçe sevmeyesin sultânun oldur

Sevündür bil seni senden ileden
Ne severisen ol yanaya yiden

Ki sevdüğünden öte menzilün yok
Asıl ma 'nî budur söz kelecî çok

Bu yolda da'vî sığmaz ma'nî gerek
Neyi kim severisen anı gerek (RN, s. 584)

Sevginin yokluğu, kişiye zarar vermektedir. Bir kalpte sevgi yoksa yerini kin, nefret doldurmaktadır. Nefret; ayrılığa, düşmanlığa götüren bir duygudur. Bu zehrin panzehiri ise sevgidir. Bir gönle sevgi geldi mi kin ve nefret pası orayı terk eder. Yunus, ilahî sevgiyi gönlüne harç etmiş bir derviştir. O, bütün âleme sevgi gözüyle

bakmakta; kini, nefreti ilahî sevginin bir neticesi olarak kalbinden söküp atmaktadır. Yunus, kin tutanın gerçekte dininin dahi olmadığına inanmaktadır.

Biz kimseye kîn tutmazuz kamu ‘âlem yârdur bize (D, s. 483)

Giderdüm gönlümden kîni kîn dutanun yokdur dîni
İy yâranlar ben bu sözi uludan işitdüm ahî (D, s. 532)

Yunus bütün insanlığı kucaklayan bir sevgi anlayışına sahiptir. O, dünyaya sevgi için gelmiştir. İlahî kudretin çaldığı mayamızda sevgi olduğundan, her şeye ve herkese sevgi nazarıyla bakmaktadır. Bu nedenle, Hakk’ı gerçek sevenlerin ayrılık gayrılık güdemeyeceğini, onların cümle âlemlerle kardeş olduklarını söylemektedir.

Ben gelmedüm da’vîyiçün benüm işüm seviyiçün
Dostun evi gönüllerdür gönüller yapmaga geldüm (D, s. 371)

Erenler buna kalmadı vardı yolına turmadı
Hakk’ı gerçek sevenlere cümle ‘âlem kardaş gelür (D, s. 310)

Yunus bir gaye insanı, bir dava adamıdır. Onun davasını ilahî kudretin tecellisi olan sevgi temi oluşturmaktadır. Allah, yoktan var ettiği insanı sevgiyle yaratmıştır. O halde, sevgi olmazları olduran anahtar bir dinamiktir. Sevgiyle girilen her işin üstesinden gelmek mümkündür. Sevgi, kişileri birbiriyle tanıştıran, anlaştıran, barıştıran ve işleri kolay kılan bir kuvvettir. Bu dünyaya gelmemizin gayesi de tek kelimeyle sevgidir. Sevgi dışındaki her şey dünyalıktır, dünya ise geçicidir. Yunus, sevmenin, sevilmenin asıl gaye olduğunu hatırlatmakta; bunun dışında emel besleyenlerin beyhude bir çaba içerisinde olduklarını belirtmektedir.

Gelün taşuk idelüm işi kolay tutalum
Sevelüm sevilolum dünyâ kimseye kalmaz (D, s. 317)

Sevgi, gelip geçtiği her iklime mutluluk muştular, huzurun kapılarını ardına kadar açar, insanlığın ortaklık, birlikte yaşama ihtiyacına karşılık verir. İç ve dış güzelliğinin sırrı sevgidedir. İnsanları insanlara ve insanları şeylere bağlayan da

sevgidir. Sevgi, hem fertte hem toplum veya toplumlarda olması hasebiyle ortak bir duygudur. Eşitlik, kardeşlik gibi kavramları bize telkin eden sevme duygusudur. Sevgi gönülleri, istekleri, emelleri birleştirme kuvvetine sahip bir dinamiktir. Kalplerin tatmin olabilmesi ancak kalplerin sevgiyle hareketlendirilmesiyle mümkündür.

Kişi, yaratılışı gereği ve yönelimlerinin göstergesi bakımından sevgidir. Sevgide kişinin kendine doğru bir yönelme olduğu gibi başka varlıklara doğru da bir yönelme vardır. Sevgiyi başka insanlara yöneltmek, insanın kendini yeniden imar ve inşa etmesi demektir.³²⁸ İnsanın kendini tekrar insan yapması sevgi aynasına sevgiyle bakıp sevgiyle görmesiyle mümkün olmaktadır. Bu durumunda, sevgi bir hareket noktası olmakla birlikte ilahî bir hakikat de olmaktadır.

Yunus, bir sevgi hazinesidir. Sevgiler paylaşıldıkça çoğalır; çoğaldıkça çoklukları bir yapar, birlikte yapar. Yunus'un sevmekten gayesi bu "bir"e, birliğe varmaktır. Birlikte olmak, dirlikte olmaktır. Ebedî saadetin, evrensel mutluluğun anahtarları kendisi başlı başına bir sır olan bu sözcükte gizlidir. Yunus, gönlüne ezelden nakşedilmiş olan bu sırrı bizlere fısıldamakta; bireysel, toplumsal ve de evrensel huzur ve barışın reçetesini vermektedir.

Yunus, insanı yücelten ahlak değerlerini yaygınlaştırarak insanların acılarını dindirmeye, bencillikten kaynaklı hırslarını yok etmeye, dünyanın fâniliğini hatırlatmaya ve gönüllere sevgi tohumları ekerek bunları filizlendirmeye çalışmaktadır.³²⁹ Yunus'a göre, insanın gönül dediği, can dediği iç dünyasında, benliğinde sevgi yoksa o henüz insanlık aşamasına gelmemiştir, yani insan değildir.³³⁰ Yunus, Allah'ın yarattığı her şeyi kendi vücudunda bulmaktadır. Sevgiyi kalplere yerleştiren Allah'tır. Allah, hem seven hem sevilen hem de sevgidir. Yunus, bu düşünceyle Allah'a uzanmaktadır.

³²⁸ Sadık Tural, "Benlik Kavramı ve Yunus Emre'nin Şiirinde Benlik", *Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1995, s.216.

³²⁹ Aydın Sayılı, "Açış Konuşması", *Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1995, s.15.

³³⁰ Mustafa İsen, "Yunus'un Çağdaş Yorumcular"ı, *Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1995, s.167.

2.12. Sözünlü Bilmek

Dil, düşünemeyeceğimiz kadar çok yönlü, kimi sırlarını bugün de çözemediğimiz büyüklü bir varlıktır. Gerek insan gerek toplum gerekse insan ve toplumdaki ayrı düşünölemeyecek olan bilim, sanat, teknik gibi bütün alanlarla ilgili bulunan ve aynı zamanda onları oluşturan bir kurumdur. İnsanı insan yapan niteliklerin başında dil gelmektedir. İnsanın dünyadaki yerini ve değerini belirleyen de dildir.³³¹ İnsanı diğer canlılardan ayıran temel faktörlerin başında onun dil yetisine sahip olması gelmektedir. Dil, seslerden örölmüş bir yapıdır. Kurallı-kuralsız, nedenli-nedensiz bazı seslerin yan yana gelerek anlamlı bir birim oluşturmasıyla da sözcükler oluşmaktadır. Sözcükler, dilin anlamlı en küçük birimidir. Bu küçük anlamlı birimler insanların haberleşmesini sağlayan dil göstergeleridir.

İnsanların birlikte yaşayabilmelerinin en önemli gereklerinden biri haberleşmedir. Haberleşme olmazsa bir topluluğu toplum saymak da olanaksızdır.³³² İnsan dili, insanlık âleminin söze yüklediği kodları muhafaza edip asırlara aktarabilme özelliğine sahiptir. İnsan dili, iletişimin en gelişmiş aracıdır. Dil, söze yüklenen anlamı ya da anlamları kuşaktan kuşağa, mekândan başka bir mekâna aktararak bir taşıyıcılık görevi yapmaktadır. Eskiler ile yeniler, öncekiler ile sonrakiler arasındaki köprüyü kuran da yine dildir. Dilden kastedilen insana verilen konuşma yeteneğidir. İnsan bu yetisi sayesinde duygu, düşünce ve isteklerini aktarabilmekte ve yaşamını sürdürmeye olanak tanımaktadır. Bir anlaşma sistemi olan dilde anlaşmayı sağlayan sözcükler vardır. İletişim bu sayede sağlanmaktadır. O halde dil ile kastedilen konuşma yetisi, konuşmayla kastedilen de sözdür. İnsanlar arasındaki iletişim ve dolayısıyla etkileşim sözcükler ve onların anlamları üzerinden olmaktadır. “Kelimeler o dili konuşan bireylerin anlamlar yükleyerek kullandıkları şifrelerdir. Kelimelere yüklenen anlamlar kelimeyi kullanan kişilere göre değişmektedir.”³³³ İnsanın söze yüklediği anlam iletişimin gerçekleşmesinde, duyguların bildirilebilmesinde başat unsurdur.

³³¹ Doğan Aksan, Her Yönüyle Dil, Türk Dil Kurumu Yay., 4.Baskı, Ankara 2007, s.11.

³³² Doğan Aksan, age., s.42.

³³³ İsa Kayaalp, Eğitimde İletişim Dili, Nesil Yay., 2.Baskı, İstanbul 2004, s.206.

Sözcükler gönüldeki duyguların ya da beyindeki düşüncelerin tercümanı olmaktadır. Bir düşüncüyü bir beyinden diğer bir beyine aktarmak açısından sözcüklerden daha kuvvetli bir vasıta yoktur. Onun için Konfüçyus'a atfedilen şu sözü önemsemek yerinde olacaktır. Konfüçyus, "Kelimelerin gücünü anlamadan insanların gücünü anlayamazsınız." demiştir. Bu, sözün gücünü anlatmak için gücü yerinde bir sözdür.

Günlük yaşamın temelinde sözler yer almaktadır. Sözler kanunları yaratmakta, kuralları oluşturmakta, bilim olmakta, sanat olmaktadır. Sözler eğlendirmekte, kızdırmakta, ağlatmakta, duygulara seslenerek insanları harekete geçirmektedir.³³⁴ İnsanlar sözleri sayesinde sevebilmekte ya da tam tersi sözleri nedeniyle nefrete maruz kalabilmektedir. Yine öyle sözler vardır ki tarihe altın harflerle yazılmıştır.

Dil yani söz, Allah'ın kelâmı kudretindedir. Söz, hiçbir nesne kapsamı dışında olmayan aklın vekilidir. Hayale gelen her şeyden söz haber verir. Sözün tasarrufu gönlün tasarrufu gibi her yere ulaşır. Dil, gönlün karşılığındadır; gönülde olan suretleri alıp ondan haberler verir. Gönülde de dille söylenen her söze uygun bir sıfat ortaya çıkar. Dil, Hak söylemeye başlasa gönül aydınlanmaya başlar; batıl söylemeye başlasa gönül kararmaya başlar.³³⁵ Akıl ile söz, söz ile kalp arasındaki bu etkileşim insan ilişkilerini belirleyen etkenlerdendir.

Türkçemizde de dil ve dolayısıyla söz üzerine söylenmiş pek çok söz vardır. "Dile gelmek, dil çıkarmak, dil dökmek, dilden dile dolaşmak, dili çözülmek, dili dolaşmak, dili dönmek, dilinde tüy bitmek, diline dolamak, dili bağlanmak, dilini yutmak, dilinin ucuna gelmek, dillere destan olmak, dil uzatmak, dil yarası...; söz olmak, söz getirmek, söz götürmek, söze gelmek, söz açmak, söz işitmek, söz kesmek, söz tutmak, sözü açılmak, sözü çevirmek, sözü saklamak, sözü bağlamak..."³³⁶ gibi deyimlerin çok sık kullanılıyor olması toplum hayatında sözün yerini göstermesi bakımından önemlidir. Diğer taraftan atasözlerimizin çoğunda da dille ilgili ifadeler görmekteyiz. "Dilin cirmi küçük, cürmü büyük.", "Dilin kemiği yok.", "Dil yüreğin kepeçesidir.", "Dilim seni dilim dilim dileyim, başıma geleni senden bileyim."; "Söz gümüşse sükut altındır.", "Söyleyene bakma, söyletene bak.",

³³⁴ Fatoş Karahasan, Akla ve Kalbe Giden İletişim Yolları, Doğan Egmont Yay., İstanbul 2015, s.88.

³³⁵ Ahmet Kayasandık, Âdâb-ı Makâl/Konuşma Adabı, Büyüyen Ay Yay., 2.Baskı, İstanbul 2013, s.25-27.

³³⁶ Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2, İnkılap Yay., İstanbul 2016.

“Sözü söyle alana, kulağında kalana.”, “Sözünü bil, pişir; ağzını der, devşir.”, “Söz var ara bozar, söz var ara düzer.” , “Söz dediğin yaş deridir, nereye çeksen oraya gider.”...³³⁷ Derin tecrübeler sonucu söylenmiş ve halka mal olarak varlığını sürdürmekte olan bu sözlerin varlık sebebi de yine dilin kendisidir. Yani bu sözler de yine söz sayesinde muhafaza edilmektedir.

İnsan yaşamının temelini oluşturan “söz”e Yunus Emre de büyük değer biçmektedir. Yunus’un şiirlerinden sözün değeri üzerine ciddi bir mesai harcadığı açıkça anlaşılmaktadır. Yunus’un sözlerinin her biri birer sehl-i mümteni örneğidir. Onun dili remizlerin dilidir, tasavvufu en yalın biçimde Türkçeye buluşturan odur. Yunus, Türkçenin lisânü’l gaybıdır.³³⁸ Yunus’un söyledikleri Allah’ın kendisine verdiği avazdan gelmektedir. Bu nedenle Yunus’ta “söz” ebedî olana açılan bir kapı hükmündedir.

Miskîn Yunus bu sözi kendözinden eyitmez
Hak Çalab viribidi sebağın dilümüze (D, s. 468)

Ma‘nî berâtın alduk uş gine elümüze
Hak sözi viribidi pâdişâh dilümüze (D, s. 474)

Benüm degül bu kelecı varlık senün Yunus neci
Çün dilime sensin kadîr sensüz lisân depretmeyem (D, s. 374)

Yunus degül bunı diyen kudret dilidür söyleyen
Kâfir olur inanmayan evvel-âhir hemân benem (D, s. 384)

Yokdur arada tercemân andağı iş bana ‘ıyân
Oldur bana viren lisân ol denize ‘ummân benem (D, s. 399)

Yunus için söz, Allah’ın kelâmıdır. Ebedî dost bildiği Allah, Yunus’un gönlüne sirayet etmiş ve gönülde kendini göstermiştir. Yunus’un konuştuğu gönül

³³⁷ Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1, İnkılap Yay., İstanbul 2016.

³³⁸ Ömür Ceylan, “Yunus’ta “Söz”ün Derinliği”, *X.Uluslararası Yunus Emre Sevgi Bilgi Şöleni*, hzl. Erdoğan Boz, Eskişehir 2011, s.98.

dilindedir. Gönülse Hakk'ın kitabından başka dil bilmemektedir. Yunus'un bu sözleri de halk içindir. Aslı kitaptan olan bu sözlere sadece şiir gözüyle bakmamak gerekmektedir.

Halk içindür bu dil sözi gönüldedür dostun râzı
Gönül dosta söylediği ne dir ise Kur'an'ımış (D, s. 329)

Yunus'un sözi şi 'irden ammâ aslı(dur) kitâbdan
Hadîsile dinene key (bilgi) sâdık olmak gerek (D, s. 342)

Yunus sözlerinin kaynağını aşağıdaki şiirinde daha açık ifade etmektedir. Yunus'un söze yüklediği değeri anlatması açısından, sözün nitelik ve niceliğini ifade bakımından çok önemli olan bu şiir şöyledir:

Ey sözlerin aslını bilen! Gel, bu sözün nerden geldiğini söyle. Çünkü sözün aslını anlamayanlar, bu sözün benden geldiğini sanır.

İy sözlerün aslın bilen gel di bu söz kandan gelür
Söz aslını anlamayan sanur bu söz benden gelür

Söz vardır, gönlü şad eder. Söz vardır, tanıdığı yabancı eder. Horluk da izzet de kişiye sözden gelir.

Söz var kılur gönül şad söz var kılur bilişi yad
Eger horluk eger 'izzet her kişiye sözden gelür

Söz ne karadan ne aktan, ne okumaktan ne yazmaktan gelir. Söz halktan da değil, Yaratan'ın avazından gelir.

Söz karadan akdan degül yazup okımdan degül
Bu yürüyen halkdan degül Hâlik âvâzından gelür

Elif de okumadım cim de. Sözlerim Allah'tandır. Benim bu talihimin hangi yıldızdan geldiğini bilmeye yüz bin müneccim gerekir.

Ne elif okıdum ne cim ne varlıkdandır kelecim
Bilmeye yüz bin müneccim tâli ‘üm ne ılduzdan gelür

Hak, gönül levhasına evvelden bir sayfa yazmıştı. Şimdi okunan bu kitap ta ezelden gelir.

Evvel gönül levhinde Hak yazmıştı çün bir varak
Bu şimdi okınan sebak ezel-i âzâldan gelür

Aklımız o gönül levhasına bakar. Böyle olunca gizli hastalıklarımı açar. Söz oradan gelir gönlüme akar. Söz dilime birden bire gelir.

Aklumuz ol levhe bakar gizli marazlarum açar
Söz gelür gönlüme akar söz dile ansuzın gelür

Biz arada bir bahaneyiz. Sen başka türlü söyleyen de elden bir şey gelmez. Hak cana emir verir, bu söz O’ndan gelir.

Biz bir bahâne arada ayruk di elden ne gele
Hak çün emir eyler câna bu kelecı andan gelür (D, s. 275-276)

Söz asilliğin belirtisidir. Denilebilir ki, kişinin kimliği dilinde gizlidir. İnsanın dilinden onun ne denli insan olduğu anlaşılabilir. Yunus, sözü değersiz kullanmayan, her sözünde derin manalar olan kişilerin asilzade olduğunu bildirmektedir. İnsanın kendi değerini göstermesi bakımından ağızındaki sözlerin ne denli kıymetli olduğunu ifade etmektedir.

Asil-zâdeler nişânın eger bilmek dilerisen
Her sözünün ma ‘nîsi var sözi sebük-sâl olmaya (D, s. 251)

Çok söz Yunus’un nazarında cahilliktendir. Özellikle iyilere ve iyiliğe karşı sürekli hizmet hâlinde olanlar için cahillerin ettiği binlerce sözün zerre kadar manası yoktur.

Yunus'a göre dil hikmetin yoludur. Hikmet sözün çok oluşunda değil, öz oluşundadır.

Câhil bin söz söylerise ma 'nide miskâl olmaya (D, s. 251)

Cahilin söylediği sözler manasız, boş sözlerdir. Boş söylenen sözlere ise yol yoktur. Hem söz doğru olmalı hem de kulak doğruyu duymalıdır. Bu nedenle, kişi ne söylerse doğruyu söylemelidir; bundan başka davranışlara izin verilmemelidir.

Söze yol yok durur kim söylene boş

Meger söz hak ola hem hak ola gûş

Niçe söylerisen sen hakkı söyle

'Îcâzet yok durur ayruksu meyle (RN, s. 623)

Yunus, gönüllerin yâri olmak isteyenlere bir "söz" demektedir. Kişinin Yunus'un bu sözünü tutması kendisi için baldan da şekerden de daha yeğdir. Yunus burada sözü nasihat, öğüt anlamında kullanmıştır. Yunus'un sözü bizler için nasihattir.

Ol kişi kim yol eridür garîb gönüller yâridür

Bir söz diyem tutarısa yigdür şeker baldan ana (D, s. 255)

Yunus'un sözlerinin amacı kesinlikle şeker değildir. Şeker, bu dünyanın tatlı nimetlerindedir; Yunus'un sözleri, bunlardan üstün nimetlerin habercisi olduğu için şekerden daha evladır. Ancak sözün manasından anlayanlar Yunus'un ne demek istediğini bilmektedir. Sözün manasını bilenler, şekerden (dünyalık heveslerden) uzak olmalıdırlar ki, O'nu bulsunlar.

Şeker için degül sözümün ucu

Ne yedügin bilür ma'nî bilici

Bilen ma'nî sözün şekerden irak

Bileyim dirisen şekerden bırak (RN, s. 619)

Yunus, kendi sözünün değerinin farkındadır. Bunu söz çatmak deyimiyle ifade eder. Kendi çatdığı sözlerle halka marifet satan Yunus, sözü kullanmadaki ustalığıyla övünmekte, kendini methetmektedir.

Yunus bu sözleri çatar halka ma‘rifet satar
Kendüsi ne kadar dutar söyledüğü yalanı gör (D, s. 263)

Yunus ne hoş demişsin bal u şeker yemişsin
Ballar balını buldum kovanım yağma olsun (D, s. 438)

Başka bir yerde de, “Yunus, senin bu sözlerin emsalsizdir; iş sana düşmüştür senden başka kim işite? Ne kadar sözün varsa, kendine söyle. Herkesin gönlünü Allah sevgisiyle doldur.” diyerek baldan, şekerden tatlı sözlerinin amacının ne olduğunu belirtmektedir.

Yunus cümle sözün senün ferîde
Çün iş sana düşüpdür kim işide
Niçe sözün varısa sana söyle
Hâs u ‘âm gönlünü şey’ullah eyle (RN, s. 587)

Yunus, sözü kullanmaktaki hüneriyle ne kadar övünse azdır, çünkü o “söz sırrını” açıklamak için gelmiştir. O, sözün sırrının sahibidir. Bir söz ile yeri göğü kendisine hayran bırakabilme kuvvetine sahiptir. Yunus’a göre söz demek, sır demektir. Onu sözlerin sırrına erdiren akılla varılan bir uğraş değildir, Yunus’taki ilahî aşkın esrikliği onun türlü sırlara mazhar olmasını sağlamıştır. Kişinin sırrı dilindedir; dili çözüldüğünde sırları da ayan olacaktır.

Uş gine geldüm ben bunda sır sözün ‘ıyân eyleyem
Bir söz ile yiri gögi cümlesin hayrân eyleyem (D, s. 367)

Yunus’un sözleri şimdiye kadar söylenmiş olan hiçbir söze benzememektedir. Bu nedenle, Yunus sözlerini korumaya almış, sözlerinin manasını gizlemiştir.

Yunus bir söz söylemiş hiç bir söze benzemez
Münâfıklar elinden örter ma'nî yüzini (D, s. 538)

Yunus, gönüllerin kirini pasını yuyup giderebilmek için sözün özü, özeti olanının söylenmesi gerektiği kanaatindedir. Yunus'un sözlerinin özü "Dört kitabın manisi bir elifde gizlidir" beytiyle anlatmaya çalıştığı, "aşk"tır, yani Allah'tır. Gönüle aşk geldiğinde gönül aynası cilalanmakta, kötü duygu ve düşüncelerin doğurduğu kir pas orayı terk etmektedir. Gönül aynasını parlatacak kudret "söz"dedir.

Bu gönüller pâsını yuyuban gidermege
Şol sözi söylegil kim sözün hülâsasıdır (D, s. 267)

Yunus'a göre kişinin dili neyi söylüyorsa önce o inanmalı ve söylediklerini ilk olarak o yapmalıdır. Kişi kendi söylediğini kendisi yapmazsa, kendisini yalanlamış, söylediklerini inkâr etmiş olmaktadır. Bu, korkulması gereken tehlikeli bir durumdur.

Dilün eydür Çalab hâzır pes kulagun niçün sagır
Senün sözüne sen münkir va'llâh bu iş hatar durur (D, s. 289)

Yunus, söz nasıl işitilmişse, eksiksiz veya fazlasız, aynı şekilde söylenmesi taraftarıdır. Kişinin kendinden birkaç söz katarak, duyduklarını aynen öyleymiş gibi aktarmasını hoş karşılamaz. Çünkü Yunus'un sözleri âlimlerin sözüdür, âlim sözü sözün hülâsasıdır; eklemeye veya çıkarmaya gelmez.

Söyledüğün kelecıyî işitdügün gibi söyle
Kendözünden zîreklenüp birkaç söz dahı katmagıl (D, s. 357)

Yunus sözi 'âlimden zinhâr olman zâlimden (D, s. 300)

Yunus'a göre, sözde mana olmalıdır; insanda da manayı anlayacak cevher olmalıdır. Gönülü bu cevherden yoksun olanlara yüz bin söz söyleyen de, eğer Hak'tan nasip olmamışsa, bir nasip alamazlar. Çok söz hayvan yüküdür; az söz ise erenlerin meziyetidir. Kişinin canında cevher varsa, onun nasiplenebilmesi için bir söz bile yetmektedir.

Gevhersüz gönüllere yüz bin söz eydürisen
Hak'dan nasîb olmasa nasîb olası degül (D, s. 356)

Çok söz hayvân yükidür az söz erün görkidür
Bilene bir söz yiter cânda gevher varısa (D, s. 460)

Yunus, Hak'a gözünü kulağını kapatmış olanlara Hak sözünü söylememek gerektiği kanaatindedir. Böylelerine Hak'tan bahsetmek sözü zayi etmek demektir, çünkü onlar bu sözlerden alası değildir. Bu kimselere nasihat kâr etmez.

Ol kişi kim sagır durur söyleme Hak sözün ana
Ger dirisen zâyi ' olur nasîb yokdur sözden ana (D, s. 255)

Yunus'un sözleri cevher değerindedir. Cevherden ve cevherin değerinden ancak sarraf olanlar anlamaktadır. Yunus birer cevhere benzettiği bu sözlerini manadan anlayan söz sarraflarına sattığını belirtmektedir. Sarraf olmayan kişinin cevheri bir pula satması nasıl imkân dâhilinde ise mana gözü görmeyen birinin Yunus'un sözlerini değersiz bulması da o denli mümkündür.

'Âşıkısan miskîn Yunus Hazret'e dutgıl yüzüni
Anlayana gevher durur söz sarrâfa satdum ahî (D, s. 532)

Yunus'un söze yüklediği anlamlar yukarıdaki gibi olmakla birlikte bir de söze biçtiği değer vardır ki, bu, Yunus'un insanlık tarihine armağan ettiği en veciz deyişlerden ibarettir. Dilimize pelesenk olmuş bu sözler bir söz tebliği, bir dil reçetesi hükmü taşımaktadır. Bir beyanname sayılabilecek sözlerle dolu şiir şöyledir:

Sözünü bilen kişinin bir söz yüzünü ağartır. Sözünü ölçüp tartarak söyleyenin bir söz işini sağlam kılar.

Keleci bilen kişinin yüzünü ag ide bir söz
Sözi bişirüp diyenün işini sag ide bir söz

Söz vardır, savaşı keser. Söz vardır başı kestirir. Söz vardır, zehirli aşu bal ile yağa çevirir.

Söz ola kese savaşı söz ola bitüre başı
Söz ola agulu aşu balıla yağ ide bir söz

Sözlerini iyice ölçüp tart. İşe yaramayanını ayıkla. Sözünü akıl süzgecinden geçir, çocuksu bir söz deme.

Kelecilerün bişürgil yaramazunu şeşürgil
Sözün usıla düşürgil dimegil çağada bir söz

Gel kardeş, ey hükümdar! Sözümü dinle. Binlerce cevher ve dinarı bir söz kara toprak eder, değerini yok eder.

Gel ahî iy şehriyâri sözümüzi dinle bâri
Hezâr gevher ü dînârı kara toprak ide bir söz

Kişî sözün zamanını bilmelidir. Sözün kötüsünü dememelidir. Cehennemî sıkıntılarla dolu olan bu dünyayı bir söz sekiz cennete çevirir.

Kişî bile söz demini dimeye sözün kemini
Bu cihân Cehennem'ini sekiz uçmag ide bir söz

Yoluna yordamına göre yürü. Biliyorum deyip gaflete düşme. Dilinden çok sakın, çünkü bir söz canını yaralar.

Yüri yüri yolunıla gâfil olma bilünile
Key sakın key dilünile cânına dâg ide bir söz

Yunus şimdi söz gücünden, sözü gayesine uygun olarak söyle. Çok sakın, bir söz seni Tanrı katından uzaklaştırır.

Yunus imdi söz yatından söyle sözi gâyetinden

Key sakın o şeh katından seni irag ide bir söz (D, s. 317)

Yunus Emre, sözün sahibine göre değer kazanabildiği görüşündedir. Bir sözün hükmü her yerde aynı olamayacağı gibi, sözü söyleyen kişiden kişiye de değişmektedir. Bu nedenle Yunus, “Ağız ağızdan kutludur, ben yüz bin kere söylesem de sözüm kulaklara girmemektedir. Siz bir söz söyleyin, ola ki sözünüz tutulur.” diyerek bizi “kutlu söz”ü söylemeye davet etmektedir.

Agız ağızdan kutludur ola ki sözünüz duta

Ben yüz bin kez söylerisem sözüm kulagina girmez (D, s. 318)

Yunus’un her bir sözü bizim için bir düsturdur. O, sözüyle bizler için yol gösterici olmuş, sözüyle eğrilenlerimizi doğrultmaya çalışmıştır. Onun sözlerinde hile ve yalan yoktur. O, bütün söylediklerini Hak için söylemiştir.

Sanur mısın bu öğüdümü dak için

Nasihatdur sana cümle Hak için (RN, s. 599)

Yunus’a göre söz Tanrı katından insanlığın emrine verilmiştir. Kendini bilen kişi, sözünü de bilen kişidir. Onun söze büyük değer vermesi, sözde gördüğü etkili gücün göstergesidir. Yunus sadece güzel söz peşinde de koşmaz. Ona göre söz güzel olmalı aynı zamanda doğru da olmalıdır. Yunus’un söz methiyesi diyebileceğimiz şiiri önemini bugün de koruyan, bugün için de geçerli birçok sosyolojik ve psikolojik değerleri üzerinde taşıyan evrensel bir şiirdir. Türk edebiyatında en çarpıcı “söz bildirisi”ni Yunus yazmıştır.³³⁹

İnsan neyi, ne zaman söylemesi gerektiğini iyi bilmelidir. Her söz her yerde ve her zaman söylenemez. Sözün çokluğu mana erleri katında değerli değildir; makbul olanı az ve öz söylemektir. Kişi sözün iyisini, kötüsünü ayıklamalı ve yalnızca iyi olanını söylemelidir. Kötü söz, başkalarına zarar verdiği gibi sahibine de zarar vermektedir. İnsan bir sözüyle insanlar nazarında olabildiğince kötü duruma düşebileceği gibi, bir sözüyle de gönülleri fethedebilmektedir. Söz insanı vezir de etmektedir, rezil de.

³³⁹ Cahit Kavcar, “Yunus’a Göre Sözün Değeri”, *Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, S 69, Ankara 1995, s.443-450.

Söz yalansız olmalıdır. Sözün yalansız olması duyulduğu gibi söylenmesi demektir. İnsan duyduklarını söylediği şekliyle aktarmalı, söze kendinden bir şeyler ekleyip çıkarmamalıdır. Özellikle ariflerin, âlimlerin sözlerini tam olarak söylemelidir.

Söz gönülleri bir birine bağlamalıdır. Kalpten kalbe giden yol olmalıdır. Gönüllerin fethini mümkün kılan güç, sözdür. Hiçbir kalbin kapısını sözden başkası açamaz. Bunun için söz bal gibi, şeker gibi tatlı olmalıdır. Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır. Bir söz bir savaş başlatmaya neden olabileceği gibi yine bir söz nice savaşları bitirme, barışı tesis etme gücüne sahiptir. Söz bir oka benzer, ağızdan çıktı mı bir daha geri gelmez. Sözün gücüne inanmalı ve sözü pişirerek söylemelidir. Önce düşünmek, sonra konuşmak gerekmektedir. Sözünü bilerek demek, insanın şiarıdır. Söz manalı olmalıdır, manasız söz insana yükür. Her şeyin israfından kaçınıldığı gibi dilin de tasarrufuna gidilmeli, manasız söz söylemekten uzak durulmalıdır.

Konuşan bir varlık olan insanın konuşma ve susma dengesini iyi ayarlaması gerekmektedir. Hiç konuşmamak çözüm olmadığı gibi, her zaman konuşmak da çözüm değildir. Uygun zaman ve mekânda kararınca, kıvamınca, gereğince konuşmak tercih edilmelidir. Konuşma adabı bilinmiyorsa dinlemeyi tercih etmek de erdemdir. Konuşmalarda sesini yükseltmek değil, sözünü yükseltmek esas olandır. Her iki dünya saadetini arzu edenler öncelikle dillerinin safiyetini korumalıdır. Sözün şiddeti yerine göre bedenî şiddetten ağır olabilmektedir. Dil yarası ağır ve hasar vericidir. En güzeli dilimizin değil, hünerimizin, eserimizin, davranışımızın konuşmasıdır.³⁴⁰

2.13. Şükür

Yunus Emre’de sabır ve şükür konuları iç içe işlenmiştir. Sabreden bir insanda şükür ve tevekküle dair emarelerin kuvvetli olduğu tartışma götürmez bir gerçektir. Yunus’un şiirlerinde şükür sözcüğü kelime olarak az yerde geçiyor olsa da sabrın,

³⁴⁰ Ertuğrul Yaman, age., s.60-67.

tevekkülün, kanaatin bütün şiirlerine sinmiş olması Yunus'taki şükür telakkisini bize göstermesi açısından önemlidir.

Şükür, “Tanrı’ya duyulan minneti dile getirme; mutlu bir olay veya durumdan, yapılan bir iyilikten duyulan hoşnutluğu bildirme”³⁴¹, “görülen iyiliğe karşı gösterilen memnunluk, minnettarlık”³⁴², “yapılan iyiliğin makbule geçtiğini belirtmek, iyiliği yapanı övmek, nankör olmamak ve nimetin kıymetini bilmek”³⁴³ anlamlarına gelmektedir. Şükür; övmek, methetmek, müteşekkir olmak, iyiliğe karşı dua etmek, iyilik bilmek demektir. İyilik bilip iyilik yapmak, iyiliği anıp sahibini övmek, iyiliğe karşı söz ve davranışlarla minnettarlık göstermek, iyiliği iyilikle anmak demektir.³⁴⁴

Şükür, nimet verenin nimetini saygıyla itiraf etmek, nimetin yalnızca Allah'tan olduğunu bilmektir. Bu aynı zamanda Allah'ın varlığı ve birliğine inanmanın esasıdır. Şükürün üç çeşidi vardır: Nimeti verenin Allah olduğunu bildiren kalbin şükürü, Allah'ın verdiği nimeti söyleyerek O'na hamdı bildiren dilin şükürü, Allah'ın emirlerini yerine getirip yasaklarından uzak durmayı bildiren beden şükürü.³⁴⁵ Burada belirtilen şükürün edası için rıza şarttır, rızasız şükür olmamaktadır. Yüce Allah'ın kişi için tayin ettiği nimeti rıza ile karşılamamanın karşılığı ise nankörlüktür. Kur'an-ı Kerim'de şükür emredilmiş, nankörlük yasaklanmıştır. “Bana şükredin, sakın nankörlük etmeyin.”³⁴⁶, “Andolsun, eğer şükrederseniz elbette size nimetimi artırırım. Eğer nankörlük ederseniz, hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir.”³⁴⁷, “Allah sizi analarınızın karnından, siz hiçbir şey bilmez durumdayken çıkardı. Şükredesiniz diye size kulaklar, gözler ve kalpler verdi.”³⁴⁸, “Eğer siz ancak Allah'a kulluk ediyorsanız, size verdiğimiz rızıkların iyi ve temizlerinden yiyin ve Allah'a şükredin.”³⁴⁹, “Allah, şükredenleri mükâfatlandıracaktır.”³⁵⁰ ayetlerinde şükretmeyi emir buyuran Allah, şükretmeyenleri nankör olarak nitelemekte ve nankörlüklerinden

³⁴¹ Türkçe Sözlük, TDK, age.

³⁴² Ferit Devellioğlu, age.

³⁴³ Nurettin Albayrak, age.

³⁴⁴ Hayati Hökelekli, age., s.141.

³⁴⁵ Süleyman Ateş, age., s.175.

³⁴⁶ Bakara 2/152.

³⁴⁷ İbrahim 14/7.

³⁴⁸ Nahl 16/78.

³⁴⁹ Bakara 2/172.

³⁵⁰ Âl-i İmran 3/144.

dolayı onları azabının beklediğini bildirmektedir. Şükredenlerin ise mükâfatlandırılacağı belirtilerek insan şükre davet edilmektedir.

İnsanın sahip olduğu nimeti bilmesi, bundan dolayı sevinmesi, verilen nimete karşılık olarak yapılması icap edileni eliyle, diliyle, kalbiyle yerine getirmesi şükürün gereklerindedir. Bunun için nimetin farkında olmak ve onun varlığıyla yokluğu arasındaki mukayeseyi yapabilecek akla sahip olmak gerekir. Şükür, nimetten önce onu verendir. Allah'ın verdiği nimetleri sürekli dillendirmek, bunları O'nun istediği şekilde sarf etmek şükürün edası açısından önemli hasletlerdir. Büyük Türk sufisi Yunus Emre, şükür konusunda tavizsizdir.

Yunus, insanın ölümlü olduğunu, Allah'tan gelip bir gün mutlaka yine O'na varılacağını bildirmekte; varlığının başlangıcı ve sonu olmayanın, ezeli ve ebedî olanın yalnızca Allah olduğunu belirtmektedir. İnsanı yoktan var eden Yüce Allah, insanı yediren, içiren, doyurandır. İnsana rızkını taksim ve tayin edendir. Hâl böyleyken, insanın Allah'a şükretmesi ve yarın Hakk'ın huzuruna şükredenlerle beraber çıkması beklenmektedir. Bu nedenle Yaratıcı'ya sonsuz şükretmek, iyilikbilir bir şekilde huzura varmak gerekmektedir. Bütün bunları görmeyip nankörlük etmek Hakk'ın huzurunda yüzün kızarmasına ve azaba neden olacaktır.

Şükr eylegil Hâlik'a ol durur Hayyü'l-Bekâ

Ana varursın mutlaka bâri şükre varı dur (D, s. 270)

Yunus, ölümün bir hakikat olduğunu bilmektedir. Kişi hamuru toprakla yoğrulmuş ve yine toprak olacaktır. Ruh bedenden ayrılıp ölüm denilen hadise gerçekleştiğinde insanın gideceği yer mezardır. Eğer mezarda bile rahat olunmak isteniyorsa, bu dünyada Allah'ı zikretmek, O'na hamd ve senada bulunmak, gönülden şükretmek gerekmektedir. Yunus burada dilin ve kalbin şükürünün önemine atıfta bulunmaktadır.

Ölicegez şükr ideler sinden yana iledeler

Allah adın zikr ideler çok şüküre düşdi gönül (D, s. 353)

Yunus sürekli bir kavuşma iştiyakı taşımaktadır. Ondaki aşk ateşini, bu ateşin ciğerini yakıp kebab eylesini, yine bu ateş nedeniyle ciğerlerinden duman

tütmesini sabır ve şükürle karşılamaktadır. Bu ateş gerçek âşıklık alametidir, gerçek âşıklarınsa Hakk katında bitmeyen hiçbir müşkülü yoktur. Yunus, gele gele bu deme geldiğini, ancak bu uğurda tuz ekmek bile yediğini belirtmektedir. Yani Yunus'un aşk yolcuğu çetin geçmiştir. Çetin geçen bir hayatın ardından aradığını bulma huzuruna erişen Yunus buna elbette şükredecektir.

Şükür bu deme geldük dostları bunda bulduk

Tuz ekmek bile yidük 'ışk demin oynar iken (D, s. 420)

Eserleri baştan sona Allah aşkıyla yanmak, O'nu sevmek, anmak, zikretmek ve O'na kavuşma özlemiyle hasret çekmek konularıyla dolu olan Yunus Emre'nin bu uğurda söyledikleri dil ile şükür, gönlünden geçirdikleri kalp ile şükür, yokluk yoksulluk içinde sürdüğü hayata rağmen şükretmesi bedenen şükür gerçekleştirmiş olduğunu göstermektedir.

Allah, nimetlerinden dilediğine, dilediği kadar verir. Nimetlerinden istediği kişiyi faydalandırır. Şükür, mevcut nimetlerin korunmasına ve mevcut olmayıp ihtiyaç duyulan nimetlerin de elde edilmesine vesiledir. Şükretmekle nimetler artar; insanda şükür eksik olmadıkça nimette kesilme ya da azalma olmaz.

Diğer taraftan, şükür insani bir görevdir de. İnsan dışındaki hiçbir varlıktan görevini yapmaması beklenemediği gibi insandan da beklenen, görev ve sorumluluklarını yerine getirmesidir. Görevini yapmayan bir hayvan, bir bitki, bir yıldız düşünülemez. Her şey bir döngü içerisinde ve Allah'ın takdiriyle sorumluluklarını yerine getirmekle vazifelendirilmiştir. İnsana yeme, içme, çoğalmanın ötesinde düşünme, aklını kullanma özelliği de verilmiştir. Bu, insanın yaratılışında farklı bir gayenin olması gerektiği düşüncesini doğurmaktadır. Bu gayelerden biri şüphesiz, şükürdür. Şükürsüzlük, insanın, kendisine verilen bunca ayrıcalığa karşı, Yaratıcı'ya yaptığı bir saygısızlık ifadesidir.

Şükürün sınırlı bir ifade şekli yoktur. Teşekkür etmek sözle olabileceği gibi, tebessümle, karşı bir iyilikle, karşı bir eksik gidermeyle, işaretle onaylamayla da olabilmektedir. Bunlar kadirşinaslık nişanesi insani meziyetlerdir. Şükür, insanları insani özelliklerle donatmanın da bir yoludur. Bu nedenle bizi yaratan Allah'tan, en

küçük iyilik gördüğümüz kişilere kadar herkese teşekkür etmeyi insani bir görev bilmeliyiz.

SONUÇ

Değerler eğitimi unsurlarının tespiti açısından incelemeye çalıştığımız Yunus Emre'nin eserlerinde elde edilen bulgular sonucunda varılan neticeler şöyledir:

Yunus'un eserlerinde alçak gönüllülük “aşaklık, aşak varmak, alçak varmak, alçakta turmak, toprak, toprak olmak, miskîn, dervîş, melâmet, mücrîm, kemter, garîb, bî-çâre, kul” sözcükleriyle anlatılmıştır. Alçak gönüllülüğün önündeki engeller ise “nefs, kibir, ben, benlik, kîn, yüksek yerde durmak” kelime ve kavramlarıyla dile getirilmiştir. Yunus, alçak gönüllülerin kalbini Allah'ın mekânı addetmektedir. Ona göre, alçak gönüllülük Allah'ın rahmet kapılarını açan bir anahtar hükmündedir. Alçak gönüllülük sabır, iyi huy, tevekkül ve cömertlik gibi başkaca değerlerin de zeminini oluşturmaktadır. Yunus, alçak gönüllülüğü itikadi bir mesele olarak ele almaktadır. Yunus'un bu itikadi yolda kendisini herkesten aşağı ve de en suçlulardan bile daha suçlu görmesi onun alçak gönüllülüğünün ne derece olduğunu tezahürüdür. Alçak gönüllü olabilmenin önündeki en önemli engel ise nefistir. Nefis, kibir ve kini körüklemekte; büyüklük duygusu aşılamaaktadır. Yunus bizleri büyüklük duygusundan sakındırmaya; alçak yerde durmaya davet etmektedir. Kibir ve kin ile yoldaş olanın din ile alakası olamayacağını bildiren Yunus, büyüklük taslayanlarının yerinin cehennem; alçak gönüllü olanların yerinin ise cennet olduğunu müjdelemektedir.

Büyüklük duygusu insandaki tabii bir eğilimdir. Hemen her şeyi himaye etmek, kontrol altına almak ve hâkimiyeti altındakilere karşı kendisinin özel, önemli ve de benzersiz olduğunu fikir ve davranışlarıyla göstermek bu tabii eğilimi hastalık boyutuna taşımaktadır. Bu hastalığın neticesinde huzursuzluklar, kaoslar, savaşlar umulmadık ölçüde baş göstermekte, insan ve insanlık adına telafisi mümkün olmayan durumlar yaşanmaktadır. “Alçak gönüllülük; empati, merhamet, yardımseverlik gibi modernizmin kaybettiği değerlerden biridir. Modern hayat görüşü, insana hiç kimsenin olamayacağı kadar büyük olmayı ve yaptığı her şeyi en görkemli şekilde sergilemeyi öğütlemektedir.”³⁵¹ Herkes gibi olmaksızın herkesten farklı olduğunu göstermek düşüncesi, kendini halk arasındakilerden değil

³⁵¹ Nevzat Tarhan, age., s.142.

seçkinlerden sayma eğilimi kibir duygusu yüksek insanların sayısının hızla artmasına sebep olmaktadır. Kibri yüksek ve yalnız kendileri için yaşayan bu kişiler inanılmaz bir yarış içerisinde ve kendini ispatla meşguldürler. Hırsın bu derece kamçılandığı ortamlarda kişinin kendi huzurunu ya da toplumun refahını olumlu yönde gerçekleştiremeyeceği düşünülmediği gibi, bu tür insanlar kendileri için de toplum ve millet için de karanlık bir gelecek tablosu çizmektedirler. İnsan sağlığı ve psikolojisi açısından sakıncalı olan bu durum, depresif, melankolik, karamsar bir hayat tarzını beraberinde getirmektedir. Tevazu ve mahviyet perdesini aralamayı bile mümkün kılmayan modern dünyanın istekleri büyüklük yarışına sürekli yenilerini eklemektedir. Kişiler, toplumlar ve devletler bu yarıştan paylarına düşeni, şüphesiz, almaktadır. İstikbal endişesi yaşayan milletlerin bugün en çok yakındığı konuların başında da bu tür değerlerin aşındırılması, değersiz olana değer atfedilir hale gelmiş olması gelmektedir. Bu tür gurur ve kibir göstergesi davranışlara değer verilmesi, mütevazı hayatın gereklerini bir bir ortadan kaldırmaktadır. Tevazu şefkati, merhameti, kanaati ve kişiye layık olduğu şeyi bilmeyi şart kılan değerlerden olduğundan, mütevazılığı yok etmek bütün bunları da yok etmek manasını taşımaktadır.

Tevazu insanın önce kendisini sevmesi ve saymasıyla sonra da başkalarını sevmeye ve saymayla kendini gösterir. Kişi kendini sevebilir fakat beğenmişlik duygusuyla değil; kişi kendisini sayabilir ancak tek saygın kişinin kendisi olduğu duygusuyla değil. Gerçek tevazu, bütün insanların sevgi ve saygıya layık olduğu düşüncesinden hareketle sergilenen davranışlarda yatmaktadır. “Alçak gönüllüğün olduğu yerde evrensel insan sevgisi vardır. Alçak gönüllüğün olmadığı yerler ise “ben”in işgali altındadır.”³⁵² Modern dünya yaşamının körüklediği “ben” olgusunu ve doğurduğu olumsuz neticeleri ters yüz edecek olan değer alçak gönüllülüktür. Alçak gönüllülük, Yunus’un, kendine has telkiniyle, günümüz insanına kazandırmak istediği en önemli hasletlerden biri olarak durmaktadır.

Yunus, vahdet-i vücud ehlidir. O, vücud birliğini, yaşayarak idrak etmiştir. Ona göre âlemde bir tek hakikat ve vücud vardır, o da mutlak ve tek olan Allah’tır. Bütün âlem Allah’ın nurundan yaratılmıştır. Yaratılmış her şeyde O’nun nurunu ve sıfatlarını

³⁵² Hayati Hökelekli, age., s.289.

görmek mümkündür. Yunus, Hakk'ın kişinin kendinde gizli olduğunu ancak bunu görebilmek için “göz” gerektiği vurgulanmaktadır. Allah, yarattığı her şeyde gizlidir; ne var ki, O'nu herkes görememektedir. Bu göz, baş gözü değil; batın gözüdür. O'nu görebilmek için “göz hicabın kaldırmak”, bunun için de “nefsini bilen er” olmak gerekmektedir. Yunus'un, varlığın Hakk olduğundan, Hakk'ın da varlıkta gizlendiğinden hiç şüphesi yoktur. İslam tasavvufunun özünü oluşturan bu anlayışa tevhit denilmektedir. Bir tevhit dini olan İslam, Yunus'un fikriyatının temelini oluşturmaktadır.

Onun nazarında cümle âlem “tevhid”dir; âdem ise tevhidi bilendir. Kim “bir”e “iki” deyip bu fikre “şerik katar”sa, onun âdemliği yoktur. İnsan olmak, “bir”i ve “birlik”i kabul etmekle mümkündür. Yunus, “senlik-benlik” güdenlerin yaradılış gayesine muhalif hareket ettiği görüşündedir. Ona göre, ebedî dirlik “sana biriken birlik”tir. Bu nedenle “yitmiş iki millete birlik ile bakmak”, “on sekiz bin âlem halkını bir içinde görmek” insanın dünyaya geliş gayesine en uygun harekettir. Bu, tevhit eksenli bir yaklaşımdır. Böyle olmak ilahî mefkûre gereğidir. Yunus Emre'nin eserlerinde yekûna yakın bir kısımda vahdet-i vücud fikrinden hareketle tevhit fikri işlenmektedir. Yunus'un manevi bir reçete olarak sunduğu bu fikir toplumsal refahın mayası olduğu gibi tüm insanlığın soluyacağı bir kardeşlik ve barış havası da taşımaktadır. Yetmiş iki milletin tanış olması işleri kolay kılmak içindir. Yetmiş iki millete kardeş gözüyle bakmak hakkın, hukukun, adaletin; kendisi için ne istiyorsa başkası için de onu istemenin ifadesidir. Ancak evrensel ahlak yasalarında görebileceğimiz bu ifadeler Yunus'un bütün hissiyatına sinmiş, onun gönlünden diline dökülmüş ve şiirlerinin omurgasını oluşturan bir değer olarak karşımıza çıkmıştır.

Cömertlik, “sahâvet”; cömert, “sahî” sözcükleriyle anlatılmaktadır. Cömertliğin zıddı olan cimrilik “buhl” ya da “buhül”, cimri ise “bâhil” olarak geçmektedir. Yunus, öncelikle cimriliğin tarifini yapmakta ve cimri insanın durumunu zikretmektedir. Cimriliğin yediren, içiren, doyuran, giydiren, her ne isterse istediğine istediği kadar veren, asıl zenginlik sahibi olan Allah'ın varlığını ve birliği müşahade etmemekten ileri geldiğini söylemektedir. Günü, ayı, yılı, mevsimleri sürekli yenileyen; yedikçe hiç yememiş gibi, içtikçe hiç içmemiş gibi, giydikçe hiç eskimemiş gibi sürekli yenisi veren Allah'ın “Kerîm” olduğunu vurgulamaktadır.

Bütün bunlara rağmen, Allah'ın zengin lütfunu, keremini, ihsanını göremeyip bahillik edenleri Karun'la bir tutmaktadır. Cimri insanı mala tapmakla, tıpkı Karun gibi, malından eksilir korkusuyla kimseye malının zerresini vermeyip neticede malıyla birlikte yere batmakla kıyas etmektedir. Ona göre gerçek zenginlik mal ile değildir. Nice zenginler vardır ki, halk onları yoksul sanıp onlara gülmektedir. Cimri insan, zengini de yoksulu da kendine güldürmekte, kendisiyle alay ettirmektedir. Kendi kazancını kendine bile vermeyen cimrinin, başkalarına yardımda bulunmasını beklemek olmaz, fakat cimri yerinin cehennem olduğunu bilmelidir. Bütün insanlığa bu tebliği yapan Yunus, herkesi cömertliğe davet etmektedir.

Yunus, cimriliği bir dünya sevgisi olarak görmekte ve “merdân kişiler”in dünyayı sevmelerinin mümkün olmadığını belirtmektedir. Nitekim dünya fâni; mal mülk gelip geçicidir. Dünyayı hiç ölmeyecekmiş gibi sahiplenmek, malı mülkü kendisi ve başkaları için harcamayıp biriktirmek; fakirin, yoksulun, düşkünün elinden tutmamak, sadaka ve zekâtını vermemek Allah'ın kişiye verdiği nimetlere nankörlük etmek olacağından, Allah, bu kimselerin saadetini de tersine çevirmektedir. Cömert olan kişiler yardımsever, hayırhah kişilerdir. Allah, bu kimselerin malına mal katmakta, zenginliğine zenginlik eklemektedir. Cömert kimseler, vermekle eksilmeyeceğini bilmektedir. Ancak bunu bir karşılık bekleyerek de yapmamaktadırlar. Cennet, huriler ya da kasırlar cömert kimselerin beklentisi arasında değildir. Cömertlik sadece Allah'ın rızası için yapılan erdemlerdendir. Yunus Emre, mal biriktirme hırsıyla ve hiç ölmeyecekmiş gibi yaşayacağım düşüncesiyle cimrilik edenlere malın da ömrün de vefa göstermeyeceğini örnekleriyle anlatmakta, cimriliğin gerçek zenginlik sahibi Allah'ın huzurunda asilik, kadirbilmezlik olduğunu belirtmekte ve insanları cimrilikten kaçıp cömertlikten yana gitmeleri konusunda uyarmaktadır. Kâmil insan olmanın gereği olarak cömertliği işaret etmektedir.

Doğruluk Yunus'ta “togrı, togrılık, togrı yol” kavramlarıyla yer bulmuştur. Yunus, doğruluğu ilk başta Allah'ın varlığına ve birliğine inanmak olarak görmektedir. Hakk'ın birliğini tanımayıp ikilik edenlerin bulanmış kimseler olduğunu ifade etmektedir. O'nun kapısında doğru bir şekilde bekleyenlerin hiç şeksiz ilahî devlet bulacağını bildirmektedir. Doğruluk, din ve imanın varlığının da göstergesidir. Yunus, doğruluktan yoksun olduğu hâlde dinden, imandan bahsedene ikazda

bulunmakta ve kızmaktadır. Doğruluk, “toğrı yol”da olmak demektir. Kişi eğer “toğrı yola gitmez” ise, onda aşktan eser kalmamaktadır. Ancak “toğrı duran”, toğrı varan” kimseler Hak didarını göreceklerdir. Bu nedenle, ben dervişim deyip, “yalan da‘vî kılan”lardan olmamak gerekmektedir. Doğruluk, dedikoduyu terk etmektir; dünyayı gelip geçici görmektir. “Kâl ü kıyl” ederek, dünyaya meyledip sımsıkı sarılmayı huy edinerek yaşamayı seçenler doğruluktan sapmış ve yalancılar olmuşlardır. Doğruluğun bir çeşidi de “sözi toğrı di”mektir. Çünkü burada yalan söyleyen yarın Hakk’ın huzurunda rezil rüsva olacaktır. Bir diğer doğruluk ise “riyâ”dan sakınmaktır. Yunus, konuşulan her sözde, yapılan her işte ihlaslı olmayı doğruluk; riyakâr olmayı ise yalancılık olarak bildirmektedir. Diğer taraftan, gıybet ile gammazlığın da doğruluktan uzak huylar olduğunu belirten Yunus, kişinin gördüğünü, duyduğunu bir başkasına demesi gıybettir, ancak görmediğini söylemesi büyük bir iftiradır, demekte; iftirayı da yalancılık hanesinde zikrederek kişiyi ondan men etmeye çalışmaktadır. Hakk’ın bir olduğunu kabul etmek, bu yolda ilerlemek, konuştuğu zaman doğruyu söylemek, gıybet, dedikodu, iftira, gammazlık yapmamak, söz ve eylemlerinde riyakâr olmamak doğruluktur. Doğruluk geldi mi kötü huyların hepsi kalbi terk etmektedir. Doğru kimselerin kendilerinden başka meşgaleleri olmadığından, başkalarını çekiştirmeye, kınamaya, yermeye, dedikoduculuk, gammazlık yapmaya zamanları da yoktur. Kişi önce kendine bakmalıdır. Ona göre, insanın kendisi doğruysa herkes doğrudur; eğriyse herkes eğri.

Doğruluk, insanı insan yapan faziletlerin başında gelen bir değerdir. Fikir, iş ve eylemde doğruluk kişisel bir bütünlük göstergesidir. Duyuşsal, bilişsel, fiziksel bütünlüklerde olduğu gibi fikir ve davranışlarında da bütünlüğu sağlamış kişiler bütünlüğünü sağlamış aileleri, onlar da toplumun bütününi oluşturmaktadır. Doğruluğu tamam olan toplumların varlık yolcuğu sonsuzluk mecrasında sürüp gideceğinden toplumların hayatı doğru yoldan sapmama esasına bağlıdır, diyebiliriz. Nitekim kutsal kitaplarda da yok olan toplumların en belirgin nitelikleri azarak doğru yoldan çıkmış, istikametini kaybetmiş olmaları olarak gösterilmektedir. Bu da doğruluğun, varlık gayesinin en başında gelen bir değer olduğunun işaretidir.

İşlam tasavvufuna göre gönül, Allah’ın insanda tecelli ettiği yer ve tasavvufi aşkın kaynağıdır. Gönül, ilahî sıfatların aynasıdır. Gönül, yere göğe sığmayan Allah’ın sığdığı yeridir. Gönül, yeryüzündeki Kâbe’nin insan vücudundaki manevi hâlidir.

Gönül, manevi bir kible; uçsuz bucaksız bir deryadır. Gönül, mekândan münezzeh olan Allah'ın tecelligahıdır. Cümle “ışk varakı” “gönül levhi”ne yazılmıştır. Yunus'un gönlü “dost turacı”dır; “dili şehâdet”. Yunus, Allah'ın gönüllerde mekân tuttuğu anlayışından hareketle gönlü Kâbe'den üstün tutmaktadır. Fakat her gönül böyle değildir; gönül aşkın da nefretin de durağı olabilmektedir. Yunus'un bahsettiği gönül “aşk turacı” olan gönüldür. Bu gönülde Allah'tan gayrıya yer yoktur. Ne “uçmak” davası ne “hûri” sevdası bu gönülde yer edinebilmektedir. Bu gönül “dosttan artuk kimseye” akmamaktadır. Böyle bir gönle sahip olan feraha ve felaha ulaşmaktadır; böyle bir gönlü kıran da Kâbe'yi yıkmış olmaktadır. Bir gönle girmenin karşılığı olarak cenneti gösteren Yunus, bir gönül yapmayı “yüz yıl okı” maktan, “yüz yıl yol doki” maktan daha üstün tutmaktadır. Yunus, böylelikle dünyaya geliş amacını da bildirmiş olmaktadır.

Gönül şefkat ve merhametin; kinin ve nefretin doğduğu yerdir. Çalab'ın zuhur ettiği gönülde sevgi, saygı, şefkat, merhamet pınarları çağlar. Bir gönülde ilahî tecelli yoksa orası kinin, nefretin, haset ve kıskançlığın dolayısıyla savaşın merkezi haline gelmiş demektir. Gaye insanına düşen, gönlünü şefkatin ve merhametin odağı kılmaktır. Şefkat ve merhamet karşılıksız yardım etmeyi, acımayı, üzüntü ve dertlerle ilgilenmeyi, esirgemeyi, paylaşmayı ve bağışlamayı beraberinde getirmektedir. Görüldüğü üzere yardımlaşmak yalnızca maddi araçlarla olmamaktadır. İhtiyaç sahiplerini korumak, gözetmek, ilmi az olana ilim aşkı aşılama, kuvvetten düşmüşün elinden tutmak, cesareti olmayana cesaret aşılama, insanlara karşı güler yüzlü olmak, tatlı sözle uyarı ve telkinlerde bulunmak yardımlaşmanın diğer çeşitleridir. Bütün bunları yapmak insan ve insanlık adına birer manevi sorumluluktur. İnsanın bir gönülde yer edebilmesi demek bu sorumluluklarından bazılarını yerine getirmesi demektir. Yunus'a göre, bizi hem bu dünyada hem de ahirette gönenenler arasına katacak olan sermaye budur.

Hoşgörü; merkezinde insan, gayesinde insan olan bir insani değerdir. Yunus'taki hoşgörünün kaynağı sevgi, saygı ve barış temellidir. Yunus, insanlar arasında hiçbir ayırım gözetmeksizin herkese eşit yaklaşmayı ve herkese aynı gözle bakmayı hoşgörünün şiarı edinmektedir. Yunus'a göre insanlara “eksüklüğe nazar” “hoş degül”dür. O, insanların aşağılanmasını, hor görülmesini hoş karşılamamaktadır. Sadece halk arasında değil, “ben dervişim diyenler” arasında da hoşgörünün olması

gerektiği kanaatindedir. Ona göre, dervişin de insanların da yüz bini birdir. Yunus sadece insanlara değil, insan dışındaki varlığa da aynı gözle bakmaktadır. O, bir karıncaya bile ulu nazarla bakmasını bilecek kadar engin bir hoşgörüyü sahiptir. Tanrı'yı insan gönlüne oturtan Yunus, her ne kadar insanı bütün donanımlarıyla yaratılmış olarak görse de, insanın bazı yönleriyle eksik olduğunun bilincindedir. Bu eksiklik maddi ya da manevi olabilmektedir. Her iki durumda da “eksiklik ile nazar” edilemeyeceği telkininde bulunarak hoşgörüyü veciz bir yol çizmektedir. Yunus, hoşgörünün katlanmak, tahammül etmek gibi boyutlarına da değinmektedir. Onun, kendisine türlü cefayı hak görüp düşmanlık edenlere karşı dahi büyük bir hoşgörüyü yaklaştığı görülmektedir. Cümle âlemi kendisine yâr olarak gören Yunus, tam bir hoşgörü timsali sergilemektedir. O, “yetmiş iki millet”e seslenmekle, din ayrımının da ötesinde hangi mezhepten, ırktan, renkten, kesimden olursa olsunlar “bütün insanlara” çağrıda bulunmaktadır. Ondaki “yetmiş iki millet” deyimini “cümle âlem”dir, “bütün yaratılmışlar”dır. Yunus’un şiirlerinden yansıyan hoşgörü, kimseyi karşısına almama, kimseyi karşısında görmeme, acımasız bir çağrı yumuşatan bir kurnazlık değil, insanı sevmeye ve saymaya dayalı hoşgördür.³⁵³ Yunus’taki hoşgörü, siyasal ve fıkıhsal yönlü değil; insani ve etik niteliklidir. Bu açıdan ondaki evrensellik insanlar arasındaki doğal ve tarihsel ayrımları aşarak, insanın özünde yatan etik gerçek ve değere ulaşmıştır. Her insan insanlığın bir üyesi olarak değere layıktır.³⁵⁴ Yunus, bütün yaratılmışlara bir gözle bakmayı, yaratılmışların hepsine hoşgörüyü yaklaşmayı bir düstur olarak bizlere salık vermektedir. İnsana, fikirlerine ve davranışlarına saygı gerekmektedir. İnsana saygı, Hakk’a saygıdır.

İlim, Yunus’ta, zahirî ve bâtını anlamlara gelecek şekilde kullanılmaktadır. “Medreseler müderrisi”nin okudukları, zahirî ilimleri; “ilm-i ledün, ilm-i hikmet, gayb ilmi, Kur’an ilmi” bilenlerin okudukları ise bâtını ilmi göstermektedir. Yunus’a göre, ilmin gayesi kişiye kendini ve Rabbini bildirmesidir. Nitelikli ilim ancak bu amaca ulaştıran ilimdir. Bu nedenledir ki, çok okuyup, tahsil görüp alfabenin ilk harfi olan “elif”in manasını bilemeyenlerin çabasını “kuru emek” olarak görmektedir. İlim kuru bir emeğin nişanı değil, mananın durağı olmalıdır. İlmin bütün inceliği “bir elif tahsil it”mekten geçmektedir. Elif, yalnızca alfabenin ilk harfi değil, Allah’ın

³⁵³ Mehmet Fuat, haz.Şevket Özdemir age., s.89.

³⁵⁴ Mehmet Aydın, “Yunus Emre’nin Dünyası ve Hoşgörü”, *Yunus Emre Nasrettin Hoca ve Hacı Bektaş Veli Düşüncesinde Hoşgörü*, hzl. Şevket Özdemir , Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar Vakfı, Ankara 1995, s.99.

birliğinin de remzidir. İlimler, kişiyi Allah'a götürmelidir. O, Allah'a götüren ilmin ilimlerin en üstünü olduğunu vurgulamaktadır. Yunus'un ilim konusunda vurguladığı bir diğer hususta, ilmiyle amel etmektir. O, teoride olan ancak pratikte karşılığı olmayan ilmi de kabul etmemektedir. Diğer taraftan, ilmiyle gururlananları, ilmi büyüklüğün sermayesi olarak kullananları da uyardığı görülmektedir.

İlim, insanın yetişmesine katkıda bulunacak şekilde olmalıdır. Eğitim, bu katkıya göre programlanmalıdır. Bilgi egonun, gösterişin, hor bakma ve aşağılık görmenin sebebine dönüştürülmemelidir. İlim sahipleri, ilmiyle mağrur olmamalıdır; aksine, ilimle akli ve vicdani doygunluğa ulaşmışlığın bir göstergesi olarak son derece mütevazı, eşitlikçi, kucaklayıcı, barışçıl ve yine Yunus'un deyimiyile "bildim deme"yen kimseler olmalıdır. Bu ancak kalbî bilgiyle mümkündür. Yunus'un kalbî bilgiyi ne çıkarmasından anlaşılması lazım gelen bize kişiliğimizi, kimliğimizi, ruhumuzu bulduran ilmi öğrenmektir. Beş duyumuzun ötesindeki bir ilme sahip olmak demektir. Yunus bunu "ilm-i ledün, ilm-i hikmet, gayb ilmi, Kur'an ilmi" kavramlarıyla dile getirmektedir. İnsanda oluşması istenilen ulvi duyguların ve manevi özelliklerin, insanı değerli kılan, ona olgunluk katan vasıfların anahtarı şüphesiz bu ahlaki ilimdedir. Ahlaki ilimler kişiyi iyiye ve iyiliğe yöneltmekte; kötülerden ve kötülükten de uzaklaştırmaktadır. Hayır ve şer ayırımını yapabilecek kabiliyete erişen insan fiillerinde, tutum ve davranışlarında isabetli hükümler verebilecek, doğru tercihlerde bulunabilecektir. İyi işler yapmayı emreden, kötü işleri yasaklayan ahlak ilmi insana kararlarında kendisi ve etrafı için en doğru olana götürecek olan seçenekleri sunmaktadır. Bu ilme ruhani tıp ilmi denmesi de söz konusu bu sebeplerdendir.

Yunus, kanaati Rahmani değerlerin başında zikretmektedir. Bunun tam zıddı olarak ise tamahkrlığı saymaktadır. Nefsin birçok kötü hasletleri vardır, ancak bunlardan en büyüğü tamahkrlıktır. Tamahkârlık edenler nefsin kullarıdır; bunların yeri Tamu'dur. İnsanın dünya ve ahiret hayatını altüst edecek olan tamahın panzehri ise kanaattir. Kanaat sahiplerinin gözü tok, gönlü zengindir. Onlar "herdem yeniden ksmet alurlar"; bu ksmetin "nereden geldiğini kimse bilmez". Bu ksmetten niceleri yer, içer, giyer, doyar diyen Yunus, kanaatin bitmez tükenmez bir zenginlik olduğunu ilan etmektedir. Asıl zenginlik sahibi ise her dem yeniden yediren, içiren, doyuran Allah'tır. Allah'ın verdiği nimetlerin kadrini bilmek gerekmektedir.

Yunus'un bu fermanından nasiplenecek olanlar, "cân" taşıyan "akl" sahipleridir. Yunus, akıyla barışık olanların tamah eylememeleri gerektiğini belirtmektedir. "Kanâ'at hırkasın" giyip, "kanâ'at aşı" yemek; Yunus'un "nefsümün ejdehâsı" dediği tamahı yok edip, "selâmet başını" çekmeye vesile olmaktadır.

Modern hayat insana isteklerini fazla, beklentilerini yüksek, hayallerini sınırsız tutmayı yeğlemektedir. Günümüz insanı mevcutla yetinmemek ve sürekli elindekilerin fazlalaştırılmasını istemek gibi bir düzene istemli olarak itilmektedir. "Modern hayat, insana tüketimi artırmak ve üretimi hızlandırmak için beklentilerini yüksek tutmayı öğreterek, ondaki yetinme duygusunu köreltmış; kanaatin bir değer olarak toplumda yer etmesinin ekonomik alanda doğru olmadığını düşündürmüştür."³⁵⁵ Bu çarka giremeyenler sıradanlıkla, çarka dâhil olanlarsa modernlikle isimlendirilmektedir. Çark döndükçe modern insan "kontrol"ünü yitirmektedir. Kontrol, elinde olanlarla elde etmek istenilenler arasındaki dengedir. Kontrolün elden gitmesi kanaatin olmadığı anlamına gelmektedir. Kanaat yoksa yetinme duygusu da yoktur, nimetin kadrini bilme de yoktur. Afaki istekler karşısında realitede sömürülen, insanın huzuru ve güvenidir. İsteklerini gerçekleştiremeyen insan huzursuzdur; etrafındakileri de huzursuz eder. Karamsardır, geleceğe ümitle bakamaz. Plansızdır, yarının yatırımını yapamaz. Sağlıksızdır, toplumsal sağlığa katkı sağlayamaz. Nankördür, kıymet bilmez. Bütün bunlar, insan ve insanlık hanesine olumsuz yazılan niteliklerdendir. Kanaat, bu özellikleri tersyüz edip olumluya çeviren bir anahtar değerdir. Kanaat; dengeli yaşamak, ölçülü harcamak demektir. Yunus Emre'nin eserlerinde bu değere yer vermesi o günün, bugünün ve yarının mutluluğunu arayanlara yol gösterici olabilmek münasebetiyledir. Yunus, ne "senin malın senin, benim malım benim" düşüncesiyle hareket eder ne de "senin malın senin, benim malım da senin düşüncesiyle". Yunus, hakikat ehlinin "ne seninki senin, ne de benimki benim; hepsi Allah'ındır." fikriyle hareket ederek kanaatin inançla olan boyutunu bizlere göstermek istemektedir.

Gerçekte, insanın bütün ilmi ve de uğraşı "kendini bilmek" merhalesini gerçekleştirebilmek içindir. Bunun içinse kişinin hayatını sorgulaması gerekmektedir. Yunus, kendi kendini sorgulamakta ve kendini bilmeye

³⁵⁵ Nevzat Tarhan, a.g.e., s.178.

çalışmaktadır. Nereden gelip, nereye gittiğini bilmek, kendini biliş sürecinin tamamlanması açısından önemlidir. O, insanın kendini ve hayatını sorgulamasının onun fitratın hangi boyutunda olduğunu görmesini sağlayacağını belirtmektedir. Yunus, hayatı sorgulanmaya değer bulmakta ve bunun içinde kişinin ne “hâl”de olduğunu yine kişinin “kendü mikdârın” bilmesinde bulmaktadır. İnsanın dünyaya geliş amacı kendini bilmek serüvenini tamamlamaktır. Yunus, bundan daha üstün bir meziyet olmadığını anlatmaktadır. Kendini bilmek; kendini tanımak, keşfetmek, bulmaktır. Yunus, “kendözin” keşfetmiş, “kendü mikdârın” bilmiş, âlemin gözbebeği olduğunun idrakine ulaşmıştır. Bu, Yunus’un kendini bilme sürecini tamamlayıp, “kâmil insan” olma erdemine ulaştığını göstermektedir. Kendini bulmak, kendi şahsındaki derin ve kutsal köklere gitmek ve oradan da Tanrı’ya ulaşmak demektir. Kişiyi doğanın içindeki yerinin ne olduğunu, niçin yaşadığını, nereye gideceğini bildiren soruların cevabı kendini bilme eyleminin yapı taşlarını oluşturmaktadır. Bu soruların cevabında insana verilen görevler, yerine getirilmesi beklenen sorumluluklar, yapılması gereken emirler ve kaçınılması gereken yasaklar vardır. Âlemin gözbebeği olan insanın iradesine, nefesine sahip çıkıp aklını ve duygularını yönetebilme ahlakına erişmesi ilimlerin en zoru olan kendini bilme ile gerçekleşebilmektedir. Bu nedenle, kendini bilmek ilmi, ilmin zirvesi demektir. Bitirilen okullar, görülen dersler, okunan kitaplar, yapılan ilmi çalışmalar vb. ne varsa hepsinin gayesi kişiye kendini tanıtmak ve kendini bildirmek olmalıdır. İlim, yaşamanın gayesine götürdüğü müddetçe ilimdir; bunun dışındaki her şey bir dedikodudan ibarettir. Kendini bilmenin hedefi insan olmayı başarabilmektir. Kendini bilmek, gerçek anlamda bilimin ve bilginin ışığında, çağdaş uygarlık yolunda bir “insan” olarak ilerlemektir. İnsan olarak doğduktan sonra insan olarak kalmayı başaranlar kendini bilme yetisine sahip olanlardır. Bu nedenle, kendini bilmek, bütün değerlerin amacıdır.

Yunus’un üzerinde durduğu bir diğer değer de sabırdır. Yunus’a göre, insan asıl vatanında değildir. Allah insanı yarattıktan sonra dünyayı görüp gelmesi için onu bu âleme salmıştır. Dolayısıyla insan asıl vatanından ayrı düşmüştür. Sılaya dönmek arzusuyla yanan insan için bu dünya bir çilehane hükmündedir. Yunus, dünya âleminin başlı başına bir kahr evi olduğunu bildirmektedir. Dünyaya gelen her kişi için bunun değişmez bir gerçek olduğunu dile getirmektedir. Candaki cefa ocağının kahr kazmasıyla kazıldığı bir yer olan dünyada vuslata ermek için tek çare

sabretmektir. O, Allah'a giden yolda türlü cefalara sabretmeyenlerin kâmil insan olamayacağını vurgulamaktadır. "İnsan" demek, dağların kaldıramadığı yükü kaldırmaya namzet olan kişi demektir. Bu durumdan şikâyet etmek, duruma isyan etmek kişiyi gerçek âşıklık yolundan alıkoymaktadır. Yunus, tıpkı dünyaya geliş serüveninde olduğu gibi, başına gelen her işin Allah'ın takdiri olduğunu da belirtmektedir. O, Allah'ın hükmüne boyun eğmekte ve düçar olduğu eza ve cefalar karşısında sabır göstermektedir. Bu, Yunus'un Allah'a teslimiyetinin ve O'na kavuşmak için nelere katlanabileceğinin açık bir ifadesidir. Hayır ve şerrin Allah'tan geldiğini bilmek; Allah'tan gelene lütuf da olsa kahır da olsa rıza göstermek ve "Va'llahu mu'înü's-sâbirîn" i rehber edinmek Yunus'un sabır sözcüğüyle anlatmaya çalıştığı bir değerdir.

Sabır sadece tahammül etmek, katlanmak manalarına da gelmemektedir. Direnç göstermek, gayret etmek, azimli olmak da sabrın türevleridir. Sabrın karşıtı ise acelecilik, tahammülsüzlük, saldırganlık, acizlik, kolaycılık, nefse düşkünlük, dirençsizliktir. Bunlar, insanın maddi ve de manevi kazançlarına engel teşkil etmekle kalmamakta; bir de insanı bulunduğu durumun negatifine sevk etmektedir. Sabrın yakın anlamı olan kavramlar metanet, iffet, hilm, kanaat, hoşgörü, rıza, affetme gibi kişiyi pozitif enerjiyle dolduran, kişiye olgunluk kazandıran güzel ahlaklılık emareleridir. Bu erdemler, insana iyi ya da kötü durumlar karşısında iç huzurunu koruma, kendine zarar vermeyip fiziki ve ruhi sağlığını güven altına alma, bununla birlikte çevresindekilerin de ondan emin olması durumunu oluşturmaktadır. Kişiyi kendi huzuruna ve toplumsal mutluluğa kavuşturmanın anahtarı konumundaki sabır aynı zamanda bir ümit ışığı da taşımaktadır. Ümit, yaşama ve yaşatma duygusuyla dolu olmanın göstergesidir. Sabrın her türlü insanın bu duyguyla ne kadar irtibatlı olduğunu göstermektedir. Ümit düzeyi yüksek olanların geleceğe bakışları, olaylar karşısındaki tutum ve davranışları, kendilerine güvenleri tamdır. Dolayısıyla sabreden herkeste ümitten, ümidi olan herkeste de sabırdan bahsedilebilir. Yunus'un kendisine ve kendisini takip edenlere sabrı tavsiye etmesi, bu niteliklerle donanıplı iki dünya kazançlarından mahrum olmamak içindir.

Sevgi; insanın yaratılış vesilesi, varlığın ortak gyesidir. Sevgi; birlikteliğin harcı, gönüllerin köprüsüdür. Kişiler arasındaki iletişimi mümkün kılan gönül bağıdır. Yunus, bu evrensel duygunun çeşitleri olduğunu söylemektedir. Allah'ın yaratmış

olduğu bu âlemdaki yüz bin türlü sevgiden bahsederek, kişinin kendisine bu sevgilerden hangisi layıkça onu seçmesi gerektiğini belirtmektedir. Yunus'un gönlü, canı, gövdesi, bilisi Allah'ta karar kılmış ve O'nu sevmiştir. Yunus'taki bu sevginin başlangıcına bir tarih verilemez; bu sevgi başlangıcı bilinemeyecek kadar ezeldir. Anlaşıldığı üzere, Yunus, mala mülke olan mecazi sevgiyi değil; Yaratıcı'ya olan ilahî sevgiyi seçmiştir. Evrensel sevgi, bütün sevmeleri içine alan ilahî sevgidir. Yunus'un sevgisi kaynağını güçten, itibardan, zevkten almamaktadır. Ondaki sevginin değeri "iki cihân mülki" verseler "bahâsı yitmiye"cek olan bir sevgidir. Yunus'un sevgisi, insanı ölümsüz yapan bir kuvvette sahiptir. Yunus, bu sevgiyle mest olmaktadır. Kendisindeki bu hâli görüp alay edenleri de ilahî sevgiye davet etmektedir. Hem dünya sevgisinin hem Allah sevgisinin aynı zamanda bir kalpte olamayacağını belirten Yunus, bizlere insanın dünyaya geliş gayesini ilan etmiş olmaktadır. Tüm insanlığı, bütün sevmeleri içine alan evrensel sevgiye davet etmektedir. Çünkü Yunus'a göre, kişide sevgi yoksa o kişi hâlâ insanlık merhalesine ulaşamamıştır. Sevgiyi kalplere koyan Allah'tır. Kişi kendisine uygun olanı seçmekle mükelleftir. Yunus, tüm varlığı kuşatıcı bir güce sahip olan sevgi telkininde bulunmaktadır. Eserlerinde, dünyanın geçici hırs ve heveslerinden doğan, günlük, hercai bir sevgiden gönülleri sakındırmaya çalıştığı; barışın, kardeşliğin, huzur ve refahın kaynağına götürecektir olan gerçek sevgiyi nasihat ettiği görülmektedir. Yunus'un sevgisi Allah'a, Allah'ın yarattığı insana ve yaratılmışların tamamıdır. Cümle yaratılmış, Yaradan'dan ötürü, Yunus'un sevgisinden nasibini almaktadır. Çünkü Yunus'un kendisi gönlünde bir cevher gibi taşıdığı sevgiyle bakmayı, sevgiyle görmeyi, sevgiyle bilmeyi ve sevgiyle demeyi gaye edinmiş ve bu gaye için dünyaya gelmiştir. Onun yaptığı, ideal olanı yapmak ve bunu tüm insanlığın gayesi haline getirmektir. Onun şiirlerindeki sevgi telkininin gayesi "insan" yaratmaktır.

Yunus'un önem atfettiği değerlerden bir diğeri de "söz"dür. Söz, Allah'ın kelâm-ı kudretindedir. İnsana Allah tarafından lütfedilmiştir. Bu lütuf, insan dışındaki varlıklarda görülmemektedir. O hâlde, söz, insanın ayırıcı bir özelliğidir. Yunus, bunun farkındadır. Ona göre, dil yani söz hikmetin yoludur. Bu söz gücünü, Hak'tan almaktadır. Bu sözün kaynağı varlığı yaratan Allah'a gitmektedir. Allah'ın verdiği lisandan başka bir şey konuşmadığını söyleyen Yunus sözlerinin gücünü Allah'ın kitabı olan Kur'an'dan aldığı da belirtmiş olmaktadır. Sözün kitaptan olması, doğruluğu açısından önem arz etmektedir. Ona göre, kişinin sarf ettiği sözün kendisi

için sonuçları vardır. Yunus, sözün “gönli şâd” ya da “bilişi yâd” etme kudretini idrak etmiş olanlardandır. Ona göre sözün fazlası “hayvân yüküdür”, az ve öz olanı ise “erün görkidür”.

Yunus’un Tanrı katından insanın emrine verildiğini söylediği söz doğru olmalı, az ve öz olmalı, manalı olmalı, kitaptan olmalıdır. Söz, önce düşünülüp sonra söylenmelidir; sahibinin yüzünü kara çıkartmamalıdır. Söz savaşın sebebi değil, barışın vesilesi olmalıdır. Yunus Emre büyük bir söz ustasıdır. Türk dilinin varlığını sürdürmesinde, bir edebiyat dili haline gelmesinde onun büyük bir payı vardır. O, kendi şairlik gücünün farkındadır, onun söz söylemedeki hüneri takdire şayandır. O, sözü layıkıyla söylemiş ve söz söyleme sanatını bizlere etraflıca tarif etmiştir. Onun gibi söz söylemek bizim için değerlerin önde gelenlerinden olmalıdır.

Şükür, Yunus’un üzerinde durduğu bir başka değerdir. Yunus, bu değerın istinadını da yine bizi yoktan var eden Allah’a kulluk edasına bağlamaktadır. Bizi insan olarak yaratmakla şereflendiren yüce Allah’a karşı ne kadar minnet duyulsa azdır. Bu bilinçle hareket eden Yunus, şükürün gereğinden bahsetmektedir. Bu dünya hayatı gelip geçicidir; Allah ise bakidir. Beka âlemine kavuşmak isteyen kişi, şükürü kendine amel edinmelidir. Yunus, Hakk’ın huzuruna varıldığı zaman şükürle varmamızın lehimize olacağını vurgulamaktadır. O, Hakk’ı seven kişilerin aza çoğa bakmayıp, daima şükretmesi gerektiği kanaatindedir. Çünkü her şey Allah’ın mülküdür; mülk sahibi mülkünde istediği tasarrufa sahiptir. Allah, dilediğine vermektedir; dilediğinden de almaktadır. Bu anlayışla hareket etmek, O’nun verdiği ya da aldığı lokmaya rıza göstermek kâmil insan olmanın nişanıdır.

Şükür, Allah’a ve verdiği nimetleredir. Ancak Allah’ın kulları vasıtasıyla ulaştırdığı güzellikler vardır ki, bu sebeple önce Allah’a sonra da kullarından bunlara vesile olanlara teşekkür etmek icap eder. Şükür Allah’a, teşekkür insanlardır. Görülen bir iyilik, yapılan bir güzellik, def edilen bir bela ya da musibet insanlara teşekkürü borç bildirmektedir. Kula teşekkür, Yaratıcı’sına şükürdür; kuldan yüz çevirmek, Yaratıcı’ya nankörlük etmek demektir. Şu hâlde, önce Yaratıcı’ya şükür sonra da O’nun güzelliklerinden faydalanmaya vesile olan kullarına teşekkür güzel ahlakın niteliklerinden olup; şükürsüzlük ve teşekkürsüzlük iyilik bilmeme, nankörlük etme, yüz çevirme manalarına gelmektedir. Bu durumdaki kimseler insanlar arasında iyi

anılmadığı gibi, Allah katında da gazapla muameleye tabidirler. Şükürün dünyevi ve uhrevi boyutlarından fayda görmek ancak akıl sahipleri için mümkündür. Allah'ın, kendisi üzerindeki hakkını idrak edemeyenler için şükür nimetinden yararlanmak düşünülemez. Bu sebeple, dünyaya insan olarak geldiğimiz gibi, O'na dönüşümüzü de insan olarak gerçekleştirmek adına şükür denilen değere haiz olunması gerekmektedir.

MEB'in on kök değer olarak belirttiği ve yenilenen müfredat programlarına eklediği değerlerden “saygı” değeri Yunus'ta alçak gönüllülük ve hoşgörü; “yardımseverlik” değeri cömertlik ve gönül yapmak; “dürüstlük” değeri doğruluk ve sözünü bilmek; “öz denetim” ve “sorumluluk” değerleri kendini bilmek tutum ve davranışlarıyla ilişkili olarak karşımıza çıkmıştır. Diğer taraftan Yunus'un Yaratıcı'ya karşı olan sadakat ve vefası “dostluk” ve “vatanseverlik” kök değerleriyle; cümle yaratılmışa karşı eşitlikçi yaklaşımı ise “adalet” kök değeriyle ilişkilendirilebilir. “Sabır” ve “sevgi” kök değerleri ise Yunus'un doğrudan ele aldığı değerler olarak görülmüştür. Bu durumda MEB'in kazanımlar arasında zikrettiği on kök değerinin tamamının Yunus Emre'nin eserlerinde doğrudan ya da dolaylı olarak işlendiği tespit edilmiştir. Diğer taraftan, Yunus'un eserlerinde üzerinde durduğu “ilim, birlik olmak, kanaat, şükür” değerlerinin ise MEB'in zikrettiği on kök değer arasında olmadığı tespit edilmiştir.

Yunus'un eserleri hedeflenen on kök değerden daha fazla değer, tutum ve davranışlarla ilişkili öğretilerle doludur. Yunus'un sanat anlayışı düşünüldüğünde, onun eserlerinin gayesinin bu değerlerle mücehhez insan yaratmak olduğu anlaşılmaktadır. Yunus, hünerini ebedî olan bu değerleri edebî olarak söylemekle göstermiştir. Gerçeği edebî olarak işlemek edebiyatın işlevidir. Edebi eserler gerçeği çağrıştırarak, sezdirerek ve fakat vicdanlarda hissettirerek işlemektedir. Yunus, edebiyatın bu özelliğinden faydalanarak, edebî bir gerçeklikle insanı insan yapan bu değerleri ruhumuza çivilemiştir. Sanatkâraneliği arka plana atıp, öğretme kaygısıyla ve yalın bir üslupla oluşturduğu şiirlerinin hemen hemen hepsi dikkate şayan sehl-i mümteni örnekleriyle doludur. Onun şiirlerini değerli kılan başat faktör, tüm insanlığı ilgilendiren konuları Yunus'ça bir deyişle ve insanların anlayacağı bir çarpıcılıkla işlemesindedir. Yunus aşk, sevgi, hoşgörü, birlik, alçak gönüllülük, sabır, şükür, kanaat, cömertlik, doğruluk, ilim, sözünü bilmek, kendini bilmek, gönül

yapmak ve gönle girmek gibi evrensel değerlere akıcı bir Türkçeyle hayat vermiş; bu değerlerin 13. yüzyıldan günümüze kadar aktarılmasında bir köprü vazifesi görmüştür. Yunus'un Divan'ı ve Risâletü'n-Nushiyye'sinden anlaşıldığı kadarıyla, örnek insan bu değerlere sahip olan insandır. Bu değerlerin birinden yoksun olmak, Yunus'un çizdiği insan modeliyle uyuşmamaktadır. Onun oluşturmaya çalıştığı "kâmil insan" profili en az bu değerlere sahiptir. Bu değerlerin tamamının kaynağı Allah'a dayanmaktadır. Hem "Allah'a" karşı duyulan hem de "Allah'tan ötürü" başkalarına karşı sahip olunması gereken bu değerlere dayalı bir eğitim, Yunus'un "ideal insan" modelini oluşturmaya uygun bir eğitim olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yunus Emre'nin değerleri ele alışında kişiye görelilik değil, herkese görelilik vardır. Yunus, değerleri, öncelikle ruhun kazançları olarak ele almaktadır. Varlığıyla hayatımızı düzene koyan, yokluğuyla hayatımızın nizamını bozan bu değerlerle öze ulaşmayı, kabuktan kurtulmayı amaçlayan Yunus'un şiirlerinde içten dışa; merkezden çevreye doğru bir öğreti yolu amaçlandığı görülmektedir. Buradan, öze ulaşmayı dışta kalan değerler eğitiminin boşa kalacağı gerçeğine ulaşılabilir. Yunus, aynı zamanda, insan fitratında ezeli olmayan bir değerden de bahsetmemektedir. Zira değerler, hâlihazırda insanda var olan faziletlerdir. Yunus'un, değerleri işlerken, sözünün bir ucunu daima elest bezmine götürmesi, bu dünyadan örnekler verdikten sonra sözünün bitiminde öteki dünya kazançlarından da bahsetmesi ondaki değer anlayışının önceden insana bahşedilmiş olan ve ancak diğer dünyayla son bulan erdemlerden ileri geldiğini göstermektedir. O hâlde, değerler eğitiminin amacı değer öğretmek değil; değerlerin gün yüzüne çıkarılmasını gerçekleştirmek ve değerlerdeki sürekliliği sağlamak olmalıdır. Buna değerleri yönetmek de denebilir. Diğer taraftan, Yunus'un bu değerlerden bahsederken öncelikle kendisine seslendiği görülmektedir. Kendi eksikliğini bildirerek çattığı sözlerdeki içtenlik ve samimiyet, mısralarındaki öğretilerin gönüllerde yer edinmesini sağlamıştır. "İy Yunus", "Miskîn Yunus" şeklinde başlayan her dizesi bunun bariz kanıtıdır. Buradan hareketle, değer eğitiminde eğitimcinin kendisinde bulunması gereken erdem ve faziletlerin öncelikli bir öneme sahip olduğu kanısına ulaşmak mümkündür. Kişi kendinde olmayan bir şeyi başkalarına öğretmez. Bu nedenle, değerler eğitiminde "saydamlık, samimiyet, model olma" durum ve davranışları ön plana çıkarılmalıdır. Değerlerin manalarını biliyor olmak, değerleri yaşıyor ve koruyor demek olamayacağından, manası bilinen bu değerleri yaşam

tarzına dönüştürmek elzemdir. Yunus'un eserlerinde göze çarpan bir diğer husus da, onun yaşadığı çağın ve içinde bulunduğu durumun getirdiği bütün zorluklarına rağmen, değerlerden bahsedebilmiş olmasıdır. Bu, değerleri yaşamak ve yaşatmak adına alınan inisiyatifin, cesaretin ve karşı koymanın işaretidir. Bugün değerler eğitimi adı altında yapılmak istenilen aslında tam da budur. Modern dünyanın insanla değerler arasına örmek istediği duvarları yıkma cesareti, kaybolan değerleri yeni nesle model olma yoluyla, içtenlik ve samimiyetle öğretmek isteme inisiyatifi, bunu yaparken de alışılmış düzene karşı koyma girişimi... Yunus'un asırlar öncesinden yüklenmiş olduğu bu misyon, şairlerinin de vizyonunu oluşturmuş ve yukarıda zikrolunan değerlerin günümüze ulaşmasını sağlamıştır. Dindar bir şair olan Yunus, hazır bir dindarlık elbisesini giymek yerine kendisini gerçekleştirme yardımcı olacak olan tasavvuf yolunu seçmiştir. Hem din hem de tasavvuf onda amaç değil, araçtır. Yunus'un din ve tasavvuftan öte gayesi "insan"dır. Onun "insan"a ulaşmayı, bütün ibadetlerden üstün tutması; insanın maddeyle değerinin ölçülmeye çalışıldığı günümüz dünyasına, insanın maddeler ve manalar üstü yerini göstermesi bakımından dikkate şayandır. Değerler eğitiminin amacına uygunluk ve değerler eğitimi unsurları açısından bu denli zenginlik Yunus'un eserlerinin en belirgin hususiyetlerindedir. Bugün, değerler eğitimiyle hedeflenenleri Yunus'un eserleri ve metodu aracılığıyla gerçekleştirmek mümkün ve de isabetli; onun şiirlerini "değer"li bulmak bir hakkı teslim etmek olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akarsu, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 1975.
- Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil*, TDK Yay., 4. Baskı, Ankara 2007.
- Aksoy, Ömer Asım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1-2*, İnkılap Yay., İstanbul 2016.
- Albayrak, Nurettin, *Gönül Çalab'ın Tahtı Açıklamalı Yunus Emre Sözlüğü*, Dergâh Yay., İstanbul 2014.
- Altunan, Sema, “XIII. YY Anadolu’sunda Yunus Emre’nin Birleştirici Misyonu”, *X. Uluslararası Yunus Emre Sevgi ve Bilgi Şöleni Bildirileri*, hzl. Erdoğan Boz, Eskişehir 2011.
- Atabek, Erdal, *Tüketilen Değerler ve Gençlik*, 2. Baskı, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2011.
- Ateş, Süleyman, *İslam Ahlakı*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 2013.
- Avcı, Nazmi, *Toplumsal Değerler ve Gençlik*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2007.
- Aydın, Mehmet, “Yunus Emre’nin Dünyası ve Hoşgörüsü”, *Yunus Emre Nasrettin Hoca ve Hacı Bektaş Veli Düşüncesinde Hoşgörüsü*, hzl. Şevket Özdemir, Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar Vakfı, Ankara 1995.
- Aydoğan, İsmail, *Kültür Temelli Eğitim*, Harf Yay., Ankara 2016.
- Bayraktar, Mehmet, *Yunus Emre ve Aşk Felsefesi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1991.
- Bilici, Mehmet, *İncil’de ve Kur’an’da İnsan Sevgisi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2007.
- Bolay, Süleyman Hayri, *Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yay., 9. Baskı, Ankara 2004.
- Bozkurt, Fuat, “Türk Halk Kültüründe Hoşgörüsü”, *Uluslararası Hoşgörüsü Kongresi Bildiriler*, Kültür Bakanlığı Yay., Antalya 1995.
- Bozkurt, Turan, *Sevgi ve Aşk Çağlayanı Yunus Emre*, TFM Yay., İstanbul 2011.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail(ö.256/869), *el-Câmiu’s-Sahîh*, İstanbul 1992.
- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, OTTO Yay., 6. Baskı, Ankara 2014.
- Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yay., İstanbul 2005.
- Ceylan, Ömür, “Yunus’ta “Söz”ün Derinliği”, *X. Uluslararası Yunus Emre Sevgi Bilgi Şöleni*, hzl. Erdoğan Boz, Eskişehir 2011.

- Çağlayan, Ahmet, *Ahlâk Pusulası Ahlâk ve Değerler Eğitimi*, 2. Baskı, DEM Yay., İstanbul 2013.
- Çınar, Aliye, *Değerler Felsefesi ve Psikolojisi*, Emin Yay., Bursa 2013.
- Çubukçu, İbrahim Agâh, “Türk Kültüründe Hoşgörü”, *Uluslararası Hoşgörü Kongresi Bildiriler*, Kültür Bakanlığı Yay., Antalya 1995.
- Demirci, Mehmet, “Yunus’ta Aşkın Dinamizmi”, *Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1991.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, 20. Baskı, Ankara 2003.
- Dilmaç, Bülent, *İnsanca Değerler Eğitimi*, Nobel Yay., Ankara 2002.
- Doğan, D. Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Ülke Yay., 10. Baskı, İstanbul 1994.
- Doğan, Lütfi, “İslam’da Dinlerarası Hoşgörü”, *Uluslararası Hoşgörü Kongresi Bildiriler*, Kültür Bakanlığı Yay., Antalya 1995.
- Duran, Hamiye, *Velâyetnâme Hacı Bektâş-ı Velî*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2. Baskı, Ankara 2014.
- Durmuş, Hatice Işılak ve Alparslan Ed., *Kara Tahtayı Aşmak*, 5. Baskı, Edam Yay., İstanbul 2008.
- Emil, Birol, *Türk Kültür ve Edebiyatından Şahsiyetler 2*, Akçağ Yay., Ankara 1997.
- Ertav, İrfan, *Teoriden Pratiğe Neslin Eğitimi*, 2. Baskı, Kutlu Yayınevi, Trabzon 2016.
- Fuat, Mehmet, “Yunus Emre’de Hoşgörü”, *Yunus Emre Nasrettin Hoca ve Hacı Bektâş Veli Düşüncesinde Hoşgörü*, hzl. Şevket Özdemir, Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar Vakfı, Ankara 1995.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Yunus Emre Divân ve Risâletü’n-Nushiyye*, Derin Yay., İstanbul 2010.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Yunus Emre Hayatı ve Bütün Şiirleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2006.
- Günay, Umay ve Horata, Osman, *Yunus Emre Risâletü’n-Nushiyye*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1994.
- Güner, Agâh Oktay, “Türk Kültüründe Hoşgörü”, *Uluslararası Hoşgörü Kongresi Bildiriler*, Kültür Bakanlığı Yay., Antalya 1995.
- Güngör, Erol, *Değerler Psikolojisi*, Hollanda Türk Akademisyenler Birliği Vakfı Yay., 1993.

Güzel, Abdurrahman, *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, 3. Baskı, Akçağ, Ankara 2006.

Hançerlioğlu, Orhan, *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, 8. Basım, İstanbul 1993.

Hökelekli, Hayati, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*, DEM Yay., İstanbul 2013.

İdrisî, Habib, “Yunus Emre ile Şah İsmail Hatai’de İnsan ve Aşk”, *Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., S 69, Ankara 1991.

İlmihal I İman ve İbadetler, Türkiye Diyanet Vakfı, 20. Baskı, Ankara 2012.

İlmihal II İslâm ve Toplum, Türkiye Diyanet Vakfı, 20. Baskı, Ankara 2012.

İmam Nevevî, *Riyazü’s-Salihîn*, müt. A. Fikri Yavuz, Hisar Yay., C I-II, İstanbul 2010.

İsen, Mustafa, “Yunus’un Çağdaş Yorumcuları”, *Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1995.

Kabaklı, Ahmet, *Yunus Emre*, Türk Edebiyatı Vakfı Yay., 8. Baskı, İstanbul 2003.

Kale, Nesrin, *Etik Sorunsallar ve Eğitim*, Seçkin, Ankara 2004.

Kant, İmmanuel, *Eğitim Üzerine*, çev. Ahmet Aydoğan, 5. Baskı, Say Yay., İstanbul 2016.

Kaplan, Mehmet, *Yunus Bir Haber Verir...*, Dergâh Yay., İstanbul 2015.

Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yay., 14. Baskı, İstanbul 2016.

Karacoşkun, Mustafa Doğan, “Yunus’un Şiirleri Işığında İşlevsel Sevginin Psikolojik Çözümlemesi”, *X. Uluslararası Yunus Emre Sevgi Bilgi Şöleni Bildirileri*, hzl. Erdoğan Boz, Eskişehir 2011.

Karahasan, Fatoş, *Akla ve Kalbe Giden İletişim Yolları*, Doğan Egmont Yay., İstanbul 2015.

Karayazı, Nurgül, “Yunus Emre’nin Dîvân ve Risâletü’n-Nushiyye’inde Vahdet Düşüncesi”, *X. Uluslararası Yunus Emre Sevgi Bilgi Şöleni Bildirileri*, hzl. Erdoğan Boz, Eskişehir 2011.

Karayılan, A. Hakan, *Tevhid Düşüncesi Ekseninde Kişisel Gelişim Kitapları*, Beyan Yay., İstanbul 2015.

Kavcar, Cahit, “Yunus’a Göre Sözün Değeri”, *Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, S 69, Ankara 1995.

Kayaalp, İsa, *Eğitimde İletişim Dili*, Nesil Yay., 2. Baskı, İstanbul 2004.

Kayasandık, Ahmet, *Âdâb-ı Makâl/Konuşma Adabı*, Büyüyen Ay Yay., 2. Baskı, İstanbul 2013.

Kaymakcan, Recep vd., *Değerler ve Eğitimi*, 2. Baskı, DEM Yay., İstanbul 2013.

Kaymakcan, Recep ve Meydan, Hasan, *Ahlak Değerler ve Eğitimi*, 2. Baskı, DEM Yay., İstanbul 2016.

Köksal, M. Asım, *Peygamberler Tarihi I-II*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 18. Baskı, Ankara 2013.

Köprülü, Fuat, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 2. Baskı, Alfa Yay., İstanbul 2016

Köylü, Mustafa, “Küresel Bağlamda Değerler Eğitimine Duyulan İhtiyaç”, *Değerler ve Eğitimi*, DEM, İstanbul 2013.

Köylü, Mustafa, *Küresel Ahlâk Eğitimi*, 2. Baskı, DEM Yay., İstanbul 2013.

Kubat, Mehmet, *Kur’an’da Tevhid*, Beka Yay., İstanbul 2014.

Kuçuradi, İoanna, *İnsan ve Değerleri*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 2016.

Kur’an-ı Kerim Meâli, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 3. Baskı, Ankara 2005.

Küçük, Sabahattin, “Yunus Emre’ye Göre Bilgi”, *Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., S 69, Ankara, 1995.

MEB, *İlk Ders 2010/53 Sayılı Genelge*

MEB, *Müfredatta Yenileme ve Değişiklik Çalışmaları Üzerine*, 18 Temmuz 2017.

Müslim, Ebu'l-Hüseyn b. Haccâc(ö.261/874), *Sahîhu Müslim*, İstanbul 1992.

O'donnell, Frank, “Hoşgörü: Dünyada Çeşitliliğe Saygı Duymak”, *Uluslararası Hoşgörü Kongresi Bildiriler*, Kültür Bakanlığı Yay., Antalya 1995.

Ocak, Ahmet Yaşar, Ed., *Yunus Emre*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2012

Öncül, Remzi, *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 2000.

Özbay, Hüseyin ve Tatçı, Mustafa, *Yunus Emre Makalelerden Seçmeler*, MEB Yay., İstanbul 1994.

Özben, Mevlüt, *Yapay Kutsallıklar*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2015.

Özen, Yener, *Değerler Neye Değer*, Gece Kitaplığı, Ankara 2016.

Özensel, Ertan, “Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, Selçuk Üniversitesi, 1(3),2003.

Öztürk, Hamiyet, *Ahlak Eğitimi Çerçevesinde Ailede Doğruluk Eğitimi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2003.

- Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yay., 13. Baskı, İstanbul 2004.
- Sayılı, Aydın, “Açış Konuşması”, *Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1995.
- Seccâdî, Seyyid Cafer, *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007.
- Seçer, Turhan, *Milli Manevi ve Ahlaki Değerlerimiz*, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2013.
- Şener, Sami vd., *Sosyal Değişme ve Dini Hayat*, 2. Baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005.
- Tarhan, Nevzat, *Değerler Psikolojisi ve İnsan*, 10. Baskı, Timaş, İstanbul 2017.
- Taşpınar, Mustafa, *Yunus Emre ve Meister Eckhart'ta İnsan Sevgisi*, Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1992.
- Tatçı, Mustafa ve Erdoğan, Abdülkerim, *Bizim Yunus*, Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı Yay., Ankara 2012.
- Tatçı, Mustafa, *Yunus Emre Divân-ı İlâhiyât*, h Yay., İstanbul 2014.
- Tatçı, Mustafa, *Yunus Emre Yorumları İştin Ey Yârenler*, h Yay., 3. Baskı, İstanbul 2015.
- Tekin, Talat, “Bir Hoşgörü Havarisi: Yunus Emre”, *Yunus Emre Nasrettin Hoca ve Hacı Bektaş Veli Düşüncesinde Hoşgörü*, hzl. Şevket Özdemir, Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar Vakfı, Ankara 1995.
- Tezcan, Mahmut, *Uluslararası Hoşgörü Kongresi Bildiriler*, Kültür Bakanlığı Yay., Antalya 1995.
- Timurtaş, Faruk Kadri, *Yunus Emre Divânı*, İstanbul 1972.
- Tura, M. Nusret, *Gönül ve Aşk*, hzl. Mahmut Erol Kılıç, İnsan Yay., 4. Baskı, İstanbul 2009.
- Tural, Sadık, “Benlik Kavramı ve Yunus Emre'nin Şiirinde Benlik”, *Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., S 69, Ankara 1995.
- Türer, Osman, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Ataç Yay., 3. Baskı, İstanbul 2015.
- Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, 10. Baskı, Ankara 2005.
- Türkiye Diyanet Vakfı, *İslam Ansiklopedisi*, C 14.
- Ulusoy, Kadir ve Dilmaç, Bülent, *Değerler Eğitimi*, 4. Baskı, Pegem Akademi, Ankara 2016.

- Ülken, Hilmi Ziya, *Bilgi ve Değer*, 2. Baskı, Ülken Yay., İstanbul 2001.
- Ünal, Tahsin, *Büyük Türk Düşünürü Yunus Emre*, Berikan Yay., 2. Baskı, Ankara 2007.
- Yaman, Ertuğrul, *Değerler Eğitimi Eğitimde Yeni Ufuklar*, 4. Baskı, Akçağ, Ankara 2016.
- Yazıcı, Kubilay, “Değerler Eğitimi’ne Genel Bir Bakış”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S 19., 2006.
- Yazıcı, Seyfettin, *Temel Dinî Bilgiler*, Diyanet İşleri Başkanlığı, 11. Baskı, Ankara 1994.
- Yiğit, Yaşar, *Peygamberimiz ve Hoşgörü*, DİB Yay., 5. Baskı, Ankara 2010.
- Yüksel, Berk, *Kendini Bilmek Yolculuğu ve Ezoterik Bakış*, Arkadaş Yay., 2. Baskı, Ankara 2011.
- Yüksel, Murat, *Yunus Emre’de İslâm Tasavvuf ve Ahlâkı*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1991.
- Zavalsız, Y. Sinan drl., *Değerler Eğitimi*, Ensar Yay., İstanbul 2014.